

57031

1972/6

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSZHALLGATÓINAK LAPJA XI. évfolyam 3-4. szám

Eszetemi Könyvtár
1972. évi
Könyvtárak

Kocsik a Bibliában

Szegfű László Péter tanulmánya lapunk
36-54. oldalán olvasható

MCMXCIX

április – május

BELVEDERE

MERIDIONALE

A JGYTF TÖRTÉNÉSHALLGATÓINAK LAPJA

Főszerkesztő: KISS GÁBOR FERENC

Főszerkesztő-helyettes: KOTECZKI ISTVÁN

Szerkesztők: BODNÁR TAMÁS, FORRÓ LAJOS, HEGYI GERGELY, MÉSZÁROS CSABA

Főmunkatársak: DÖBÖR ANDRÁS, JANCSAK CSABA, NAGY TAMÁS

Munkatársak: JAKSA HELGA, VINCZE JÓZSEF

Képszerkesztés: MEZEI TAMÁS

A technikai szerkesztést ZÉKÁNY EDMUND PSZH. ÉS TÁRSA végezte

Számunk a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány

Diákok a Tudományért Szakalapítvány,

EMKE Kft.,

Felsőoktatási Programfinanszírozási Pályázat,

Aktív Tourist,

Nemzeti Kulturális Alap,

Magyar Millennium Emlékbizottság,

Magyar Országgyűlés Oktatási Bizottság,

Millenniumi Kormánybiztosi Hivatal,

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,

Szegedi Kulturális Alap,

Szegedért Alapítvány,

Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó,

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola,

Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Hallgatói Önkormányzat,
Magyar Történelmi Társulat Csongrád Megyei és Szegedi Csoportja,

Magyar Államvasutak Szegedi Területi Igazgatósága

és a Vasúttörténeti Alapítvány támogatásával készült.

Megjelenik tavasszal: február–március és április–május;

ősszel szeptember–október és november–december hónapokban.

A lap közöl tanulmányokat, interjúkat, ismertetéseket és kritikákat
a történelem és más társadalomtudományok tárgyköréből.

A főiskola Történettudományi Tanszékén megrendezett konferenciák
a BELVEDERE KISKÖNYVTÁR sorozatban jelennek meg.

◆ ◆

Kiadja a BELVEDERE MERIDIONALE ALAPÍTVÁNY

Felelős kiadó: DR. SZEGFŰ LÁSZLÓ

A szerkesztőség címe: 6725 Szeged, Hattyas sor 10.

Telefon 62/456-090

Nyomás: BÁBA ÉS TÁRSAI KFT.

Megjelenik 750 példányban

Lapengedély B/KUL/523/SS1993.

ISSN 1217-3495

Tartalom

Referátumok

SOMOGYI HAROLDNÉ: A kecskeméti zsidók részvétele az 1848–49-es szabadságharcban	4
MÉSZÁROS CSABA: Timur Lenk (1336–1405)	32
SZEGFŰ LÁSZLÓ PÉTER: Kocsik a Bibliában	36

Hajdani vármegyéink

Bars (VINCZE JÓZSEF)	55
----------------------------	----

Egykori és mai tanáraink

Beszélgetés Szegfű László tanszékvezetővel (PETHEÓ ATTILA)	58
--	----

Parthiscum

SZEGFŰ LÁSZLÓ: Gondolatok Szeged címeréről	62
--	----

Balkane moj – Az én balkánom 10.

FORRÓ LAJOS: Nevolja mi sudena, nosim je u kostima	64
KOHÁRI NÁNDOR: A macedón nemzetné válás és Bulgária (1944–1992)	70

Megjegyzések

Szép-e valóban a „délszaki kilátás”? (SZEGFŰ LÁSZLÓ)	75
--	----

„Hajrá, Hellász!”

BODNÁR TAMÁS: Az első arany	78
-----------------------------------	----

Nevelés-történet

KATONA ESZTER: A XIX. századi német oktatás magyar szemmel (2. rész)	81
TOMPÁN MAGDOLNA: Fejezetek a battonyai római katolikus polgári leányiskola történetéből... ..	96

Szemtanú

PATAKY ZOLTÁN: Világháború és Rákosi-rendszer (1. rész)	122
---	-----

Pihenő, avagy a közúti személyszállítás története

ENGI JÓZSEF: A szegedi autóbusz-közlekedés története (1. rész: A kezdetektől 1945-ig)	128
--	-----

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

NYULASSY ÁGNES: Itt van május elseje	147
--	-----

Háztájl

VARGA TAMÁS: Megjártuk a hadak útját	150
NAGY TAMÁS: A XIX. század vasútépítészete hazánkban (Beszámoló Kubinszky Mihály előadásáról)	152

Téka

Du Nay, André: A román nyelv és nép kialakulása (Kováts Zoltán)	153
Majdán János: Helyiérdekű vasutak és kiépülésük a Dunántúlon (Nagy Tamás)	154
Horváth Ferenc–Kubinszky Mihály: Magyar vasúti építkezések Erdélyben (Nagy Tamás)	155

Anekdotaklincs

A harmadik dűlés Magyarországon... (Adomazagda: MÉSZÁROS CSABA)	157
---	-----

Somogyi Haroldné

A kecskeméti zsidók részvétele az 1848–49-es szabadságharcban

Bevezető

Ebben az évben emlékezünk meg az 1848–49-es szabadságharc bukásának 150. évfordulójáról. Szakdolgozatom is a 150 éve zajlott eseményekhez kapcsolódik, a kecskeméti zsidók szabadságharcban való részvételéről szól.

Mielőtt a konkrét témára térnék, bemutatom, mikor és hogyan költöztek be Kecskemétre a zsidók. Röviden a magyarországi zsidóság 1848–49. évi helyzetével is foglalkozom, hogy ők hogyan reagáltak a forradalmi eseményekre. Ezt azért is tartom fontosnak, hogy látható legyen: a kecskeméti izraeliták mennyire hasonlóan gondolkodtak az országban élő hitsorsosaikkal.

I. Kecskemét. Zsidók betelepődése a városba, helyzetük a XIX. század első felében

Kecskemét – Petőfi hírhős városa, Jókai Mór „puszták metropolisa” – Pest és Szeged között félúton, a Kiskunság közepén helyezkedik el.¹ A főteret, „amelyet a középpontban sugárszerűen összefutó országutak alakítanak ki, ... egyik végében áll a nagy mézarszék, másikban a városi kocsmá és az Arany Sas fogadó, s a közepében boltok közé fogva a ferencesek és a reformátusok temploma.” A barátok templomához egy kolostor is csatlakozik. „A tér délnyugati végében hatalmasan magaslik el a klasszicizáló késő barokk Nagytemplom.” Egyik oldalán a plébánia áll, a másikban pedig az egyemeletes alacsony óratornyos városháza.² A város környékét „... szélében-hosszában szőlők és fültetvények borítják; ezeken túl vannak a mezők, amelyeket részben gabonatermesésre, részben kaszálóknak és legelőknak használnak.”³

Kecskemét egy 1368-as oklevélben szerepelt először mezővárosként. 1832-ben sikerült Kecskemétnek megváltania hűbéri terheit a földesúri függés alól, ezzel felszabadult, de a szabad királyi város címet nem sikerült elnyernie.⁴

Kecskemétnek 1840-ben 40000 lakosa volt, Pest és Debrecen után kiterjedését és népességét tekintve az ország harmadik legnagyobb városa. Településszerkezetét még a középkorban a mezőgazdaság és az állattenyésztés igénye alakította ki.⁵

Kecskeméten zsidók a XVIII. század első felében csak ideiglenesen tartózkodhattak, csupán országos vásárok idején volt szabad megfordulniuk a városban.⁶ A városi tanács később hajlandó volt zsidókat befogadni, de a befogadás alapja csak a hasznosnak ítélt bőrvásárlás volt.⁷ 1744-ben kötött szerződést a tanács Hersli Bernát, Lehel Márk, Hersli József, Mandli Lebel óbudai zsidókkal.⁸ 1799-ben pedig Schweiger Salamonnal, Schweiger Mártonnal, Mojzes Ferencsel kötöttek szerződést, ami erősítette a Schweiger család pozícióit Kecskeméten, akiknek mind gazdasági, mind hitközségi tevékenysége jelentős volt.⁹ A XIX. században a Kecskemétre bevándorló zsidók nem ütköztek akkora ellenállásba, mint a nyugati megyékben, a tanács a betelepődési engedélyek adásakor a város gazdasági helyzetének javítását, tőke behozatalát várta tőlük. A beköltözők 60%-a Pest-Pilis-Solt

vármegyéből származott, 28%-uk északról, 9%-uk északnyugati, nyugati irányból telepedt le.¹⁰

A tanács a zsidók betelepedésére nézve az 1799-es szerződést tekintette mértékadónak, és tiltották a vidéki zsidók Kecskeméten való tartózkodását – a vásárok és juhnyírás idejét kivéve.¹¹ A befogadott zsidókat pedig érdekeltté tették a többiek felkutatásában, feladásában. 1812-ben a tanács kiadott egy olyan rendeletet, amely alapján csak azok a zsidók lakhattak és bérelhettek házat a városban, akik a város pecsétjével ellátott hivatalos okmánnyal rendelkeztek. Akik pedig kitiltottakat rejtegettek otthonukban, azokat 24 botütéssel büntették, az engedély nélkül szállást adó gazda 12 forint bírságot volt köteles fizetni, és a nála lakó zsidót 12 botütésre ítélték.¹²

A Kecskemétre telepedő zsidók nagy része bőr- és gyapjúkereskedelemmel foglalkozott. Megengedett volt számukra borkimérés is. 1831–1837 között a zsidók egyeduralma érvényesült a mézszárséktartás jogában is. Földet is bérelhettek, bekapcsolódhattak a fa-, bor- és gabonakereskedelembé is.¹³

1820-ban Schweiger Márton hitközségi előjáró olajmalmot állított fel. 1829-ben Csillag Márton épített olajsütő- és árpakásamalmot.¹⁴ 1846-ban a helyi zsidó kézművesek társulattá szerveződtek. Tagjai voltak: két tímár, két szobafestő, két pipareszelő, egy szűcs, egy bádogos, egy cipész, két sipkás és egy üveges.¹⁵

1820-ban Braun Gábor volt a hitközség rabbija, Pollak Kelemen a sakter (a metsző, aki az állatok rituális előírás szerinti levágását végezte¹⁶), Leitner Jakab harangozó. 1823-ban állítólag már „rendes templomuk volt”.¹⁷ Kecskeméten minden vallásnak és felekezetnek lehetősége volt a város közepén templomot, imaházat építeni.¹⁸ A mai Szabadság tér és a Wesselényi utca közötti területen épült fel az egyszerű klasszicista stílusú zsidó templom, amely kb. 100 fő befogadására volt alkalmas.¹⁹ 1828-ban alakították meg a chevrat.²⁰ A chevra olyan zsidó egyesülés, amely a zsidó hittudományok művelésére és jótékonyosság gyakorlására szolgál.²¹

Azok a zsidók, akik a kereskedelemről, vagyonszerzésből kiszorultak, még inkább kötődtek a törvényekhez, az ortodox vallási szokásokhoz. Azonban a kereskedelemben egyeduralmat szerző zsidók, akik meggazdagodtak, nemcsak a gazdasági életben akartak vezető pozíciót betölteni, hanem a hitközség vezetését is a kezükben akarták tudni. Ők sokkal inkább hajlottak az új rítus felé.²²

1840. december 28-án határozta el a hitközség, hogy egy nyilvános zsidó hitközségi iskolát hoznak létre. Az iskolában négy tanító dolgozott: a vallástanító, a magyar nyelvi tanító, a német nyelvi tanító és az elemi iskolai fiú- és leánytanító, aki írást, olvasást, számolást tanított. A hittant 1846-ig iskola igazgatója, a hitközség rabbija, Ascher Énoch tanította.²³ A tanítás nyelve főleg a német volt.²⁴ Az 1840-es években többször is ellentétek nyilvánultak meg a hitközség és az iskolai előjáróság között a vallásújítástól, vallásszakadástól való félelem miatt. Például a közimádkozással kapcsolatosan merültek fel problémák. Mivel a zsidó iskolások számára kis szobák voltak fenntartva tantermekként, a közimádkozást (ami imádkozás, éneklés, vallási szertartások tanulásából és gyakorlásából állt) egyszerre több osztálynak tartották a hitközségi gyűlésteremben, ahol elfértek. Azonban a hitközség néhány tagja ezt nem tartotta helyesnek, meg akarták szüntetni, mert az új rítus behozatalától, új templom építésétől féltek. Az iskolai előjárók az ügyet úgy oldották meg, hogy megmagyarázták: Pesten, Budán és több jelentős hitközségnél is így van, így készülnek fel az iskolásokkal a valódi istentiszteletre. Az érvelés meggyőző volt, mert továbbiakban

nem okozott gondot a gyűlésterem felhasználása oktatási célokra.²⁵ Problémát azonban nemcsak a közimádkozás jelentett, hanem az is, hogy több izraelita zugiskola is működött a városban.²⁶

1846-ban Fischmann Simon Henrik lett a hitközség rabbija és az iskola igazgatója. A fiatal rabbi – mindössze 25 éves volt – nagy tekintélynek és népszerűségnek örvendett. Fischmann Simon a magyar nyelv és történelem tanítására nagy hangsúlyt fektetett, amiért a zsidó iskolába keresztény szülők is járaták gyermekeiket.²⁷

Fischmann Simon Henrik 1821-ben született Miskovicban, Csehországban. Édesapja szintén rabbi volt, akit az 1830-as években a miskolci hitközség hívott meg főrabbinak. Fia evangélikus gimnáziumba járt, utána a nikolsburgi teológiát végezte el. Katolikus állami gimnáziumban bölcsészeti tanfolyamra is járt. 1846-ban választották meg Kecskeméten főrabbiná. Mindenki tetszését megnyerte. 1879-ig szolgált Kecskeméten.²⁸ A rabbiról a Kecskemét című folyóirat 1879-ben ezt írta: „...bár gyakorlatilag nem tudta annyira elsajátítani nyelvünket, hogy szónoklataiban ezt használhatta volna, de elméletileg egészen sajátjává tette, sőt ahol lehetett és tehette, az isteni szolgálatban is a magyar nyelvet tette előtérbe...”²⁹

A kecskeméti zsidó közösség a betelepedéstől a szabadságharc kitöréséig eltelt évtizedek alatt létrehozta intézményeit, kialakította hitéletének kereteit.

II. Zsidók a forradalom és szabadságharc idején

1848. március 15-én Pesten a fiatalság vezetésével győzött a forradalom. A márciusi ifjak a cenzúra engedélye nélkül kinyomtatták a 12 pontot, a Nemzeti dalt, kiszabadították Táncsics Mihályt börtönéből, megindult a nemzetország megszervezése. Ugyanazon a napon az országgyűlés küldöttsége Bécsbe utazott a királyhoz az átalakulást sürgető feliratával.¹

1848. március 17-én a „magyarországi és erdélyhoni zsidók képviselete” nevében Kunewalder Jónás a hazai zsidókhoz egy kiáltványt fogalmazott meg, amelyben üdvözölte a forradalmat. A kiáltvány a 12 pont hatására született, annak a negyedik pontját emelte ki: törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben. Kunewalder a 12 pontot Pozsonyba vivő küldöttségnek is tagja volt.² Még 1848 tavaszán családjával keresztény hitre tért. Őket sokan követték az átkeresztelkedésben.³

A zsidók a forradalmi eseményekhez való csatlakozását megakadályozta az, hogy több nagyvárosban pogromhangulat alakult ki velük szemben. A népi antiszemitizmus különböző forrásokból táplálkozott. Vallási irányú táptalaja az volt, hogy a zsidókat Jézus gyilkosainak tartották, akik keresztény gyermekek vérének fogyasztói. Ennél egyre hangsúlyosabbá váltak az anyagi érdekek. Például, a céhes kézműveseknek egy-egy szakmán belül egyre nagyobb konkurenciát jelentettek a kontár zsidó iparosok. A kereskedelemben is alulmaradtak a régi kereskedőtestületek tagjai az izraelita kereskedőkkel szemben. A városi szegénység antiszemitizmusának felszításához alapot az 1846–47-es évek éhínsége szolgáltatott. Az élelemhiányért a zsidó gabonakereskedőket okolták. Az antiszemitizmus oka tehát a feudális társadalom szembenállása volt a kapitalista társadalommal és annak értékrendjével, ahol a haszonszerzés a célja az embereknek. Elítélték a zsidók kereskedelmi, iparos, pénzügyleti tevékenységét. A népvezérek hangosan nyilvánították ki a zsidókat minden baj forrásává, mondván: a zsidó spekuláns veri fel a gabona árát, a zsidó szabó olcsó árai miatt nem tudja jobban megfizetni legényét a céhbeli konkurense, a zsidó kocsmáros csábítja pálinkaivásra a parasztot, ő erőlteti rá a pénzét nemesifjakra uzsorakamat fejében.⁴

Március 19-20-án Pozsonyban voltak az első tüntetések a zsidók ellen. A város lakói petíciót fogalmaztak meg, amelyben követelték a pozsonyi zsidók kiűzését, a házalás betiltását, a helyi hírlap zsidó szerkesztőjének lemondását.⁵ Kijelentették, hogy ők már az 1840:XXIX. tc. óta sérelmezik, hogy „a zsidók bent laknak a városban, sőt boltot is nyithattak!”⁶ Március, április folyamán Sopronból, Pécsről, Székesfehérvárról, Szombathelyről is ki akarták utasítani a zsidókat. Székesfehérváron meg is kezdték a békés kiköltözést.

A kormány a pogromok ellen április 3-án rendeletet adott ki a zsidók jogainak tiszteletben tartásáról. A rendelet kinyilvánította, hogy az izraeliták jogállásán a törvényhozás nem fog változtatni, személyi és vagyónbiztonságukért a nemzetőrséget tette felelőssé, és figyelmeztette a zsidókat arra, hogy kerüljék az ingerültséget keltő helyzeteket. A rend helyreállítására kormánybiztosokat neveztek ki a városokba, pl.: Székesfehérváron Pulszky Ferenc kapott teljhatalmat, Szombathelyen Széll József és Csány László.⁷ A belügyminiszter is rendeletet bocsátott ki a zsidók országos összeírásáról. A rendelet a zsidók letelepedési engedélyét akarta felülvizsgáltatni:⁸

„... A vakbuzgóság előbb az izraeliták ellen indított meg; félni lehet, hogy az más vallásbeliek ellen is irányoztathatnék... Ezennel elrendelem:

1) A hatóság e rendelet vételétől számítandó öt nap alatt egy, vagy a körülményekhez képest, több bizottmányt nevezend, mely a törvényhatóság határában létező zsidókat családonként, minden hozzá tartozóikkal pontosan összeírandja.

2) Az illető bizottmány a tapasztalandókat ... lajstromba iktatandja; és a kimutatott hatósági engedélyt ... lélekismeretesen fogja bejegyezni...”⁹

Az intézkedések ellenére folytatódtak a zsidóellenes zavargások. Április 19-én Pesten, a Terézvárosban, ahol a zsidók többségben laktak, rablásra, fosztogatásra, bántalmazásokra került sor. A lakosság a minisztériumhoz egy kérelmet nyújtott be, amelyben kérték, hogy a zsidókat a nemzetőrségbe ne vegyék fel, az eddig beszervezettekől pedig vegyék el a fegyvereket, űzzék ki az 1838 óta Pesten letelepedett zsidókat. Batthyány Lajos beszédet mondott a terézvárosi lakosokhoz, megpróbálta lecsillapítani őket. Beszéde hatástalan volt. A rendbontásnak vége akkor lett, amikor a kormány a zsidókat április 22-én miniszterelnöki rendelettel kizárta a nemzetőrségből.¹⁰

A városi hatóságok a nemzetőri szolgálatra jelentkező zsidókat nem fogadták el. Egyedül Tánics Mihály vette fel őket a többiekől elkülönített izraelita századába.¹¹ Tánicsot ezért megvesztegetéssel vádolták. Tánics a Pesti Divatlap 1848. március 26-án megjelent számának Félreértés című cikkében cáfolja meg az őt ért vádakat. Azért szervezte be a zsidókat – írta, – mert az egyenlőség mindenkiére ki lett mondva, még a zsidókra is vonatkozik.¹²

Az országos szintű zsidóüldözésre megszületett az Amerikába való kivándorlás eszméje. Május első felében megalakult a központi kivándorlási egyesület is, amely egy kiáltványt tett közzé „Felszólítás Magyarország zsidóságához az Amerikába való kivándorlásra” címmel.¹³ A felszólítás azonban nem hozta meg a várt eredményt. Május végén röpirat jelent meg, „Mi nem megyünk Amerikába!” volt a címe. Megfogalmazóik kiálltak amellett, hogy minden ellenségeskedés ellenére Magyarországon maradnak, mert „szegény Magyarországot veszély fenyegeti, és még azok is, kik kenyere híz, alávaló ellenségeivé lettek.” Néhány héttel később pedig a kivándorló társaság igazgatója nem Amerikába, hanem harcra hívta a zsidókat. A kivándorló társaság helyisége nem az Amerikába szándékozók, hanem az önkéntes seregbe lépők jelentkezésére szolgált.¹⁴

A városi polgárság elutasító magatartása miatt a zsidók sok helyen kimaradtak a nemzetőri szolgálatból. Nemzetőröknek nem kellett, jelentkeztek hát honvédeknek a honvédszászlóaljokba, ahol szívesen besorozták őket. Például a pesti honvédszászlóalj egyharmada zsidó volt.¹⁵ Az, hogy a honvédsereg katonái között jelentős számú zsidó önkéntes szolgált, jelzi, hogy a honvédsereg századosai közt tíz zsidó születésű és vallású volt, és ezen felül több kikeresztelkedett tiszt is szolgált soraiban.¹⁶ A honvédsereg tábournoki karában, valamint az ezredesek, alezredesek között zsidó nem volt, mert a honvédsereg felső vezetését a volt császári-királyi tisztek alkották.¹⁷ Részt vettek a katonai szolgálatban, hiszen a polgári forradalomtól egyenjogúsításukat várták, és ezért ők is tenni akartak. Nemcsak katonai részvétellel (honvédségnél, önkéntes seregben), hanem kémszolgálattal, adományokkal, kölcsönökkel is támogatták a szabadságharcot.¹⁸

1848. május közepén megkezdődött az első honvédszászlóalj felállítása. A zsidó fiatalok a visszautasítás ellenére készek voltak fegyvert fogni, hogy megmutassák, ők is tudnak a hazáért küzdeni. Meg voltak győződve arról, hogy „ha ezt bebizonyítják, lefegyverzik a rosszakaratot, el fognak tűnni a zsidók ellen emelt vádak”, és lehetőség adódik az egyenjogúsításra. A zsidók előtt a nemzetőrségbe való belépés lehetősége Jellačia támadásával nyílt meg.¹⁹ A félelem a horvát bán erőteljes előrenyomulásától elnyomta az előítéleteket. Minden épkézláb férfire szükség volt Jellačic-csal és seregével szemben. Már augusztus végén nyilvánvalóvá vált, hogy a bécsi udvar fegyveres leszámolásra törekszik. Augusztus 31-én kelt leiratában az uralkodó, V. Ferdinánd azt követelte a magyar kormánytól, hogy szüntesse meg az önálló magyar pénz- és hadügyminisztériumot. Szeptember 4-én az uralkodó visszahelyezte horvát báni méltóságába Jellačic-ot, aki szeptember 11-én átkelt hadaival a Dráván.²⁰

A zsidók országos képviselője szorgalmazta, hogy fel kellene jegyezni, hány zsidó lett önkéntes illetve nemzetőr. Július 31-én körlevelet írtak, mellyel buzdították a hitközségeket, hogy tagjaik lépjenek be a nemzetőrségbe, önkéntes seregbe, ezzel is járuljanak hozzá a haza védelméhez. Így megcáfolják azt a vádat, hogy a zsidók résztlenek az osztrák támadással szemben. Felkérték a körlevélben a hitközségeket, hogy jelentsék be a képviselőnek, hány zsidó lett a hitközségből nemzetőrséghez vagy az önkéntesekhez besorozva. Bejelentésekre valószínűleg nem került sor.²¹

A szabadságharcban a katonaság keretén belül számos zsidó orvos is teljesített szolgálatot. A mintegy 600 katonaoorvos egyharmada szintén zsidó születésű volt.²² Egy területen azonban a zsidók játszották a legfontosabb szerepet: ők voltak a legnagyobbbrészt a magyar hadsereg szállítói. Ennek oka az volt, hogy a kereskedelem túlnyomóan zsidó kézben volt. Windisch-Grätz 1849. február 11-i proklamációjában meg is fenyegette a zsidókat, hogy „kit ilyen vétségen rajtakapnak, haditörvényszék elé állíttat, és a rája kiszabott büntetésen felül, az illetékes hitközségre minden egyesért húszezer forint hadisarcot fizet.” Erre sor is került, mert több zsidó kereskedőt el is fogott.²³

III. A forradalom és a szabadságharc Kecskeméten – a kecskeméti zsidók részvétele az eseményekben

III.1. A forradalom híre és következményei

A pesti forradalom híre március 16-án este érkezett Kecskemétre, és nagy erővel hatott. A város lakosságára átragadt a lelkesedés. A tanács a másnapi ülésén magáévá tette a 12

pontot. Az ülésen arról is döntöttek, hogy a következő vasárnapon felvilágosítást adnak a lakosságnak a pesti eseményekről. Gömöri Frigyes lelkesedésében versben is megfogalmazta a forradalom magyarázatát, amit a város anyagi támogatásával meg is jelentetett. A világiak mellett az egyházi értelmiség is kiállt a polgári átalakulás mellett. Mihó László református lelkész április 9-én egy hálaadó istentisztelet keretein belül értelmezte hallgatói számára a 12 pontot.¹

A tanács tagjainak a figyelmét a politikai események és a városon belüli szociális, társadalmi feszültségek között kellett megosztania. A szociális, társadalmi problémákra a szántóföldekért és a szőlőterületekért folytatott versengés, és egy április végi esemény világított rá. Ez utóbbi Naszvadi Péter fellépése volt, aki miniszteri küldöttnek adta ki magát, és a város több pontján is beszédet tartott. Azonban a közrend elleni megnyilvánulásáért letartóztatták. A történetekről készült feljegyzés tartalmazza, kikhez címezte mondanivalóit:

„... a boltosok, kereskedők összefutkosván, álnok beszédei által némelyeket arra vett, hogy saját neveiket egy általa készen tartott albának aláírták... A zsidó közösséget rögtönözve összecsoárdította, őket ámító beszédekkel tartotta. Innen a piacra, a sokaság közé betolakodván, miniszteri küldött minőségben fel tolván magát közelebb bekövetkező események zajos hirdetésével rémítette a népet álnokul, s fegyverre szólította. Ugyanakkor a céhek elöljáróit rögtöni céhgyűlések összehívására lázította.”²

Az önkormányzati és országgyűlési választásokat május 21-étől tartották Kecskeméten. A választások alapján a szabadságharc alatt a polgármester Hajagos Illés, a főbíró Csányi János lettek. Az országgyűlésbe pedig Kecskemét két nem nemes képviselőt küldött: Karika János tanárt és Simonyi János ügyvédet.³

Kecskeméten – a többi nagyvárossal ellentétben – nem került sor antiszemita zavargásra a forradalom során. A városban a vallási türelem uralkodott már évszázadok óta. Ezért a helyi zsidóság könnyebben tudott azonosulni a forradalommal és a szabadságharccal.⁴

1848. június 30-án Hangyás Imre a megye zsidó családjainak összeírását kérte:

„Tisztelt főbíró úr!

Belügy miniszter Szemere Bertalan úr f. évi ..... számú rendeletében a megye hatósága alatti zsidókat családonkénti össze írását hagyván meg a megyének, a megye e rendelet foganatosításán ülnök Mészáros Béni és főszolgabíró Nyáry Miklós urakat küldöm ki, amennyiben tisztelt főszolgabíró úr gyengélkedő egészsége miatt e munkálat teljesítése végett ez alkalommal meg nem jelenhetvén, ez össze írást nevezett ülnök úrral holnap én kívánom teljesíteni. Ennélfogva hivatalosan kérem főbíró urat: miszerint holnap reggeli 9 órára a városban lakó minden israelitát berendelni sziveskedjék, mégpedig úgy, hogy azok kik nem e városban születvén külföldről szakadtak ide a lakhatást nyert engedélylevelükkel együtt jelenjenek meg...

Kecskemét június 30./1848.

U.i.: Ugyiszinte kérné akarám a Tanácsnokok közül oly egyéneket az összeíráshoz küldeni, kik a zsidókat ismerik, minthogy az összeírandónak magaviseletét is meg kell említeni.

hivatalos szolgálja
Hangyás Imre
esküdt²⁵

Az összeírás eredménye a következő: Kecskeméten 152 zsidó család lakott, összesen 808 személy. Közülük 81-nek volt akkora vagyona, hogy az után adót fizessen, a többi csak

személye után fizetett adót. 41 főnek volt számottevő kereskedése.⁶ Az 1848. évi összeírás eredményét közölte a város egy év múlva, 1849. július 31-én a cs. kir. várossparancsnoksággal, amikor a Kecskeméten lakó zsidók létszámát, adóját kellett közölniük.⁷

III. 2. A nemzetőrség megszervezése, honvédtoborzások – zsidók részvétele a katonai szolgálatban

A nemzetőrség megszervezéséhez, működéséhez a jogi keretet az 1848:XXII. tc. biztosította.

Kecskeméten már március 21-én megfogalmazták azt a tervezetet, ami a tényleges szolgálati rendet is magába foglalta. Később, november 10-én került a közgyűlés elé egy részletes szabályzat, amelyet a közgyűlés jóváhagyott.

Kecskeméten május 18–20-án került sor a 20–50 év közötti férfiak összeírására. A nemzetőrök eskütétele pedig május 21-én történt meg.⁸ A nemzetőrségben társadalmi, vallási tekintet nélkül minden osztály és foglalkozási csoport képviselve volt. Általában háztartásonként egy-egy fő jelentkezett katonai szolgálatra, csak később, a harcok elhúzódása miatt fordult elő, hogy egy családból többen is kapcsolódtak fegyveres alakulathoz.⁹

Május 28-án választották meg a nemzetőrség tisztikarát: az őrnagy Hajagos Illés lett, továbbá választottak még 11 kapitányt, 5 főhadnagyot, 5 hadnagyot, egy hadbíró és egy zászlótartót. A 24 főből álló tisztikar főleg birtokosokból tevődött össze, de volt köztük néhány ügyvéd, egy mérnök, egy tanító, két iparos és egy kereskedő is.¹⁰

A nemzetőrség kezdetben a polgári lakosság rendfenntartó szerveként jött létre Kecskeméten is, csakúgy mint az ország más városaiban. Nyár elejétől kezdve pedig a délvidéki szerb fegyveres felkelés miatt egyre inkább megváltozott a szerepe, valóságos katonai szolgálat elvégzésére vették igénybe. Azonban a nemzetőrök táborigazgatása eleve kudarcra volt ítélve. A parasztok, akik a nemzetőrség többségét alkották, a nyári mezőgazdasági munkákat hagyták odahaza, ami súlyos gazdasági következményeket okozott. Ráadásul a nemzetőrök felfegyverzése sem volt megfelelő, általában rossz fegyverrel voltak ellátva és gyenge kiképzésben részesültek. Kudarcukhoz hozzájárult még az is, hogy szolgálati idejük rövid volt, általában 3-4 hétig tartott.

Batthyány miniszterelnök augusztus 1-én intézkedett arról, hogy a városok már legalább tíz hétre biztosítsák a nemzetőrök táborozását. Ezzel létrejött a nemzetőrség új formája, az önkéntes, hosszabb szolgálati idejű, jobban kiképzett, nagyobb harcértékű szervezet. Az önkéntes nemzetőrök feladata pedig nem a rend fenntartása, hanem a honvédelem lett.¹¹

Május végén sor került az első honvédtoborzásra is a városban. A május 26–28-i toborzás során két izraelita fiatalember is be lett sorozva a honvédek közé. Egyikük Nagy Gábor, 21 éves, a másik Nagy Dávid kecskeméti születésű parasztok voltak.¹² A június 3-án tartott toborzáson újabb két zsidó ifjú jelentkezett a honvédségbe: Aranyhegyi Zsigmond, aki 18 évesen tanulóként lett katona, valamint Pulitzer Jákob 19 éves kereskedő.¹³

A honvédeknek jelentkezők vallási megoszlása a következő volt:

	V. 26.	VI. 3.	összesen
katolikus	43	22	65
református	18	9	27
evangélikus	1	4	5
izraelita	2	2	4
összesen	64	39	101

Tulajdonképpen a városban élő felekezetek a valóságos arányukhoz képest megfelelően voltak képviselve a jelentkezések során. Az a tény, hogy izraelitákat is felvettek a honvédek közé, a városban uralkodó vallási türelem bizonyítéka.¹⁴

Július 19-én a kecskeméti képviselőtestület is határozatot hozott arról, hogy a zsidók is tagjai lehetnek a nemzetőrségnek. A határozatot július 21-én a kiskőrösi táborban lévő kecskeméti nemzetőrség tiszti karához is elküldték.

„... Folyó hónap 19-ik napján tartott közgyűlésben indítványoztatott, hogy ... a nemzetőri szolgálatra helybeli izraeliták is alkalmaztassanak, annyiival inkább, mivel az illető törvény ezen szolgálatot minden képesített honlakosnak kötelességévé tette, az izraeliták pedig az 1840:XXIX. törvény szerint az ország valóságos lakosainak tekintetnek, – mivel a helybeli izraeliták között található számos tehető kereskedők, és házbirtokosok, valamint a személybátorság tekintetéből általában, úgy a vagyon biztosság szempontjából különösen is érdekeltetnek a közcsend és belbéke fenntartásában, ... mivel a nemzetőrségi intézet felállításakor csupán a végett mellőztettek az izraeliták, mert ellenük sok helyen ingerültség mutatkozott, melynek már megszüntével, nincs többé ok arra, hogy akár a szolgálat terhe alól felmentessenek, akár szolgálati készségük elutasíttassék, sőt jelen idő szerint ... a hazának ... minden haszonvehető karra szüksége van ... [ezért] a közgyűlés elhatározta a helybeli izraelitáknak törvénytábla képesség szerint leendő köteleztetésüket a nemzetőr szolgálatbani részvételre, s azoknak összeírását megrendelte...

... tisztelettel felkérem a kiskőrösi táborban állomásozó Kecskeméti Nemzetőrség tiszti karát, hogy ezen közgyűlési határozatról a tábort értesíteni, s az izraeliták irányában nyilvánítandó közérzelemről engem viszont tudósítani sziveskedjék.

H. I. [Hajagos Illés]
polgármester¹⁵

1848. szeptember 17-én a közgyűlés újabb határozatot hozott az izraelitákról:

„Folyó évi Július hónap 19-ik napján tartott közgyűlés alkalmával ezen jegyzőkönyv 31. számú pontja alatt a helybeli Israelitáknak a Nemzetőrség közé leendő felvételek eránt költ határozat életbe léptetése többé gátoltatva nem lehetvén, minthogy ez a fenn forgó körülmények által is igényelhetik, a helybeli izraeliták a Nemzetőrségbe ezennel bekebelezetnek, s minden azzal járó szolgálatok teljesítésére köteleztetnek, miről a Nemzetőrségi parancsnokság hivatalosan értesítettetni rendeltetik.”¹⁶

A szabadságharc kezdetekor a magyar katonák közül sokan a cs. kir. hadseregben külföldön szolgáltak. Azonban a függetlenségi harc hírére hazasiettek a haza védelmére. Köztük számos zsidó is Magyarországra jött a magyar honért harcolni. Így tett Csillag (Stern) Jakab nevű zsidó huszártizedes is¹⁷, aki Kecskeméten született 1822-ben vagy 1823-ban. Kereskedő volt. 1846-ban állt be a 12. Nádor huszárezredhez. A szabadságharc hírére Csehországban állomásozó ezredének 80 katonájával megszökött, hogy hazatérjen. Ez csak 14 katonának sikerült, köztük Csillag Jakabnak is. Társaik fogságba estek. Csillag Jakabot a 13. Hunyadi-huszárezredhez osztották be. 1849. március végén őrmester, egyes adatok szerint hadnagy lett.¹⁸

Kecskeméti Lajos is részt vett a szabadságharcban.¹⁹ 1848-ban – zsidó gyermekként – a református kollégium 7. osztályos tanulója volt. Gerillacsapatba állt be. Részt vett a cibaki táborozásban is. Később egy honvéd zászlóalj katonája lett, harcolt az 1849-es temesvári és lugosi ütközetben. Végigszolgálta a szabadságharcot, Borosjenőnél tette le a fegyvert.²⁰ Az aradi várbörtönből többedmagával megszökött és hazamenekült.²¹

Fischmann Simon rabbi 1848. nagyböjt napján felszólította híveit a szabadságharcban való részvételre, megáldotta a csatákba indulókat – „Menjetek, küzdjetek s ha kell, haljatok meg érte [a hazáért]!” – szavakkal búcsúztatta őket.²² Ő maga 1848-49-ben teljesen magyarnak érezte magát, ezért is biztatta a zsidókat a haza védelmére. Az itthon maradottakat pedig vigasztalta, gyámolította, segítette.²³

III. 3. A nemzetőrség első mozgósítása

A nemzetőrség első mozgósítására a délvidéki harcokban került sor. Kecskemétre 600 gyalogos és 50 lovas nemzetőr kiállítása jutott. A város lakóiban olyan nagy volt a lelkesedés, hogy 600 helyett 630 gyalogos jelentkezett, és lovas nemzetőröként is 55 férfit tudtak besorozni.²⁴ A városi tanács a nemzetőrség felfegyverzéséről is gondoskodni akart. Mivel már évtizedek óta számos kölcsönt vett fel, nem volt meg erre a célra a megfelelő összeg Kecskemét pénztárában. A tanácsnokok elhatározták, hogy hitelt vesznek fel Khón Hermann pesti izraelita kereskedőtől 5300 pengőforint (vagyis 1325 váltóforint) összegben.²⁵

A nemzetőröknek a Kiskőrösnél kijelölt táborba kellett vonulniuk. 1848. július 17-én indultak el két útvonalon. A lovasság a székéti szőlőkön keresztül Izsákon át haladt Kiskőrös felé. A gyalogság pedig egy rövidebb útvonalon, az orgoványi pusztán keresztül.

A szerbek lázongásának híre nem maradt következmények nélkül a lakosságon belül. A görögkeleti egyházhoz tartozókkal szemben ellenségeskedés alakult ki. Például Kozma János görög kereskedőt megvádolták azzal, hogy kapcsolatot tart fenn a szerbekkel, és számukra titokban lőszert szállít. A görög kereskedő azt kérte a tanácstól, hogy folytassanak le tiszti vizsgálatot, amely tisztázhatja személyét, családját a vádakkal szemben. A vizsgálat során bebizonyosodott, hogy rágalmozásról volt szó. A tanács az eredményt nyomtatott falragaszokon hirdette ki a lakosságnak.

A kecskeméti nemzetőrök közben ellátták a táborban az őrszolgálatot valamint folyamatosan gyakorlatoztak. A kecskeméti nemzetőrök felszereltsége a kiskunokhoz, a hevesiekhez képest jobb volt, de igazi harcértéket nem képviseltek. Végülis az első toborzásra kiinduló kecskeméti nemzetőrök nem vettek részt harci cselekményekben. 31 napi szolgálat után visszatértek Kecskemétre.²⁶

III. 4. A nemzetőrség második mozgósítása

Míg a nemzetőrök a táborban tartózkodtak, Kecskeméten a felváltó egység megszervezése jelentett nagy gondot. A nyári munkák miatt kevesebben jelentkeztek katonai szolgálatra. A táborozásra kötelezettek közül pedig többen kérték felmentésüket. Néhány személy azonban az első csoporttal is részt vett a táborozásban, és a másodikal is vállalkoztak erre. Folyamatos szolgálatban maradt Vasváry Ferenc, valamint Burián László őrmester. A felváltó csapatok felszerelése és felkészítése szintén hiányos volt. Azonban ők már részt vettek a délvidéki harcokban²⁷. Dömötör Károly kecskeméti tanácsnok feljegyezte Szenttamás ostromát, és azt is, hogy ott hogyan viselkedtek a kecskeméti katonák:

„Szenttamás ostromakor ... alig szólt az első ágyúlövés, ők minden parancsszó nélkül jobbraátot csinálván, egész tulajdon táboraikhoz szaladtak, hol alig lehetett még fegyveres erővel is őket feltartóztatni. Minden holmijokat, még fegyvereiket is a csata mezején feledték ... melyeket jászkunjaink összeszedvén áruba bocsájtottak ... azon felül ki van adva köztük parancsba, hogy Pest megyei nemzetőrt még csak táborukba se bocsássanak be...²⁸

Az augusztus 26-i szerb támadás visszaverésében, amelyet Fórián Károly irányított, komoly részt vállalt a kecskeméti nemzetőrök egy csoportja. Négy hét múlva ők is hazatértek a táborból. A harcokban két fő vesztette életét: Soós János lovas nemzetőr és Burián László őrmester.²⁹

A délidéki harcok kudarcaiból a kormány levonta a következtetéseket. Nyilvánvalóvá vált, hogy a néhány hetes nemzetőri szolgálat nem biztosít elegendő katonai védelmet. Szükségessé vált az önkéntes mozgó nemzetőrség felállítása, amelynek tagjai elődeiknél hosszabb időre vállalták a szolgálatot.

Kecskemétnek így 318 újabb önkéntest kellett kiállítania. A közgyűlés úgy döntött, hogy aki önként beáll nemzetőrnek, az kap a várostól egyenruhát és 50 váltóforintot. Erre az ösztönzésre egy hét alatt 280 önkéntes jelentkezett. Azonban az önkéntesek felruházása továbbra is anyagi gondokat okozott.³⁰

Az önkéntesek névsorát tanulmányozva találtam zsidó származású önkéntest is, bár a vallás rovat hiányosan volt kitöltve. Az egyik önkéntes izraelita vallású a 18 éves Ferenci Móric volt, aki jelentkezésekor Braun Ignácnál lakott. Lovas nemzetőrnek jelentkezett Hellsinger Móric, aki édesapjánál lakott.³¹

III. 5. A kecskeméti népfelkelés

Jellačić szeptemberi támadása miatt indult Kossuth Lajos híres toborzó körútjára. A körút harmadik állomása, Cegléd és Nagykőrös után, Kecskemét volt. Kecskeméten éppen vásárt tartottak, amikor megérkezett, így a város és a környező vidék lakói is hallgathatták beszédét. Szeptember 24-26. között tartózkodott Kecskeméten, azután visszaindult Nagykőrösre, Ceglédre, onnan Szolnokra utazott tovább lelkesíteni.³² Kossuth még ittléte alatt kinevezte Hajagos Illés polgármestert és Fejes Jánost kormánybiztossá, és rendelkezett a népfelkelés megszervezéséről.

Kecskemét lakosai közül többen is kiálltak újra a haza védelmére. Augusztusban 100 honvédet irányítottak Pestre, majd szeptember elején újabb 318 főt toborzott és szerelt fel a város. Szeptember végén pedig további 174 újoncot soroztak be.

A népfelkelők, mintegy 5500 nemzetőr, szeptember 27-én illetve 28-án keltek útra. A Pákozd környékén megvívott csatában részt vett az a 318 nemzetőr, akik augusztus végén és szeptember elején hivatalos katonákká váltak. Jellačić csapatainak követésében is részt vettek. A schwecháti vereséget követően a feldunai hadtest részeként vonultak vissza. Egy részük osztrák fogságba esett. Sokan közülük részt vettek a tavaszi hadjáratban, majd Klapka irányításával Komárom védelmében vettek részt.

A kecskeméti nemzetőrök másik csoportja Görgei vezetésével a Csepel-sziget védelmére vonult a Duna mellé. Ők részt vettek Roth tábornok seregének lefegyverzésében, ott voltak az ozorai fegyverletételnél.³³

III. 6. További katonai alakulatok szervezése

A schwecháti vereséget követően Pest megye főispánja, gróf Károlyi István egy lovas ezred Pest megyéből való kiállítását és vezérletét vállalta. Megkezdődött a 16. Károlyi-huszárezred szervezése. November 8-tól volt Kecskeméten a toborzás, aminek következtében 292 önkéntes állt be huszárnak. Ők vállalták, hogy a háború végéig fognak szolgálni.³⁴

Kecskeméten is megkezdtek egy újabb katonai egység, a szabadcsapat szervezését.³⁵ A városban 160 fő jelentkezett a szabadcsapatba, főleg a legszegényebb elemek. Ezért

ellátásukról, felruházásukról a városnak kellett gondoskodnia. A kecskeméti szabadcsapat a legfontosabb szerepet a Duna-vonal védelmében játszotta, Pest–Kalocsa–Kecskemét térségében.³⁶

III. 7. Kecskemét osztrák megszállása

A Görgei vezette feldunai hadtest hátrálása, majd Pest-Buda feladása lelohasztotta az ország szabadságharcért való lelkesedését. Kecskemét lakói számára a császári erők Pest-Budára telepedése azt jelentette, hogy közelebb került az ellenség a városhoz. Január 7-én az a hír terjedt el a városban, hogy a császári csapatok közvetlen bevonulása várható. Ezért a lakosság nagy része tanyákra kezdett menekülni. A tanács a kiköltözést megtiltotta, mert abban más okot is látott, mint az osztrákoktól való félelmet, úgy gondolták, hogy az emberek egyúttal a katonai szolgálat elől is menekülni akarnak.³⁷

Pesten közben Babarczy Antalt nevezték ki teljhatalmú királyi biztossá. Babarczy január 16-án Csányi János főbírónak küldött levelében követelte, hogy a város tisztviselői kötelesek letenni az esküt a királyra, hivatalát senki nem hagyhatja el, és január 20-án mindenki köteles részt venni a tanácsgyűlésen, amelyet ő fog levezetni. Az ülésen Babarczy kijelentette, hogy aki az Országos Honvédelmi Bizottmánynak engedelmeskedik, az felségsértést követ el. Az ilyeneket kötelesek elfogni. Az egyházakat kötelezte arra, hogy a lakosságot a király iránti engedelmességre buzdítsák. A tanácsot kötelezte arra, hogy a rendeleteket a városháza előtt függesse ki. Azokat a templomokban is fel kellett olvasni. Mindezek az események és intézkedések a városon belül társadalmi, politikai feszültségekhez vezettek, a lakosság elítélte a tanácsot kényszerű engedelmisségéért.

Január 25-én azonban az OHB-től kapott levelet a tanács, ezért újabb ülést tartottak, Babarczy tilalma ellenére. A közgyűlésen kijelentették, hogy ragaszkodnak az alkotmányos szabadsághoz, rendeleteket csak a magyar kormánytól fogadnak el, és nem ismerik el Babarczy Antal jogát a közgyűlés tartásának megtiltására. A tanácsnokok ezúton felajánlották lemondásukat, de a közgyűlés nem fogadta el. Január 28-án Stauffer cs. kir. alezredes vezetésével lovas csapat érkezett Kecskemétre. Stauffer a városháza előtt kijelentette, hogy a rend és a csend helyreállítása végett érkezett. 30-án éjjel azonban eltávoztak Kecskemétről. Két hét múlva újra megjelent Stauffer, és közölte, hogy tartósan kíván a városban berendezkedni. Ezzel kezdetét vette Kecskemét sarcolása, a császári hadsereg ellátása érdekében. Élelmiszert, zabot, ruházatot, előfogatot kellett a városnak szolgáltatnia.

Március 13-án a Jellačić vezette horvát csapatok szállták meg Kecskemétet. Jellačić úgy látta, hogy a város vezetői hűtlenségi bűnt követtek el, hiszen kapcsolatot tartottak fenn a magyar kormánnyal. Ezért még a megszállása előtt katonái számára szabad rablás engedélyezését, majd a város felgyújtását helyezte kilátásba. Végül a bán nem váltotta be fenyegetését. Négy nappal később, március 17-én Jellačić elhagyta Kecskemétet, valószínűleg Damjanich seregének közeledtére. A város lakosságának továbbra is kellett az osztrák sereg számára szolgáltatnia élelmiszereket, terményeket.³⁸

A kecskeméti zsidók ezekben a hónapokban is kitartottak a magyar szabadságharc, az azt vezető kormány, a város és annak tanácsa mellett.

III. 8. Újra a magyar sereggel

Március 26-án egy 400 főnyi magyar csapat érkezett Kecskemétre. Majd április 5-én egy újabb egység jelent meg. A város elvállalta, hogy a katonákat étellel ellátják.³⁹

Az április első heteiben kibontakozó tavaszi hadjárat sikerei újabb lelkesedést adtak a magyar népnek. Kecskemét 3500 népfelkelőt küldött Cegléd térségébe, akik április 12-én érkeztek meg Ceglédre, majd Monoron keresztül Üllőre igyekeztek Asbóth alezredes támogatására. Mivel a császáriak április 4–10-e között többször is vereséget szenvedtek, Asbóth a népfelkelőket hazabocsátotta.

A tavaszi hadjárat során Kecskemét is utasítást kapott, hogy a hadsereg számára kenyeret, zabot, árpát szállítson. A tanács azonban a megrendelt áru felének a szállítását volt hajlandó vállalni.⁴⁰

Csillag Márton és S. Kovács Gáspár helybeli lakosok 1849. április 7-én kapták megbízatásukat arra, hogy a magyar hadsereg élelmezésére Kecskemét által kiállítani rendelt zabmennyiséget beszerezzék.⁴¹ Azonban ők arról panaszkodtak a tanácsnak, hogy a környéken sem a falvakban, sem a városokban nem találnak terményre, és senkitől sem tudtak zabot, árpát vásárolni. Egyedül az izsáki Láng Márton adott el nekik kevés terményt.⁴²

Csillag Márton és családja a zsidó közösség gazdasági – társadalmi elitjéhez tartozott.⁴³ Csillag Mártonnak nagy vagyona volt. 1842-ben a következőket jegyezték fel róla:

„... több ezret érő cserepes házat és egy olajmalmot bír, ezenkívül a köztudomány szerint szerény hitellel bíró kereskedése is vagyon, melyekkel nemcsak családját tisztességesen táplálja, hanem a katonaságban elnyomorodott Jakab fiának ... eltartására magát ezennel kötelezi.”⁴⁴

A gazdasági életben nemcsak a termények és az élelmiszerek hiánya jelentett gondot, hanem a pénzügyek terén is nagy problémák jelentkeztek. A császáriak megtiltották a forradalom fizetőeszközeinek használatát, el is kobozták azokat. Ezenkívül a szabadságharc idején általános volt az aprópénz hiánya az országban, ami Kecskeméten is nehézségeket, fennakadásokat okozott. Az apróbb bankjegyek eltűntek, a nagyobbakat nem lehetett felváltani.⁴⁵ Ezért a lakosság az osztrák, majd a magyar bankjegyeket is szétvagdalta, kettő illetve négy darabra tépték.⁴⁶

1849. március 22-én császári rendelet jelent meg, amely utalványok kibocsátásáról rendelkezett. Ezen az utalványok az ún. Almássy-bankók voltak, amelyek forgalmazása április 19-én kezdődött. A Habsburg-ház trónfosztása után a magyar kormány az utalványok elfogadását rendeletileg megtiltotta. Mind az osztrák, mind a magyar fél minden eszközzel arra igyekezett, hogy a másik fél pénzjegyének forgalmát megakadályozza.⁴⁷

Kecskeméten a pénzügy válságos helyzetéből való kizökkenésére Bulin János, a magyar hadsereg tisztje egy katonai vegyesgyűlésen javasolta, hogy minden kereskedőt hívjanak egybe, és velük a pénzek értékét tisztázzák. Mészáros Endre főhadnagy szükségesnek tartotta azt is, hogy a népgyűlésen hirdessék ki: mindenki köteles legyen a magyar bankjegyeket elfogadni. Akik a rendeletnek ellenszegülnek, azokat halállal kell büntetni.⁴⁸

Pollák Adolf és Spiczter József helybeli izraelita kereskedők ellen bejelentések érkeztek, hogy ők a magyar bankjegyeket nem akarták elfogadni, pedig azoknak elfogadását a magyar katonaságnak április 5-i ittléte alkalmával megparancsolták. A kereskedők, akik Két csillag cím alatt folytattak vegyeskereskedést, az ellenük felhozott vádakot tagadták. Bulin János által megnevezett vádlók Klingert Vilmos, Herczeg Imre voltak, vallomást tett még az ügyben Tomaskó Antal is. 1849. április 16-án hallgatták ki a vádlottakat és a tanúkat.

Spiczter József 28 éves, nagykőrösi születésű kecskeméti kereskedő volt. Ő a vádra azt válaszolta, hogy mindig elfogadta a magyar pénzt. Amikor pedig a katonaság Kecskemétre

érkezett, attól kezdve még inkább figyelte arra, hogy elfogadja, annak ellenére, hogy a német katonai parancsnokok ezt megtiltották. Ráadásul – vallotta, – a magyar bankjegyet más kereskedők vagy nem fogadták el, vagy bizonyos összeg levonásával fogadták csak el.

Pollák Adolf kecskeméti lakos a Trencsén megyei Puchovban született. Válasza a vádra az volt, hogy ő mindig elfogadta a bankjegyeket, a rendelet előtt is, mégpedig valódi értékükben. Amit ellenük felhoznak, az csak rágalom és hazugság – mondta.

Herczeg Imre, az egyik vádló helybéli birtokos lakos, református vallású. Ő azt vallotta, hogy Pollák Adolftól és Spiczter Józseftől soha nem vásárolt, nem tud arról, hogy magyar bankjegyeket nem fogadtak el, ő ilyen vádat Bulin Jánosnak nem is mondott.

A másik vádló, Klingert Vilmos 23 éves római katolikus vallású helybéli lakos azt mondta, hogy ő soha nem vásárolt a vádlottaknál, nem tud arról, hogy nem fogadtak el magyar pénzt. Azt még hozzátette vallomáshoz, hogy a Korona Kávéházban a kávésnak testvérétől, Tomaskó Antaltól egyszer hallotta, hogy a nevezett kereskedők tőle a magyar bankjegyet nem fogadták el, de hogy ez a rendelet előtt vagy után történt, azt nem tudja.

Tomaskó Antal, aki akkor 16 éves volt, Morvaországi születésű, és Kecskeméten testvérénél, Tomaskó Jakabnál lakott. Tomaskó azt vallotta, hogy egy 15 pengő forintot magyar bankjegyet vitt Pollák Adolffhoz, aki nem fogadta azt el, de ez még a magyar katonaság Kecskemétre jövele előtt történt.⁴⁹

Az április 23-án tartott tanácsülésen foglalkoztak még a két zsidó kereskedő ügyével. Mivel a vád nem igazolódott be, megszüntették az eljárást Pollák Adolf és Spiczter József ellen.⁵⁰

A tavaszi hadjárat győztes csatáinak hatására az országgyűlés április 14-én Kossuth Lajos javaslatára megszavazta a Habsburg-ház trónfosztását, Magyarország függetlenségének kikiáltását, megválasztották Kossuthot kormányzónak, és az új kormány miniszterelnöke Szemere Bertalan lett. Április 19-én Kecskemét város közgyűlése tudomásul vette az országgyűlés határozatát.⁵¹ 1849. május 10-én pedig a Függetlenségi Nyilatkozat felolvasása után beszédet mondtak Hoffmann János katolikus, Mihó László református és Torkos Károly evangélikus lelkészek.⁵²

Azonban az ünneplés és öröm nem tarthatott sokáig. A kormány alighogy visszatért Pest-Budára, az orosz hadsereg megtámadta Magyarországot. A magyarság kétszeres túlerővel, két szomszédos nagyhatalommal, és a magyarországi nemzetiségek jelentős részével kényszerült háborúra. Az országgyűlés április 24-én újabb 50.000 honvéd kiállítását szavazta meg. Kecskeméten is megkezdték a toborzást. Azonban egyre többen próbáltak kibújni a felelősség alól, és előfordult az engedelmesség megtagadása is.⁵³ Kecskeméten a 92. honvéd zászlóalj számára toboroztak, amely Guyon tábornok vezetése alatt álló tartalék hadtest kiegészítésére szolgált, 11 további zászlóaljjal együtt.⁵⁴ 1849. május 18-án kezdett toborzás során jelentkezett újonckról névsort is készítettek. Az újonckról vallásukat is feljegyezték. Volt köztük izraelita, Stalberger Fülöp, aki debreceni születésű, 19 éves, és szakmája szerint festő volt. A katonai szolgálatra alkalmasnak találtatott.⁵⁵

Kossuth kezdeményezésére a kormány az általános népfelkelés meghirdetését, keresztes hadjáratot határozott el. Kecskeméten is mindenkit mozgósítani kellett, még a tisztviselőket is. Csak a jegyző, a pénztárnok és a közgyám maradhatott a városban, valamint a közbiztonság szervezői és irányítói. Felmentést kaptak még a nyári betakarításban résztvevők, de az aratás után nekik is csatlakozniuk kellett volna a népfelkeléshez. Az orvosok részvételére is szükség volt, ezért Pulitzer József orvos és Bábiczi Imre sebész a

felkelők táborába ment. Kecskeméten csak az idős zsidó orvos, Milhoffer István, a betegségéből éppen felgyógyult Kocsis József, és Horváth János orvosok maradtak.

A város vezetői kérvényezték a hadvezetéstől, hogy Kecskemét mentesüljön a népfelkeléstől, ha nyolc napon belül 600 gyalogost és 40 lovas kiállít a szabadcsapatok számára, akiknek szolgálati ideje legalább fél év lett volna. Perczel tábornok hozzájárult ehhez. A város végül 640 lovas állítását vállalta. A tanácsnokok úgy döntöttek, hogy ha négy nap alatt a hirdeteményekre nem gyűlik össze a megfelelő számú önkéntes, akkor a város 17-25 év közötti férfiainból sorshúzással egészítik ki számukat.

A 17–24 éves férfiakat összeírták, és az összeírásban feltüntették a vallásukat is. Az ifjak között számos izraelita szerepelt:

HAKKER LAJOS 21 éves; HAKKER FERENC 18 éves, önkéntesnek állt be; SVEIGER JAKAB 26 éves; SVEIGER MÁRTON 16 éves; SVEIGER LÁSZLÓ 19 éves; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves; STERN JAKAB 25 éves; STERN IGNÁC 22 éves; KHÓN LAJOS 24 éves; KHÓN SÁNDOR 17 éves; STEINVORCZ JAKAB 23 éves; STEINVORCZ LAJOS 17 éves; SVEIGER SÁNDOR 18 éves; STEINER FÜLÖP 19 éves; DEUCH ADOLF 20 éves, aki Szécsiner Móric legénye; KECSKEMÉTI LAJOS 19 éves, ő a gerillacsapatban volt önkéntes; SINDLER IGNÁC 19 éves; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves; SVARCZ MÓRIC 23 éves; LUSZTIG JÓZSEF 26 éves; LUSZTIG LIPÓT 19 éves; LUDVIK ÁRON 21 éves, aki a Nógrád megyei Szécsényből származott, és amikor Kecskeméten megtelepedett, jegyben járt egy helybéli izraelita leánnyal; STERN JAKAB 25 éves; STEINVARCZ JÓZSEF 25 éves; BRAUN JÓZSEF 19 éves, ő is gerillacsapatban volt önkéntes; ASZÓDI LEOPOLD 18 éves; SINDLER IGNÁC 20 éves.⁵⁶

Mivel önként csak 30 lovas és 326 gyalogos jelentkezett, számukat a meghatározott módon egészítették ki. A sorshúzás július 18-án történt.⁵⁷ 1849. augusztus 6-i sorshúzás alkalmával fekete sorsot húzók között volt több zsidó is:

SVARCZ HERMÁN 23 éves, aki Pataki Jánosnál lakott; KISS FARKAS 20 éves, édesapjánál lakott; SVARCZ LÁSZLÓ 17 éves, ő alkalmatlan volt katonai szolgálatra; CSILLAG ANTAL 18 éves, lovasok közé került; SPILLER IGNÁC 18 éves; AUSPITZ JÓZSEF 24 éves, aki Sándor Jánosnénál lakott; KHÓN SÁNDOR 17 éves, aki Khón Ignác fia; ASZÓDI LIPÓT 18 éves, Aszódi Salamon fia; SVEIGER (sic!) SÁNDOR 19 éves, Sveiger József fia; SZABÓ LÁSZLÓ 24 éves, Szabó Mihály fia; SCHINDLER IGNÁC 20 éves; IFJ. HELLSINGER MÓRIC 21 éves, lovasnak sorozták be; VÍG ADOLF 24 éves és Tréfás Tóth Lászlónál lakott.⁵⁸

Július 13-án 19-en jelentkeztek önként főtisztnek. Közülük többen néhány alkalommal már teljesítettek fegyveres szolgálatot a szabadságharc alatt. A jelentkezők mindannyian jómódú kecskeméti polgárok voltak. Kecskeméti Lajos is jelentkezett főtisztnek. Ő is azzal a megfontolással, hogy egyszer már gerillacsapatban is, és egyszer népfelkelőként is harcolt, és ezt beszámíthatják neki a felvételnél.⁵⁹

III. 9. A kecskeméti zsidók belügyei

A hitközség anyakönyvi kivonata tartalmazza a két évre vonatkozó adatokat⁶⁰:

év	születés		halál	esketés
	fiú	leány		
1848	25	13	22	3
1849	14	4	29	4

A zsidó hitközség egyik elöljárója és egyik leggazdagabb tagja Hellsinger Móric az országos ügyekbe is bekapcsolódott. Ő képviselte a Pest-Pilis-Solt megyei zsidóságot. Pest

megye részéről aláírta a magyarországi és erdélyhoni zsidók képviselete nevében 1848. március 17-én született kiáltványt.⁶¹ Hellsinger a honi izraeliták belügyeit kezelő választmánynak is tagja volt.⁶²

Hellsinger Móric tehát nagy vagyonnal rendelkezett. Ő volt az első zsidó Kecskeméten, akinek a tanács 1833-ban engedélyt adott házszerszere.⁶³ Még a forradalom előtt felgyújtották egyszer Hellsinger házát. Ez a büntett inkább a kereskedő ember és annak tevékenysége ellen irányult, nem volt antiszemita hangvétele. Hellsinger Móric szerint „szomszédai csupa irigységből és alaptalan bosszúból” gyújtották fel házát.⁶⁴

Hellsinger Móricz házát 1849. jan. 9-én éjszaka is felgyújtották, pontosabban házának melléképületét. A jan. 18-án Gyenes Ferenc tisztiügyész által tartott helyszíni szemlén megállapították, hogy a melléképület egy szobából, kamrából és egy kis speizből állt. A szolgáltók (Augner Ignác, Farkas Anna, Varga Éva és Vagyószki Mihály) azt vallották, hogy az épületben elszállásolt köztítézek egyike által történt szándékos gyújtogatás, aki már a beszállásolásakor ittas volt, és a háziúr hiába kereste mindenben a kedvét, ő állandóan azt hajtogatta, hogy fel fogja gyújtani a házat. A köztítézeket a hatóság nem tudta előállítani, a katonaságon belül uralkodó zűrzavar miatt.⁶⁵

Ifj. Hellsinger Móric kérte, hogy részére állítsanak ki egy hiteles bizonyítványt arról, hogy a helyi sorshúzás alá kerülő 19-22 évesek közé be van jegyezve. A tanács 1849. július 21-én kiállította a fiatalembernek az igazolást, hogy a névsorban a 463. szám alatt szerepel, helybéli származású fiú, és helybéli lakos.⁶⁶

Milhoffer István szintén jelentős személye volt a hitközségnek és a városnak is. 1793-ban született Nagyatádon. Négyen voltak testvérek, közülük hárman orvosnak tanultak. A négy testvér közül István volt a legfiatalabb. Gyermekezeit Böhönyén töltötte. Középiskoláját Győrben végezte el, majd Prágában és Pesten orvosi tanulmányokat folytatott. Pesten ismerkedett meg Tercsánszky plébánossal, az ő tanácsára akart Kecskeméten letelepedni.⁶⁷ Lakosi kérelmét a tanács 1822-ben elutasította arra hivatkozva, hogy a városban már elegendő számú orvos van, Milhoffer nem tud magyarul és ráadásul zsidó. Később azonban sebészorvosi érdemei miatt házat vásárolhatott, szőlőterületet is kapott. Milhoffer ingyen gyógyított. Az 1831-es kolerajárvány idején életét nem kímélve fáradozott a járvány visszaszorításán. 1841-ben ő javasolta a zsidó hitközségnek a Kórház Egyesület létrehozását, amelynek feladata a szegény betegek ápolása volt.⁶⁸ Milhoffer István idős kora ellenére is azok közé tartozott, akik orvosi szolgálatukat a szabadságharc idején a városban folytatták.⁶⁹

Milhoffer István egyik fiát, Károlyt a Ludoviceumba kívánta küldeni hadtudományt tanulni, ezért 1848. decemberében a tanácstól hiteles bizonyítványt kért polgári helyzetéről és vagyoni állásáról. A tanács az igazolást 1848. december 11-én kiállította, benne szerepelt, hogy Milhoffer István héber, 27 éve telepedett le Kecskeméten, és az 1831. évi járvány idején kitüntette magát.⁷⁰

Fisel Ádám ungvári születésű pipacsiszoló mester 1848. július 3-án egy kérelmet adott be a tanácshoz. Azt kérte, hogy a helybéli türelmezett zsidók közé vegye fel őt a tanács. 1846-ban érkezett Kecskemétre, Brilller Salamon (aki szintén zsidó volt) pipakupakoló mester segítségére. A felesége, Deuts Borbála bábaasszony, tevékenységével ő is a város szolgálatára állt.⁷¹

A szabadságharc idején számos kereskedő, köztük több zsidó is érkezett Kecskemétre, illetve utazott át a városon. Mindannyian rendelkeztek útlevéllel. Néhányuk útlevelét meg is őrizték a város levéltárban.

Az Országos Rendőri Hivatal 1848. november 30-án állított ki útlevelet Kohn Márton részére. Az útlevél tartalmazta, hogy Kohn Márton kereskedő, nőtlen, izraelita. Születési helye Szendrő (Borsod megye), lakhelye Pest. 31 éves. Ismertetőjegyeit is feltüntették (termete, arca, haja, szeme színe, orra, szája, szemöldöke, van-e bajusza, szakálla, valamint, hogy milyen a ruházata). Ismertette, hogy milyen nyelven beszél, Kohn magyarul és németül. Utazási célját is közölte: Magyarország több helyeire, kereskedelmi ügyekben és vissza. Érvényességét is megadta: egy évre szól.⁷²

Mezőtúri községi útlevéllel érkezett Kecskemétre Weisz Leopold kereskedő. Weisz Leopold 40 éves volt, nős, Óbudán született és Mezőtúron lakott. Ismertető jegyeit ugyanúgy feltüntették az útlevélben, mint az előzőn. Weisz útlevelét 1849. március 3-án állították ki, és három hónapig volt érvényes.⁷³

Szeged város Pfeifer Sámuel kereskedő részére 1849. március 9-én állított ki útlevelet. Ő Miskolcon született, Szegeden élt, nős, 39 éves. Utazási célja Kecskemét volt, kereskedelem érdekében. Az útlevél egy hónapig volt érvényes.⁷⁴

Szeged város 1849. április 5-én Spiczter Sámuel héber vallású kereskedő részére is kiállított egy útlevelet, aki kereskedés céljából Kecskemétre szándékozott utazni, mégpedig fogaton. „A törvényekhez magát tartva, azt írt célra és helyre szabadon és háborítatlanul” utazhatott. Az útlevele 90 napig volt érvényes.⁷⁵

Pest város részéről útlevél állítatott ki 1849. március 10-én Shosberger Bernát kereskedő részére, aki Kecskemétre utazott. Az útlevelének érvényessége fél év volt.⁷⁶

Kecskemét város polgármestere, Hajagos Illés Frisch Jakab részére útlevél kiállítását engedélyezte 1849. március 9-én. Frisch Jakab a Mosenzveig testvérek kereskedősegédje volt, becsületes embernek ismerték meg, az útlevél kiadását ezzel is indokolták. Az útlevél Gyula városába szól.⁷⁷

Hellsinger Sándor tímár kérte, hogy „bizonyos célja elérése végett” erkölcsi magaviseletéről és helybéli születéséről a tanács adjon ki számára hiteles bizonyítványt. Ez az igazolás 1849. június 18-án megszületett. „Hellsinger Sándor héber vallású, mintegy 25 éves tímár, helybéli születésű lévén Hellsinger Móric helybéli kereskedő fia, a tímármesterséget Aradon tanulta...” Az igazolás tartalmazza még, hogy miután magyar, német és francia területeken vándorolt, hazatért Kecskemétre. Feljegyezték még, hogy mindkét népfelkelésben részt vett; munkájában becsületes és szorgalmas.⁷⁸

Június 30-án Deutsch Pinkás szabó a tanácshoz fordult segítségért, hogy az iparüzését háborgató keresztény mestertársait efféle tettektől tiltsák el. Deutsch hivatkozott a liberalizmusra, hogy ha valóban érvényes a szabadság, akkor hagyják az izraelitákat is dolgozni mesterségükben.⁷⁹

III.10. A császári seregek bevonulása Kecskemétre – a szabadságharc bukása

Kecskemét számára a nyár folyamán újabb nehézség adódott. Újra pusztított a városban a kolera. Tovább emelkedtek az élelmiszerek, nyersanyagok árai. A váltópénz hiánya sem oldódott meg.⁸⁰

A város 1849. július 19-én tartott közgyűlésén is a pénzkérdés volt a fő téma. Hajagos Illés polgármester indítványozta, hogy Pest példáját kövessék, és krajcáros váltó pénzjegyeket bocsásson ki a tanács. Ehhez azonban a kormánytól kellett engedélyt kérni. Egy levelet fogalmaztak meg a kormányhoz, amiből kiderült, hogy nemcsak a napi szükségleteket nem

tudták fedezni az aprópénz hiánya miatt, de még a munkásoknak sem tudták a bérüket kifizetni. Tehát a kiadandó szükségpénznek „egyedül a kecskeméti piaci forgalom könnyítésére lévén kibocsátandók.” Apróbankjegyek kibocsátását azonban a Szegeden lévő magyar kormány nem engedélyezte. Mire a küldöttség hazaérkezett Szegedről, addigra Kecskeméten már a császáriak parancsoltak.⁸¹

Kossuth Lajos Kecskemétet jelölte ki az összevonandó tartaléksereg központjának. A 101. és a 103. honvéd zászlóaljak június végén a városban maradtak. Kossuth iderendelte még a Vácott alakuló két újonc zászlóaljat is. Majd július elején utasította Perczel tábornokot, hogy a Kecskeméten lévő 6000 főnyi újoncot szervezze meg, gondoskodjon felszerelésükről és ellátásukról.

Rákóczi János kormánybiztos folyamatosan követelt a várostól élelmet, takarmányt, előfogatokat, amiket a tanács nehezen tudott előteremteni. Rákóczi elnökletével július 23-án délután négy órakor egy vegyes tanácskozást tartottak, melyen megjelent Polgár Mihály református püspök, Torkos Károly evangélikus lelkész, Hajdzsán Péter görögkeleti lelkész, Fischmann Simon izraelita rabbi, Csányi János főbíró, Hajagos Illés polgármester és a tanácsnokok. A kormánybiztos felvázolta a hadi helyzetet, és kérte, hogy a Hazafiak és a Népfelkelés rendeltetése című kiáltványait a templomokban olvassák fel, lelkesítsenek mellettük, és a főbíró tartson ezügyben népgyűlést.

Időközben a császári és a cári hadsereg komolyabb ellenállás nélkül vonult végig a Duna-Tisza közén. A kormány felszólította a lakosságot, Kecskemét polgárait is, hogy tanúsítsanak ellenállást az ellenséges hadakkal szemben, de erre a lakosság képtelen volt. Július 26-án Perczel csapatai nyomában megérkeztek Kecskemétre az első császári egységek. Hajagos Illés egészségi állapotára hivatkozva lemondott, a várost elhagyta. Helyét Bódogh Antal, helyettes polgármester vette át. A megszálló osztrák seregnek nehézlövessége a városon kívül, könnyűlovassága a városon belül szállásolt. Július 27-én megérkezett a cári sereg egyik egysége is Kecskemétre. Kecskemét ezek után nem vehetett részt a szabadságharc utolsó küzdelmeiben.⁸²

Közben július 28-án az országgyűlés ülészakájának utolsó napjaiban elfogadta Szemere Bertalan zsidóság emancipációjáról szóló törvényjavaslatát. A törvény szentesítésére azonban nem került sor.⁸³

Haynau július 28-án Kecskeméten adott ki egy kiáltványt, amelyben felgyújtással fenyegette meg a csapatait megtámadó helységeket.⁸⁴

A császári tisztek Kecskeméten történt berendezkedése után Gerstner tábornok utasította a város vezetőit, hogy biztosítaniuk kell Kecskeméten a rendet, ki kell szolgáltatniuk a meghatározott mennyiségű gabonát és élelmet, éjszakára kijárási tilalmat rendeltek el és megtiltottak minden csoportosulást. A város azonban képtelen volt az előírt élelmiszert, terményt szállítani. Augusztus 3-án Bianchi lett a város katonai parancsnoka, aki fenntartotta az eddigi követeléseket és elrendelte, hogy szedjék össze a Kossuth bankókat, amelyeknek forgalmazását büntetés terhe alatt megtiltotta. Babarczy Antal királyi biztos pedig ezek mellett 100 fogatot követelt Kecskeméttől. Csányi János főbíró levelében tájékoztatta Babarczy Antalt a város tragikus állapotáról, hogy a gazdasági élet teljesen megbénult.⁸⁵

A világsi fegyverletétellel a katonai ellenállás befejeződött. Ezzel kezdetét vette a Haynau vezette megtorlás. A kecskeméti honvédek jelentős hányada azért tudta elkerülni Haynau bosszúját, mert Komáromban Klapka katonájaként kegyelmet kapott.⁸⁶ Így került

haza 1849 őszén 186 egykori honvéd, köztük három izraelita vallású is. Mindhárman önként jelentkeztek katonai szolgálatra. Foglalkozása mindegyiküknek kereskedő volt. Goldberger Simon honvéd tüzér volt, 1848. májusában sorozták be, és 1849. szeptemberében érkezett haza Péterváran 1849. szeptember 11-én kiállított elbocsátó levelével. Veisz Móric Károlyi huszárként szolgált, 1848. novemberében állt be katonának. 1849. szeptemberében tért vissza Kecskemétre szintén Péterváran, 1849. szeptember 11-én kiállított elbocsátólevelével. Frankó Sándor honvéd hadnagy volt, 1848. novemberében jelentkezett katonának; 1849. októberében érkezett vissza a városába, elbocsátó levél nélkül.⁸⁷

IV. A hadisarc

A magyarországi zsidók nemcsak a szabadságharc küzdelmeiben vettek részt, hanem a megtorlásból is kijutott nekik a rész.

Július 1-jén Haynau tábornoszernagy proklamációjában megfogalmazta, hogy hogyan kíván a legyőzöttekkel bánni. A proklamáció első hat pontja a halállal büntetendő vagy rögtönítélő bíróság elé kerülő vétségeket tartalmazta. A hetedik pont pedig: „zsidó községek, melyeknek tagjai a rebellis kormány által elkobzott jószágot megszerzik, annak visszaszolgáltatásán kívül még érzékeny pénzbüntetéssel sújtandók; ezen büntetés alá esik valamely zsidó község azon esetben is, ha tagjai a lázadóknak kémekül szolgálnak vagy azoknak bármely módon segítséget nyújtottak.”²¹

Az osztrák seregek már a szabadságharc alatt kivetették a hadisarcot az egyes hitközségekre. Az izraeliták büntetése lószerszámok, lovak ruhák, cipők, szövetek beszolgáltatása volt. Hadisarcot kellett fizetnie a pesti községnek, július 27-én pedig Kecskemét, Nagykőrös, Cegléd, Irsa községeire vetették ki a sarcot. Szeged, Szabadka zsidóit augusztus 6-án sújtották ezzel a büntetéssel. A fegyverletétellel a sor nem zárult le, más hitközségeknek is kellett a sarcra gyűjtögetniük.²

A szállítási feltételeket is szigorúan meghatározták. Az első részletet egy hónap alatt kellett leszállítani, majd 14-14 naponként a következőket. Végül hat hónap alatt az egész mennyiség beadásra került volna. Késedelem esetén napi 50 pengőforintnyi bündíjat, vagyis kamatot kellett azonnal beszédni. És ha még így sem tartották be a szállítási időt, akkor 500 pengőforintot kellett naponta felszámolni.³

A megsarcolt községek közül a szabadságharc után csak a szegediek és az aradiak tudták kifizetni sarcukat. A gyülekezetek többsége nem rendelkezett olyan anyagi háttérrel, amely biztosította volna számukra a beszolgáltatandó katonai felszerelések beszerzését. 1849. szeptember 17-én a hadügyminisztérium rendelete lehetővé tette, hogy a pesti, óbudai, kecskeméti, ceglédi, nagykőrösi, irsai községek a kivetett sarcot pénzben megválthassák. Ez az összeg összesen 2,3 millió forintot tett ki.

A zsidókat is büntették azzal, hogy az osztrák seregbe besorozták őket, illetve börtönbe vetették többüket. (Például Löw Lipót pápai rabbit, vagy Schwab Löw pesti rabbit. Schwab Löwöt a Függetlenségi Nyilatkozatot üdvözlő szónoklatáért.)⁴

A császári-királyi városi parancsnokság 1849. július 31-én meghagyta, hogy a tanács a helybeli zsidó község létszámáról és a rájuk kivetett községi adó összegéről oklevelekkel ellátott kimutatást a saját felelőssége alatt azonnal terjesszen elő. A tanács az 1848. évi összeírásra támaszkodott, mert 1849-ben még összeírás, illetve adókimutatás nem történt. Az előző évi adatok szerint Kecskeméten 152 zsidó család lakott, összesen 808 fő. A 152 család

közül csak 81 család volt olyan helyzetben, hogy közadót tudott fizetni, közülük is sokan csak személyük után fizetnek adót, akik a vagyonosabbak által segítve, kis üzletekkel rendelkeznek. A vagyonosabbak közül is csak 41 családnak van jelentősebb kereskedése.⁵

Még július 31-én a kecskeméti zsidók a tanácshoz azzal a bejelentéssel fordultak, hogy a Haynau által kivetett sarcot fizetni nem tudják, abba az egész gyülekezet, nemcsak anyagilag, hanem fizikailag is tönkremegy. Majd azzal folytatták, hogy „sem szállításokkal, sem adakozásokkal a magyar tábornak semmit sem tettünk, sem összesen, sem egyéneként politikai vétket nem követnénk el.” Ráadásul – érveltek tovább – nincs is már minden zsidó a városban, így nem teljesíthetik a sarc fizetését, mivel a gyülekezetben vagyona kevés személynek van. Remélték, hogy a tanács tud segíteni rajtuk, és kérték a tanácsot arra, hogy még aznap egy bizonyítványt adjon ki, melyben a lélekszámuk és az adózók száma mellett „említsék meg becsületes és csendes, minden politikai befolyástól ment magaviseletünk.”⁶

Végül is a tanács a jelentésben arról nem tett említést, hogy a kecskeméti izraeliták részt vállaltak a nemzetőrségben, és hogy három fő önként jelentkezett honvédek.⁷

A kiállított bizonyítvány a következő volt:

„Azon hivatalos felszólításra: hogy a helybeli zsidó közösség tagjai minő mértékben vettek légyen részt a pártütés vétkeiben, s ezen vétkes részvét után mily arányban áll azon nyereség, mely reájok háramlott? Tisztelettel kinyilatkoztatjuk: miszerint nekünk arról, hogy a helybeli zsidó közösség a pártütésben részt vett, vagy annak tagjai e részvétel útján nyereszkedtek volna, sem hivatalos, sem egyéni tudomásunk nincsen; sőt tapasztalásunk szerint a helybeli zsidók semminemű politikai mozgalmakba sem avatkoztak, a császári királyi hadsereg részére kiszolgáltatót élelmezést és fuvarozást pedig keresztény lakostársainkkal együtt teljesítettük.”⁸

A kecskeméti zsidó hitközségre a következő hadisarcot vetették ki:

- 10 000 gyalogsági köpeny,
- 2 000 lovassági köpeny,
- 5 000 gyalogsági pantalon,
- 2 000 lovassági pantalon,
- 10 000 pár német cipő,
- 15 000 pár magyar cipő,
- 20 000 darab ing,
- 20 000 darab gatyá,
- 75 000 vadászmellény,
- 7 500 fehér mellény,
- 2 000 zöld mellény a lovasság részére,
- 2 000 fölszerelt táskát kész állapotban,
- 8 000 róf szürke posztó,
- 500 róf csíkos posztó,
- 1 000 róf fehér posztó,
- 150 mázsa talpbőr,
- 75 mázsa felbőr,
- 50 mázsa talpbélés és
- 200 nehéz tüzerlő.

A többi hitközségre vonatkozó szállítási feltételeket állapították meg a kecskemétiék számára is. Azonkívül, a lovakról külön rendelkeztek. 8-8 napi időközökben kellett 50-50

darabot szállítaniuk a 132. hadosztályhoz úgy, hogy egy hónap alatt valamennyi be legyen szolgáltatva.⁸

A hadisarcot a kecskeméti zsidók nem tudták kiállítani, és ők ezt a kivetés időpontjában is jól tudták. Rémület és rettegés lett úrrá az egész hitközségen, hiszen ismerték Haynau vérszomját és múltját. Ezt még csak fokozta, hogy az első határidő leteltével augusztus 27-én a kecskeméti cs. kir. katonai parancsnokság a szállítás elmulasztása miatt járó büntetéspénzt követelte a hitközségen. Elfogatták a gyülekezet legelőkelőbb tagjait, és azzal fenyegették a többi zsidót, hogy ha ez nem használ, még szigorúbb eszközökhöz fognak folyamodni.⁹

Fischmann Simon rabbi a község küldöttségének élén kihallgatásra ment Budára Geringerhez, Magyarország polgári kormányzójához. Közbenjárásának az lett az eredménye, hogy a sarcot kiterjesztették Kecskemét, Cegléd, Nagykőrös és Abony hitközségeire. A rabbi azonban nem elégedett meg ezzel. Újra a teljes elengedésért folyamodott a kormányzóhoz. Geringer, mivel őt látta a sarc megfizetésének akadályának, több előjáróval együtt börtönbe vetette. Néhány heti fogság után elengedték őket, és a sarcot a kamataival együtt az egész magyarországi zsidóságra vetették ki.¹⁰

A hadisarc kivetésekor Pesten egy állandó bizottság alakult. Feladata az volt, hogy a türelmi adó törlesztési arányában ossza fel az ország községei között a befizetendő pénzmennyiséget. Mivel a befizetések elmaradtak, a bizottság azzal a javaslattal fordult Bécshez, hogy a hadisarc eltörlése fejében a magyar zsidóság hajlandó hozzájárulni egy országos zsidó iskolaalap létrehozásához. Ferenc József 1850. szeptember 20-án elrendelte a hadisarc eltörlését, és egyúttal kötelezte a magyarországi zsidókat egy millió forint befizetésére egy iskolai és tanügyi alap céljára.¹¹

A hadisarc alól való mentesség kérésének történetét 50 év múlva közölte a Kecskemét című folyóirat is, Fischmann Simonról szóló cikkében. Abban az olvasható, hogy Haynau a sarc kivetését azzal magyarázta, „hogy a zsidók elfogadták a Kossuth bankóját s ezzel a forradalom anyagi eszközeit segítették elő.” A kecskeméti zsidók – írta a cikk szerzője – a kivetéstől kezdve mentesülni akartak a sarc terhétől, Haynau azonban kérlelhetetlen volt. Ezért közbenjárónak megkeresték Radetzkyt, aki mint fiatal tiszt, hosszabb ideig volt garnizonban Kecskeméten és Jászberényben, és jó emlékek maradtak meg róla a lakosságban. Küldöttséget menesztettek hozzá Bécsbe, és Radetzky a küldöttséget fogadta. A zsidók előadták panaszukat, amire Radetzky ezt válaszolta: „Türelem! a zsaroló korszaknak rövid időn belül vége lesz, várják ki.” A küldöttség örömmel távozott szállására, de mire a fogadóba érkeztek, két bérkocsi várta őket katonákkal, akik elszállították a kecskeméti követeket. Egy kaszárnnyában szállásolták el őket egy hétig – Haynau bukásáig. Radetzky ugyanis a küldöttség el fogja árulni a Haynau bukásáról könnyelműen kijuttat szavait. És hogy ez ne történjen meg, egy hétre elzárta őket a külvilágtól.¹²

V. A szabadságharc után

A szabadságharc után a kecskeméti zsidók létszáma a következőképpen alakult:

1850	939 fő
1869	1514 fő (3,6%)
1890	1789 fő (3,2%)
1900	1978 fő (3,4%)

Átlagosan három-négy gyermek volt egy családban. Voltak kivételek is. Például Grosz Sándornak 16, egy másik Grosz Sándornak 8 gyermeke volt. Reiner Simon és Scheibner Ferenc tíz-tíz gyermeket nevelt fel. Venetianer Adolf, Venetianer Lajos édesapja, is öt gyermekkel élt együtt.

Az 1850-es évek elején sok zsidó vándorolt be Kecskemétre. A városi tanács a gyapjú- és terménykereskedésre való tekintettel tette lehetővé számukra a letelepedést, csakúgy, mint a szabadságharc előtt.¹

A kecskeméti zsidók többsége a korábbi eredetű foglalkozásokat űzte. Egy 1856. évi összesítés szerint 63 kereskedő közül 41 fő zsidó személy volt. 1855-ben összeírták a céhen kívüli iparosok neveit. 78 főből 11 volt zsidó.²

A kecskeméti zsidóságon belül is megindult az asszimiláció folyamata. Kezdetben, az 1860-as években ez az öltözködés területén volt nyilvánvaló. Sőt 1867-ben Venetianer Lajos bátyja, Sándor református pap lett.³ A kiegyezés korában valószínűleg a zsidók jelentős része már magyarul beszélt. Például 1861. március 15-én a templomi ünnepségen a forradalomra való emlékezésül Fischmann Simon főrabbi tört magyarsággal mondott el egy prédikációt. Asszimilációjukat elősegítette, hogy több keresztény szülő is járatta gyermekét a zsidó iskolába, és számos zsidó fiatal járt keresztény iskolákba.⁴ Az 1841 és 1895 között születettek és felnőttek 11%-a magyarosította a nevét. Az évek folyamán heten keresztelkedtek ki vallásukból. Vegyesházasságokra is került sor, három leány ment feleségül katolikus, és egy református férfihoz.⁵

Fischmann Simon haláláig, 1879-ig volt a hitközség rabbija.⁶ Őt követték Perls Ármin 1879-1890-ig, és Bárány József 1890-1916-ig.⁷ Bárány József egyben a város főbírája is volt.⁸

A hitközség az ortodox irányzathoz tartozott. A gyülekezet a következőt írta magáról: „Mikor 1876-ban a kecskeméti izraelita hitközség elnöki széke megüresedett, egy felfogásában conservatív, a haladó korszellem elől mereven elzárkózott gyülekezet várta a maga Messiását.”⁹

A szabadságharc után Fischmann Simon a hitközség szellemi fejlesztését segítette elő. Vallástani, jótékonyági egyesületek alapítását szorgalmazta, és ő kezdeményezte az új zsinagóga építését¹⁰, amit 1871-ben adtak át.¹¹

Fischmann Simon felesége Wahrmann Regina volt. Két fiuk született: József és Adolf. József kereskedőnek készült, Adolf pedig festőművész lett¹², aki 1866-ban Fényes Adolfra magyarosította nevét.¹³

Azok közül, akik a szabadságharcot végigharcolták, Kecskeméti Lajos vitte a legtöbbre. Az 1850-es években Pesten és Bécsben tanult orvosnak, 1856-ban szerzett diplomát. A következő évben hazatért Kecskemétre. 1878-ban a városi tisztifőorvosa lett. 1876-tól a hitközség elnöke volt.¹⁴ A régi zsidó felfogásokat és hagyományokat mindig tiszteletben tartotta, de egyben a felvilágosodás, a haladás, a kor szellemét és a magyar érzést hozta be a gyülekezetbe. A hitközséget kultúrtestületté formálta át. Elnöki tisztségéről 1911-ben mondott le.¹⁵

Kecskeméten tanított rövidebb ideig két szabadságharcos tiszt is. Ballagi Mór (1848-ig Bloch), aki 1848 októberétől tábori fogalmazó volt Görgői vezérkari irodáján. Ebben a beosztásban lett később százados. 1849. június 24-től a hadügyminisztérium elnöki osztályának titkára. 1851-1855-ig tanított a kecskeméti református gimnáziumban. Még 1843-ban vette fel az evangélikus vallást.¹⁶ Testvére, Ballagi Károly szintén az evangélikus egyház tagja lett. 1849. február 1-től hadnagyként harcolt a szabadságharcban. 1852-1856

között a kecskeméti református gimnázium tanára volt, majd Nagykőrösön tanított.¹⁷

A XVIII. század másik felében Fényes Adolfin kívül egy másik híres szülőtte is volt a kecskeméti hitközségnek: Venetianer Lajos (1867–1922), főrabbi, történész és tanár. Iskolai tanulmányait Kecskeméten kezdte, majd Budapesten folytatta. 1890-ben bölcsész-doktorrá, 1892-ben főrabbiává avatták. Csurgón, Lugoson és Újpesten volt főrabbi. Teológia tanulmányok mellett a zsidóság történetét tárgyaló műveket is írt (*A magyar zsidóság története a honfoglalástól a világháború kitöréséig*, ami 1922-ben jelent meg).¹⁸

Összegzés

A kecskeméti zsidóság a XIX. század folyamán betagozódott a város polgári társadalmába, gazdasági életébe, ahol vezető pozíciókra tett szert.

Az 1848–49-es szabadságharcban való részvételük is a magyarsággal való együttérzésre, együtt gondolkodásra vallott. Az eseményekbe való bekapcsolódásukat könnyítette, hogy Kecskemétet a vallási türelem jellemezte. Hiszen Kecskemét volt az a város, ahol a kálvinizmus meghonosodhatott a XVI. században, iskolákat hozhattak létre; és ez a város az, amely más vallások felé is mindig nyitott volt. Sem a görögkeletiek, sem a zsidók vallásának gyakorlását nem korlátozták.

Valójában a zsidók gazdasági életben való részvétele ellenzésére sem került sor, hiszen a város gazdaságának fellendülését részben nekik is köszönhették. Kecskeméten nem uralkodott el pogromhangulat, amit gazdasági okokkal szítottak volna fel, a város mentes maradt az antiszemita zavargásoktól. Ezért is volt egyszerűbb az izraelita ifjak harcba állása a magyarok mellett.

Jegyzetek

I. fejezet

¹ Antalffy Gy. 271. p.

² Uo. 275–276. p.

³ Bél M. 15. p.

⁴ Antalffy Gy. 277. p.

⁵ Uo. 273. p.

⁶ Hornyik J. 12. p.

⁷ Ö. Kovács J., 1987, 30. p.

⁸ Uó., 1996. 38. p.

⁹ Uo. 41. p.

¹⁰ Uó 1993, 163. p.

¹¹ Uó 1996, 51. p.

¹² Iványosi Sz. T. 1991, 171. p.

¹³ Ö. Kovács J. 1987, 33–34. p.

¹⁴ Hornyik J. 34–35. p.

¹⁵ Ö. Kovács J., 1987, 34. p.

- ¹⁶ Újvári P. 458. p.
¹⁷ Ö. Kovács J., 102. p.
¹⁸ Iványosi Sz. T. 1990, 25. p.
¹⁹ Gazda A. 124. p.
²⁰ Újvári P. 458. p.
²¹ Uo. 168. p.
²² Ö. Kovács J. 1987, 39. p.
²³ Székelyné K. I. 121-123. p.
²⁴ Páthy K. 26. p.
²⁵ Székelyné K. I. 124. p.
²⁶ Páthy K. 26. p.
²⁷ Székelyné K. I. 124. p.
²⁸ KNKN 1893, 120. p.
²⁹ Kecskemét 1879, 2. p.

II. fejezet

- ¹ Hermann R. 26-27. p.
² Gonda L. 83. p.
³ Zsoldos J. 89. p.
⁴ Hermann R. 64-65. p.
⁵ Gonda L. 83. p.
⁶ Bernstein B. 46. p.
⁷ Gonda L. 83-84. p.
⁸ Bernstein B. 77. p.
⁹ Pap D. 85-87. p.
¹⁰ Bernstein B. 65-66. p.
¹¹ Sándor P. 310. p.
¹² Zsoldos J. 83-86. p.
¹³ Bernstein B. 83. p.
¹⁴ Uo. 87-88. p.
¹⁵ Gonda L. 87. p.
¹⁶ Bona G. 1988, 58. p.
¹⁷ Bona G. 1998, 60. p.
¹⁸ Bernstein B. 128. p.
¹⁹ Uo. 98. p.
²⁰ Kosáry D. 355-356. p.
²¹ Bernstein B. 137. p.
²² Bona G. 1998, 83. p.
²³ Bernstein B. 201-203. p.

III. fejezet

- ¹ Iványosi Sz. T., 1990, 33–35. p.
- ² Uo. 42–43. p.
- ³ Uo. 51–52. p.
- ⁴ Uo. 47. p.
- ⁵ A megye zsidó családjainak összeírását kéri Hangyás Imre Csányi János Kecskemét város főbírájától, 1848. jún. 30. BKMÖL IV. 1604. I./100. Eredeti. A forráson a belügyminiszteri rendelet száma nem szerepelt.
- ⁶ Iványosi Sz. T., 1990, 24. p.
- ⁷ Hivatalos előterjesztése Kecskemét Város Tanácsának a Császári Kir. Városi Parancsnoksághoz, 1849. aug. 1. BKMÖL IV. 1604. XII./3./a. Eredeti.
- ⁸ Iványosi Sz. T., 1990, 58–60. p.
- ⁹ Uo. 66. p.
- ¹⁰ Uo. 70–71. p.
- ¹¹ Uo. 72–73. p.
- ¹² 1848. máj. 26–28-i toborzás újoncainak névsorjegyzéke Kecskeméten. BKMÖL IV. 1604. V./7. Eredeti.
- ¹³ Kecskemét város részéről a toborzás által fogadott újoncok névsora. 1848. márc. 26. BKMÖL IV. 1604. V./6. Eredeti.
- ¹⁴ Iványosi Sz. T. 1990, 68–69. p.
- ¹⁵ Iványosi Sz. T. 1988, 236. p.
- ¹⁶ Uo. 299. p.
- ¹⁷ Sándor P. 311. p.
- ¹⁸ Bona G. 1998, 68. p.
- ¹⁹ Szabó T. 15. p.
- ²⁰ KNKN 1891, 115. p.
- ²¹ Szabó T. 15. p.
- ²² Kecskeméti Lapok, 1891. márc. 15. 8. p.
- ²³ KNKN 1893, 120. p.
- ²⁴ Iványosi Sz. T. 1990, 82–91. p.
- ²⁵ Uo. 84. p.
- ²⁶ Uo. 88–91. p.
- ²⁷ Uo. 91–92. p.
- ²⁸ Uo. 92. p.
- ²⁹ Uo. 93. p.
- ³⁰ Uo. 94. p.
- ³¹ Önkéntesek névsora Kecskeméten, dátum nélküli irati. BKMÖL IV. 1604. V./23. Eredeti.
- ³² Barta I. 151–152. p.
- ³³ Iványosi Sz. T. 1990. 108–113. p.
- ³⁴ Uo. 124–125. p.

- ³⁵ Uo. 127. p.
- ³⁶ Uo. 130. p.
- ³⁷ Uo. 135–137. p.
- ³⁸ Uo. 141–151. p.
- ³⁹ Uo. 156–158. p.
- ⁴⁰ Uo. 162–164. p.
- ⁴¹ A Városi Tanács megbízása Csillag Márton és S. Kovács Gáspár számára a Magy. Hads. élelmezésére kiállítani rendelt zab beszerzésére, 1849. ápr. 7. BKMÖL IV. 1604. III./218. Eredeti.
- ⁴² Iványosi Sz. T. 1990. 165. p.
- ⁴³ Ö. Kovács J. 1996. 108. p.
- ⁴⁴ Uo. 84. p.
- ⁴⁵ Héjjas P. 3. p.
- ⁴⁶ V. Székely Gy. 114. p.
- ⁴⁷ Uo. 116. p.
- ⁴⁸ Iványosi Sz. T. 1990, 165–166. p.
- ⁴⁹ Pollák Adolf, Spiczter József vallomása, Klingert Vilmos, Herczeg Imre, Tomaskó Antal nyilatkozata, Kecskemét, 1849. ápr. 16. BKMÖL IV. 1604. III./266.a-c. Eredeti.
- ⁵⁰ Tanácsí jegyzőkönyv 1849. ápr. 23. BKMÖL IV. 1504. b.) 1849. I. 449. Eredeti.
- ⁵¹ Iványosi Sz. T. 1990, 170–171. p.
- ⁵² Hermann R. 344. p.
- ⁵³ Iványosi Sz. T., 1990, 170–171. p.
- ⁵⁴ Hermann R. 313. p.
- ⁵⁵ 1849. máj. 18-án kezdett toborzás által állított újoncok névsora, Kecskemét. BKMÖL IV. 1604. VI./18. Eredeti.
- ⁵⁶ A 19–22 éves ifjak összeírása az 5. tizedben, 1849. júl. BKMÖL IV. 1604. VI./14. Eredeti.
- ⁵⁷ Iványosi Sz. T. 1990, 174–177. p.
- ⁵⁸ Sorshúzás alkalmával fekete sorsot húzók névsora, Kecskemét, dátum nélküli irati irat. BKMÖL IV. 1604. V./21./b. Eredeti.
- ⁵⁹ Iványosi Sz. T. 1990, 184–185. p.
- ⁶⁰ Anyakönyvi kivonat 1832–1850, Kecskemét. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787–1947. cs. 1. ir. Eredeti.
- ⁶¹ Bernstein B. 41. p.
- ⁶² Zsoldos J. 64. p.
- ⁶³ Ö. Kovács J. 1996, 57. p.
- ⁶⁴ Uo. 100. p.
- ⁶⁵ Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. BKMÖL. IV. 1504/c. 180. d. 1849. IX. 14. Eredeti.
- ⁶⁶ Bírószerzői ülési kivonat Hellsinger Móric részére kiállítandó hiteles bizonyítvány kérelméről. Kecskemét, 1849. jún. 21. BKMÖL IV. 1604. IV./73. Eredeti.
- ⁶⁷ Kecskeméti Lapok, 1881/16. ápr. 17. 2. p.

- ⁶⁸ Ö. Kovács J. 1993, 168. p.
- ⁶⁹ Iványosi Sz. T. 1990, 176. p.
- ⁷⁰ A Városi Tanács által Milhoffer István részére kiállított hiteles bizonyítvány, Kecskemét 1848. dec. 11. BKMÖL IV. 1604. II./206. Eredeti.
- ⁷¹ Fisel Ádám folyamodványa a Kecskemét város tanácsa elé, 1848. júl. 3. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787–1947. cs. 1848. 3. Eredeti.
- ⁷² Országos Rendőri Hivatal által kiállított úti levél Kohn Márton kereskedő részére, 1848. nov. 30. BKMÖL IV. 1604. II./191. Eredeti.
- ⁷³ Mezőtúr község által kiállított útlevél Weisz Leopold kereskedő részére, 1849. márc. 3. BKMÖL IV. 1604. III./103. Eredeti.
- ⁷⁴ Szeged város útlevele Pfeifer Sámuel kereskedő részére, 1849. márc. 5. BKMÖL IV. 1604. III./108. Eredeti.
- ⁷⁵ Szeged város útlevele Spiczter Sámuel kereskedő részére, 1849. ápr. 5. BKMÖL IV. 1604. III./210. Eredeti.
- ⁷⁶ Útlevél Pest város részéről Schosberger Bernát kereskedő számára 1849. márc. 10. BKMÖL IV. 1604. III./121. Eredeti.
- ⁷⁷ Hajagos Illés polgármester engedélyezi útlevél kiadását Frisch Jakab kereskedő részére 1849. márc. 9. BKMÖL IV. 1604. III./116. Eredeti.
- ⁷⁸ Tanácsulési kivonat Hellsinger Sándor hiteles bizonyítvány kérelméről, Kecskemét, 1849. jún. 18. BKMÖL IV. 1604. IV./66. Eredeti.
- ⁷⁹ Deutsch Pinkás folyamodványa a Városi Tanácshoz, Kecskemét 1849. jún. 30. BKMÖL IV. 1528. 4. t. 1787–1947. cs. 1849. 3. ir. Eredeti.
- ⁸⁰ Iványosi Sz. T. 1990, 193–194. p.
- ⁸¹ Héjjas P. 3–5. p.
- ⁸² Iványosi Sz. T. 1990, 193–201. p.
- ⁸³ Gonda L. 89. p.
- ⁸⁴ Hermann R. 384. p.
- ⁸⁵ Iványosi Sz. T., 1990, 201–202. p.
- ⁸⁶ Uo. 205. p.
- ⁸⁷ Hazabocsájtott kecskeméti honvédek névsora, 1849. nov. 15. BKMÖL IV. 1604. VI./31. Eredeti.

IV. fejezet

- ¹ Bernstein B. 277. p.
- ² Gonda L. 92. p.
- ³ Bernstein B. 279. p.
- ⁴ Gonda L. 92–93. p.
- ⁵ Hivatalos előterjesztés Kecskemét Város Tanácsának a Császári Királyi Városi Parancsnoksághoz, 1849. aug. 1. BKMÖL IV. 1604. XII./3.a. Eredeti.
- ⁶ A héber közösség folyamodványa Kecskemét Város Tanácsához 1849. júl. 31. BKMÖL IV. 1604. IV./218. Eredeti.
- ⁷ Iványosi Sz. T., 1990. 204. p.

- ⁸ Kecskemét Város Tanácsa Fórián Károly esküdt úrnak, Kecskemét, 1849. aug. 23. BKMÖL IV. 1604. XII./37. Eredeti.
- ⁹ Bernstein B. 281. p.
- ¹⁰ Uo. 282. p.
- ¹¹ KNKN 1893. 121-122. p.
- ¹² Gonda L. 93. p.
- ¹³ Kecskemét, 1889/40. okt. 6. 2. p.

V. fejezet

- ¹ Ö. Kovács J. 1996, 106-109. p.
- ² Uo. 111. p.
- ³ Uo. 106. p.
- ⁴ Uo. 123-124. p.
- ⁵ Uo. 130. p.
- ⁶ Péterné F. M.-Szabó T.-Szőkelyné K. I. 92. p.
- ⁷ Virányi Gy. 253. p.
- ⁸ Péterné F. M.-Szabó T.-Szőkelyné K. I. 32. p.
- ⁹ KNKN 1916. 78. p.
- ¹⁰ KNKN 1893. 122. p.
- ¹¹ Virányi Gy. 253. p.
- ¹² Ö. Kovács J. 1996, 119. p.
- ¹³ Péterné F. M.-Szabó T.-Szőkelyné K. I. 91. p.
- ¹⁴ KNKN 1891, 115. p.
- ¹⁵ KNKN 1916, 78. p.
- ¹⁶ Bona G. 1998, 62-63. p.
- ¹⁷ Uo. 66. p.
- ¹⁸ Péterné F. M.-Szabó T.-Szőkelyné K. I. 252-253. p.

Felhasznált irodalom

Források

- ☐ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára IV. 1504. b. 75. Kecskeméti tanácsí jegyzőkönyvek 1849. I.
- ☐ BKMÖL IV. 1528. Az izraelitákkal kapcsolatos iratok 1715-1848/1860.
- ☐ BKMÖL IV. 1604. A szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok gyűjteménye
- ☐ BÉL MÁTYÁS: Pest-Pilis-Solt vármegye. In *Bács-Kiskun megye múltjából*. VI. köt. Bp., 1982. 9-67. p.
- ☐ Fischmann Simon. In *Kecskemét 1879/5. febr. 2. 2. p.*
- ☐ Fischmann Simon In *Kecskeméti Lapok* 1891. márc. 15. 8. p.
- ☐ Fischmann Simon Henrik. In *Kecskeméti nagy képes naptár* [a továbbiakban KNKN] 1893, 120-122. p.

- ☐ Kecskeméti Lajos. In KNKN 1891, 115. p.
- ☐ Kecskeméti Lajos. In KNKN 1916, 78. p.
- ☐ Milhoffer István. In *Kecskeméti Lapok*, 1881/16. ápr. 17. 2. p.
- ☐ VIRÁNYI GYULA: 50 éves a kecskeméti zsidó templom. In: KNKN 1921, 253–254.p.
- ☐ ZSOLDOS JENŐ (szerk.): 1848–1849 a magyar zsidóság életében. Budapest, 1998, Múlt és Jövő Kiadó.

Feldolgozások

- ☐ ANTALFFY GYULA: *Reformkori magyar városlajzok*. Bp., 1982, Panoráma.
- ☐ BARTA ISTVÁN: Kossuth alföldi toborzó körútja 1848 őszén. In *Századok*, 1952/1. sz. 149–166. p.
- ☐ BERNSTEIN BÉLA: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharc és a zsidók*. Budapest, 1898, Franklin.
- ☐ BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp., 1988, Zrínyi Katonai Kiadó.
- ☐ BONA GÁBOR: Az 1848–49-es honvédsereg zsidó születésű tisztjei. In *Múlt és jövő*, 1998/1. 59–87. p.
- ☐ GAZDA ANIKÓ: Magyarország zsinagógái. I. köt. Az Alföld déli része. In *Településfejlesztés*, 1986/4. sz. 113–144. p.
- ☐ GONDA LÁSZLÓ: *A zsidóság Magyarországon, 1526–1945*. Bp., 1992, Századvég.
- ☐ HERMANN RÓBERT (szerk.): *A forradalom és szabadságharc története. 1848–1849*. Bp., 1996, Videopont Kiadó.
- ☐ HÉJJAS PÁL: Kecskemét szükségpénz-kibocsájtási terve 1849-ben. In *Éremtani Lapok*, 1993, 3–5. p.
- ☐ HORNYIK JÁNOS: *A kecskeméti zsidók története*. Gyula, 1988.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR (szerk.): *A mai Bács-Kiskun megye az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején*. Kecskemét, 1988.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR: *Kecskemét 1848/49-ben*. Kecskemét, 1990.
- ☐ IVÁNYOSI SZABÓ TIBOR: *Kecskeméti szabályrendeletek*. Kecskemét, 1991.
- ☐ KOSÁRY DOMOKOS: *Újjáépítés és polgárosodás, 1711–1867*. Bp., 1990.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: A kecskeméti zsidók polgárosodása 1790–1848. In *Levéltári Szemle*, 1987/4. 30-43. p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Mintavétel Kecskemét XVIII. századi történetéből: a mezővárosi társadalom és a zsidóság. In *Bács-Kiskun megye múltjából*. X. köt. Kecskemét, 1989, 391–432. p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: Betelepedés és lakosítás Kecskeméten a XVIII–XIX. században (Különös tekintettel a zsidók helyzetére). In *Bács-Kiskun megye múltjából*. XII. köt. Kecskemét, 1993. 147–172.p.
- ☐ Ö. KOVÁCS JÓZSEF: *Zsidók a Duna-Tisza közén*. Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. sz. Kecskemét, 1996.
- ☐ PAP DÉNES: *Okmánytár Magyarország függetlenségi harcának történetéhez. 1848–1849*. 1. köt. Pest, 1868, Heckenast Gusztáv.
- ☐ PÁSTY KÁROLY: *Kecskemét közoktatásügye a múltban és a jelenben*. Kecskemét, 1899.
- ☐ PÉTERNÉ FEHÉR MÁRIA–SZABÓ TAMÁS–SZÉKELYNÉ KÓRÖSI ILONA: *Kecskeméti életrajzi lexikon*. Kecskemét, 1992.

- ☐ SÁNDOR PÁL: Az emancipáció történetéhez Magyarországon, 1840–49. In *Századok*, 1995/2. sz., 285–334. p.
- ☐ SZABÓ TAMÁS: *Száz kecskeméti honvéd és nemzetőr az 1848/49-es szabadságharcban*. Kecskemét, é. n.
- ☐ Székelyné Kőrösi Ilona: A zsidó elemi iskola Kecskeméten (1840-1877). In *A zsidó iskolaiügy története Magyarországon*. Budapest, 1991, OPKM, 120–127.p.
- ☐ ÚJVÁRI PÉTER (szerk.): *Magyar zsidó lexikon*. Budapest, 1929.
- ☐ V. SZÉKELY GYÖRGY: Kecskeméti adatok az 1848/49-es forradalom és szabadságharc pénzügyeihez. In *Múzeumi kutatások Bács-Kiskun megyében*. 1992. Kecskemét, 1994, 113–120. p.

Mészáros Csaba

Timur Lenk (1336–1405)

„Ez a hódító nagy szál ember. Feje tömör, homloka magas. Mind testi erejéről, mind bátorságáról híres, a természet mindennel bőkezűen ellátta. Fehér bőre, piros arcszíne van, ami jó egészségről tanúskodik. Lába erős, válla széles, ujjai vastagok, szakálla hosszúvá nőtt, kezei szárazak. Sántít a jobb lábára, hangja mélyen zeng, ha megszólal. Férfikorában szelleme ugyanolyan élénk, teste erős, lelke merész, mint fiatal éveiben. Olyan, mint az időálló szikla. Nem szeret heverészni, sem tréfálkozni. Mindig csak az igazságot keresi, még akkor is, ha az kellemetlen neki. Bajban nem esik kétségbe, de a sikerek nem készítetik kitörő örömujjongásra. Pecsétjében két perzsa szó áll: az igazság erő. Általában hallgatag, és ha beszél, sohasem témája a mészárlás, fosztogatás vagy asszonyokon elkövetett erőszak. Szereti a bátor, vitéz katonákat.”¹ Jellemzi a „világ urát” Ibn Arabsáh, aki tizenkét éves kora óta élt Timur Lenk fogságában Szamarkandban.

A hatalom megszerzése

Timur 1336-ban, egy török-mongol nemzetségből a Barlasz nevűből született, a Szamarkandtól nem messze fekvő Kes városában. Születése idején csagatajida területek két részre szakadva éltek. (Dzsingisz kán második fiának, Csagatajnak a leszármazottainak elnevezése.) Transzoxianának külön mongol kánja volt, de rövidesen minden hatalmat a helyi török arisztokrácia szerzett meg. 1346-tól 1357-ig egy Kazgan nevű emír tartotta kezében a kormányzás gyeplőjét, majd halála után pár éves anarchia következett.² A versengő főurak között ott találjuk Timur nagybátyját, Hádzsi Barlaszt is, de a fő hatalmat neki sem sikerült megszereznie. 1360-ban az északi birodalomrész kánja Tugluk Temür annyira megerősítette hatalmát, hogy a déli részek meghódítására is gondolhatott. Bevonult a Transzoxianai városokba, amelyek vezetői vagy behódoltak, vagy elmenekültek. Hadzsi Barlasz az utóbbit, Timur az előbbit választotta. Ő elismerte az erősebb Tugluk Temüirt feljebbvalójának, ennek fejében viszont megszerezte elmenekült nagybátyja helyett a Barlasz törzs vezetését. Sőt Tugluk Temür bizalmát annyira kiérdemelte, hogy az fia, Iljász hozdza mellé – aki a visszahódított Transzoxiana kormányzója lett – kinevezte tanácsadónak. Nem

sokáig élvezhette a csagatajida kánfi Timur tanácsait, mert az rövidesen cserbenhagyta. Timur Mir Huszejnnel kötött szövetséget, aki sógora és egy kisebb afganisztáni fejedelemség ura volt, melyhez Balh, Kunduz és Kabul városai tartoztak. Ezekről a területekről kiindulva rövid idő alatt visszafoglalta Transzoxianát és 1363-ban Iliász Hodzsának már menekülnie kellett. A két győztes úr egy jelentéktelen csagatajida báburalkodót ültetett a trónra, akinek a nevében a tényleges hatalmat ők gyakorolták. Timur és Mir Huszejn duumvirátusa kezdetől fogva feszültségekkel volt terhes. Huszejnnek volt nagyobb területe és hadserege, viszont Timur volt a tehetségesebb egyéniség. A leszámolás közöttük elkerülhetetlen volt. Erre akkor került sor mikor Huszejn afganisztáni területeiről a megerősített Balh várába húzódott. Timur végül Balhot is bevette s így harmincnégy évesen egy birodalom élére került. Országát Transzoxiana és Afganisztán északnyugati része alkotta.³

Timur államalakulata

Még Balhban 1370-ben királlyá koronáztatja magát, de jogilag egész életében nem ő áll birodalma élén. 1370-től 1388-ig a csagatajida Szojurgatnis, majd 1388-tól 1402-ig annak fia, Mahmud áll kánként. A valóságban persze Timur korlátlan úr, s a szerencsétlen kánok a palota fogjai, politikai bábok, akiknek nevével az állami aktusokat, kibocsátott okleveleket hitelessé lehet tenni. Timur hosszú ideig csak a szerény emír címet viseli, s a szultáni titulust is csak 1388-ban vette fel. Kán sosem volt. Timur közép-ázsiai birodalmában törökök, tadzsikok és mongolok éltek, kulturálisan a török és perzsa nyelv és hagyomány volt a meghatározó, vallási és jogi téren pedig a mohamedán és a török-mongol nomád hagyományok érvényesültek. Birodalmának központjául Szamarkand városát tette meg. Az új hódító innen indult hadjárataira a világ négy égtája felé. Leigázta a Horezmi Szultánságot, Indiát, Perzsiát, Szíriát, meghódította az Aranyhorda területeit és 1405-ben a Kína elleni hadjárata idején halt meg.⁴

Legjelentősebb hódításai

Egy Timur típusú erős akaratú hódító, aki végre 34 évesen egyeduralkodó lett, nem állhatott meg eddigi eredményeinél, főleg ha figyelembe vesszük a történelem számára való kedvező alakulását. A nagy hódítót láthatólag semmilyen stratégiai cél nem vezette egyes hadjáratainak sorrendjében. Hódításait sohasem biztosította, mindig megelégedett a pusztítással és sarcszedéssel. Nyughatatlan lelke kielégült a kitűzött terv elérésével, a birodalom közigazgatási megszervezése már nem érdekelte. Sokszor minden cél nélkül vérengzett. Vakmerő volt és kegyetlen, aki igazán csak táborában, katonái között érezte jól magát. Így következhetett be, hogy halála után alig nagyobb birodalmat hagyott utódaira, mint amellyel már 1370-ben rendelkezett.⁵

Horezm az Amu-darja folyó alsó folyásánál elterülő, török és perzsa lakosságú ország az iszlám fontos kereskedelmi és kulturális központja volt. A horezmiek régóta Timur ellenségei voltak, hiszen amint kitétte lábát Szamarkand székvárosából hátba támadták őt a török–perzsa csapatok. A leszámolásra 1379-ben került sor.

Észak-keleti irányba Timur fő ellenfelei a csagatajidák voltak. (Ezek nem azok a csagatáj kánok voltak, akik Szamarkandban báburalkodóként voltak jelen, hanem azoknak egy másik leszármazási ága.) 1392-ben elűzte e terület urát Kamaraddint, és kibékült Tugluk Temür ekkor visszatérő fiával Hizir Hodzsával, aki a szövetség pecsétjeként lányát Timurhoz adta

feleségül (kb. 1397). Ezzel teljesült Timur régi vágya: rokonságba került a dzsingiszidákkal.

Az Aranyhorda, a mongol világbirodalom nyugati részén önállósult tatár utódállam az 1360/70-es években a belső trónviszályok martaléka lett. Mivel Timur mindenképpen csökkenteni akarta a Horda jelentőségét, megszüntette a kereskedelmi központok szerepét a Volgán és a Krímben, elvágta azokat a kereskedelmi vonalakat, melyek Kelet Európával összekötötték és áthaladtak az Aranyhorda területén. Ezentúl a karavánoknak Iránon és Közép-Ázsia déli részén kellett áthaladniuk.⁶ Az Aranyhorda és Timur kapcsolata úgy kezdődött, hogy 1376-ban a Fehérhorda (az Aranyhorda keleti fele, a mai Kazahsztán területe) urának, Urusz kánnak az unokaöccse, Toktamis, Timur udvarába menekült, Szomorkandba. Innen együtt indultak neki többször, mire 1377-ben Toktamisz a Fehérhorda kánja lett. Majd később 1380-ban az oroszok Aranyhorda elleni támadását kihasználva a egész birodalom feletti uralmat megszerezte. Mindehhez persze Timur segítségére volt szüksége. A két nagy uralkodó 1387-ben fordult egymás ellen. Több éven át álltak egymással szemben, mire 1391-ben Timur ütközetre tudta kényszeríteni Toktamist a Kondurcsa folyónál. Toktamis tatár hada teljes vereséget szenvedett, de maga a vezér megmenekült, s Egyiptomtól ill. a litván nagyfejedelemtől igyekezett segítséget kérni. 1394-ben már elég erősnek érezte magát ahhoz, hogy újra Timur ellen vonuljon, de a Terek folyónál újabb kudarcot szenvedett (1395). Toktamis életben maradása – noha felemelkedni már nem tudott – állandó potenciális veszély forrása lehetett Timur számára. A csatát követően rövid idő alatt meghódította az Aranyhorda nyugati részét, majd az északi orosz városok felé fordult. De csak Jelec városáig jutott, melyet a szokásos módon leromboltatott, majd hirtelen irányt változtatott, s délnek vonult. Ezt követően Timurnak az Aranyhordával már nem kellett számolnia.⁷

India, Ázsia egyik leggazdagabb országa, már régóta kedvenc célpontja volt Timurnak, s 1398-ban el is indult annak meghódítására. Ebben az időszakban Indiában már évtizedek óta anarchia uralkodott. A hatalom több helyi mohamedán dinasztia kezében volt. Nem csoda tehát hogy könnyedén gyűrte egymás után maga alá az észak-indiai fejedelemségeket. (Pedig még harci elefántokat is bevetettek ellene.) Ismét ártatlanok százai estek áldozatul Timur kegyetlenségének. A győzelem teljes volt, amelyet Timur Delhibe való diadalmos bevonulása koronázott meg. A zsákmány minden képzeletet felülmúlt, a delhii szultánok minden arany és drágakő kincse a hódítók ölébe hullott. Legnagyobb kárt az indiai kulturának okozták. India hamar kicsúszott a sánta vezér kezei közül, hiszen a közigazgatás megszervezéséről itt sem gondoskodott.⁸

A XV. század végére már csak egy nagyhatalom létezett Timur egyre terjeszkedő hatalmi szférájának határán: az oszmán-török birodalom volt, élén a tehetséges Bajezid szultánnal (1389–1403). A feltörekvő török hatalmat még az európai kereszties seregek sem tudták föltartóztatni (Nikápoly, 1396). Úgy tűnt éveken vagy hónapokon belül az egykor hatalmas Bizánc is az oszmán hódítók zsákmánya lesz. Ebben a politikai helyzetben jelent meg Anatóliában Timur Lenk. 1402 júniusában indult hadba az oszmánok ellen. Ankaránál Ázsia két legerősebb serege és két leghatalmasabb uralkodója mérte össze erejét. A véres és hosszú csata Timur győzelmével végződött, s maga I. Bajazid szultán is a fogságába esett. (Itt is halt meg 1403-ban.) Ennek a győzelemnek hatalmas az Európa-történeti jelentősége, hiszen mintegy fél évszázados, utóbb kihasználatlan haladékot kapott Bizánc, s egész Európa hogy felkészüljön a török hódítására. A győzelem után nem sokkal Európa fel is

vette a diplomáciai kapcsolatot Timurral. Kasztíliai Henrik 1404-ben követet küldött Timurhoz, Ruy de Clavijo személyében. Az ő spanyol nyelvű úti beszámolója az egyik legértékesebb fennmaradt történeti forrásunk Timurról és a korabeli Szamarkandról.⁹

A 70. életéve felé közeledő hódító egyetlen megvalósulatlan célja Kína meghódítása volt, melyet 1405-ben bekövetkezett halála hiúsított meg.

Megítélése

Timur Lenk a világtörténelem egyik legvitatottabb alakja. A kétségtelenül tehetséges hadvezér sokszor jóvátehetetlen, és sokszor fölösleges pusztításokat vitt végbe, annak ellenére hogy szeme előtt sohasem lebegett egy kialakítandó világbirodalom képe. Legfőbb jó, amit elmondhatunk róla az a tudomány és művészetpártoló tevékenysége, elsősorban székvárosában Szamarkandban. A perzsa és török nyelvű irodalom lelkes mecénása, költők és festők nagylelkű támogatója volt. Ő teremtette meg azt a légkört, mely a XV. századot a perzsa és török művészet egyik fénykorává avatta. Ami Timur politikai örökségét illeti, birodalma szinte halála pillanatában széthullott. Utódjául első szülött fiának gyermekét, Pir Muhammad Ibn Dzsahángirt jelölte ki, de többi fia és unokája is birodalma egy-egy részét kapta örökül.

Felhasznált irodalom

- 📖 G. A. FJODOROV – DAVIDOV: *Az Aranyhorda földjén.* Bp., 1983.
- 📖 MIHAIL HELLER: *Az Orosz Birodalom története.* Bp., 1996.
- 📖 VÁSÁRY ISTVÁN: A világ ura. In *Koronás portrék.* Bp., 1987.

Jegyzetek

- ¹ Vásáry 77. p.
- ² Uo. 59. p.
- ³ Uo. 60. p.
- ⁴ Heller 91. p.
- ⁵ Vásáry 62. p.
- ⁶ G. A. Fjodorov–Davidov 118. p.
- ⁷ Heller 94. p.
- ⁸ Vásáry 73. p.
- ⁹ Uo. 77. p.

Szegefű László Péter

Kocsik a Bibliában

A bibliai Ószövetséget már i. e. III. századtól elkezdtek görögre fordítani Alexandriában, majd az Újszövetség könyveivel kiegészülve az i.sz. II. század végére vált teljessé a Hebdomékonta illetve latinul Septuaginta nevet viselő fordítás. A teológia művelőit ez már akkor számos vitára készítette, ezért Origenész egyházatya egy hat variációs (arámi, héber és több görög fordítást felhasználó) kiadást készített, amit Hexapla néven emlegetnek (csak töredékei ismertek).¹ Hasonlóan problémás volt a latin nyelvű fordítások sora is, amelyek az egyes bibliai könyvekről készültek. Szent Ágoston, a legjelentősebb hittudósok egyike is stílusosan fogyatékosnak ítélte ezeket. Nem véletlen tehát, hogy I. Damasus pápa (366–384) megbízta 382-ben a kor egyik legjelentősebb nyelvészét és teológusát Szent Jeromost, hogy ellenőrizze és javítsa ki az e korban használt latin szövege(ke)t, amely(ek)et Itáliának vagy Vetus Latinának mondtak. A neves teológus ettől kezdve haláláig (420. szept. 30.) a Biblia átdolgozásán fáradozott. Munkája megkezdése után hamarosan be kellett látnia, hogy vissza kell nyúlni az eredeti szövegekig – a héber és arámi változatokig –, ha valóban jó fordítást akar készíteni. Fordítását Vulgata címmel illették, s a nyugati kereszténységben a VII-VIII. századig szinte teljesen kiszorította a régebbi szövegvariánsokat.²

Nézzük ez után a stílusa miatt „aranytollúnak” is nevezett egyházatya fordítását a kocsik vonatkozásában. Hosszas fejtegetés helyett célszerűbb egy táblázatban összefoglalni az eredményeket.³

Név	Említések száma	Név	Említések száma
Angaria	–	Lectica	1
Baianula	–	Petorritum	–
Basterna	–	Pilentum	–
Bigæ	1	Plaustrum	24
Birota	–	Plostellum	–
Capsus	–	Quadrigæ	36
Caracutum	–	Ræda (v. Rheda)	1
Carpentum	2	Rota	–
Carruca	1	Rotundum	–
Carrus	1	Sarracum	–
Cisium	–	Seiugæ	–
Clabula(re)	–	Sella curulis	1 [?]
Covinus	–	Tensa	–
Curriculum	–	Tribulum	1
Currus	119	Trigæ	–
Desultores	–	Vehiculum	–
Essedum	–	Vereda	2
Harmamaxa	–	Összes említés:	190

A harmincöt (valójában közel hatvan) variációból mindössze tizenkettő szerepel a Szentírásban, ebből egy adat (sella) teljességgel bizonytalan, kettő nem biztos hogy kocsi (lectica, tribulum) kettő fogatolás (bigæ, quadrigæ), tehát valójában fenntartás nélkül azonosíthatóan csak a currus és a plaustrum az a két kocsitípus, amely nagyobb számban előfordul. Úgy gondolom, célszerűbb először sorra venni azokat, amelyek csak csekély számban fordulnak elő.

Kis számban előforduló kocsitípusok

1. Bigæ

Izajás próféta egy elbeszélésében fordul elő, méghozzá úgy, hogy magát a kocsitípust is meghatározhatóvá teszi, amelyet fogatoltak. Az Isten azt parancsolja a prófétának: „Menj, állíts őrszemet, és amit lát, azt jelentse! Ha lovascsapatot, kettősfogatot (*currum duorum equitum*), számaron jövő vagy tevén ülő csapatot lát, akkor figyeljen éberén, megfeszített figyelemmel!” A próféta megtette. Egyszer a figyelő őr lekiáltott: „Uram, őrségen állok egész nap folyton-folyvást, és kitarok őrhelyemen minden éjszaka. Imé kettősfogaton (*bigæ equitum*) jött egy férfiú, megszólított és azt mondta nekem: Elesett, elesett Babilon, és minden bálványát a porba tiporták”.⁴

A *bigæ* ez esetben tehát nem szekeret vagy kocsit jelöl, hanem csak a fogatolás módja, a két lovas kocsi, azonos a *bigæ equitum*-mal, azaz a lovak itt *carrust* húztak. Tehát kocsinévként törölhető ez a hely is.

2. Carruca

A fordítások alapján kicsit nehéz a helyzet, ugyanis mind a keresztény, mind a protestáns fordítások eltérnek a latin szövegtől. Bár még egy szállítóeszköz kapcsán előfordul ez a szövegrész, idézni vagyok kénytelen. Isten mondja a végső időkről a prófétának: „Visszahozzák majd testvéreiteket ajándéku az Úrnak a nemzetek közül; lovakon, kocsikon, hintókon [fekvésre alkalmas kocsikon], öszvéreken és díszkocsikon [*in carrucis*] hozzák majd őket szent hegyemre”.⁵

A díszkocsikon helyett a fordításokban tevéken szerepel, ami azért nem világos, mert teve (*camelus*) közel hatvanszor fordul elő a Biblia szövegében: tehát vagy Jeromos nézett el valamit, vagy a Vulgata magyarra fordítását végző nyelvészek. Ezt az adatot tehát, pont a fordítások kétsége miatt, továbbá mert a szabály, hogy „egy tanú nem tanú” (*unus testis non testis*), aligha használhatjuk fel munkánkban.

3. Carrus

Csak Jézus Sirák fia egyik példázatában fordul elő, amikor ezt írja: „Mint a kocsikerék (*rota carri*), olyan a balga észjárása, okoskodása mint a forgó tengely”.⁶ A hasonlat bizonyosan a kocsizásból merít, amit a kerék és a tengely (*axis*) említése megerősít.

4. Lectica

Csak következtetni lehet arra, hogy a szóban forgó bibliai helyen valamiféle kocsiszerű szállítóeszköz szerepel, ugyanis a távolság felemlítése és a többi málhásállat és szállítóeszköz miatt a „hordágy” vagy „gyaloghintó” fordítás logikailag nehezen értelmezhető. Izajás elbeszélése szerint a végső időkben mindenki összegyűlik Sion hegyére. „Visszahozzák majd minden testvéreiteket ajándéku az Úrnak a nemzetek közül; lovakon, kocsikon, fekvésre alkalmas kocsikban (*in lecticis*), öszvéreken és tevéken hozzák majd őket szent hegyemre”.⁷

Hogy ez a „fekvésre alkalmas kocsi”, amelyekben egyeseket hozni fognak nevezhető e mentőkocsinak, kétséges; bár, ha igaz lenne, talán ez lenne az első hiteles említése.

5. Sella

Maga a szó tucatnyiszor előfordul a Bibliában, de ezeknek csak szék, olykor nyereg vagy trónus az értelme. A Makkabeusok második könyve beszéli el, hogy Judás Makkabeus

szövetséget köt Nikanor királlyal. „Kitűztek egy napot, amelyen a vezetők majd megtárgyalják a részleteket ugyanazon a helyen. Mindkét részről megérkezett egy-egy harci szekér és a megtiszteltetés jeléül székeket (sellæ) készítették oda”.⁸

Hogy ezeket a székeket csak úgy egyszerűen helyezték el a téren, vagy harci kocsikra tették, kideríteni nem tudom, ugyanis a harci kocsik hiányoznak a Vulgata szövegéből.⁹

6. Tribulum

A magyar fordítások nem egyértelműek. A történet arról szól, hogy Dávid király bevette Rabla városát.¹⁰ A katolikus fordítás szerint: „A városból nagyon gazdag zsákmányt hozott el. A benne lévő népeket is elhurcoltatta és fűrészhöz, vascsákányhoz és fejszéhez állította őket”.¹¹ Azaz, úgy tűnik, robotmunkára hurcoltatta el Rabla lakosságát.

A protestáns változat szerint: „A város népét pedig kihozatá és fűrésszel vágatá és vasboronákkal és fejszékkel”.¹² E változat szerint tehát meglehetősen brutális módszerekkel kiirtatta a vele szembenálló város lakosságát. A latin szöveg a leigázásnak egy látványos hasonlatáról szól, amely ötletét az aratásból és cséplésből meríti. „A népet pedig, amely a városban volt elhurcoltatta: cséplőszekeret (tribulus) és cséplőszánokat (trahas) vetett rájuk és áthajtotta rajtuk vasalt szekereit (ferrata carpenta) úgy, hogy összezúzassanak és szétmorzsoltsassanak”.¹³ Azaz learatta a diadalt, rabságra vetette a lakosokat, ellenállásukat végleg megtörte, vagyonukat elragadta. Hogy ez a cséplőszeker valójában hogyan nézett ki, inkább szekérnek vagy inkább valamiféle mezőgazdasági szerszámnak kell-e tekinteni, arra itt választ adni nem tudok.

7. Carpentum

A fenti idézetben már szerepelt,¹⁴ tehát felesleges megismételni azt a helyet, csak annyit jegyezhetek meg, hogy a cséplőszán és a cséplőszeker említése után a vasalt szekeret valamilyen terményszállító kocsiknak kellene tartanunk, ha a hasonlat szerzője következetes az általa alkotott képben. A probléma azonban nem ilyen egyszerű, ugyanis a Krónikák Könyve kivonatos összefoglalása Sámuel és a Királyok könyveinek — valószínűleg azért is zavarosak az idézett fordítások. Sámuel második könyvében valamivel világosabban olvasható „A város népét elhurcolván szolgáskorba vetette és körbehajtotta rajtuk vasalt szekereit (ferrata carpenta): elosztotta őket az ekevasak mellé és elhelyezte őket a tégláégető kemencékhez”.¹⁵ Azt hiszem, ez az idézet megerősíti a korábban elmondottakat, ugyanis itt is következetes a kép: az agyagbányászat, téglavetés, tégláégetés folyamatából merít, amelyből a szállítás sem maradhat ki. Persze itt nem valamiféle „hölgyek és papok” díszkocsikázására kell gondolnunk, hanem olyan kétkerekű taligára, amelyeket gyakran láthatunk egyiptomi és mezopotámiai reliefeken, freskókon, azaz teherszállító járművekről lehet szó.

8. Vereda

Maga a kocsi értelmű vereda szó nem fordul elő, de a kocsis futárok Eszter könyvében kétszer is megjelennek. Ahasvéros király rendeletet bocsátott ki a zsidók javára. „Ahasvéros király nevében írták ezeket a leveleket és ellátták pecséttel, és futárokkal (per veredarios) szétküldték, akik az összes provinciákon át a régi leveleket az új rendeletekkel megelőzték”. A cselekmény így folytatódik: „A futárok (veredari) nagy sietséggel és igyekezettel indultak útnak és a királyi parancsot kifüggesztették Susanban”.¹⁶

Amennyiben tehát kocsifutárok vannak, akkor nyilvánvalóan kellett, hogy legyenek olyan kocsik, amelyekről nevüket nyerték.

9. Rheda

A Szentírás egyetlen helyén fordul elő, amikor „Babilon, a nagy parázna nő” elbukik az utolsó ítéletkor, egykori hívei, közöttük a kereskedők is gyászolják egy nagyon gazdag felsorolású indoklásban. „Gyászolják, mert senki nem veszi meg többé áruikat: az arany és ezüstárút, a drágaköveket és gyöngyöket, a patyolatot, a bíbort, a selymet és karmazsint, a sokféle tujafát és elefántcsont csecsebecsét, az értékes fából, bronzból, vasból és márványból készült mindenféle edényt, a fahéjat és balzsamot, az illatszert, mirhát és tömjént, a bort és olajat, a lisztlángot és búzát, a barmokat, juhokat és lovakat, a kocsikat (rhedarum), s a rabszolgák testét és lelkét”.¹⁷ A rhedák itt nyilvánvalóan csak a szállító-kocsikat jelentik, amelyeket ugyanúgy áruba bocsátottak, mint a rajta szállított termékeket.

Ezzel gyakorlatilag el is fogytak azok a biblikus helyek, amelyekben egy-egy kocsitípus fordul elő kevés számú említéssel. Maradt tehát egy fogatolási mód (quadrigæ) és két kocsifajta (plaustrum és currus), amelyek nagyobb számban szerepelnek a szövegekben. A továbbiakban ezeket kell megvizsgálnunk, hogy vajon valóban egy-egy típust képviselnek-e vagy pedig gyűjtőfogalmaknak tekinthetők, amelyek a névtől esetleg elkülönülő más funkciójú kocsikat is jelölnek.

Nagyobb számban előforduló kocsitípusok

1. Quadrigæ

A nagyobb számmal adatolható fogalmak közül azért vesszük ezt előre, mert elsősorban fogatolási módot jelentett, de ezt később átvitték a szekér és fogat egészére is, azaz négy lóval fogatolt kocsi jelentésben is előfordul, és – ritkán ugyan – a négy ló vontatására rendelt kocsi is ezt a nevet nyerte. A szövegösszefüggések alapján csak a fogatolásról van szó például Sziszerá hadvezér történetében, akit az ablakban vár anyja és így jajveszékél: „Hol késik szekere (currus), miért nem jön? Miért késlekednek négyesfogatának lábai (pedes quadrigarum)?”¹⁸

Ugyancsak fogatról van szó Salamon harci szekereinek előszámlálásakor: „Egy quadrigát 600 ezüst sékelért szállítottak Egyiptomból, egy ló pedig 150-be került. Ugyanígy az ő közvetítésükkel szállították a hettitáknak és az arámok királyainak is”.¹⁹ Ide nyilvánvalóan nem számítható a kocsi is, mert ha egy ló 150 sékel, akkor négy összeszoktatott lóért a 600 (4×150) sékel nagyon is méltányos összeg.

Zacharias próféta látomásaiban négy quadriga szerepel fogat és kocsi értelemben, majd rátér az egyes fogatokra: „Az első fogatban vörös lovak, a másodikban fekete lovak, a harmadikban fehér lovak, a negyedikben erős tarka lovak voltak”.²⁰

Az említések legnagyobb részében a négyesfogat és a kocsi együtt jelenik meg quadrigaként. Amikor mozgásról, menetről, harchelyzetről, csatáról, menekülésről beszél a Szentírás, elválaszthatatlan egymástól a kocsi és a „vonóerő”. Hanani a látó Azának, Judea királyának arról szól, hogy a „líbiaiak sokkal több szekérrel (quadrigis) vettek részt a csatában”.²¹ Holofernesz Nabukadnezár előtt szekereivel (cum quadrigis) vonul fel,²² Jeruzsálem „völgyei megtelnek ellenséges harci szekerekkel (plena quadrigarum) – panaszkodik Izajás,²³ és arról is, hogy egyesek nem Istenben, hanem az egyiptomiak

„töméntelenharci szekerében bizakodnak”.²⁴ De az ellenséges asszír vezér, Szancherib is dicsekszik: „Töméntelen szekeremmel (in multitudine quadrigarum) fölmentem a magas hegyekre, a Libanon csúcsára”.²⁵ Ez az egyetlen konkrét leírás arról, hogy harci kocsis egységek hegymenetben is vonultak, esetleg harcoltak is. Isten arról beszél, hogy a végső időkben Sionhoz gyűlik az összes diaszpórákban élő zsidó, közülük egyeseket quadrigákon hoznak.²⁶ Jeremiás a filiszteusokról jövendöli, hogy jajveszékélésüket elnyomja a harci szekerek robaja (acommotione quadrigarum).²⁷ Habakuk Isten diadalmas „harci szekeréről” (quadrigæ) tesz említést imájában,²⁸ Zachariás érchegek közül lát előtörni négy harci kocsit (quattuor quadrigæ)²⁹ és tud arról, hogy egykor majd egy számarháton érkező ember szétzúzza az Ephraimból érkező harci szekeret (quadrigam).³⁰

Többször külön említik a fogatot s az általa vont kocsit. Dávid zsákmánya Coba királya ellenében ezer harciszekér (quadrigas) volt az összes szekérhúzó lóval (equos corruum),³¹ az asszírok dicsekszenek lovaikkal s harci szekereikkel.³² Jaj azoknak – jövendöl Izajás –, akik a lovakban (in equis) bizakodnak, és a töméntelen harci szekérben (super quadrigis, quia multæ sunt);³³ ugyanó visszámlekezik a Vörös-tengeren történt átkelésre, ahol az Úr elveszejtette az egyiptomiak egészét, „a szekereket és lovakat” (quadrigarum et equum).³⁴ Náhum szemléletesen beszél „a lovak dübörgése és a kocsik csörömpölése hangjáról”.³⁵

Eddig kivétel nélkül harci kocsikról és fogatokról volt szó, az azonban nem tisztázódott, hogy ezek a négyesbe fogott lovak milyen kocsikat húztak. A Sziszerá-sztoriból már kiderült, hogy ott a négyesfogat szekere currus volt.³⁶ Hasonló következtetésre jutunk, ha azt a rendeletet vizsgáljuk, amelyben Sámuel kihirdeti a népnek a király jogait mondván: „Elveszi fiaitokat, s szekerei (in curribus) és lovai mellé rendeli őket...és szekerei előtt kell majd futniuk (præcursores quadrigarum) ... és felszerelést készített velük szekereire (et fabros corruum).³⁷ Hasonlóképp Dávid zsákmányában is a quadrigák lovairól úgy beszélnek, hogy a szekérhúzó lovakat (equos corruum) számolják.³⁸ Salamon is harci szekereket (currus) szerzett magának és ezeket „szekerész városokba (in urbibus quadrigarum) telepítette.³⁹ Ninive pusztulásának megjövendölésekor is harci szekereket (currus) említ a próféta, de a harc víziójában már quadrigákat lát.⁴⁰

Néhány olyan hely is előfordul, ahol alapos a gyanúnk, hogy quadrigán csak maguk a szekerek értendőek. Sámuel szerint a király a zsidók fiait harci szekerekbe helyezi (ponet in curribus),⁴¹ Dávid is száz kivételével megsemmisíti a zsákmányolt kocsikat,⁴² Isten is azzal fenyegetődzik, hogy „füstté égetem harci szekereidet”,⁴³ vagy „felfordítom a szekeret és a rajta ülőt”.⁴⁴ Zakariás jövendölése is azt mondja a messiásról: „Szétzúzza Efraimban a harci szekereket (quadrigam) és Jeruzsálemben a lovakat (equum)”.⁴⁵ A próféta itt közel-keleti stílári szokás szerint részletezi, alkotóelemeire bontja a „fogatot”.

A harci szekér mellett néhány quadrigára más funkció is elképzelhető. Amikor például Dávid aranyat ad a templom felszereléséhez alapanyagul, ad többek között „a kocsi (quadrigæ) kerubjainak, amelyek kiterjesztett szárnyaikkal betakarták az Úr szövetségének ládáját” elkészítéséhez is.⁴⁶ Ha erről a kocsiról bebizonyosodna, hogy négykerekű, akár tensának is tekinthetnénk.

Bizonyosan hinto a jelentése (így is fordítják) az Énekek Éneke mennyegzői szövegében, ahol a vőlegény így szól: „És akkor, nem tudom hogyan, az én lelkem aggodalommal töltött el engemet Aminadab kocsija (quadrigas) miatt”.⁴⁷ Talán díszkocsiról van szó akkor, amikor Jeremiás próféta, Nabukodnezár díszmeneteléről beszél.⁴⁸ Náhum próféta jövendöli Ninive pusztulását az Úr nevében mondva „füstté égetem szekereidet (quadrigas)... és

hírnökeid szava (vox nuntiorum) nem hallatszík többé”.⁴⁹ Nem kizárt tehát, hogy ebben az összefüggésben hírnökkocsiról, veredáról kellene beszélni.

Nem tudjuk pontosan, a harci kocsik között volt-e valamiféle munkamegosztás, de gyanúnk van, hogy – főleg a városok utcai harcaiban – különleges feladatokat is elláthattak egyes szekerek, például a gyűjtogatást. Izajás jövendöli az utolsó napokról: Mert lám tűzben érkezik az Úr, harci szekere, akár a forgósél. Szabadjára engedi izzó haragját, fenyegetését a lobogó lángokban”.⁵⁰ Ilyen utcai harcot pedig Náhum ír le: „Az utakon vágtnak a szekerek, végigszáguldoznak az utcákon, olyanok mint a tűz, mint a cikázó villám”.⁵¹ Ami persze önmagában is mutatja, hogy a harcikocsik mozgástere gyakran korlátozott volt, a terepviszonyok határozták meg alkalmazhatóságukat.

A fenti idézet is jól mutatja, hogy tudatosan törekedtek a lélektani hatás kiváltására, amelyet a gyorsasággal és főleg a zajhatással kívántak elérni „a harci szekerek robaja, s kerekeiknek dübörgése, a lovak patáinak csattogása” által.⁵² Más hasonlatban az erős hangokról írják „hangjuk, mint a harci szekereké”,⁵³ vagy Lakis ostoba lakói „kocsijainak lárájáról”⁵⁴ ugyanígy.

A lovak áráról volt már szó a fogatolásnál. Visszaidézve: egy harci ló ára 150 ezüst sékel Salamon idejében, egy összeszoktatott négyes (quadrigæ) pedig 600 sékel,⁵⁵ amelyeket Egyiptomból hoztak, amint később Izajás idejében is.⁵⁶ A különféle alakulatok gyakori összemosása (kocsik és lovasok; lovak és kocsik meg lovasok stb.) miatt igen nehéz megállapítani, hogy egy kocsihoz hány ló tartozott, de feltételezve azt – ami egyébként a Bibliából is kiolvasható –, hogy a harcészültséget egy-egy csata után is fenn kellett tartani, igen sok tartalék lóra lehetett szükség. Reális lehet tehát, hogy Salamon ezernégyszáz kocsihoz tizenkétezer lovat rendelt.⁵⁷ Ez annál inkább lehetséges, mert tudjuk, hogy összesen „negyvenezer ló számára volt hely istállóiban”.⁵⁸ A szekerekhez tehát váltott lovakat használtak.

A harcra való felkészülés az eszközök ellenőrzésében, javításában és felékesítésében (felpolírásában) merült ki. Nahum írja a Ninive ellen vonuló seregről: „Harcosainak vöröslük a pajzsuk, bajnokai bíborba öltöztek, harci szekereinek vasa tündöklük, amikor a harcba bevetik”.⁵⁹ Természetesen a bevetést – ha erre mód volt – díszszemle előzte meg. Holofernész „egész seregével elvonult Nabukadnezár király előtt, hogy szekereivel, lovasaival, válogatott íjászaival ellepje az egész nyugati vidéket”.⁶⁰ Hasonlóképpen prófétál Jeremiás is a filiszteusok ellen, mondván, hogy jajveszékelés tör ki a babiloni „harcosok és fegyvereseik díszmenete zajától (a strepitu pompæ), harci szekereinek robaja és kerekeiknek csattogása miatt”.⁶¹ Ez lehetett a gyakorlat a győztes csaták után is, amikor az uralkodó tetszeleghet „seregének hatalmában és harci szekerei dicsőségében (in gloria quadrigarum).”⁶²

A díszelgéshez és egyáltalán a hatalom és gazdagság kinyilvánításához óriási kíséretet vettek igénybe. Ezek részben követték a hatalmas kocsiját, részben mellette haladtak, részben pedig megelőzték őt. Samuel a királyok jogáról nyilatkozva – mint már részben idéztem – így szól: „Elveszi fiaitokat, szekereire helyezi őket, megteszi őket a maga lovasainak és az ő négyes fogata előtt futóknak”.⁶³ Természetesen ahol győztesek vannak, ott veszteseknek is kell lennie. Az Isten pl. azt mondja Jákob maradékának „Azon a napon elveszem tőled lovaiddat (equos) és elpusztítom harci szekereidet”.⁶⁴ Másutt pedig azt mondja „füstté égetem harci kocsijaidat”.⁶⁵ Hogy egy ilyen lefegyverzés hogyan zajlott, arról pontos leírásunk maradt. Dávid király megveri Coba királyát, majd felméri a prédát: Dávid zsákmánya ezer harci szekér (quadrigæ), hétezer lovas (equites) és húszezer gyalogos;

és az összes szekeres lónak elvágatta az inát, csak száz fogatot (quadrigæ) hagyott meg belőlük.⁶⁶ Az elfogott lovakból tehát a saját szükséglet kielégítésére válogattak, majd a maradékot vágatásra alkalmatlanná tették, sántító igavonóvá vagy virsli alapanyaggá degradálták őket. Békeidőben a harci kocsikat és a hozzájuk tartozó lóállományt hol állomásoztatták? Salamonról tudjuk, hogy ezernégyszáz szekerét és tizenkétezer lovát „szekerészvárosokban (in urbibus quadrigarum) helyezte el.”⁶⁷ Kérdés, mi történt a többi 28-30 ezer lovával. A krónikák elbeszélik, Salamon falakkal és kapukkal erősítette meg a városokat, „szekerészek összes városát (urbes quadrigarum) és a lovasság városait (urbes equitum).⁶⁸ Ilyen szekérvárosok voltak: Hacor, Megiddo, Gézer, Alsó Bét-Horon, Baalat, Támár⁶⁹ és természetesen Jeruzsálem egy negyede, ahogy a Szentírás említi.⁷⁰ Ezen egységek fölött a harci szekerek parancsnokai (principes quadrigarum) illetve a lovasság parancsnokai (principes equitum) álltak.⁷¹ (A hierarchikus beosztást majd a currusról írottaknál részletezzük.)

2. Plaustrum

Értékelése különösebb gondot nem okoz, ugyanis néhány esetet leszámítva szállítószekér a Bibliában. Amikor a fáraó meghívja József rokonságát Egyiptomba, utasítást ad: „Vigyetek magatokkal szekereket (plaustra) gyermekeitek és feleségeitek számára, ültessétek fel atyátokat és gyereket ide!”⁷² József tehát „a fáraó parancsára szekereket (plaustra) adott nekik és élelemmel is ellátta őket az útra.”⁷³ Vagyis a szekerek maguk szállították a jószágok ellátásához és a hajtók élelmezéséhez szükséges mállhat. Jákob először nem hiszi el a meghívást, csak amikor „meglátta a szekereket (plaustra), amelyeket József küldött, hogy őt elvihesse.”⁷⁴ Majd a tervnek megfelelően „föltették atyjukat, Jákobot, gyermekeiket és feleségeiket a szekerekre (in plaustris)”⁷⁵ és elindultak Egyiptomba. Ezek a szekerek tehát kifejezetten emberek szállítására voltak rendszeresítve, tehát leginkább az utazókocsi (reda, carruca, petorritum vagy pilentum) felelne meg nekik. Amikor Mózes felszenteli az oltárt, az izráelita törzsek vezérei, hogy a papok be tudják szedni az ajándékokat és járandóságait: „Hat fedett szekeret (sex plaustra tecta) és tizenkét marhát hoztak áldozati ajándékkul az Úrnak, minden két törzsfőre esett egy szekér (plaustrum) és mindegyikükre egy marha (bovem).”⁷⁶ Mózes átvette „a szekereket és marhákat (plaustra et boves) és szétosztotta a leviták között, minden csoportnak adott a szolgálataiknak megfelelően belőle: Gerson fiainak „két szekeret és négy marhát (duo plaustra et quatuor boves), Merari fiainak „négy szekeret és nyolc marhát” (quatuor plaustra et octo boves), Kehát fiainak pedig nem adott „szekereket és marhákat” (plaustra et boves) mert az ő feladatuk nem kívánta meg ezt.”⁷⁷

Izajás egy hasonlatában a bűnös úgy húzza magával bűneit „mint a kötél a szekeret” (plaustrum).⁷⁸ Isten pedig Izráel büntetéséről mondja: „Nos, hát rátok nehezedelem, ahogy a szénával rakott szekér (plaustrum onustum) a földre nehezedik.”⁷⁹ Vajon a vendégoldalt ismerték-e már? Amint a szövegből egyértelműen következik, egy szekér vontatására általában két ökröt használtak, így adták a szentélynek⁸⁰ és ilyen arányok szerint osztotta ki Mózes is.⁸¹ Ezek még akár a carrus, clabula vagy a vehiculum megfelelői is lehetnek. Ugyanezt az arányt látjuk a továbbiakban is, csak a szállítószekér minőségileg más, mint az eddigiek.

Amikor a filiszteusok elrabolták a zsidóktól a frigyládát, s mert ezért sorozatos csapások érték őket, elhatározták visszaszolgáltatását. A jósök azt tanácsolták, hogy csináltassanak „egy új szekeret” (plaustrum novum) és fogjanak elé két olyan frissen megellett tehenet,

amelyeken még nem volt járom (iugum), a borjakat pedig vigyék vissza az istállóba, azután tegyék fel a frigyládát a szekérre (in plaustro).⁸² Ha a tehenek hajlandók borjaikat hátrahagyva elindulni az kész csoda, jelzi: tetszik a cselekedet az Istennek. Az emberek így cselekedtek, befogták a teheneket a szekérbe (ad plaustrum) és feltették a kocsira (super plaustrum)⁸³ a frigyládát és elindultak vele. Amikor már saját területükre értek találtak egy nagy – áldozat bemutatására is alkalmas – követ. „Felaprították tehát a szekér fa részeit (ligna plaustri), és bemutatták a teheneket az Úrnak égőáldozatul.”⁸⁴

Hasonló esettel találkozunk, amikor Dávid átviteti a frigyládát, hasonlóképp új szekérre (super plaustrum novum) helyezve, s a hajtók Abinadab fiai mellette haladva vezették az új szekeret (plaustrum novum).⁸⁵ És amikor égőáldozatot akar bemutatni az Úrnak Arauna ezt mondja: „vannak marháid az égőáldozathoz, és a kocsi és a barmok igája tűzifának.”⁸⁶

Ezekben az esetekben nyugodtan állíthatjuk a plaustrum fogalom valójában a tensa jelentését hordozza. Igazolja ezt az a tény is, hogy a „szent dolgokat” (a frigyládában) a papoknak vállon kellett hordozni.⁸⁷ Ha mégis kocsin vitték, mint láttuk, akkor új eszközt készítettek, majd az egyszerű használat után összetörték, elégették, s tüzésén feláldozták a vontató állatokat is, hogy ami egyszer az Istené volt, tehát megszentelődött, többé profán dolgokra ne használják.

Negyedik használati módjára prófétái hasonlatok figyelmeztetnek. Izajás jövendöli Moabnak, hogy az Úr úgy eltiporja „saját földjén, ahogy széttiporja a polyvát a szekér (kereke) (palea in plaustro)⁸⁸. Ugyanő mondja a cséplésről, hogy „nem járatták a szekér kerekét (rota plaustri) a kömény felett”, azaz nem úgy cséplik ki, mint a gabonát. „Hát csépléskor összetörik-e a búzát? – folytatja – Nem, hiszen aki csépel, nem csépel örökké. És bár hajtja rajta szekere kerekét (rota plaustri), csak kiveri belőle a szemet, de össze nem töri.”⁸⁹ Az Isten pedig azt mondja hívének: „Én tégedet mintegy élesfogú, új cséplőkocsivá (plaustrum trituran habens rostra serrantia) tettelek.”⁹⁰ Ámos próféta pedig arról szónokol, hogy Isten Damaszkusz bűnei közül többek között azt torolja majd meg, hogy lakói „Galaadot vasalt szekereikben (in plaustris ferreis) csépték.”⁹¹

Ez esetben tehát a plaustrum egyben plaustrum trituran és egyenértékű a tribulummal, amelyről ott pontos magyarázatot nem adhattunk. Íme az ott elhagyott értelmezés!

3. Currus

Ha végignézzük az egyiptomi falfestmények, vagy a mezopotámiai reliefek és más ábrázolások sorát, amelyek óriási kötömböket vonzó, szálfákat hurcoló, hátukon, vállukon, fejükön hatalmas terheket cipelő emberábrázolásait, azonnal megértjük, hogy a kocsi elsősorban státusszimbólum volt, a hatalom és előkelőség jelképe, tehát elsősorban azokon az életterületeken jelent meg, amelyek ehhez az életminőséghez tartoztak, tehát a reprezentáció, vadászat és legkiváltképp a háborúk. „Harc szekerekkel (currus)” és egész hadseregével üldözi a fáraó a menekülő zsidókat,⁹² ott volt minden lovasa és szekerei (currus),⁹³ ő maga is kocsira szállt.⁹⁴ Az Isten is úgy nyilatkozik: „Megmutatom dicsőségemet a fáraón, szekerein (in curribus) és lovasain.”⁹⁵ Majd amikor „a fáraó minden szekere(currus) és lovasa”⁹⁶ a zsidók után ment a tengerbe, Mózes intésére, hogy a víz visszahulljon „az egyiptomiak szekereire (super currus) és lovasaira, visszazúdult a víztömeg és elárasztotta „a szekereket (currus), lovasokat és a fáraó egész hadseregét”.⁹⁷ Mózes később is arra inti harcosait, ha a saját haderőnél nagyobb állnak szembe, ne rettenjenek meg lovasaiktól és harci szekereiktől (currus),⁹⁸ mégis Jozsue halogatja a harcot a vasalt harci

szekerekkel (cum ferreis curribus) rendelkező kánaániták ellen.⁹⁹ Debora megjövendöli, hogy Bárák Sziszerát „szekereivel (currus) és egész hadinépével együtt”¹⁰⁰ le fogja győzni, s hálaénekében is kocsik (currus) ütközetéről¹⁰¹ szól.

Sziszera anyja is fia harci szekerét várja (currus), amelyet négyesfogat (quadrigæ) húz¹⁰². Dávidnak is azt jelenti hírnöke, hogy a lázadó Saul „kocsikat (currus) és lovasokat” hoz ellene Gilboa hegyén.¹⁰³ Ugyanez a Dávid Coba királyától elzárkóztatja harci szekereit (currus) és szekeresz lovait (omnes iugales currum).¹⁰⁴ A Dávid ellen szervezkedő Absalon is „harci kocsikat (currus) szerzett magának,¹⁰⁵ és Adonija ugyanígy „szekereket (currus) és lovasokat” toborzott.¹⁰⁶ Salomonnak, amikor „összevonta harci szekereit” (currus) 1400 darab állt rendelkezésére.¹⁰⁷ Achab arámi király is szekerekkel akarta eldönteni a Ramot melletti csata sorsát, de „szekereinek parancsnokai” (principes curruum)¹⁰⁸ nem jól hajtották végre a parancsot. Joram Izrael királya az őt gyűrűbe záró edomiták köréből „összes szekerét” (omnes currus) összevonva akart kitörni, de a szűk hely miatt sem ő, sem „szekereinek parancsnokai” (principes curruum)¹⁰⁹ ezt nem tudták végrehajtani. Az asszír követ gúnyból tanácsolja a jeruzsálemi uralkodónak: „Hagyatkozz csak Egyiptomra a harci szekerek (propter currus) dolgában”.¹¹⁰ Sőt az asszír király azzal dicsekszik, hogy „harci szekereim sokaságával (in multitudine curruum) felhágtam a hegyek csúcsára”.¹¹¹ A Dávid ellen készülő ammoniták a szomszéd országokból „szekereket (currus) és lovasokat szerződtek és fel is fogadtak 32 ezer harci szekeret (triginta duo milla curruum).¹¹² Dávid pedig megverve az arámokat, megsemmisített „hétezer harci szekeret”¹¹³ Sisák, egyiptomi fáraó Jeruzsálem ellen „ezerkétszáz harci szekérral” (cum mille ducentis curribus) vonult fel.¹¹⁴ Aza ellen pedig a kusita uralkodó „háromszáz szekérral (curribus)”.¹¹⁵ Eliachim főpap felidézi József győzelmét az amalekiták ellen „szekeriben” (in curribus)¹¹⁶ Jeremiás pedig így beszél az Úr pörölyéről: „Összeűztam veled lovat és lovas, harci szekeret és azt, aki reá felszállt (currum et ascenzorem eius)”.¹¹⁷ Oholiba Jeruzsálem veszedelméről jövendöli: „Rád törnek északról szekerekkel, kerekkel és rengeteg néppel.”¹¹⁸ Isten Tirusz támadóiról mondja „lovasságának, harci szekereinek és kerekeinek zajától (a sonitu equitum, et rotarum, et curruum)” megremegnek a város falai is.¹¹⁹ Dániel is megjövendöli Egyiptom bukását, amelyre mint a fergeteg rontanak ellenei „harci szekerekben” (in curribus).¹²⁰ A Makkabeusok könyve szerint Antiochus Epiphanész „óriási sokasággal, harci kocsikban (in curribus), elefántokon és lovasokkal és hajók tömegével” vezetett háborút Egyiptom ura, Ptolemæus ellen.¹²¹

Nyilvánvaló ezekben a szövegrészekben, hogy currus alatt maga a kocsi és az elé fogott állati vonóerő, a lovak együttesen értendők. Keletiesebb stílusú fogalmazatokban azonban gyakran részletező az előadás, külön említik a lovakat és a kocsit, jóllehet egy fogatolt harci szekérről van szó. Olykor ezek kifejezetten irodalmi szövegekben fordulnak elő. Például Mózes hálaénekében, amikor dicsőíti Istent, mert „a fáraó, lovai a szekerekkel” (eques Pharo cum curribus) a tengerbe veszték¹²². Ugyanő Második Törvénykönyvében utal a Vörös-tengernél történteke, ami Egyiptom haderejével, lovaival és kocsijaival (equis et curribus) történt”.¹²³ Hacor királya és társai lovakkal (equi) és harci szekerekkel (currus) a Kánaánba betörő zsidók ellen vonulnak,¹²⁴ akik Isten tanácsára elvágják a lovak inait és felgyújtották a kocsikat.¹²⁵ Salomon „a lovak és kocsik parancsnokai (præfecti curruum et equorum)” posztjaira csak zsidókat állít.¹²⁶ Achab királyt pedig Arám királya és szövetségesei „lovakkal és harci szekerekkel” (equos et currus) felszerelve támadják meg,¹²⁷ de Izrael királya „zárkóztatja el” „lovaikat és kocsijaikat” (equos et currus).¹²⁸ Ezt követően

Benhadadnak tanácsolják, hogy gyűjtsön ugyanolyan lovakat (equos) és kocsikat (currus),¹²⁹ mint amelyenek korábban birtokában voltak. Illés és Elizeus beszélgetését is „tüzes szekér tüzes lovakkal” (currus igneus et equi ignei) zavarta meg.¹³⁰ (De a közhiedelemmel ellentétben Illést nem a szekér, hanem a forgószelel (per turbinem) ragadta az égbe!)¹³¹ Naamán a leprás hadvezér is „lovastul, kocsisul” (cum equis et curribus)¹³² ment Elizeus prófétához, hogy gyógyítsa meg. A prófétát Arám királya „lovakat és szekereket” (equos et currus) küldve el akarta fogatni. Éjjel értek a városhoz, és táborot ütöttek. Elizeus reggel látta a város körül a „lovakat és szekereket” (equos et currus), erre imát mondott, mire körül a hegy „megtelt tüzes lovakkal és szekerekkel” (plenus equorum et currum igneorum),¹³³ mire a támadóknak inába szállt a bátorsága és elmenekültek.

Teljesen a közel-keleti diplomáciai levelezés fordulataival ír Jehu levelet Szamaria előkelőihöz: „Ti, akiknek a kezetekben vannak uratok fiai, a szekerek (currus), a lovak (equos), a megerősített városok és fegyverek”¹³⁴ – írja. Vagy a zsoltárokból csendül fel: „Némelyek a harci szekerekben (in curribus), mások a lovakban (in equis) bíznak,¹³⁵ mi azonban Urunk, Istenünk nevét hívjuk segítségül.” És amikor Isten rontást hoz Izraelre „lám, úgy közeleg mint a felhő, szekerei (currus) olyanok, mint a szélvész, lovai (equi) gyorsabbak a sasoknál.”¹³⁶ Jeremiás kardot jövendől Babilonra „lovaira és kocsijaira (ad equos eius et currus eius),¹³⁷ Ezekiel szerint Isten Tirusz ellen küldi Nabukadnezárt „lovakkal és harci szekerekkel (cum equis et curribus) és lovasokkal és összegyűjtött nagy hadinépével”.¹³⁸

A fogatolásra csak igen kevés adatunk van. Tudjuk, hogy Sziszer harci kocsija (currus) négyesfogatú (quadrigæ) volt.¹³⁹ Másutt a háromezer harci szekér (currus) és a hatezer ló¹⁴⁰ emlegetése bigákra engedne következtetni, de sajnos a latin szövegben hatezer lovas (sex millia equitum) van,¹⁴¹ ami ingataggá teheti ezt a hipotézist. Dávid is a Cobától zsákmányolt összes kocsiból (currus) száz négyesfogatot (quadrigæ)¹⁴² hagyott meg magának. Judit imájában először négyesfogatokban (in quadrigis) való bizakodásról beszél, majd ugyanígy kocsikban (in curribus),¹⁴³ tehát nyilván ugyanarról van szó. Biztosan bigáról beszél Izajás, amikor az Őrt inti, jelentse, ha kettősfogatot lát (currum duorum equitum), majd az Őr beszámol „Íme érkezett „kétlovas kocsira szállt férfi” (ascensor vir bigæ equitum).¹⁴⁴ Ugyanő Elám „lovas emberének kocsijáról” (currum hominis equitis) beszél, majd elmondja, hogy „harci szekerekkel telt meg” (plena quadrigarum) a völgy.¹⁴⁵ Náhúm is a Ninive ellen készülő sereg kocsijairól beszél (currus), de a városban már quadrigákat száguldoztat.¹⁴⁶ A Jelenések Könyvében szerepel egy „soklovú kocsi” (currus equorum multorum),¹⁴⁷ amelyről nem tudni hány a lovak száma. Mint tapasztalhattuk az esetek döntő többségében, ahol a harci szekerek fogatolása tetten érhető, négyesfogatok szerepelnek. Meg merjük kockáztatni, hogy ez volt a leggyakoribb fogatolási mód.

Előfordulhatnak olyan epizódok is, ahol a currus csak magát a kocsit jelöli fogatolás nélkül. Dávid legyőzve az arámiakat, megsemmisít „hétszáz harci szekeret” (septingentos currus),¹⁴⁸ ami nyilván nem jelenti két ezer nyolcszáz ló megölését is. Achab halála után lemesták egy halastóban kocsiját (currum),¹⁴⁹ bizonyára nem lovastól. Naaman vezér „kihajolt kocsijából” (de curru),¹⁵⁰ hogy Elizeus szolgájának pénzt adjon, amit az letagad és a pénzt el akarja sikkasztani, ám Elizeus a fejére olvassa, hogy látta a „kocsiból (de curru) kihajoló embert”.¹⁵¹ Salamon is külön említi istállóban tartott „lovakat (equos)” és szekereit (currus).¹⁵² Jehu felvette „kocsijába (in currum) Jonadábot.¹⁵³ József szekérbe fogatott,¹⁵⁴ a fáraó is befogatta szekerét (iunxit currum)¹⁵⁵ Rechabeam király „sietve szekérre (currum)

szállt,¹⁵⁶ Fülöp apostol pedig egy „kocsiján ülő” (sedens super currum) férfit térít meg.¹⁵⁷ Ezekben az esetekben nyilvánvaló, hogy csak a kocsit kell értenünk curruson bele nem értve a fogatot.

A harci szekerek között is bizonyára volt minőségi különbség, ugyanis amikor a fáraó befogatott szekérébe, hogy a zsidókat üldözze, mozgósította seregét, „vett hatszáz válogatott harci szekeret (sexcentos currus electos)¹⁵⁸ és az egyiptomiak többi harci szekerét. A currus electus tehát egy specializálódott – talán testőr – harci (és feltehetőleg vadász) kocsi volt.

Biztos, hogy féltucatnál több esetben a currus nem kimondottan harci szekér értelmű, hanem sokkal inkább díszkocsi. Amikor a fáraó Józsefet országa második emberévé emelte „végighordoztatta második kocsiján” (currum suum secundum).¹⁵⁹ E bejelentés reprezentálása kizárólag díszkocsin történhetett. Az is valószínű, hogy József atyja üdvözlésére szekérbe fogatva (iuncto curru),¹⁶⁰ nem valamiféle társzekérrel vagy harci kocsival ment, hanem rangját kifejező díszkocsival. Sámuel kihirdeti a király jogait, biztos, hogy az a kocsi, amely előtt ifjaknak kell futni, s lovasoknak kísérni,¹⁶¹ csak díszkocsi lehet. Illés próféta elragadásakor sem jelenhetett meg más – hiszen az égiket reprezentálta, mint díszszekér.¹⁶² Ám Acháb kocsija, amelybe az ő utasítására fogtak be, szintén díszkocsi volt.¹⁶³ Naamán a leprás hadvezér Elizeus prófétát ugyancsak díszes kocsijaival (cum curribus) kereste fel.¹⁶⁴ Sebna szentségtörő sírvásztását „kocsijainak” (currus),¹⁶⁵ amelyekre oly büszke volt, pusztulása követi. Ezek nyilván a hatalmát és méltóságát fémjelző eszközök voltak. Ezzel ellenkezően a dicsőség biztos jele, hogy Jeruzsálem leendő királyai „szekereken és lovakon (in curribus et equis)¹⁶⁶ járnak majd és udvari embereik, Juda férfiai és Jeruzsálem lakói is.” Ami ismét csak a pompa, a díszkocsik megjelenése. Sőt azt mondja, hogy nemcsak a királyok lesznek azok, akik „felszállnak a kocsikra és lovakra (ascendent currus et equos),¹⁶⁷ hanem az ő szolgálkái és népük is.”

Azaz ezek az idézetek nyilvánvalóan olyan díszkocsikat mutatnak be, amelyeneket később carpentum pompaticum vagy currus eburneus néven neveztek meg. Amikor József elmegy, hogy apját Jákobot, aki Gósenben meghalt, végakarata szerint a Jordánon túl temesse el „szekerek és lovasok (currus et equites) kísérték őket, így a menet igen nagy volt”.¹⁶⁸ Mivel a holttestet is kocsin vitték, volt a menetben gyászkocsi is. Ugyanerre a következtetésre jutunk, ha Achaszja meggyilkolásának történetét nézzük. „És ráhelyezték őt szolgálkái saját kocsijára (super currum suum), átvitték Jeruzsálembe és saját sírboltjában temették el.”¹⁶⁹ Mivel a saját kocsijáról van szó, könnyen lehet, hogy őt nem fektették a kocsira, hanem – ahogyan a bronzkorban szokás volt – ültetve (mintha élne) kötözték a felékesített, díszruhába öltöztetett holtat a kocsira. Vagyis ezekben az esetekben a kocsi kimeríti a carpentum mortuarium fogalmát.

Visszatérve Józsefre: a gyászmenetben¹⁷⁰ Jákob egész nemzetsége ott volt, tehát aligha nélkülözheték a szállítószekereket, hiszen Egyiptomba jövet is plaustumokon hozták a nőket, gyerekeket, öregeket. Tehát feltételezhető, hogy utazókocsik (reda, carruca) illetve társzekerek (plaustrum, clabulare stb.) is tarkították e felvonulást. Az egyiptomiak ellen harcolva Jozija király megsebesült, „szolgálkái levették a harci szekérről és egy másik szekéren (de curru in alterum currum) vitték őt Jeruzsálembe.¹⁷¹ Itt tehát a currus a lectica vagy hasonló, sebesültszállításra alkalmas „mentőkocsi” (angaria) funkcióját töltötte be.

Más esetben, amikor Jehu meglátogatta a beteg Joramot és közeledtét az örök jelentették, a király két ízben is, hogy híradással legyenek, „kocsit (currum)” küld elébe.¹⁷²

Ez a *currus* tehát a vereda feladatkörét látta el, futárkocsi lehetett.

Jozija vallási reformjának fontos mozzanata volt, hogy „eltávolította a lovakat (*equos*), amelyeket Juda királyai a Napnak adtak, ... a Nap szekerét (*currus solis*) pedig tűzbe vettette és elégettette.”¹⁷³ Sirák fia pedig úgy tudja, hogy Ezekiel pompás látomást nézhetett, amit Isten „mutatott neki a kerubok szekerén (in *curru cherubin*)”¹⁷⁴ Mivel itt mind a két esetben „szent” dolgok szállításáról van szó, a *currus* funkciója megegyezik a *tensáéval*.

Salamon kerekeken gördülő áldozati üstöt készítettet bronzból a templom számára, amely teljesen a kocsit (in *curru*) modellezte,¹⁷⁵ tehát, ha nem is tökéletesen, de megfelel a *postellum* követelményének.

Végezetül János apostol jelenéseiben van egy érdekes látomás: hatalmas sáskák jelentek meg, amelyek szárnyainak csattogása olyan volt, „mint a csatába száguldó soklovú harci szekerek hangja (*vox curruum equorum multorum*).”¹⁷⁶ Itt nincs meghatározva a lovak száma, bár általában quadrigákat használtak a harci szekerekhez, ritkán bigát – igaz mezopotámiai reliefeken előfordul trigæ is,¹⁷⁷ de a Bibliában nem –, ám mivel itt vízióról van szó, lehet, hogy ez az egyetlen hely, ahol hatosfogatra (*seiugæ*) gyanakodhatunk.

Ha a kocsik alkatrészeit vizsgáljuk, többször esik szó a kerekekről. Például a zsidókat üldöző egyiptomiak „kocsijainak kerekeit (*rotas curruum*) Isten akadályozta.”¹⁷⁸ Salamon üstjének kerekei olyanok voltak, mint a kocsikerekek (*rotæ in curru*)¹⁷⁹ Ezekielnél pedig hangsúlyozottan kerülnek elő a kerekek.¹⁸⁰ Ugyancsak Salamon üstjénél, amely olyan mint a kocsi, olvashatunk tengelyekről (*axes*), abroncsokról (*canthi*), kerékküllőkről (*radii*), kerékagyakról (*modioli*).¹⁸¹ A kantárokat lángvörösre festették (*igneæ habenæ currus*) írja Náhúm.¹⁸²

A harci kocsik védőpalánkjá a korai időben magasabb lehetett, ugyanis amikor Joramnak hátulról átlótték a szívét „összeesett kocsijában” (in *curru suo*),¹⁸³ de nem zuhant ki belőle. Fél évezreddel később Antiochusz Epiphánész, amikor a zsidóüldöző rendelkezéseit siettetette, száguldó „kocsijából kizuhant (*de curru cadere*) és testének súlyos zuhanásában tagjai összetörtek.”¹⁸⁴

A kánaániták „vasalt szekereit” (*ferreos currus*)¹⁸⁵ kerülték a zsidó harcosok, annál is inkább, mert ezek kaszákkal vagy sarlókkal voltak felszerelve (*falcatis curribus*).¹⁸⁶ Hacor királyának, a zsidókat sanyargató Jábinnak kilencszáz kaszás szekere (*falcatos currus*) volt.¹⁸⁷ Sziszerá ugyancsak kilencszáz kaszás szekeret (*falcatos currus*) birtokolt.¹⁸⁸ Liziász seregében pedig „háromszáz kaszákkal felszerelt szekér (*currus cum falcibus*) szolgált.”¹⁸⁹ Nem kizárt, hogy ezek a csillogó, villogó fémalkatrészekkel felszerelt kocsik adták az ötletet a próféta tüzes szekerek (*currus igneus*)¹⁹⁰ képzetének kialakulásához.

A kocsik gyártása kiváló szakembereket kívánt. Ezért is mondja Sámuel a zsidók királyának jogairól, hogy „elveszi fiaitokat ... és fegyverei és kocsijai kovácsaivá (*fabros armorum et curruum*) teszi őket,”¹⁹¹ tehát ifjú koruktól felkészíteti e szakmában ezeket. Itt a gyártásról beszélve célszerű a már többször említett Salamon által készítettet áldozati üst kivitelezésének teljes leírása: „Négy kerekét a perem alatt helyezték el. A kerekek tengelyeit az üstlábakhoz erősítették. Mindegyik kerék másfél könyök magas volt. A kerekek úgy készültek, mint a kocsikerekek: tengelyüket, abroncsukat, küllőjüket, kerékagyukat mind öntötték.”¹⁹² A karbantartás is sokszor szakemberigényes feladat lehetett, bár ilyesmiről csak egyszer esik szó, amikor csata után Achab kocsijáról egy halastóban lemossák a vért.¹⁹³

A harci kocsikban általában álltak a hajtók és a harcosok pl. Izrael királyát a mellvért alatt a hasán eltalálta egy nyíl, erre megparancsolta szekere hajtójának (*aurigæ suo*), hogy vigye ki

az ütközetből. „A harc azonban egyre hevesebbé vált azon a napon, a király kénytelen volt a szekéren állva maradni (stabat in curru suo) szemben az arámiakkal; estére meghalt.”¹⁹⁴ Díszelgésnél előfordult, hogy ültek a kocsin. Jehu pl. vezéréhez így szól: „Én és te, mindketten a szekéren ültünk (sedentes in curru)” Achábot követve.¹⁹⁵ A hajtásmód is jellegzetes lehetett. Íme: Joram királynak jelenti az őr egy közelgő kocsiról: „Hajtásmódja Jehunak Namsi fiának a hajtásmódjához hasonlított; ő hajt erre, mint az örült”.¹⁹⁶ Antiochusz is hírhedt volt gyors hajtásáról, amíg egyszer kocsijából kizuhanva kezét, lábát össze nem törte.¹⁹⁷ Harcban indokolt, hogy vágtassanak, mint a „szélvész”¹⁹⁸ vagy mint a „villám”.¹⁹⁹ De még itt is előfordult, hogy a vezér (Szisera) „leszállt a szekérről (de curru) és gyalog menekült,²⁰⁰ más pedig (Benharad) „hátaslovon (in equo) futott”²⁰¹ elhagyva szekerét. Ezékiel szolgálja is utolérte futva Naaman vezér kocsiját.²⁰² Arról nem is beszélve, hogy külön hivatásos füllajtárok (præcursores) is voltak, akik uruk kocsija előtt futottak.²⁰³

A szekér egyben státusszimbólum is volt, irigyelt rangot, gazdagságot jelképezett.²⁰⁴ A megtiszteltetés jele volt, ha valakit felvettek a kocsiba, amint pl. Izrael királya a megbékélés bizonyosságaként Benhadadot „felvette kocsijába” (levavit eum in currum suum.)²⁰⁵ Az egyenrangúság hangsúlyozására is szolgált, ha mondjuk két király (Izrael és Juda uralkodói) kivonul tárgyalni „ki-ki a saját kocsiján” (singuli in curribus suis).²⁰⁶ A kocsizó alakulatokhoz – úgy tűnik Sámuel már idézett királyi jogokat meghatározó passzusai alapján – sorozták („elveszi fiaitokat”) a fiatalembereket ugyanúgy, mint a lovassághoz vagy a kengyelfutókhoz (præcursores). Ezek a szolgák ötvenes vagy ezres nagyságrendű csoportjait irányítják a földművelésben és a műhelyekben. Valószínűleg belőlük kerültek ki a szekérharcosok,²⁰⁷ a hajtók (caurrigæ)²⁰⁸ pedig szolgasorúak lehettek, akik felett állt egy-egy kocsi parancsnok (præfecti)²⁰⁹ vagy a szekérsapat előjárója (principes)²¹⁰. A hajtót és a harcost a Biblia többször csak „szekérré szállók” (ascensores)²¹¹ néven emlegeti (vagy ascendentesként),²¹² máskor a kocsiversengésből véve a szót „a fogathajtók harci lázban égtek” (agitatores consopiti sunt)²¹³ – írja. A csapatok élén a király vagy valamelyik vezére (duces)²¹⁴ állt. A felsorolásokban, amennyiben ez rangsornak tekinthető, legtöbbször a harci szekerek állnak legelöl, majd (az elefántok), a lovasság, a tengerészek (hajózók) végül a gyalogság (sagittarii, pedites).²¹⁵ A hadsereg előtt felderítő portyázók (latrones)²¹⁶ jártak szintén kocsikkal és lovasokkal.

A hadseregek létszámáról fantasztikus adatokat közöl a Biblia, mi csak a harci szekerekre vonatkozó adatokat gyűjtöttük össze. Íme:

32 000 harci kocsi	– ammoniták és szövetségeseik ²¹⁷
7 000 harci kocsi	– arámiak (vesztesége!) ²¹⁸
3 000 harci kocsi	– filiszteusok ²¹⁹
1 400 harci kocsi	– Salamon állománya ²²⁰
1 200 harci kocsi	– Sisák egyiptomi uralkodó ²²¹
1 000 harci kocsi	– Dávid zsákmánya (belőle százat megtart) ²²²
900 harci kocsi	– Hacor királya ²²³
900 harci kocsi	– Szisera babiloni vezér ²²⁴
700 harci kocsi	– Dávid a szír (arámi) seregből ennyit megsemmisít ²²⁵
600 harci kocsi	– a fáraó válogatott alakulata ²²⁶
300 harci kocsi	– Liziasz seregből (melyben 110 000 gyalogos szolgált) ²²⁷
300 harci kocsi	– Kusita királyé (serege egymillió létszámú!) ²²⁸

Hogy ekkora seregek hol állomásoztak békeidőben, pontosan nehéz megmondani. Salamonról tudjuk, hogy „szekerész városokat” (*civitates curruum*)²²⁹ hozott létre. Jehu is emleget megerősített városokat (*civitates firmatas*).²³⁰ Hadjáratban nyilvánvalóan táborokban (*sedes*)²³¹ ütöttek tanyát, olykor a megostromolni kívánt város körül.

Csatakban a nyílt terepen harc döntő elem lehetett a harci szekér, a kocsik egymással szemtől-szembe is összezsaptak²³² és összekeveredve harcoltak, így nem csoda, hogy egyeseket szemből, másokat hátukon ért találat.²³³ A dübörgő kocsik, melyeknek csörömpölését mesterségesen is fokozták, óriási lélektani hatást váltottak ki²³⁴ (olykor már maga ez a láрма is elrettentő volt)²³⁵. A lélektani hatás kiváltásához tartozott a meglepetés is, amit olykor éjszakai menettel oldottak meg²³⁶, elvéve hallunk – a kocsiknak nem igen kedvező – hegymenetekről²³⁷ is.

Városostromoknál csak az ellenfél kitörési kísérletei esetén volt szerepük, a városon belül csak korlátozott hatásfokkal működtek a szélesebb utcákon és tereken.²³⁸ A túlerővel szemben kisebb szekeres csapatnak célszerű volt kitérnie,²³⁹ hatásos ellenszere volt a kocsik mozgását akadályozó szoros gyűrűbezárás.²⁴⁰ Harcban a lovak megbénítására, inaik elvágására törekedtek (Isten is ezt tanácsolja Jozsuénak),²⁴¹ a kocsik ellen olykor tüzet is bevetettek,²⁴² vagy valamilyen módon a lovak megfullasztását megpróbálták elérni.²⁴³ Csatak után a zsákmányul ejtett kocsihúzó lovak közül azoknak, amelyeket nem kívánt a győztes harci fogathoz felhasználni, ugyancsak elvágták inait,²⁴⁴ hogy vágátára fogni többé ne lehessen őket.

A hadsereget is ott kell foglalkoztatni, ahol kifizetődő: így az is előfordult, hogy felbérelték a szekereseket, akik zsoldosként harcoltak, igen alacsony árfolyamon.²⁴⁵

Végezetül azt is meg kell említeni, hogy Istennek a „harci szekér” az imákban hasonló szinonímája lehetett, mint a „Juda orozslánja”.²⁴⁶ Amikor Elizeus látta Illés elragadását, így kiáltott: „Atyám, Atyám! Izrael szekere és fogathajtója (*currus Israel et auriga eius*).²⁴⁷ A haldokló Elizeus fölött zokogó Joas király szóról szóra így fohászodik.²⁴⁸

Megjegyzések

Szükséges elmondanunk, hogy bár *angaria* nem szerepel a Bibliában kocsiként, igéjét (*angariare*) ismeri fuvarozás²⁴⁹ és cipekedés értelemben (*cirenei* Simon kényszerből cipeli Jézus keresztjét).²⁵⁰

Hasonló a helyzet a *baianula* vagy *baionula* esetében is, az igei alakokat (*baiulare* = terhet cipelni) vagy féltucatszor használja a Szentírás,²⁵¹ de csak egy helyen szerepel „hírmondás” értelemben, ám ott az is kiderül, hogy a hírvivő saját lábain, futva képzei az akciót.²⁵²

Harmanaxa [‘*armamaxa*’] értelemszerűen csak a Vulgátában nem fordul elő, a görög fordításokban valószínűleg hemzsegnek.

A *rota* néhányszor előfordul látszólag önállóan is, de úgy tűnik, ez csak Ezékiel stílusfordulata, amennyiben a kerekeket, mint a kocsik legfontosabb alkatrészeit, a hatás fokozása érdekében kiemeli. Íme: „És jönnek ellened szekereknek és kerekeknek (*curru et rota*) hadrendjével s népek sokaságával.”²⁵³ Vagy: „kerekeknek és szekereknek (*sonitu rotarum et curruum*) robaja miatt megrendülnek kőfalaid.”²⁵⁴ Bár nagy volt a kísértés, mégsem vettük kocsinak ezeket a rotákat.

A *Rotundum* is sokszor előfordul a Szentírásban (szakáll, templom, medence, trón stb. jelzőjeként),²⁵⁵ de sohasem jármű értelemben.

Előfordul a Szentírásban a tribulum mellett még egy cséplőeszköz, amelyet egyesek „szekernek” tartanak, mások „cséplőszánnak” fordítanak. Ez a *serra*.²⁵⁶ Sajnos a fordítói nyelv sem következetes, mert mind a katolikus, mind a protestáns átvettők ugyanazt az eszközt az Izajás 10, 15-ben „fűrésznek” fordítják, még ugyanott a 28, 27-ben „cséplőszánt” írják. ISIDORUS a *serrát* nem említi, de szól kicsinyítőképzős változatáról, amit így határoz meg: „A *serrula* igen keskeny vas lap, fogainak mardosásával vágván le a fákat vagy ágakat”²⁵⁷ Ez nyilvánvalóan a fűrész, amelynek meghatározó elemei a fogak. Nem lehetetlen, hogy a *serra* is fogai miatt kapta a hasonló nevet. Úgy gondolom, hogy itt bordás vagy fogas cséplőhengerről lehet szó, amely alapfunkcióját tekintve nem hozható a kocsifélékkel közös nevezőre, tehát itt nem is tárgyaltam.

Összefoglalva: Úgy érzem, sikerült annyit bizonyítanom, hogy a Biblia hivatalos latin fordításában, a Vulgátában szereplő kocsifajta neve és funkciója között gyakran jelentős eltérés mutatható ki. Sokkal több kocsi feladatkörét ruházták egy-egy *quadrigæra*, *currusra*, *plaustrumra*, mint ezt a típus megkívánta volna.

Hogy ez miért alakult így, nem tudom. Ennek eldöntéséhez már a latin fordítás és a héber, arámi eredeti szövegek illetve görög fordítások összevetése lenne szükséges, de az már kifejezetten filológusi feladat, amelyre egy szerény technikátörténeti dolgozat már nem vállalkozhat.

Összefoglalás

Tanulmányom bevezetőjében célul tűztem ki annak vizsgálatát, hogy a Szentírás hivatalos latin fordításának, a Vulgátának készítése idején milyen fogalomtárból és szókészletből dolgozhatott a fordító.

Első lépésként megkíséreltem a lehető teljességgel (itt az általam elérhető relatív teljességre gondolok) összegyűjteni, hogy a Kr. u. IV–VI. században milyen kocsik fordultak elő, hogyan nevezték el őket, s milyen funkciónak feleltek meg. Részint a szakirodalom, részint ISIDORUS HISPALENSIS enciklopédiája alapján 35 féle kocsit különböztettem meg, ha ehhez hozzáadom a jelzőkkel szűkített fogalomtartalmú változatokat is (14), illetve a képzős (3) és névváltozattal (9) előfordulókat, közel hatvan féle (61) kocsi megnevezést tudtam elkülöníteni. Nem soroltam ide az átvitt értelmű szavakat (2).

Második lépésben megnéztem, hogy a fenti típusok közül a Biblia latin illetve magyar szövegei (itt egy római katolikus és egy protestáns Szentírást vettem alapul) hogyan adják vissza a különféle szállítójárművek fent gyűjtött névváltozatait. Meglepődve tapasztaltam, hogy a 35 alaptípusból a fordítók 24-et egyáltalán nem használtak, kettő csak kétszer-kétszer fordul elő, 6 egyszer és ehhez járul még egy bizonytalan hely. Nagyobb számban tehát csak egy fogatolási mód, az olykor „kocsi” jelentésben is szereplő *quadrigæ* (36) és két kocsitípus, a *plaustrum* (24) és a *currus* (119) van jelen e fordításokban.

Harmadik lépésben elemeztem ezeket a bibliai helyeket, hogy vajon valóban csak a nevükhöz kötődő alapeladatokat látják-e ei ezek a kocsik vagy szekerek? Meg lehetett állapítani, hogy döntő többségben harci szekerekről van szó, de szép számmal szerepelnek díszkocsik, diadalkocsik (11) vagy hintó, gyújtószeker, különféle személy és teherszállításra alkalmas szekerek, halottas és „mentőkocsik”, futárkocsik és szentség szállítók, fedettek és nyitottak, vasaltak és kaszákkal felszereltek, esetleg hatfogatú is. Megállapítottam tehát, hogy a fordítók a szükségesnél szűkebb szókészlettel adták vissza a biblikus történeteket, de hogy miért az nem technikátörténeti, hanem filológiai kérdés. Ugyanúgy a valószínűtlenül

nagy sereglétszámok és ezen belül a harci szekerek óriási száma is további vizsgáldást igényelne.

A bevezetőben vállalt feladatombnak úgy érzem ezzel eleget tettem. Q. e. d.

Jegyzetek

- 1 ALTANER 1947, 119.
- 2 ALTANER 1947, 217-218.
- 3 HUGO 1768. címszavak szerint
- 4 Is 21,6-9 (a bibliai könyveket latin rövidítéssel hozom!)
- 5 Is 66,20
- 6 Sir 33,5
- 7 Is 66,20
- 8 1 Mach 14,21
- 9 Vulgata 1965, 957.
- 10 1 Par 20,2-3
- 11 Biblia 1976, 416-417
- 12 Szent Biblia 1927, 402
- 13 Vulgata 1965, 339.
- 14 1 Par 20,2-3.
- 15 2 Sam 12, 31
- 16 Esth 8,10 és 8,14
- 17 Apc. 18,13.
- 18 Iud 5,28
- 19 1Reg 10,29; ua. 2 Par 1,16-17.
- 20 Zach 6,1-3.
- 21 2Par 16,18
- 22 Iudith 2,11
- 23 Is 22,7
- 24 Is 31,1; ezt felveti Szanherib asszír hadvezér is, vö. Is 36,9
- 25 Is 37,24
- 26 Is 66,20
- 27 Ier 47,2-3
- 28 Hab 3,8
- 29 Zach 6,1
- 30 Zach 9,10
- 31 1Par 18,4
- 32 Iudith 9,6
- 33 Is 31,1
- 34 Is 43,16-17
- 35 Nah 3,2
- 36 Iud 5,28
- 37 1Sam 8,11
- 38 1Par 18,4
- 39 2Par 1,14 és 9,25
- 40 Nah 2,3-4
- 41 1 Sam 8,11
- 42 1Par 18,4
- 43 Nah 2,13
- 44 Agg 2,23
- 45 Zach 9,10.
- 46 1Par 28,18
- 47 Cant 6,11; (Szent Biblia 1927.:6,9)
- 48 Ier 47,2-3
- 49 Nah 2,13
- 50 Is 66,15
- 51 Nah 2,4
- 52 Ier 47,3
- 53 Joel 2,5
- 54 Mich 1,13
- 55 1 Reg 10,29; 2 Par 1,16-17; Biblia 1976.: tévesen „ötszáz ezüst”; TARR (1968. 85) szerint ez a kocsi ára!
- 56 Is 31,1 és 36,9 (itt szövetségről van szó)
- 57 2 Par 1,14
- 58 2 Par 9,25; TARR (1968. 84) ezt „négyezer istállóinak” fordítja!
- 59 Nah 2,3
- 60 Iudith 2,11
- 61 Ier 47,2-3
- 62 Iudith 1,4
- 63 1Sam 8,11.;vö. még TARR 1968, 84.
- 64 Mich 5,10
- 65 Nah 2,13

- 66 1Par 18,4
 67 2Par 1,14 és 9,25
 68 2Par 8,6
 69 HAAG 1989. 564
 70 2Par 1,14 és 9,25
 71 2Par 8,9
 72 Gen 45,19
 73 Gen 45,21
 74 Gen 45,27
 75 Gen 46,5
 76 Num 7,3
 77 Num 7,6-9
 78 Is 5,18
 79 Am 2,13
 80 Num 7,3
 81 Num 7,6-9
 82 1Sam 6,7-8
 83 1Sam 6,10-11
 84 1Sam 6,14
 85 2Sam 6,3; 1 Par 13,7.
 86 2Sam 24,22
 87 Num 7,9
 88 Is 25,10
 89 Is 28,27-28
 90 Is 41,15. (A serrantiára még visszatérek!)
 91 Am 1,3
 92 Ex 14,7
 93 Ex 14,9
 94 Ex 14,6
 95 Ex 14,17-18
 96 Ex 14,23
 97 Ex 14,26-28
 98 Deut 20,1
 99 Ios 17,16 és 18
 100 Iud 4,7
 101 Iud 5,11
 102 Iud 5,28
 103 2Sam 1,6
 104 2Sam 6,4
 105 2Sam 15,1
 106 1Reg 1,5
 107 1Reg 10,26
 108 1Reg 22,31-33
 109 2Reg 8,21
 110 2Reg 18,24
 111 2Reg 19,23
 112 1Par 19,6
 113 1Par 19,18
 114 2Par 12,3
 115 2Par 14,9
 116 Iudith 4,13; vö. Ex 17,8-13.
 117 Ier 51,21
 118 Ez 23,24
 119 Ez 26,10
 120 Dan 11,40
 121 1Mach 1,18
 122 Ex 15,19
 123 Deut 11,4
 124 Ios 11,4
 125 Ios 11,6 és 9
 126 1Reg 9,22
 127 1Reg 9,22
 128 1Reg 20,21
 129 1Reg 20,25
 130 2Reg 2,11-12
 131 Jézus Sirák fia (Sir 48,9) már úgy tudja, hogy „tüzes lovak vontatta kocsin” (in curru equorum igneorum) történt Illés elragadása.
 132 2Reg 5,9
 133 2Reg 6,14-17
 134 2Reg 10,2
 135 Ps 20(19),8
 136 Ier 4,13
 137 Ier 50,37
 138 Ez 26,7
 139 Iud 5,28
 140 1Sam 13,5
 141 Biblia 1976, 228.

- 142 1Par 18,4.
 143 Iudith 9,6 és 9,9.
 144 Is 21,7 és 21,9.
 145 Is 22,6-7
 146 Nah 2,3-4
 147 Apoc 9,9
 148 2Sam 10,18
 149 1Reg 22,38
 150 2Reg 5,21
 151 2Reg 5,26
 152 2Reg 9,25
 153 2Reg 10,15-16
 154 Gen 46,29
 155 Ex 14,6
 156 1 Reg 12,18; 2Par 10,18
 157 Act 8,28-29 és 8,38
 158 Ex 14,7.
 159 Gen 41,43
 160 Gen 46,29
 161 1 Sam 8,11
 162 2 Reg 2,11
 163 1 Reg 18,44
 164 2 Reg 5,9; 5,21; 5,26
 165 Is 22,18
 166 Ier 17,25
 167 Ier 22,4
 168 Gen 50,9
 169 2Reg 9,28. (Biblia 1976-ból hiányzik a kocsí.)
 170 Gen 50,9
 171 2Par 35,24
 172 2Reg 9,17-19 (Biblia 1976-ban lovas van a kocsí helyett)
 173 2Reg 23,11
 174 Sir 49,10; Ezékielnél (Ez 1,1; 1,4; 1,15) nem kocsiról, hanem kerekekről van szó.
 175 1 Reg 7,33
 176 Apoc 9,9
 177 HAREMBERG 1990, 63.
 178 Ex 14,25
 179 1Reg 7,33
 180 Ez 23,24; 26,10
 181 1Reg 7,33
 182 Nah 2,4
 183 2Reg 9,24
 184 1Mach 1,18
 185 Ios 17,16-18
 186 Iud 1,19
 187 Iud 4,3
 188 Iud 4,13
 189 2Mach 13,2
 190 2Reg 2,11; 6,17; Sir 48,9.
 191 1Sam 8,12
 192 1Reg 7,33
 193 1Reg 22,38
 194 1Reg 22,34-35; 2Par 18,34
 195 2Reg 9,25
 196 2Reg 9,20
 197 2Mach 9,4-7
 198 Ier 4,13
 199 Nah 2,5
 200 Iud 4,16
 201 1Reg 20,20
 202 2Reg 5,21
 203 1Sam 8,11; 2Sam 15,1; 1Reg 1,5.
 204 Ier 17,25; 22,4.
 205 1Reg 20,33; hasonló Jehu és Jonadab esete (2Reg 10,15-16)
 206 2Reg 9,22; itt utalnék vissza a sellároról írottakra vö. 2Mach 14,21.
 207 1Sam 8,11-12; 1 Reg 12,18; 1Par 18,4.
 208 1Reg 22,34; 2Par 18,34.
 209 1Reg 9,22
 210 1Reg 22,31-33; 2 Reg 8,21.
 211 2Reg 9,18; 2Par 10,18; Is 21,7-9
 212 Ier 17,25 és 51,21
 213 Nah 2,4
 214 2Par 18,34
 215 Dan 11,40; 1Mach 1,18 és 8,6; 1Sam 13,5.

- 216 2Reg 6,23
 217 1Par 19,6
 218 1Par 19,18
 219 1Sam 13,5
 220 1Reg 10,26; 2Par 1,14.
 221 2Par 12,3
 222 1Par 18,4; 2Sam 8,4
 223 Iud 4,3
 224 Iud 4,13
 225 2Sam 10,18
 226 Ex 14,7
 227 2Mach 13,2
 228 2Par 14,9
 229 1Reg 9,19; 10,26; (urbes quadrigarum)
 2Par 1,14.
 230 2Reg 10,2; (civitates munitissimas) 2Par
 12,3.
 231 Is 22,7; 2Reg 6,14-15.
 232 Iud 5,11
 233 1Reg 22,34; 2Reg 9,24.
 234 Ez 26,10
 235 2Reg 7,6
 236 2Reg 6,14
 237 2Reg 19,23
 238 Nah 2,5
 239 2Reg 6,14-23
 240 2Reg 8,21
 241 Ios 11,6; 11,9.
 242 Uo.
 243 Iud 5,11
 244 2Sam 8,4; 1Par 18,4.
 245 1Par 19,6
 246 Gen 49,9
 247 2Reg 2,12
 248 2Reg 13,14
 249 Mt 5,41
 250 Mt 27,32; Mc 15,21
 251 Mc 14,13; Lc 14,27; Io 19,17; Act 3,2
 252 2Sam 18,22
 253 Ez 23,24
 254 Ez 26,10
 255 Lev 19,27; 1Reg 7,12; 7,23; 7,31; 10,19;
 2Par 4,2; Ez 41,7.
 256 Is 10,15 és 28,27
 257 ISIDORUS 1911, 20:19,6.

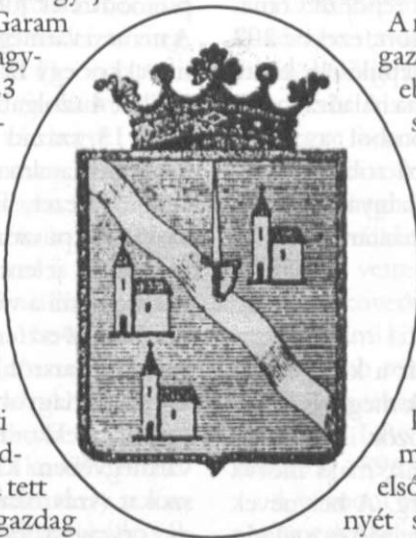
Bars

Hajdani vármegyénk

Bars vármegye a történeti Magyarország dunáninneni részének egyik megyéje volt, vázát a Nyitra és a Garam folyók között húzódó Nagy-Fátra alkotta. Területe 2723 km² nagyságú volt, ezt nyugatról Nyitra, északról Túrócz és Nyitra, keletről Hont és Zólyom, délről Komárom és Esztergom megye határolta. Felszínformái alapján a terület 3 részre osztható: az északi hegyvidékre (Nagy-Fátra vonulatai), a délnyugati dombságra és a barsi alföldre, amit a Garam hordaléka tett termővé. A hegyvidéken a gazdag fenyőerdők mellett Szent Benedek körül egyes erdőket találunk. A hegyi legelőkön és réteken pásztorkodással, a dombháton és a rónán pedig földműveléssel foglalkoztak. A vármegye legmagasabb pontja az 1346 m magas Madaras. A folyóhálózat szoros összefüggésben áll a domborzati viszonyokkal: a Garam és a Zsitva olyan közel folynak egymáshoz (10-20 km), hogy nincs kiterjedt vízgyűjtő területük. Mind két folyó alkalmas fausztatásra és tutajozásra. Az éghajlata a déli területeken melegebb és szárazabb (évi középhőmérséklet: 9,5 °C, csapadék: 500 mm), mint az északi területeken. Itt a nyári hónapokban akár a téli csapadék kétszerese is leeshet.

Bars vármegye hegyei ásványkincsekben gazdagok. Jelentős volt a nemesfémbányászata mellett (arany, ezüst: Körmöcbánya és Vihnye) a kőszén és a festékérc kitermelése. Igaz az aranybőség a múlt század végén már korántsem volt akkora, mint amilyen a 15-16. században. Ásványforrá-

sokat Vihnyén, Szklenón és Bukovinán találunk.

A megye legjelentősebb mezőgazdasági terménye a búza volt, ebből a legtöbbet és a legszebbet a Zsitva mellékén termesztették. A gabonánövényeken kívül még kentert, lent, kölest és repcét termeltek az itt élők. A terület éghajlata a dohánynak kevésbé, a gyümölcsösöknek viszont annál inkább kedvezett. Az északi részen főként szilvát, almát, körtét és diót, délen elsősorban barackot és cseresznyét szedtek. A vármegye déli

lejtői még a filoxéra pusztításai után is ideális termőterületnek bizonyultak a szőlő számára. Az észak-déli megoszlás az állattenyésztésben is érvényesült: a rónán szarvasmarhát, a magasabb területeken juhot tartottak.

Lakossága:

	1891	1910
magyar:	47 611	magyar: 62 022
német:	17 561	német: 17 366
szlovák:	87 046	szlovák: 97 824

A túlnyomórészt magyarlakta déli és szlovák többségi területek közé két nagyobb német sziget ékelődött: Körmöcbánya és Nagymező vidéke. A földművelés és az erdőművelés mellett a bányászat volt a lakosság főfoglalkozása. Ipari tekintetben a századfordulón Bars vármegye a fejlett bányászat mellett más iparággal nem nagyon jeleskedett. A kisipar húzóágazata – a sok cipész, csizmadia, szabó, és szűcs mellett – a malomipar volt. A kereskedelem legfőbb

cikkei a gabona mellett a disznózsír, szalonna, nyersbőr, fa, viasz és méz volt.

1890-ben a vármegyében 213 népiskola volt, a hétévesnél idősebb lakosság 29,4% nem tudott sem írni, sem olvasni. Közigazgatásilag a vármegye három rendezett tanácsú városra és öt járásra oszlott, ezekbe 202 kisközség tartozott. A települések közül mindössze ötnek a lélekszáma haladta meg a 2000 főt. Vallási szempontból a római katolikusok (lakosság döntő többsége) az esztergomi, az ágostaiak a bányai, a helvét hitvallásúak a dunántúli egyháztartományba tartoztak.

A vármegye története

A vármegye területe már a kezdetektől fogva lakott volt, ezt erősítik meg a Földvár mellett talált neolitik kőszerszerek is. Az avar birodalom bukása után frank, majd morva uralom alá került ez a térség. A helynevek tanúsága szerint a szlávok az erdő és a síkság peremterületein éltek, míg a 900 körül betelepülő magyarok a sík területeket foglalták el. Anonymus szerint Árpád fejedelem Hubát, Zoárdot és Kadosát küldte ki elfoglalni a Garam és a Nyitra vidékét. Amikor a morvák erős ellenállást tanúsítottak, Bors vezér érkezett erősítésnek. Feltehető, hogy Bars vármegye volt a Bors nemzetség szállásterülete és Bars vára a vezér székhelye.

A vármegye fontosságát mi sem mutatja jobban, minthogy innen indult a Koppány elleni sereg és ebből a megyéből népesítették be Zólyom vármegyét. Ez a terület volt a magyarországi kereszténység egyik fészke: 1075-ben I. Géza Garamszentbenedeken bencés apátságot alapított és 18 birtokot rendelt annak szolgálatára. Az esztergomi érsekség is a 11. század folyamán kapta a Bars vármegyei birtokait. A tatárjárás nem okozott különösen súlyos pusztítást: a dúlás előtt említett 88 helységből mindössze 9 pusztult el végleg. Az újjáépítés után a királyi és várbirtokok nagyméretű eladomá-

nyozása mellett várak építése (Berzence, Saskő) figyelhető meg. A legnagyobb birtokszerző a Hontpázmány nembeli Ivánka fia András lesz, mellette azonban a Széchenyieknek, a Csákok, az esztergomi érsek és a premontreiek jutnak kiterjedt birtokokhoz. A nemesi vármegyét először 1332-ben említik, ekkor egy Barson kelt kiadvány az ispán mellett 4 szolgabíróról nevez meg.

A 13. század végén a nagy- és középbirtokosok hatalmaskodása kisebb fajta anarchiához vezet, aminek a következménye a vármegye pusztulása lett. III. András halála után ez a jelenség fokozódik: Csák Máté kezébe kerül a vármegye. 1321-et követően a terület az esztergomi érseké lesz, központja pedig Barsról Lévára kerül át. Az Anjouk alatt a legnagyobb birtokosá a Cseh család lép elő, és ekkor indul meg a bányaművelés a vármegyében. Károly Róbert német bányászokat (szászokat és türingiaiakat) hivat be az országba és a felvidéki ércbányászat legkiemelkedőbb pontjává teszi Kőrmöcbányát. A városban 1331-ben kamaraispánságok állítanak fel. Nagy Lajos 1348-as nápolyi hadjárataiban a vármegye jelentős sereggel képviseltette magát. A 14. századot a csendes hétköznapok jellemezték: megindult a bányászat és a kereskedelem fejlődése és virágzása.

Habsburg Albert 1439-es halála után Bars vármegye is – miként az ország túlnyomó része – I. Ulászló mellé állt. Erre Erzsébet királyné (Albert özvegye) Giskra János hadait hívta be, amivel több évtizedes ellenségeskedés vette kezdetét a központi hatalom és a területet uraló husziták között. Tartós megegyezés csak 1461-ben született, ekkor Mátyás rávette Giskrát, hogy adja át a kezén levő várakat. II. Ulászló 1511-ben – pénzszüke miatt – elzalogosította Bars és Nyitra vármegye egy évi jövedelmét Sárkány Ambrusnak. 1542-ben Balassa Menyhárt vette el feleségül Lévai Cseh Gábor özvegyét, hozományul pedig Léva várát

kapta. Ezt 1544-ben ugyan megvédte a töröktől, Salm tábornok 1548-as ostroma ellen azonban már nem tudott mit tenni: Léva Habsburg kézre került. Bár Balassa Menyhárt utóbb átállt I. Ferdinánd pártjára, a Cseh János 1553-as halála után a koronára szállt birtokot azonban mégsem kapta meg. Később Miksa császár Lévat Dobó Istvánnak adta, aki sok gondot fordított a vár megerősítésére. Mivel a vármegye a 17. századra protestánsná lett, Bocskai István nem ütközött különösebb ellenállásba: 1605-ben Dobó megnyitotta előtte Léva kapuit. Nem sokkal később Bethlen Gábort is tárt kapuk fogadták. A vármegye történetén a török is otthagya nyomát: miután 1664-ben Léva és Zsarnóca között vereséget szenvedtek de Souches gróftól, visszavonultukban feldúlták és elpusztították Újbányát és annak német lakosságát. Áldásosnak kevésbé mondható tevékenységük következménye a vármegye nemzetiségi viszonyaiban beálló változás lett: az elpusztított német és magyar lakosság helyét szlovákok foglalták el. 1652-ben újabb török támadás borzolta a kedélyeket, Forgách Ádám érsekújvári főkapitány azonban Vezekény mellett megverte őket. 1678-ban Thököly Imre elfoglalta Saskót, felgyújtotta a garamszentbenedeki apátságot, a Körmöcbányán talált 180 000 aranyból pedig saját pénzt veretett. Ebben az időben Bars vármegyének 3 ura volt: a bányavárosok és a Garam innenső vidéke Lipóthoz, a Garamon túli területek Thökölyhez, a déli területek pedig a törökhöz tartoztak. Bécs felmentésével és Esztergom visszafoglalásával Lipóté lett az egész terület.

A Rákóczi szabadságharc alatt Léva váráért folyt véres harc Bocskai és Schlick csapatai között. A szatmári békével közel két évszázados, küzdelmekkel teli korszak zárult

le. 1782-ben rablóbandák terjedtek el Bars környékén, ezeket csak a szomszédos megyék segítségével tudták leverni. Az 1848-as események átalakították az ősi vármegyét: a rendiség helyébe népképviselőlet és a köztelhivatalosok léptek. 1849. április 29-én – a dicsőséges tavaszi hadjárat során – Nagysallónál Görgey győzelmet aratott a császári seregeken. A szabadságharc leverése után a vármegye a pozsonyi kerületbe került, és mivel kevés volt a hivatalnok, a régi köztisztviselőket meghagyták állásaikban. 1861-ben gazdasági változás történt: Leidenfrost László bérbe vette az Eszterházy-uradalmat, melynek következtében Léva újra ipari és kereskedelmi központ lett. A későbbi évtizedek legfőbb törekvése a vasutak fejlesztése volt, elsősorban a Garam völgyi vasúté. Ennek a Léva és Garamberzence közti szakaszát 1896 októberében adták át.

A trianoni békeszerződés következtében a vármegye teljes egészében Csehszlovákiához került. Az 1938-as bécsi döntéssel visszakapott csonka Bars vármegyét ugyan Léva központtal összekapcsolták a szintén darab Hont vármegyével, a II. világháború végén azonban a terület végleg Csehszlovákia része lett.

Felhasznált irodalom

- ☞ *Bars vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Bp., 1903.
- ☞ GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza.* Bp., 1963, Akadémiai Kiadó.
- ☞ NEHLING, KARL: *Comitatus Barsiensis.* München, 1975.
- ☞ *Pallas Nagylexikon.* Bp., 1893.

VINCZE JÓZSEF

Középkorvizsga az újszegedi strandon

Egykori és mai tanáraink

Beszélgetés Szegfű László tanszékvezetővel

– *A kíváncsi történészhallgatók kedvéért, legyen szíves, ossza meg velünk, hol teltek gyermekévei, és hogyan került a történettudomány közelébe? Mikor került a JGYTF Történettudományi Tanszékére? Mióta a tanszék vezetője?*

– Igazán boldog gyermekéveim, amelyeket fel sem tudok idézni, olyan korán voltak, Kolozsvárhoz kötődnek. Sajnos, apámat a tordai harcokban agyonlőtték, mi pedig anyámmal menekülni voltunk kénytelenek. Így kerültem vissza Bajára, ahol általános és középiskolámat végeztem.

Kiváló történelem- és irodalomtanáraim voltak, különösen szívesen emlékszem vissza osztályfőnökömre, Rajkay tanár úrra, aki oroszot tanított, de ha jól viselkedtünk, rengeteget mesélt a két világháborúról és orosz hadifogságairól; történelemtanárnk, Albert Sándorné pedig ókori és középkori eposzok mesészerű elbeszélésével kötötte le figyelmünket. Középiskolában az irodalmat a rendkívül felkészült (később főiskolánkon is oktató) Keszthelyi György, a történelmet pedig az ifjúságtörténeti kutatásairól közismert Gergely Ferenc oktatta. Nem tudtam választani, melyikük büvökörében folytassam tanulmányaimat. A helyzetet egy roppant egyszerű módszerrel oldottam meg: jelentkeztem önkéntesnek a folyamórséghez.

Akkoriban ugyanis legvonzóbb pályának a tengerészkedés tetszett, kishajóvizsgám,

rádiós vizsgáim voltak, csak hajózási előtanulmányom és leszolgált katonaidőm nem, amit pedig a Duna Tengerhajózási Rt. megkövetelt pályázóitól. Ha sikerült volna, két legyet ütök egy csapásra. Még sorozás előtt alibiből, hogy családomat megnyugtassam, jelentkeztem a Szegedi Egyetem Gyógyszerész Karára, ahova pechemre vagy szerencsémre fel is vettek. Tanáraim rábeszélésének engedve a sorozásokig (akkoriban október végére estek) bevonultam az egyetemre kipróbálandó a felsőfokú diákéletet. És mivel a hadsereg, félreértve önkéntesi szándékom, tüzértiszti iskolára sorozott volna, inkább maradtam az egyetemen. De ha már így kellett döntenem, valami testhezállóbbat kerestem: átvételem kértem a bölcsészkarra, francia-történelem szakra,

nem fogadtak, így a következő évben latin-történelem szakosként funkcionáltam, hogy aztán végül történelem-olasz szakon fejezzem be tanulmányaim.

Valójában csak az egyetemen köteleztem el magam a történetkutatásra, elsősorban *Kristó Gyula* barátom rábeszélésének engedve, akinek első tanítványi garnitúrájába tartoztam. A középkorászokodást *Karácsonyi Béla* szakmai irányítása mellett kezdtem, akivel szerzőtársak maradtunk, egészen haláláig.

Végzésem után a JATE Központi Könyvtárában dolgoztam néhány évet, ahol vi-

szont a reneszánsz kor kiváló ismerője, *Kulcsár Péter* volt a főnököm. Ekkoriban figyelt föl munkásságomra *Klaniczay Tibor* akadémikus, akitől olyan megbízásokat kaptam, amely végérvényesen meghatározta további működésem. A főiskolára 1973-ban kerültem át, így tehát elhárult minden akadály történezzsé válásom elől.

Korábban (1969–1973) oktattam ugyan a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem szegedi kihelyezett tagozatán magyar gazdaságtörténetet, 1969-ben le is doktoráltam, a főiskola mégis tanársegédi statusra vett fel. Persze végig kellett járnom a hivatali számláltre minden fokát, míg kandidátusi védésem után főiskolai tanárrá ki nem neveztek. Dr. Nagy István tanszékvezetőm lebetegedésekor (1989) először megbízott tanszékvezető lettem, majd az ő nyugalomba vonulása után kineveztek.

– *Melyik a kedvenc korszaka, manapság milyen témában kutat a tanár úr?*

– Azt hiszem, magától értetődő, hogy ilyen idős korban már mindenkinek az a kedves témaköre, amelyről azt hiszi, hogy a legjobban ért hozzá, esetemben tehát a középkor, ezen belül értelemszerűen a magyar középkor. Szívesen foglalkozom emellett vallástörténettel és néprajzzal is, amelyek hajdani szellemi életünk kutatása szempontjából számos támpontot nyújthatnak. És természetesen nem maradhat ki e sorból a heraldika sem, mint kényszerűen megtanult, de aztán annál szívesebben művelt szakterület. Manapság a számos kisebb felkérés és megbízás mellett a legnagyobb, hogy sajtó alá rendezzem Szent Gellért *Deliberatio supra hymnum trium puerorum* című nagyszabású teológiai értekezésének kritikai kiadását és magyar fordítását, amelyet még Karácsonyi professzor úrral készítettünk, s amelyet az államalapítás millenniumának díszes könyvsorozatában kívánnak most megjelentetni. A másik nagy kihívás, amelynek meg kellene felelnem, egy heraldi-

kai kiállítás forgatókönyvének és látványtervének az elkészítése, amelyet szintén a millennium örvén kívánnak a külföldi magyar követségeken bemutatni. Természetesen be kell fejeznem azt a Gellért-monográfiát, amelynek kiadásához az OTKA nyújtott támogatást. Ugyanakkor szeretném tető alá hozni regionális és helytörténeti szakirányunk tantervét, programját és bizonyos általam fontosnak ítélt jegyzeteit.

– *Okozhat-e gondot, vagyis milyen problémákat vet fel a történelem tanszéknek az Universitasba való integrálódás?*

– Minden elhamarkodott döntés, hebehurgya reform problémát okozhat. A magyar oktatási rendszer felépítése ugyanis a rentabilitást szolgálta, azt a célt, hogy mindenki meg tudjon felelni azon szakma elvárásainak, amelyen működni kíván. Ha ez az új elképzelés bevezetésre kerül, azt hiszem, a madáchi falanszter víziója válik valóra a székly-észtergályozásra ítélt Michelangelókkal. Mi egyébként fel vagyunk készülve a közös tevékenységre, ugyanis már több mint fél évtizede egyeztetjük képzési terülnket, tantervünket, óra- és vizsgatervünket a JATE történeti intézetével. Problémát csupán a közelmúltban eléggé át nem gondoltan ránk oktrojált kreditrendszer jelent, ugyanis előfordulhat, hogy ugyanazon tantárgyból, ugyanazon tanárnál, ugyanazon felkészülés és követelményszint teljesítése után a mi hallgatónk csak feleannyi kreditet kaphat, mint egyetemista társa. (Ezért én ezt a ki nem érlelt, bolsevista intézet-hierarchiában gondolkodó rendszert a magam számára csak „kretén rendszernek” szoktam nevezni.)

Az összevonásokkal kapcsolatos handabandázást persze nem hiszem el. Azt már megtanulhattuk a Rákosi-érában, hogy mit jelent a racionalizálás. (Akkor „racizásnak” mondták.) A cél világos: az állam ki akar vonulni az oktatás finanszírozásából. Az összevonás természetesen a „párhuzamossá-

gok megszüntetésének” hamis jelszavával nem takar más, mint az állami felsőoktatás leépítésének tervét. Míg nekünk azt szajkózták, hogy sok a pedagógus, ezért kell a beiskolázás keretszámát és a tanári létszámot radikálisan csökkenteni, addig rendre megengedték, hogy egyházi és magán intézmények alakuljanak. Azt hiszem, ehhez nem kell kommentár.

A másik alapvető kérdés: az elképzelt „polgári Magyarországon” ki számít majd polgárnak? A politikában unalomig hangoztatott frázisok ugyanis egy meg nem határozott kategóriát favorizálnak. Ki a polgár? Az úrgazdag, a nagy vagyonnal rendelkező le egészen a paraszt „pógárokig”, avagy a kukát túró nincstelen, a munkanélküli nyomorult vagy az agrárproletár is beleértendő? Csakhogy a „polgár” szó fogalma nem takarja a „nép” fogalmát, és ebben az esetben esélyegyenlőségről, jogegyenlőségről beszélni maró iróniával lehet csupán. Ez esetben „kiművelt emberfők sokaságának” képzése nem jelent többet, mint a széles néptömegek amerikanizált elbutítását, politikailag jól manipulálható masszává alakítását. Ehhez pedig felesleges a felsőoktatás: mint tudjuk „Burundiában” nincs is ilyen, mégis „jól megvannak”. Aki fizetőképes lesz, az tanulhat külföldön vagy itthon. Lehet, hogy ez tizenötmillió magyar lesz?

– *Politikai rendszerek jönnek-mennek. Sikerülhet-e a Történettudományi Tanszéknek ezeken felülemelkedni és rátermett történelemtanárokat képeznie?*

– A különféle politikai kurzusok történelem-interpretációja – ritka kivételtől eltekintve – mindig hamis, saját érdekeiket próbálják a köz érdekeként artikulálni, s ehhez kell példátartat mellékelniük egyben azt is involválva, hogy ők a nép boldogulásának letéteményesei s ehhez ők és csakis ők rendelkeznek a bölcsék kövével. Régi alkímista ítélettel élve: aki aranycsinálást ígér ezüstöt akar lopni. Történezhallgatóinkat

mindenekelőtt a források feltétlen tiszteletére neveljük, aztán a kemény forráskritika eszközeinek becsületes használatára, az információk állandó szembesítésére, hogy az esetleges csapdákat elkerülhessék. Úgy gondolom, ha ezek után olyan szerzők munkáit adjuk a kezükbe, akiknek emberi tisztességéhez kétség nem férhet, kialakul bennük a reflex az igazság felismerésére. És még egy! László Gyulát idézem, amikor azt mondom, hogy egy nemzet megítélésében legjobb vezérlő kalauz, ha a köznép, az egyszerű emberek sorsát kísérik figyelemmel.

– *Végül megkérném a tanár urat, elevenítsen fel egy, az Ön számára kedves tanszéki anekdotát!*

– Rengeteg történetet lehetne mesélni, de tekintettel kell lenni az emberek érzékenységére (ma úgy mondanánk „személyiségi jogaira”), így hát megpróbálok olyan eseményt felidézni, amelyben csak a közvetlen szereplők ismerhetik fel magukat.

Kezdő koromban történt, hogy egy napra a nyári vizsgaidőszakban nem volt vizsgám. Mivel a feleségem kötött munkaidőben dolgozott, így gyermekeim (akkor még csak két leányom volt) nyári pesztrálása reám hárult. El is határoztam, s örömben a kollegákkal is közöltem, hogy holnap a két csemetével a strandra megyek.

És lőn. Amint a gyermekmedence szélén ültem, lábam lógtam a vízbe, figyeltem örömködő leányaimat, s közben-közben el is sandítottam más irányba is, egyszer különös kompánia ötlött szemembe. Egy csoport araszolt a napozók között lépdelve, kerengve libasorban felénk. Elöl egy nyakig-láb fickó haladt, fürdőnadrágja hónaljban erősen vágott, mögötte egy szovjet mintájú kebedús hölgy közeledett alig fürdőruhában, majd egy férfiú két háromszögre hajtott és oldalt összecsomózott kendőben, őt egy Népszabadságba csomagolt ifjú követte, a következő egy csodálatosan vasalt, csipkés, ünneplő blúzba és egy minősíthetetlenül

fakó, egykor mustársárga alsóba öltözött leányzó volt. A sor oszlopos tagja egy fekete elvtárs-klottgatyában közeledő koma volt, mögötte egy napszitta vörös-kék, vízszintesen csikozott fürdőruciban görgő széle-hossza nő lépegetett, majd egy gyanúsan eredeti alsóneműnek tűnő lila bikinis fehérnép következett, aztán egy sörpocakos manusz, akinek ványadt és feslett, kirojtosodott szélű gatyáját foszladozó kócmadzag tartotta a hasa alatt. Aztán egy leány ismét, akinek keblét egy középujt megcsomózott kendő fedte, alsója pedig egy férfire szabott fecske volt. Nem ragozom tovább, P. Howard alias Rejtő Jenő fantáziáját messze meghaladó gyülekezet volt. És, mint említettem, kitartóan felénk haladtak. Csak az utolsó pillanatban esett le a tantusz: Te jószagú Úristen, ez egy levelező tagozatos csoport!

Ők voltak. Akkoriban ugyanis az ún. levelezőnapokat hétfőre és csütörtökre helyezte a Tanulmányi Osztály, de ezekről csak a hallgatókat értesítették, a tanárokat nem. Nekünk bent kellett ülnünk nyolctól kettőig, ha volt vizsgázó, ha nem. Nos, ez volt a helyzet kulcsa: én a strandra mentem, a levelezők a tanszékre. Titkárnőnk, hogy probléma ne adódjon belőle, titkon elárulta, hogy hol található meg. Jöttek. Ám a fürdő portása éppen el volt foglalva, és az egyik öltözős gyerek, aki mellesleg fürdőru-

ha-kölcsönzéssel is foglalkozott, az üzletmenet fellendítése érdekében elhitette velük, hogy „belépés csak fürdőruhában!”. Az sohasem derült ki, hogy a vakszerencse hozta össze így szerelvényeiket vagy maguk is törekedtek küllemük dekoratívá tételében, tény azonban, hogy láttukra az egész strandoló közönség pukkadozott a röhögéstől.

Amikor előadták érkeztük okát, próbáltam kitérni, hogy a gyermekeimre kell felügyelnem stb. Ők azonban nem tágitottak, közölték, hogy az éppen nem vizsgázók vállalják a dajkaságot. Letelepdedtek körben a fűre, büféből kölcsönzött számológéculákra kerültek a tételek, szalvétára íródtak a teljesítmények. Késő délutánra mindegyikük sikeresen átesett a vizsgán. A férfiak a sörös pult felé tájékozódtak, a hölgyek a vízbe vetették magukat. Ekkor derült ki, hogy a lila bikinis hölgy nem fürdőruhában van, ugyanis a vízben áttetszővé vált szerelvénye olyannyira, hogy csak a Népszabadságát kölcsönadó ifjú áldozatkészségének köszönhetette, hogy ki tudott mászni a medencéből.

Csodálatos volt a naplemente, csemetém a vattacukrot kenték hősiesen magukra, magam egy lángost majszoltam, és a sör habjába bámulva merengtem milyen is egy főiskolai oktató békés, derűs, nyugalmas szabadnapja.

Szegfű László

Parthiscum

Gondolatok Szeged címeréről

Szeged szabad királyi várossá válásának ötszázadik évfordulójára remek kiállítású kis könyvecske látott napvilágot a Scriptum Kiadó és a Móra Ferenc Múzeum közös gondozásában. Szerzői – Fári Irén és Nagy Adám, tudós muzeológusok – rendkívül gondos munkával válogatták össze a rendelkezésükre álló anyagból a leginkább reprezentáló, de mégis legjellemzőbb, leglényesebb dokumentumokat a város címeréről alapos tanulmányuk illusztrálására. A fotókat szakértő műgonddal Dömötör Mihály készítette.

A városok neve a latinban – amely a címer keletkezése idején hivatalos nyelvünk volt – nőnemű. E kötet címe (Szeged címere. Szeged, 1998, 64 p.) is éppen ezért kacér és csalfa, heraldikát ígér, de kellemes csalódást okozva pecsét-, zászló- s éremtani anyag is gazdagítja.

Szeged címere is, miként minden jól megfogalmazott szimbólum, a város fejlődésének vezérfonalát emeli ki.

A ma használatos címer töredékes prototípusát egy 1704-ben, állítólag a Tiszából kihalászott, megrongált pecsétnyomón láthatjuk „SIGILLUM REGIÆ [CIVITATIS SE]GEDIENSIS * A 1200 *” körirattal. E pecsét nyilvánvalóan hamisítvány, amelyet a hajdani szabad királyi városi jogállás visszaszerzését célzó bizonyítéknak szántak.

Szeged már az államalapítás korában fontos település volt, mint az Erdélyből leúsztatott királyi só tárolásának és elosztásának központja, tehát királyi népek lakták. Ám éppen ezért itt a földművelésre való áttérés idején, után sem szűnt meg a nagylattartás, ugyanis a *ius nullius* (ami senkié, az a királyé) jogelvé alapján a szegediek az egész Duna-Tisza-közi homokhátságon

(*sabulum*) fel Kecskemétiig és Ceglédig szabadon legeltethették roppant gulyáikat, nyájukat, méneseiket. A kunok betelepítésével ez a kiváltságos helyzet erősen csorbult, mert lévén ők is királyi népek, szintén oda hajthatták barmaikat. Nem véletlen tehát, hogy a (hamis) címeres pecsétre az 1200. év (arab számokkal!) került. Igazolni kellett ugyanis, hogy a szabad királyi városi létből eredő jogokat a város már a kunok 1239–1240-ben történt betelepítése előtt is birtokolta. És mivel a kunok IV. Béla és Kun László adományozásai folytán a Tisza és a Maros partjain nyertek szállásföldeket, a mindkét folyómentére áhító szegediek szemében célszerűnek tűnt szimbolikusan – a két folyót jelképező két haránt ezüst pólyával – kifejezni ezt az igényt.

A szegediek legeltetési jogát később, a kunok feudalizációjának előrehaladtával végveszély fenyegette: a letelepülők szilárd faluhatárokkal hasítottak ki földterületeket a közös pusztákból, amelyek vagy saját előkelők magánbirtokaivá váltak, vagy a király (Zsigmond, Albert) adományozta el ezeket híveinek.

Szegednek 1405-ben Zsigmond – aki történelmünkben szinte minden későbbi probléma kútfeje – megküldte a városi törvényeket azzal kecsegtetve lakosait, hogy elnyerhetik a szabad királyi város jogállását. Ez a folyamat elakadt ugyan, de mégis ezért kerülhetett az első ismert városi nagypecsétre (1474) az ő pénzein (aranyforint, dénár, *parvus*) szereplő sas veretképe és megnevezése „Szeged város pecsétje a sassal” (*cum Aquila*).

A legelővesztést kivédendő Szeged városa Mátyás királlyal többször is írásba foglaltatva megerősítette legeltetési jogait, sőt a

városközeli pusztákon tilalmaztatta még a kunok letelepedését is. Ezzel egy időben az elszegényedett kunoktól titkon felvásárolta területeiket (pl. Öttömöst).

Végül, 1498 pünkösdjén II. Ulászló a hön áhított szabad királyi város rangjára emelte Szegedet. Címeréül valószínűleg elismerte hallgatólagosan az említett nagypecséten megjelent sást. (Nem lehetett ez tőle idegen, hiszen az ő címerének is domináns eleme a sas.)

A várossá válás pillanatától kemény hátravillongások indultak meg a kunokkal, amelyeknek csak a török hódítás vetett véget. A Kiskunság elnéptelenedett, így Szeged ismét óriási teret nyert a Duna-Tisza-közén. És, mert khász város volt, semmi nem akadályozta rohamos vagyoni gyarapodását. Ám ez szemet szúrt a 17. század közepén a nádornak, aki egyúttal a kunok bírja (iudex Cumanorum) is volt, s árendát, bérleti díjat követelt a kun puszták használatáért a „nemes várostól”. És ismét felmerült az eladományozások lehetősége, amely a gazdagság forrását képező nagyállattartás végét jelenthette volna. Különösen élessé vált a helyzet 1702-ben, amikor az uralkodó elzálogosította a kun pusztákat a Német Lovagrendnek, így, azok már nem lévén királyi kézen, csak bérleti díjért használhatták a szegediek. Ugyanakkor semmi be nem vették jogaikat a Tiszai Militia Szegeden és Szabadkán állomásozó tisztjei, akik maguk is bekapcsolódtak a rideg marhatartásba, s fennállott annak a lehetősége is, hogy az akkor Szegedre települt csanádi püspök is kiterjeszti joghatóságát a városra. Ezért került – a korai város címereknél szokatlanul – harci sisak a címerpajzs fölé, annak kivédésére, hogy a város katonai „megszállása” állandósuljon, és sisakdíszül (a kun puszták és Dorozsma iránti igény kifejeződése mellett) a szabad papválasztás jogát is jelképező

„Isten báránya” (agnus Dei) az esetleges püspöki jogigények ellen.

Szeged tehát kényszerhelyzetben indított harcot régi jogaiért és a puszták birtokjogának megszerzéséért. Az igazi siker 1719. május 21-én következett el, amikor VI. Károly császár Luxemburgban kiadta Szeged szabad királyi jogállását megerősítő diplomáját, benne a város „megújított” címerének festett képével és szabatos leírásával. Ez a címer akkor tekinthető volt akár igéncímernek is, de további, közel másfél évszázados küzdelemben a város elérte mindazt (a kun puszták felének visszaszerzése, a katonai megszállás felszámolása, az esztergomi érsek jurisdictioja alá helyezkedés, birtoklás a Maros mentén, a vármegye erőszakoskodásainak kivédése stb.), amit címerében a 18. század elején megfogalmazott.

A szegedi címer története tehát voltaképpen – modern szóval élve – egy nagy privatizációs folyamat tükröződése, amelyben a szabad királyi népek saját birtokukba vették a szabad királyi földeket. Furcsa firtora a történelemnek, hogy mire ez a harc véget ért, teljesen megváltozott a világ folyása. A kiegyezés után már idejétmúlttá vált a nagyállattartásra épülő gazdaság. Ám a címer, kifejezve ezt az évezredek küzdelmet, feltörekvést, a mai napig is lelkesít a modern és jó értelemben vett lokálpatriotizmusra. Éppen szimbólumainak történeti tartalma teszi olyan relikviává, amely ellenállva minden (aktuálpolitikai megfontolásból fakadó) modernizációs kísérletnek, maradandó jelképe lehet a városnak és büszkén vállalt jelvénye minden polgárának.

* * *

Szerkesztőségünk Szeged Napja alkalmából ezen írással tiszteleg a lap szellemi bölcsője, a „napfény városa” előtt.

Forró Lajos

Balkane moj – Az én Balkánom 10.

Nevolja mi suđena, nosim je u kostima*

A szerbeket – mivel területi követelésük nem volt Szlovéniával szemben – tulajdonképpen nem is zavarta a legnyugatibb tagköztársaság kiválása, hiszen így „könnyebben boldogulhattak” a horvátokkal. Horvátországban jelentős számú szerb kisebbség élt, és még a kiválási hercehurca kezdetén Milošević kifejezte azon óhaját, hogy a 600 000 horvátországi szerbnek is joga legyen dönteni saját sorsáról. A cél egy ún. Szerboszlávia megteremtése, amelyben minden szerb egy államban élhetne. A krajina szerbek ekkor már tucatnyi horvátországi falut tartottak kézben, ahonnan megkezdődött a horvát nemzetiségű lakosság elűdözése. A harcok színhelyein megjelentek *Vojislav Šešelj* szerb radikális vezér önkéntesei is. A nem túl nagy haderőt képviselő, inkább az etnikai tisztogatásokban és a rablásban jeleskedő önkéntesek intenzív toborzása 1991-ben kezdődött. (A fegyvereket Milošević rendőrsége bocsátotta rendelkezésükre.) A horvát lakosság tizedelése hatalmas méreteket öltött. Ebben jeleskedtek *Dragoslav Bokan* szerb szabadcsapatai is. Miután elfoglalták a kelet-szlavóniai *Bokan* települést 48 horvát civilt gyilkoltak meg. (Egy részüket baltával vertek agyon, másokat megégettek.) A tetemeket településszerte közszemlére tették...

Vojislav Šešelj (1954)

A szerb nacionalizmus legismertebb képviselője. Szabadcsapatai folyamatosan vettek részt a harcokban és az etnikai tisztogatásokban.

* „A szerencsétlenséget a csontjaimban hordom.” – Az AZRA zenekar Teško ovo život című zeneszámából.

Nézeteiért, amit „A harmadik Jugoszlávia” című könyvében fejtett ki, a 80-as években elítélték. Vuk Drašković-tal alapítója volt a Szerb Megújítási Mozgalomnak, de nézeteltérések miatt kilépett, és megalakította a Szerb Radikális Pártot. A második világháború után Amerikában menekült csetnikek elismerték új cseknikvajának. Jelenleg Szerbia egyik elnökhelyettese.

Jellegzetesen rá vall amit a belgrádi Studio B Független televízió adásában mondott Nenad Čanak békeharcosnak: „Milyen szerb az, aki nem szereti a fegyvert? Még járni sem kezdtem, nekem már játékpisztolyt vettek. A kedvenc játékom az volt.”

A szerbblakta falvak elbarikádozták magukat és megtagadták az engedelmséget Zágrábnak. Kelet-Szlavónia rendőrparancsnoka, *Josip Reihl-Kir* mintegy 1000 fegyveres segítségével megpróbálta megakadályozni a szórványos harcok elfajulását. Ahol a szerbek, vagy a horvátok barikádot emeltek, odament és próbálta meggyőzni az embereket. Tekintélye révén ez igen sokszor sikerült is.

Az egyik gócpont a szerbblakta *Borovo Selo*, ami szintén ellenállt a horvát rendőrségnek. A horvátok – provokálásképpen – 3 gránátot lőttek ki a falura. A szerbek természetesen azonnal Milošević-hez fordultak segítségért. A településre – Milošević közbenjárásával – hamarosan megérkeztek Šešelj önkéntesei. A horvátok két autóbusznyi állig felfegyverzett katonát küldtek a rendtelemtéshez, akik mit sem sejtve besétáltak a csapdába. A szerbek megnyerték a tűzharcot, és a horvátok 12 halottal és 22 sebesülten fizettek az akcióért. Ez éjszaka Horvátország szerte hatalmas felbolydulás kezdődött.

A nép szerb zászlókat égetett... Tudman elnök bejelentette a mozgósítást, és a horvát föld védelmére szólította fel híveit.

Ekkorra a horvátok is megelégtéltek az előbb említett Reihl-Kir-féle békeközvetítéseket. Megpróbálták megszabadulni tőle. Ellenségei (a horvát vezetésben) összefogtak ellene és törbe csalták. A rendőrparancsnok tudta mi vár rá – ezért is kérte *Josip Boljkovac* belügyminisztertől, hogy helyezze Zágrábba –, de mégis belesétált a kelepčébe. Egy horvát tartalékos rendőr (*Gudelj*, akit maga Reihl-Kir fegyverzett fel) tizenhét golyóval végzett vele.

1991. szeptember 7-én Hágában megkezdődött a többfordulós délszláv békeértekezlet. A Lord Carrington nevével fémjelzett Hágai Dokumentum célja 3 hónap alatt megszüntetni a válságot. A terv elismerte a köztársaságok függetlenségét és határaik sérthetetlenségét, (kisebbségvédelmi garanciákkal, autonómiával), valamint a köztársaságok társulását irányozta elő. Közben 1991. október 8-án lejárt a 90 napos fegyverszünet és Szlovénia Horvátországgal karöltve életbe léptette a kikiáltott függetlenségét. Ettől a lépéstől a horvátokat nem tudta eltántorítani, az előző napi zágrábi bombázás sem. Hágában az október 18-i ülésen a béketervet, Szerbiát kivéve, mindenki elfogadta. (A világ számára meglepő volt a szövetséges Montenegró „árulása”.) Milošević tábornokai, akiknek nem tetszett a béketerv, *Dubrovnik* bombázásával hívták magukra a világ figyelmét. Nem kímélték a műemlékekben gazdag óvárosi részt sem. Erre a lépésre – a második világháború alatt – Hitler sem vetemedett. A vezérkari főnök szerint két hadoszlop elindításával be lehetett volna keríteni Zágrábot és 48 óra alatt elfoglalni a horvát fővárost. Milošević azonban – ekkor még félve a szankcióktól – inkább politikai megoldást választott. Nem kis nyomásra, rávette a montenegrói elnököt, vonja vissza aláírását. Miután *Bulatović* ezt megtette a

Carrington-féle béketerv – az egység hiányában – megbukott.

A háború elkerülése/megállítása lehetlenné vált. Egy 20 km hosszú tankoszlop indult Belgrádból, hogy megvédje a horvát Kraljinában élő szerbeket. A kívánt területek nagy részét Milošević hamarosan megkaparintotta. A dunai határt védelmező *Vukovár* azonban ellenállt...

Vukovár nemzetiségi összetételének változásai

Év	Népesség	Horvát	Szerb	Magyar	Német	Egyéb
1880	8 741	39,1	18,7	4,6	35,8	1,8
1890	9 494	34,9	16,0	7,6	39,8	1,7
1910	10 359	39,8	15,4	9,2	33,8	1,8
1921	10 242	50,0	16,2	5,6	26,1	2,1
1931	10 862	48,7	19,7	5,1	24,4	2,1
1948	14 577	65,4	23,7	5,6	0,3	5,0
1953	18 705	61,0	27,5	3,9	1,8	5,8
1971	30 222	48,6	30,2	5,7	0,2	15,3
1981	33 649	37,9	24,3	1,7	0,1	36,0
1991	44 639	47,2	32,3	1,5	0,2	18,8

A táblázat Kocsis Károly *Jugoszlávia – Egy felrobbant etnikai mozaik esete* című könyvéből származik.

E tarka népességű városnak óriási stratégiai szerepe volt a horvátok számára. Tudman elnök szavai szerint: „Vukovárnál mi Vinkovcit és Eszéket is védjük”. Jól tudták ezt a szerbek, ezért Milošević a szerb főparancsnokság első számú tábornokát küldte, hogy fejezze be az ostromot. *Života Panić* az utcai harcok mellett bevetette a nehézfegyvereket. A város egyre nehezebben állt ellen a szerb ostromgyűrűnek. *Mile Dedaković*, Vukovár horvát parancsnoka el is indult a fővárosba, hogy nehéztüzérség segítségét kérje az elnöktől. Tudman ezt meg is ígerte, azonban a fegyverek soha nem érkeztek meg. Dedaković szerint Vukovárt feláldozták a nemzetközi részvét megnyeréséért. A város 84 napi ostrom után, november 18-án elesett. A súlyos veszteségeket követelő harcban a szerbeknek minden négyzetméterért meg kellett küzdeniük. Az egykoron virágzó

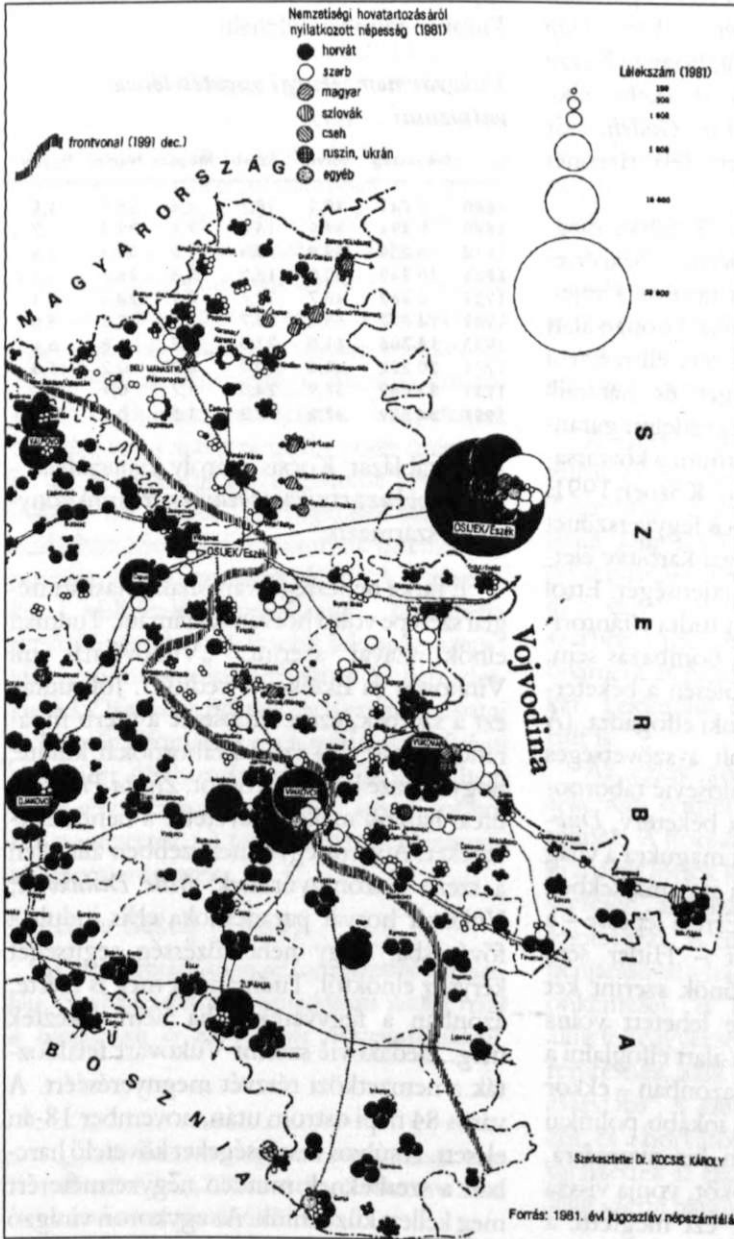
város romhalmazzá vált. (Egyesek szerint Vukovár volt Jugoszlávia egyik legszebb városa. A lakosok közül sokan dolgoztak Németországban, és a hazatérők versenyeztek, kinek a háza szebb és modernebb.) Közben a többségében magyarok lakta Kórógy és Szentlászló sem bírta a szerb nyomást...

A horvátoknak december végén egy offenzívával sikerült Nyugat-Szlavónia visszafoglalása, ahonnan 17 ezer szerb menekült el, akiknek többségét a baranyai, a Kelet-Szlavóniából elmenekült horvátok és magyarok házaiba költöztették. 1991 decemberére a horvát területek 1/3-a a szerbek

ellenőrzése alá került. A háború addigi eredménye, becslések szerint 15 000 ezer halott mindkét oldalról és kb. félmillió menekült.

1991. december 16-án az Európai Közösség döntött Jugoszlávia tagköztársaságainak sorsáról. A határozat szerint Szlovénia és Horvátország függetlensége 1992. január 15-én lép életbe. A nemzetközi beavatkozást sürgető horvátok mellett Jugoszlávia is ugyanezt kérte az ENSZ-től. Zágráb túl gyenge volt az ellenállásra, Belgrád viszont már megszerezte a kívánt területeket. A tárgyalásokat azonban meghiúsította, hogy a horvátok az ország határain, a szerbek viszont a frontvonalakon látták volna szívesen a békefenntartókat. A megegyezésen végül mindkét fél engedett, és az ENSZ erők a két vonal közé, tehát a válságterületekre vonultak be. Így márciusra kis időre sikerült szétválasztani a harcoló feleket.

(folytatjuk)

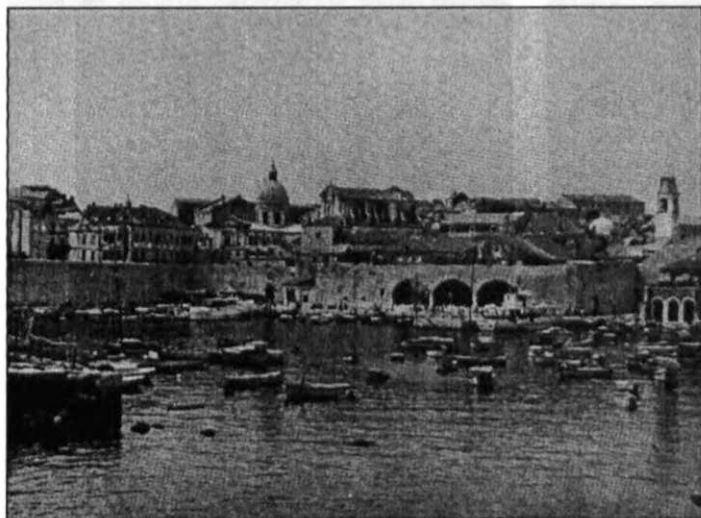

Felhasznált irodalom

- ☞ KOC SIS KÁROLY: *Jugoszlávia – Egy felrobbant etnikai mozaik esete.*
- ☞ JUHÁSZ JÓZSEF: *A délszláv háborúk rövid története (1991–1995)*
- ☞ PÁNDI LAJOS: *A Kelet-európai diktatúrák bukása.*
- ☞ DOMONKOS LÁSZLÓ: *Magyarok a délvidéken.*

A képek forrása

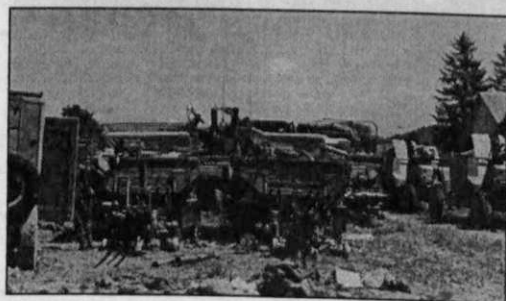
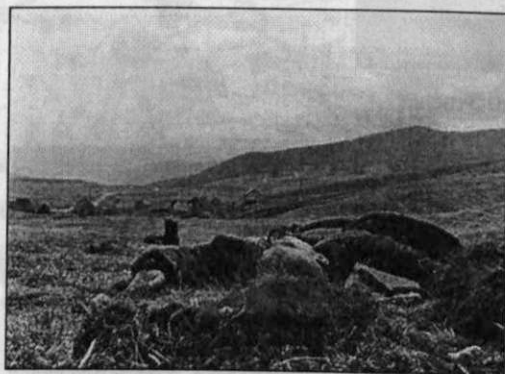
- <http://www.i3tele.com/photoperspectives/facesofsorrow/html/exhibition.html>
- <http://www.math.hr/links/war.html>

1. ábra DUBROVNIK LÁTKÉPE A BOLDOG BÉKEIDŐKBŐL

2. ábra A LÁNGOLÓ DUBROVNIK I.

3. ábra A LÁNGOLÓ DUBROVNIK II.
4. ábra LEROMBOLT HORVÁT ISKOLA
5. ábra ELESETT HORVÁT KATONA
A CSATA UTÁN
6. ábra SZÉTROMBOLT SZERB
SZÁLLÍTÓJÁRMŰVEK

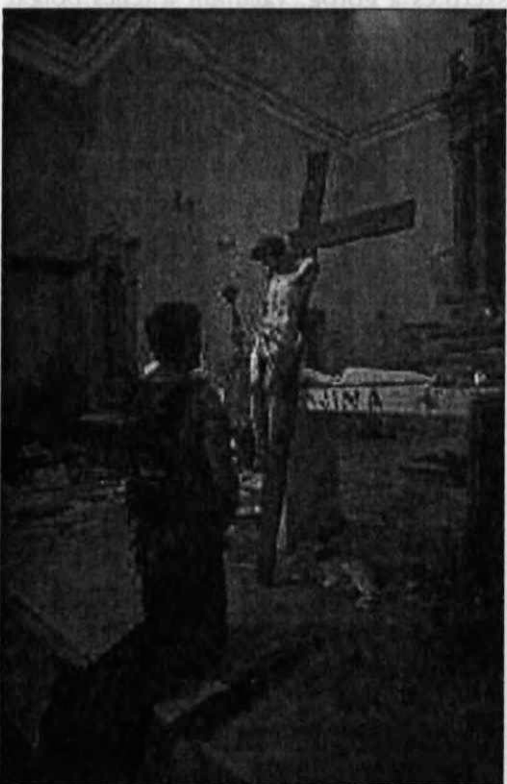
7. ábra HORVÁT GÁRDISTÁK PAKRÁCON

8. ábra HORVÁT HARCKOCSI ÉS LEGÉNYSÉGE

9. ábra VUKOVÁR AZ OSTROM UTÁN I.

11. ábra EGY VISSZAFOGLALT FALU
TEPLOMÁBAN IMÁDKOZÓ HORVÁT KATONA

10. ábra VUKOVÁR AZ OSTROM UTÁN II.

12. ábra KILÓTT SZERB HARCKOCSI

Kohári Nándor

A macedón nemzeté válás és Bulgária (1944–1992)

Az Oszmán Birodalom felbomlásával és teljes balkáni visszaszorulásával új válság-gócok keletkeztek a Balkánon, melyeknek talán legsokrétűbb, legtöbb ország által érintett kérdésévé Macedónia hovatartozása vált. A Balkán félsziget közepén elhelyezkedő területen 1500-2000 méter fölé emelkedő rög-hegységek medencéit a középkortól a 19. századig elkerülték a jelentős európai gazdasági társadalmi és eszmei folyamatok, illetve azok hatásai. Így nem csoda, hogy a macedónok kapcsán Európa egyik legfiatalabb nemzetéről beszélhetünk, melynek születése máig sok vitára ad okot. A környező nemzetállamok: Szerbia, Bulgária, Görögország között e terület hovatartozása hosszan tartó feszültséget idézett elő, ami már több fegyveres konfliktushoz vezetett.

Ebben a kis nemzetállamok hatalmi ábrándjaitól túlfutott légkörben természetesen nem lehet közömbös az ott lakók állásfoglalása, etnikai-nemzeti tudata sem. Ezért a Macedóniáért folyó harc kezdetétől megindult a versenyfutás az ott lakók – némileg költői fogalmazva – lelkiért, nemzeti tudatáért is.

A görög álláspont szerint Macedónia ortodox keresztény lakossága kizárólag szláv nyelvű görögökből állt, akiket az ország északi határainak kitolása után ugyanolyan módon lehet visszagörögösíteni, mint a korábbiakban a Peloponnészoszi-félsziget és a szárazföld albán, román, török, délkeleti szláv nyelveken beszélő parasztjait.

A szerbeknek nyelvi szempontból több okuk lehetett az „egyesítés” hangoztatására, mivel esetükben egyértelmű a nyelvi rokonság, emiatt az anyaországhoz visszatérő „hegyi” vagy „déli szerbokről” beszéltek. A bolgár nemzeti törekvések a nyelvi rokonságot még

több joggal hangsúlyozhatták és egyház-szervezetük is a legkiépítettebb volt Macedóniában. A területi igényeket is megfogalmazó bolgár állítás szerint egy déli nyelvjárást beszélő bolgár népcsoportról van szó, tehát a terület vitathatatlanul Bulgária részét kell, hogy képezze. Mindezt csak rövid időre sikerült elérni a San Stefanó-i békével, aminek visszaállítása a bolgár nacionalizmus központi kérdésévé vált.

A térség 1912–13-as, 1918–19-ben és 1944–47-ben megerősített felosztása csak konzerválta azokat az ellentéteket, melyek a szerb és a görög, valamint a teljes bolgár annexió terve és a magukat legelőször macedóniai szlávoknak nevező csoportok között álltak fenn. Ez utóbbiak az első világháború végén egy Szalonikit is magában foglaló önálló állam létrehozása mellett foglaltak állást.

A második világháború után, a hidegháború légkörében további érveket szolgáltatott – egy immár globális játszmában – a Varsói Szerződés és a NATO, valamint Sztálin és Tito ellentéte, ezek leple alatt a régi területi követelések megvalósítását tűzvéni ki célként.

Új helyzetet teremtett a Jugoszláv Kommunista Párt politikája, szembeszállva a hagyományos szerb nacionalizmussal magáévá tette a két világháború közötti időszakban a Kommunista Internacionálé hivatalos állásfoglalását, miszerint Vardar- Égei- és Pirini Macedónia szláv népessége egyesített nemzetállam alapítására jogosult önálló nemzet. Ezt az egyesítést természetesen egy belgrádi dominanciájú balkáni államszövetség keretei között kívánták létrehozni. Ez a koncepció 1948-ra végképp összeomlott a sztálini (és ennek alárendelten

bolgár) elutasítás és a görög polgárháború alakulása miatt.

A JKP kezdetől fogva integrálta azt a macedóniai partizánmozgalmat, mely a külső megfigyelők értékelése szerint csak részben volt kommunista, számukra elsődleges szempontot a macedón nemzeti ügy jelentette. Jugoszláv tagköztársasággá válva megteremtődtek azok a feltételek, melyek között egy értelmiségi mozgalom az állami lét díszletei között a vezető pozíciókat elfoglalva, Tito által jóváhagyott hatalmi befolyásával élve teremtette meg a mai macedón nemzetet. Az államiság nemzetformáló szerepe ismert. Macedónia esetében a tagköztársaság létrejötte kifejezetten előfeltétele volt a nemzet kialakulásának, mivel a vardarmacedóniai szláv társadalom még messze volt a nemzetté válás azon végső stádiumától, mint – az egyébként nem önként kiharcolt – függetlenség egy generációval későbbi időpontjában.

A nemzeti nyelv, irodalom, történelem és egyház 1944-ben még nem létezett, de a Prilep-Veles térségében beszélt nyelvjárást a cirill ábécé segítségével írott, irodalmi nyelvnek tették meg. Mivel magas volt az írástudatlanság, ezért az analfabétizmus felszámolása során ez óriási jelentőséggel bírt. Nem volt nyelvi konkurencia, az iskolapadoktól a tömegtájékoztatásig bezárólag a széles paraszti tömegek között csak a hivatalos macedón tudott gyökeret eresztetni. Lázás sietőséggel haladt a macedón irodalmi nyelv megteremtése, új folyóiratok, könyvkiadók álltak az 1910-es 20-as években született írói nemzedék rendelkezésére, de a belső források mellett nem riadtak vissza a bolgár irodalom „macedonositásától” sem.

Tito utasításának megfelelően jött létre az autokephal macedón ortodox egyház, amit 1958-ban választanak le a szerb ortodox egyházzal. Ennek elismerését éppen az önálló macedón államiság és nyelv hiányát hangoztató görög és bolgár ortodox egyhá-

zak mellett a szerb egyház is megtagadta. Mindettől magukat nem zavartatva a macedón egyházi vezetők létrehozták – saját szóhasználatuk szerint visszaállították – az ohridi patriarchatust, élére a kommunista vezetőkkel mindvégig jó kapcsolatot ápoló Doszifejt állítva. A macedón nemzeti egyház elszigeteltségét végül a moszkvai patriarchatus elismerése törte meg.

A macedón nemzetté válás sikerében tevékeny szerepet játszott a környező nacionalizmusok taszító hatása. A királyi Jugoszlávia durva szerb asszimilációs propagandája teljes mértékben lejáratódott, főként a szerb közigazgatás önkényes és korrupt tagjai miatt, míg a bolgárok ugyanígy feketítették be magukat 1941 és 1944 között. A Macedóniát tagköztársasággá tevő titói döntés is a szerb és az albán nacionalizmus sakkban tartását célozta meg.

A hatékony macedonizálási politika sikerének fontos tényezője a köztársaság zártsága, ami a földrajzi tényezőkön túl, az összes szomszéd országgal szembeni frontország kényszeréből is fakadt. Ezt a zártságot csak tovább erősítette a kommunista centralizáció kommunikációs és információs blokádja. Ilyen feltételek között szabadon érvényesülhetett a központi macedón nemzeti propaganda.

További ösztönzőként hatott az albán lakosság nemzeti öntudatának erősödése. Napjainkban Macedónia lakosságának mintegy egynegyede albán, a szomszédos Koszovóban a szerb állam és az albán lakosság közötti konfliktus elmélyülése a nyolcvanas évek eleje óta élénken foglalkoztatja a macedón vezetést is. Az albánok és a macedónok viszonya mindig feszült volt, de nyílt konfliktusba csak ritkán torkollott. Koszovóhoz képest az albánok itt jóval nagyobb szabadságot élveztek, ide tevődött át a nyolcvanas években a jugoszláviai albánság kulturális, szellemi központja.

Hogyan viszonyult a macedón nemzetté váláshoz Bulgária? Ez főként külpolitikai

kérdés az ország számára, de ezzel szoros összefüggésben belpolitikai is, hiszen a 6,8 ezer km²-nyi Bulgáriához tartozó Pirin-Macedóniában folytatott nemzetiségi politika jórészt az előbbi függvénye. A második világháborút követően a bolgár kommunistapárt is azonosult a jugoszláv föderaliztikus állásponttal és a létrehozandó Balkán-föderáció keretében hajlandónak mutatkozott átengedni Pirin-Macedóniát egy létrehozandó Nagy-Macedónia számára. Ennek mintegy előkészületeként az 1947-es bolgár-jugoszláv egyezmények keretében megeremtik Pirini Macedónia kulturális autonómiáját. Bolgár részről ekkor teljes mértékben elismerik a macedón nemzet létét. Ezt az állapotot számolja föl a balkáni föderációs elképzelések szovjet véetője 1948-ban, gyökeresen megváltoztatva mind Jugoszlávia, mind a macedónok értékelését a BKP vezetésében. A fordulatot megerősítette a sokak által macedón származásúnak vélt bolgár pártfőtitkár, Georgi Dimitrov máig rejtélyes szovjetunióbeli gyógykezelése majd halála 1949 júliusában. Felülvizsgálják a macedón nemzet születéséről addig vallott nézeteket, (miszerint a XX. században 1918-tól és 1944-től már mindenképpen létezik macedón nemzet), ehelyett a macedónok létezésének teljes tagadása válik hivatalos bolgár politikává.

Sztálin halálát, majd a szovjet-jugoszláv kibékülést követően a bolgár álláspont is enyhül, amit mutat az 1956-os bolgár népszámlálás, mely mindmáig az egyetlen, ami megbízhatóan méri fel a bulgáriai macedónok számát. Ekkor Bulgária lakosságának 2,5%-a, 187 ezer fő vallja magát macedónnak, ebből 178,9 ezer élt Pirini Macedóniában, ahol a lakosság 63,6%-át tették ki.

Az átmenetinek bizonyult enyhülést újabb elhidegülés követi 1958-tól. Pirin-Macedónia bolgár megítélése és az itt élők bolgárrá minősítése ettől kezdve napjainkig állandósult eleme a bolgár nemzetiségi politikának.

Ez együtt járt a jugoszláv macedónok létezésének megkérdőjelezésével. A BKP állásfoglalása szerint a jugoszláv macedóniában élő bolgárookra valódi nemzetiségi hovatartozásuk megtagadását és egy idegen nyelvet kényszerítetnek. Ez heves ellenkezést váltott ki Belgrádban és Szkopjében egyaránt, ahol éppen ekkor dolgozták ki a macedón lét középkori eredetiségének elméletét.

A hatvanas és a hetvenes évek a konfrontáció időszaka. A hatvanas évek elején a bolgár személyi igazolványok cseréjekor tömegesen minősítik át a macedónokat bolgárokká. Az 1965-ös népszámlálás csak 8750 macedónt mutat ki egész Bulgáriában, ami 95,3 %-os csökkenés a hivatalos statisztikában a kilenc évvel korábbi állapotokhoz képest. Pirin Macedóniából bolgár nemzetiségüket nyíltan felvállaló családokat telepítenek át Észak-Bulgáriába, erősödik a bolgár betelepítés, miközben jelentős erőforrásokat csoportosítottak a pirini régióba, ellensúlyozandó az ekkor látványosan fejlődő Jugoszlávia vonzó hatását. A „meggyőzésből” nem maradtak ki a büntetőjogi kényszerítő eszközök sem. „Államellenes agitáció és propaganda” illetve „antidemokratikus és népellenes ideológia” terjesztésének vádjával rendszeresen került sor perekre macedónokkal szemben. Így pl. 1962-ben többeket azzal vádoltak, hogy céljuk a Pirin környéki területek Bulgáriától való elszakítása volt.

A feszült helyzetet jól jellemezte egy 1968-ban nyugatra szökött cseh tábornok által nyilvánosságra hozott hadászati terv. Ennek értelmében a Varsói Szerződés államainak Jugoszlávia elleni katonai konfliktusa esetén a csehszlovák erőknek a semleges Ausztrián keresztül kellett volna csapást mérni a délszláv államra. A közbeavatkozást kiváltó „nemkívánatos fejlemények” egy Tito halála utáni anarchia feltételezésére alapultak. Konkrét ürügyként bolgár provokációk szerepeltek a tervben. Ehhez e sorok írója

annyi megjegyzést kíván fűzni, hogy – bár nem tagadva egy a Varsói Szerződés parancsnokságai által kidolgozott Jugoszlávia elleni átfogó hadművelleti terv létét – az Ausztrián átgázoló csehszlovák előrenyomulás terve teljesen értelmetlen, és meseszerrű, mivel egy „baráti” csehszlovák segítségnyújtás a VSZ tagállam Magyarországon keresztül összehasonlíthatatlanul zökkenőmentesebben megoldható lett volna.

A 68-as feszültség enyhülése nem szüntette meg a bolgár és a jugoszláv tudományos és politikai körök között a macedónok eredetéről és létéről folyó polémiát. Szófia szerint a macedón nyelv csupán a bolgár egy dialektusa, míg a jugoszlávok a bolgár és a macedón nyelv közeli rokonságát nem tagadva természetesen önálló nyelvként értékelték a macedónt, ami nemhogy dialektus, hanem saját maga is rendelkezik dialektusokkal. A vita a hetvenes évek közepén erősödött fel újól, amikor megszaportak a Pirin környéki illegális röpiratok, levelek, falragaszok, falfirkák. Ez letartóztatási és kitelepítési hullámokat váltott ki, főként Blageovgradban és környékén. Az ellenállásra reagálva hozták Bulgáriában 1976-ban a népi milíciáról szóló törvényt, amely bírósági tárgyalás nélküli ítélezéseket is lehetővé tett, megkönnyítve az erőszakos áttelepítések alkalmazhatóságát.

Az ideológiai vita nevezetes állomását képezte Vasil Lubaskin bolgár szerző 1975-ben megjelent tanulmánya, amiben a két világháború közötti bolgár nacionalizmus tanait ébresztette föl, Anton Strasimirov 1923-as tanulmányát szó szerint átvéve a bolgárok négy fő csoportjának egyikeként a macedónokat tüntetve föl. Ez heves jugoszláv ellenkezést váltott ki, egyszerűen bolgár nagyhatalmi álomként értékelve Lubaskin nézeteit.

1978-ban Bulgária-szerte megemlékezések sorozatát tartották a San Stefanó-i béke

századik évfordulója alkalmából, méltatva az akkor meghozott területi döntést, ami „haladóbb” volt, mint a berlini kongresszus. Jugoszláv diplomáciai válaszként Hua Kuo Feng kínai vezető jugoszláviai látogatásakor programba iktattak egy szkopjei látogatást is, demonstrálandó a macedón ügy melletti kínai rokonszenvet.

1979 januárjában a BKP Politbüro egyik tagjának, Tsola Dragojcsevónak emlékirataiból jelentettek meg egy részletet, mely szerint a jugoszláv kommunisták megszegték megállapodásukat a BKP-val és erőszakosan bekebelezték Macedóniát. Ez ellentétes volt Macedónia népének óhajával – vélte a szerző – mivel ők jugoszlávellenesek voltak, azaz a macedón nemzeti öntudat élesztése nem más, mint bolgárellelens történelemhamisítás. Mivel a mű szerzője a BKP magas rangú funkcionáriusa volt, ez a hivatalos álláspont színezetét kölcsönözte írásának.

A jugoszláv válasz nem váratott magára. A Nova Makedonija szkopjei napilap részleteket közölt az írásból, elítélő kommentárjaival igyekezett ízekre szedni a bolgár nézeteiket. A hivatalos jugoszláv álláspont ismertetéseként megjelentették Lazar Kolisevszki: A macedón kérdés aspektusai című, tizenöt éve már megjelent könyvét.

A jugoszláv körök nem nyugodhattak meg, sőt minden addiginál komolyabb riadalmat okozott 1979 júliusában egy szovjet egyetemi jegyzet, A déli és nyugati slávok története új kiadása. Korábban szovjet részről sohasem tagadták az önálló macedón nemzet létét, a macedón nyelvet külön nyelvként tanították a szovjet egyetemeken. Az új kiadású szovjet jegyzetben viszont töröltek minden macedón népre történő hivatkozást, helyett a „Macedónia tartomány népe” megfogalmazással éltek. Állandó jugoszláv félelem volt, hogy a kiváló bolgár-szovjet kapcsolatok révén Szófia nyílt bolgár-barát állásfoglalásra készítheti az eurázsiai

szuperhatalmat. Ez azonban soha nem következett be, a szovjet külpolitika a kérdés jegelésében volt érdekelve, hogy bármikor ütőkártyaként használhassa azt föl, pillanatnyi érdekeinek megfelelően. A szovjet-jugoszláv viszonyra Bulgáriának – bármennyire is szeretne volna – semmi ráhatása nem volt. A jegyzet szövegének megváltoztatása a bolgár és szovjet tudományos akadémiák közötti személyi kapcsolatok eredménye volt, szovjet részről nélkülözötte a politikai motívumokat. Ebben az időszakban vált ellenérdekeltté a bolgár törekvések érvényesítésében Románia, mivel új, önállóbb külpolitikai vonalvezetésében komoly szerepet szánt az el nem kötelezettek mozgalmának egyik kezdeményezőjeként fellépő Jugoszláviának.

A nyolcvanas évek a szovjet, jugoszláv és bolgár részről egyaránt a belső problémák felé fordulás jegyében teltek el. A súlyos gazdasági és társadalmi problémákról a figyelmet elterelni szándékozó nacionalista propagandája számára Szófia a szovjet ellenkezés miatt nem a macedón, hanem a török kérdést vette elő.

A szerb érdeklődés homlokterében Koszovó, majd egyre inkább a nyugati tagköztársaságok, Szlovénia és főként Horvátország állottak, miközben egyre feszültebbé vált a helyzet Boszniában. A régi szerb nacionalista propaganda igényt tartott Macedóniára is, mint etnikailag és történelmileg ősi szerb területre. A réalpolitika azonban mást diktált. Az újabb front nyitását elkerülve, a boszniai és horvátországi harc háttérét biztosítva lemondtak a kis létszámú szerb kisebbséggel rendelkező Macedóniáról.

A macedón függetlenségi nyilatkozat a vártnál enyhébb reagálást váltott ki Belgrádban. Az új államot elsőként Bulgária ismerte el 1992 január 15-én. Az első pillanatra meglepő reakcióban – amit persze heves parlamenti vita előzött meg – szerepet

játszott a görög terjeszkedéstől való félelem mellett az a felismerés, hogy a régi bolgár álm, a teljes annexió lehetetlen. Ehhez járult az önálló macedón nemzet létének kényszerű elismerése is.

Mindeközben Pirini Macedónnia nemzetiségi viszonyaival kapcsolatos bolgár álláspont nem változott. Az 1992-es bolgár népszámlálás 7700 macedónt talált Bulgáriában, miközben az ugyanakkor megtartott macedón népszámlálás csak 14 bolgárt mutatott ki Macedóniában. Ez ingerült reagálásokat váltott ki Szófiában, mégsem vált a kissé távolságtartó, de kiegyensúlyozott macedón-bolgár kapcsolatok kerékkötőjévé.

Felhasznált irodalom

- ☞ *A múltat bevallani.* Köztársaság, 1993. jún. 8. 88–90.
- ☞ *Etnikumok enciklopédiája.* Bp., 1993.
- ☞ *Körkörös félelem.* Heti Világgazdaság, 1993. dec. 25. 41.
- ☞ *Macedónia és a macedónok.* Heti Világgazdaság, 1994. febr. 4. 22.
- ☞ *Nagy játék, kis Macedónia.* Heti Világgazdaság, 1994. jún. 17. 19.
- ☞ PÁNDI LAJOS (szerk.) *Köztes Európa 1763-1993. Történelmi térképgyűjtemény.* Bp., ☞ 1995.
- ☞ RANET, OEDRO: *A szovjet tényező a macedóniai vitában.* Survey, 1979/3., 128–134. Belső anyagként magyar fordítás. Kézirat, Bp., é. n.
- ☞ TADOROV, VORBAU: *A Balkán etnikai vallási problémái és Bulgária helye.* Regio. 1995/3., 181–197. o.
- ☞ TROEBST, STEFAN: *Nacionalizmus, államalapítás, nemzetépítés. A macedón kérdés 1944 és*
- ☞ *1992 között.* Regio, 1992/3., 39, 60..
- ☞ „*Vegyes saláta.*” *Macedónia az önállóság útján.* Új Ember, 1998. nov. 15. 5.

Szép-e valóban „a délszaki kilátás”?

Csurka István országgyűlési képviselő
a Magyar Igazság és Élet Pártjának elnöke
a Havi Magyar Fórum Szerkesztő bizottságának elnöke

Tisztelt Elnök Úr!

A Havi Magyar Fórum márciusi számában (81. old.) Vasvári Erika szerkesztő ismertette a JGYTF Történettudományi Tanszéke hallgatóinak folyóiratát, a *Belvedere Meridionale*-t. A kedves, megértő és biztató hangú ismertetés azonban bántó, igaztalan és becsületsértő személyeskedésbe torkollott két vendégünket, Demény Lajos és Kristó Gyula akadémikusokat illetően. A lap és a hozzákapcsolódó öntevékeny kör törekvése a sokoldalú ismeretszerzés, ezért meghívottaink körében ugyanúgy szerepelt Glatz Ferenc, Kristó Gyula, Szakály Ferenc, Benda Kálmán stb., mint László Gyula, Pap Gábor, Molnár V. József, Henkei Gyula és mások. Előfordult már, hogy ezért lefaszítottak, máskor lekommunizáltak olyan emberek, akiknek igazán beleszólnivalójuk nemigen lenne. Ez történt most is, s mert a vendéglátó kötelessége vendégeit megvédeni, kérem szíveskedjék az ominózus írásra való reflexióimat közölni.

Megkülönböztetett tisztelettel:

Dr. Szegfű László
a történelemtudományok kandidátusa
tanszékvezető főiskolai tanár

Szeged, 1999. május 4.

* * *

Olyasmí esett meg velünk, amire legmerészebb álmainkban sem számítottunk: a Havi Magyar Fórum ez évi márciusi számában Vasvári Erika tollából tanszékünk (JGYTF Történettudományi Tanszék) hallgatóinak szerény folyóirata majdhogyan felmagasztaltatott.

A *Belvedere Meridionale* független diáklap, amelynek jómagam csak a kiadásért felelős, de a kiadvány autonómiáját messzemenően tiszteletben tartó szereplője vagyok, így azt hiszem illő és jogos, hogy az említett írásra reagáljak.

Örülni a dicséretnek egy szemernyit lehet a szellem hiúsága is, de most legfeljebb csak a lélek udvariassága. Mert ebben a helyzetben a magasztalás inkább tolakodó, és csupán az ellenpontozás művészetét hivatott szolgálni, semmint valós értékítéletet közölni. Legutolsó lapszámunk (X. évf. 5-6. sz.) tisztes és a súlyának megfelelő bemutatása után ugyanis az ismertető durva, hamis és becsületsértő kirohanást intéz a lapban szereplő két neves történész, Kristó Gyula és Demény Lajos akadémikusok ellen. Így nem hiszem, hogy elismerő nyilatkozata jót tesz velünk, ugyanis az a szakmai súlytalanság és súlyos politikai terheltség miatt inkább ócsárlásnak tűnik. Olyan ez, mintha valaki tört dőf belénk, de

közben negédes szavakkal arról akar meggyőzni, hogy azért teszi, mert a kiálló markolat imponáló dísz lehet mindérunknak.

Ez a vehemens felháborodás enyhén szólva gyanús, szem elől téveszti, hogy minden túlzó groteszkké válik, s szinte maga provokálja a kérdést: Ön hol élt az elmúlt fél évszázadban? (Nagyon fiatal nem lehet, ha Kristó Gyula „évtizedeken át erőszakolta” Önre tanait.) A gyűlölet azt az illúziót keltheti a gyűlölködőben, hogy egy szintre emelkedett ellenségével, egyenrangúvá, sőt párbajképessé vált az elmarasztalt személlyel. Pedig ez optikai csalódás: a gyűlöletben jókora megtisztelés, reverencia van, s legalább akkora félelem is. Könnyű lenne persze azt állítani, hogy a recenzensből a szakmai féltékenység beszél, de sajnos ez képtelenség, őt ugyanis – legjobb tudomásom szerint – nem jegyzi sem a középkori, sem a kora újkori történetírás.

Elpiacosodó valóságunkban a szellemi értékek fokozott mértékben devalválódnak, a piacon ugyanis senki sem hisz a hiteles emberekben, ott a meggyőzés lármával és hangerővel történik, és aki netán észérvekkel rúkkol elő eleve gyanússá válik a vásári sokadalom szemében. Ezt kell tehát meglovagolni, rágalmazni bátran és könnyörtelenül, és a tömeget – amelyet az uszító egyszerűen ostoba csöcselékek tekinthet – mint a birkákat be lehet majd saját aklunkba terelni. És az ismertető szerzője ragyogóan alkalmazza a „rágalmaz bátran!” elvét, nyilvánvalóan abban a hitben, hogy az általa közölt eltorzított vagy igaztalan információk végül is üstökön ragadhatják azokat, akik el sem követték a vádiratában elhangzottakat, s az így kellő módon manipulált, mindenevő tömeg majd elvégzi a szennyes munkát. „S ha mindenki elhitte a hazugságot – hogy Orwellt idézzem –, ... akkor a hazugság bevonult a történelembe és igazsággá vált.” A szerző tehát igazolva láthatja magát és vidáman sütkérezhet így teremtett „igazsága” fényében.

Ami pedig a tudomány szemléletét illeti, abszolút idealista, állításából úgy tűnik, a tudományos igazság a priori az ember fejében van, vele születik, s teljes fegyverzetben kell kipattannia, mint Zeusz fejéből a bagolyszemű Pallasznak. Az, hogy „a jó pap holtig tanul” a két megszólítottra nem érvényes (bár Deményt édesanyja eredetileg papnak szánta), s azt a jogot is, amely pedig minden alkotónak joga, hogy elképzeléseit újra gondolja, új adatok, összefüggések tükrében felülvizsgálja, s ha szükséges módosítsa, megvonja tőlük a recenzens. Azzal persze mindenkinek számolnia kell, hogy gondolatai, ha közzé teszi azokat, nem biztos, hogy a kívánatos tetteket váltják ki (pl. akaratlanul is politikai hordószonoklatok érveivé válhatnak), s ezek révén a valóságtól messze elrugaszkodó kép alakulhat ki róla.

Elmélyült szakmai ítélet kimondásához persze illő szerénység is szükséges, ez saját szellemünk megtisztelése is, ám a szerénytelen, hozzá nem értő vagdalkozás nem növeszt, csak az űrt növeli bennünk, míg Phaedrus békája gyanánt „kidurrint testtel el nem nyúlunk.”

Szegény Kristó Gyula – akit közismertsége miatt aligha kell bemutatnom az olvasóknak – kétszeresen is szerencsétlen, egyrészt mert – mint maga is bevallotta – nem hordozza zsebében a bölcsek követ, másrészt mert egyszer már, Csurka István elnök úr jóvoltából, voltam bátor őt „öreg és megfáradt” kollégák hasonlóan hamis vádjai ellenében a Magyar Fórum hasábjain megvédeni (1994/16. sz. 3. old.), de pechjére bírálója a bölcsek követének letéteményese, nem olvassa csak írja lapját.

Demény Lajos esetében pedig az az antik igazság érvényesül, hogy az ember nem büneiért, hanem erényeiért bűnhődik meg legjobban. Arról ugyanis a tisztelt szerkesztő

asszony, rendkívül szelektív felfogásával, megfelelnek, hogy mit köszönhet Deménynek az erdélyi magyar középiskolai és tanítóképzés, a romániai magyar tudományos kutatás stb. csupán azt firtatja, hogy a Szovjetunióban tanulva a román diákok és az intézmény összekötője volt (csak Szverdlovskban, ahol csupán ketten voltak Romániából), neje szintúgy Leningrádban, de erre a feladatra mindig azokat kérték föl, akik legjobban beszélték az orosz. (A felnagyított családi vita is a vizsgák előrehozatala és nem politikai kérdés körül robbant ki). Azt a cikk írójának már nem illik tudnia, hogy a végzés után nem mehetett Kolozsvárra, hanem a pártfőiskolára nevezték ki, (de az Bukarestben volt) s gyors előmenetelét diplomájának és tudományos fokozatának köszönhette, mivel az ottani káderek némelyikének még érettségi bizonyítványa sem volt. Vidáman összetéveszti őt Iliescuval, ugyanis Deményt nem belügyminiszter-helyettessé, hanem tanügyminiszter-helyettessé (ami azért nem ugyanaz) nevezték ki a forradalom után, 1990-ben, s hogy a bihari szenátorságot is csak Tökés László püspök úr megkeresésére vállalta el. Hogy az ismertető írója mennyire nem ismeri Demény munkásságát, maga bizonyítja, ugyanis lapunkból pozitív példaként felemlített székely lustrákról szóló írás nevezettnek a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Történettudományi Tanszékén elhangzott előadása rövidített változata, amely egy közel félezer oldalas forráskiadványa (*Székely Oklevéltár. Új sorozat. IV. köt. Kolozsvár, 1998*) summázata egyben.

Azt már a milétozsi Thalész leírta, hogy „a világon legkönnyebb másokat gyalázni”, de nem tette hozzá, hogy aki sárral dobálódik legelőbb maga sározódik be. Vagy biblikusán: „aki ítél, maga is megítéltetik”. Sajnos, nem az a megrendítő ebben az egyoldalú bemutatásban, hogy távol áll az igazságtól, hanem inkább az, hogy általa hitelét veszítheti maga a folyóirat is, amely leköszölte.

Azzal a céllal hívtuk életre jó tíz éve a Belvedere című diáklapot, hogy hallgatóinknak a leendő történelemtanároknak lehetőséget biztosítsunk a tanórán kívüli munkákra való felkészüléshez, szakmai és népszerűsítő tanulmányok írásának elsajátításához és a publikációhoz, neves történészek meghívásával és új tudományos eredmények ismertetésével felkészültségük elmélyítéséhez. Tenni akartuk pedig ezt a pártatlan és objektív történelemszemlélet jegyében, sine ira et studio. Nem hiszem, hogy helyes volna, ha e lap az eredeti célkitűzések felrúgásával bármely politikai kurzus komornyikjává vagy szobalányává szegődne. Köszönjük tehát az utolsó bekezdésben megfogalmazott biztatást az igazság keresésére és a tisztességes munkára vonatkozóan, s igyekszünk is megfelelni ezen kívánalmaknak.

SZEGFŰ LÁSZLÓ

Bodnár Tamás

„Hajrá, Hellász!”

Az első arany

Manapság se szeri se száma az olimpiai aranyérmeknek, és az ember talán már nem is igazán tartja számon, hány aranyat is szerzett kicsiny hazánk az olimpiák történetében. Engedtesék meg nekem, hogy most egy kevésbé ismert olimpiáról ill. egy majdnem teljesen feledésbe merült olimpiai éremről ejtsek néhány keresetlen szót.

1896. április 6-án Athénban sok-sok év után megvalósult egy álom, amit egy Pierre de Coubertin nevezetű úriember álmódott meg, és realizált vasakarattal. Megrendezésre került az első újkori olimpia. Kicsiny hazánkat az 1895. december 19-én megalakult Magyar Olimpiai Bizottságnak köszönhetően egy hat fős versenyzői gárda képviselte kisebb kísérettel. A csapat tagjai: Dáni Nándor, Hajós Alfréd, Kellner Gyula, Kakas, Manno Miltiadesz és Szokolai Alajos.

Az első versenyszám a százméteres síkfutás. Nagy büszkeségünkre az újkori olimpiák első starthoz szólított versenyzője a 25 éves Garam vármegyei levéltáros, aki orvosnak készült: Szokolai Alajos. Ő viselte ugyanis az egyes rajtszámot. A magyaroknak rögtön ez után a szám után volt örülnivalója, hiszen Szokolai megszerezte a bronzérmét.

A következő táv a nyolcszáz méter, még mindig síkfutásban. Ezen a távon Dáni Nándor képviselte Magyarországot, még-hozzá nem is akárhogyan. A befutó után ugyanis átvehette az igencsak megtisztelő ezüstsínű medált.

Ezután további atlétikai versenyek következtek, amelyek sorrendjét sajnos nem tudjuk pontosan megadni. Annyi azonban bizonyos, hogy ezek a számok sem múltak el magyar siker nélkül, hiszen Kakas lólengésben megszerezett egy újabb bronz-medált.

Majd április 10-én az a szám következett, amely azóta is fémjelzi az olimpiákat. Ez a szám volt a Marathon és Athén között megrendezett futóverseny. Ezen a távon összesen 25-en indultak (ebből 21 görög), köztük egy 25 éves fiatalember, a későbbi nyomdatulajdonos Kellner Gyula. A görögök mindenáron meg akarták nyerni ezt a számot, hisz eddig a klasszikusnak számító súlylökést és diszkoszvetést elhódította előlük egy „átkozott yankee”, azaz az amerikai Robert Garrett. De nem így indult a verseny. Az élen a négy külföldi futott és a 21 hazai versenyző csak a hátukat láthatta. Az élen az akkor már kétszeres olimpiai bajnok ausztrál Flack futott, az amerikai Blake-vel és a francia Lermusiaux-val a hátában. Utánuk következett a mi Kellner Gyulánk. A hegyi meredeken Arthur Blake nem bírta tovább és feladta a versenyt. A táv felénél

HAJÓS ALFRÉD,
AZ ELSŐ MAGYAR OLIMPIAI GYŐZTES

vezető Albin Lemusiaux elé ugrott egy falusi pópa, és meg akarta akadályozni, hogy egy idegen vezesse a mezőnyt az ősi útvonalon. A kerékpáros német Goederich hozta a hírt 37 kilométernél a stadion 70 000 fős közönségének: még mindig Flack van az élen. A csalódás leírhatatlan volt. Mint ahogy az öröm is, amikor kiderült, hogy az ausztrál szintén összeesett és az orvosok támogatták talpra, mialatt a görög Szpiszidon Luisz a cél felé tart. A stadionba azután ő futott be elsőnek, sőt, az utána következő két futó is görög volt. Hatalmas volt az ujjongás. Luiszt egyenesen a két görög trónörökös vitte a vállán a király elé és elhalmozták minden elképzelhető ajándékkal: nemzeti hős lett. Kellner fekete mezében negyediknek futott be, de váltig állította, hogy csak ketten voltak előtte az úton. Kemény Ferenc, az öt „hellaszodiké” egyike (versenybíró) elmondta a főrendező Konstantin trónörökösnek a gyanús befutót. A tettes Velokasz töredelmesen bevallotta, hogy tényleg csalt, mert szekérre ülve tette meg a táv jelentős részét. Közfelháborodástól kísérve kizárták a versenyből, sőt még az egyetemről is. Kellner Gyula pedig harmadik lett a „klasszikus távon”. A lelkes kis magyar csapatnak tehát már bőven voltak szép eredményei, csupán csak a legfényesebb medált nem sikerült eddig begyűjteni. Viszont az olimpiának sem volt még vége.

A következő nap, április 11-e történéseit, azt hiszem az a legjobb, ha részben a nap főhőse meséli el: „Eljött április 11. A nagy nap. Már egészen korán elkészültem, hogy idejében lent legyek az öbölben. Társaim mélyen aludtak, és noha felébresztettem őket, egyik sem ajánlkozott, hogy elkísér. Mindnyájan teljes kimerültségükre hivatkoztak. Így hát egyedül mentem az öböl felé, senki nem volt velem, aki masszírozott vagy bátorítólag biztatott volna.

Amikor elértem a félkör alakú öblöt, ott már vagy 40 000 néző gyűlt össze, akik

ATHÉN, 1896
AZ ELSŐ MAGYAR OLIMPIAI CSAPAT

fagyoskodva és türelmetlenül várták a verseny kezdetét. A 100 méteres úszás starthelyét és célját mélyen az öbölben, bójákra kifeszített kötelek jelezték. A pálya tehát meglehetősen szakszerűtlen, hogy ne mondjam, primitív volt. Az öltözőktől kis gőzbárkák vittek ki a starthoz, ahol szám szerint 16-an a vízbe ereszkedtünk, és egymás mellett megfogtuk a startkötelet. Balra tőlem az amerikai Williams, jobbra az osztrák Herschmann. Egy pisztolylovás: start!

Nem éreztem a víz borzalmas, velőig ható hidegét, csak a cél lebegett a szemem előtt, amelyet minden testi és lelki erőm megfeszítésével el akartam érni. Észre sem vettem, hogy a vízben lehorgonyzott kötél lehorzsolta a mellemet, és hogy a nézők egyre hangosabb lármája jelzi, hogy beúsztunk a célba.

A hangzavarból szavak voltak kivehetők, amelyek azt kiáltották: „Zito i Ungheria!” és a versenybírók hajójának legmagasabb árbócán fenségesen magasba emelkedett a mi zászlónk. A zenekar belekezdett az osztrák nemzeti himnuszba, de már az első taktusok után elhallgatott. A rákövetkező csendben kevesek ajkáról felcsendült a magyar himnusz. Győzelem! Győzelem! Első lettem a minden olimpiák történetében először megrendezett úszóversenyen!”

Ez a fiatalember az ekkor 18 esztendőös, első éves építésmérnök hallgató: Hajós Alfréd, vagy ahogy később a sportsajtó nevezte: „a magyar delfin”.

Viszont a versenynek még nem volt vége. Közvetlenül a 100 méter után az 500 méter került megrendezésre, ahol a szervezők hibája miatt Hajós nem tudott elindulni. A következő távon viszon már igen. Ez az 1200 méter volt. A versenyzőket egy kis gőzhajó vitte ki a nyílt tengerre a rajthoz. A hideg ellen fagyúval védekeztek, amivel ujjnyi vastagon bekenték a testüket. A rajt után nem sokkal Hajós szem elől tévesztette ellenfeleit a nagy hullámmás miatt, és kétségbeesésében fel akarta adni a versenyt. Nem volt azonban a közelben kísérőhajó, ami felvehette volna, ezért tovább úszott, mit sem tudva a helyzetéről. Ő nem tudta, de a többiek sorban mind feladták a versenyt. Legtovább az osztrák Neumann versenyzett vele, de amikor látta, hogy Hajósnak jó 20 méter előnye van, ő is feladta. A magyar delfint a célnál teljesen megdermedve húzták ki a vízből, és csak itt tudta meg, hogy ismét győzött.

A magyar zászlót, amelyet az elutazásakor Stobble Ferenc, a „Sport Világ” szerkesztője a már mozgó vonatra adott fel a csapatnak, maga György herceg, a másik trónörökös húzta fel az árbocra, és gratulált a koszorús bajnoknak. Az újkor első olimpiája egy magyar úszó nevéből volt hangos.

A csapat hatodik tagja az akkor 16 éves Manno Miltiadesz, a későbbi elismert labdarúgó, grafikus és karikatúrista a kerékpárversenyen indult, viszont neki sajnos nem jutott medál.

Április 15-én ünnepélyes keretek között megtartották az olimpia záróceremoniáját, amelyen Magyarország először, de nem utoljára a világ „sportföldgömbjének” középpontjába került.

Jegyzetek

- ¹ TAKÁCS FERENC: *Az olimpiák*. Bp., 1996, Útmutató Kiadó.
- ² *A Sport krónikája*. Bp., 1996, Officina Nova.
- ³ *Magyar Életrajzi Lexikon*. Bp., 1967, Akadémiai Kiadó.

Katona Eszter

Nevelés-történet

A XIX. századi német oktatás magyar szemmel (2. rész)

Az 1830-as évek dereka Magyarországon a nagy külföldi utak korszaka volt. Az a nemzedék, melynek a legnagyobb szerep jutott 1848-ban, majd a kiegyezés idején, kirajzik nyugatra, a kifejlesztett kapitalizmus országaiba, hogy megismerkedjen annak a civilizációjával és kultúrájával. A példát ehhez az idősebb nemzedék adta, elsősorban Széchenyi István, aki a Napóleon utáni Európát utazta be. Eötvös József, Trefort Ágoston, Pulszky Ferenc és Szemere Bertalan tanulmányútjai olyan tapasztalatok megszerzését szolgálják, melyek az államrendszer és a társadalom átalakításában segíthetik őket.

A reformkor útirajzai közül máig élvezetes, valóban élő alkotás Szemere Bertalan *Utazás külföldön* című műve, mely 1840-ben jelent meg, miután a cenzúra nem kevés nehézséget gördített a nyomtatás közben máris elkobzott könyv megjelenése elé. Szemere Bertalan könyve jelentős írói teljesítmény, a reformkor egyik legszebben megalkotott prózája. Kilenc hónap alatt 1200 példány kelt el belőle, ami akkor szokatlan sikernek számított.

A borsodi Vattán született 1812-ben Szemere Bertalan és 1869-ben halt meg elmebetegintézetben, Budapesten. Semmibe vette a Huba vezértől képzelt származást: demokrata volt és republikánus – a reformkor eszményei szerint. Családja elszegényedett, apja Szemere László (1772–1843) „bőkezű másnak, magának rossz gazda”. A hattagú családot Karove Erzsébet, az édesanya tartotta össze, erős akarátú és kiváló gazdaasszony. Tanuló éveinek felét saját falujában, Miskolcon, Késmárkon illetve Patakon töltötte. Az osztályokat Patakon aszerint nevezték el, hogy abban az évben éppen mit tanulnak latinból (pl. *Inferior Syntaxis* – 4. osztály; *Superior Syntaxis* – 5. osztály). Sárospataki Ifjú Egyesület 1832. május 20-án alakul meg. A gyűléseken saját költészetüket olvassák fel vasárnaponként, amellyel a honnyelvet és az ízlést gyarapítják. A műfaj a vers, a rege, a színdarab, az elbeszélés, a fordítás köréből kerülhet ki, a témák: költői, népművészeti, nyelvtárgyi és tudományos. A munkákat bírálatral együtt jegyzőkönyvbe veszik. Szemere Bertalan is tagja volt ezen egyesületnek. Szemere Bertalan irodalmi működésének kezdete pataki éveire, jogászsága idejére esik. Mulattató Kis Könyvecske címet viseli, a sárospataki diákévek versei találhatóak benne. Tartalma: 18 lírai költemény, 6 néprege, 4 ballada, 19 epigramma, 1 hősköltemény, 1 hexameterben íródott üdvözlő vers és 2 prózai írás.

Feltételezhetően Kölcsey az, aki eltávolítja a költészet gyakorlásától, ő ugyanis legfeljebb jó prózaíró, de még inkább kitűnő politikust sejt benne. Bizonyos, hogy Kölcsey ez utóbbi felé irányítja akár szóbeli beszélgetésükben, akár pusztán saját példájával is. Szemere is könnyen hajlik, mert maga is nagyobb lehetőséget lát hazaszeretetének cselekvő kibontakozására a közéleti pályán, mint az irodalmi berkekben.

Szemere Bertalant az 1935-ös év elején felkeresi Szemere Miklós. Ekkorra már (1832-ben) befejezi jogi tanulmányait, részt vesz az 1832-es pozsonyi országgyűlésein és 1834-ben megkezdte hivatalát mint jegyző Borsod megyében. A találkozás Szemere Miklóssal elég volt arra, hogy újra megszajduljon benne a külföldi út utáni vágyakozás és egyszerre elfelejti hivatali állását.

1836. május-október: utazásra készül. György nagybátyja és Miklós fedezik költségeit. Október 4-én indul. Az útvonal Prága, Drezda, Lipcse, Poroszország. Majd bejárja Franciaországot, Nagy-Britaniát, Belgiumot, a Rajna-vidéket és Helvéciát (8).

„Vizsgálni mindenütt azt kell mi ott, s mindent ott, hol az legjelesebb; saját honában s földében mindent.

Én Németföldön különösen a népiskolákat, Franciaországban a nyilvános életet, Nagy-Britanniában a fogházakat s népjellemet, Helvéciában a természetet választottam azon fénypontul, mi körül egyéb tárgyak csoportjai összegyűlnek. Mert nem csak amaz elvnek, hanem még egy más csillagnak befolyása alatt is írok, s ez a HAZA; ha ezt tudtam volna feledni, ha a polgárt az írónak, a hazaszerelmet az írói dicsőségnek feláldozni bírtam volna, sokat másképpen s még többet éppen nem fogtam írni. –

Ajánlat s társ nélkül indultam a nagy világnak mint csónak, mely a hazai partoktól eloldódva, vitorla és lapát nélkül bocsátkozik tengerre s átadja magát a habok kényének. Egy kérdés lebeg lelkem előtt, mikor elindultam: »Reméljek-e az embertől s higgyek-e benne?« Most, midőn megtértem, szívem ünneplő örömmel adja a feleletet: „Igen.”

S e szent hit gyümölcse utazásomnak, aranygyapjú helyett magamnak én ezt hoztam.” (10).

Lipcse, népnevelés

Míg Nyugat népei papíralkotmányokért dulakodnak, a csendes Németország polgári rendet nevel, mely mind a francia, mind az angol középosztálynál műveltebb lévén, erősebb, tömöttebb s állandóbb lett. E nagy munkán dolgozik minden hatalmával a kormány, részvételével a nép, szellemi erejével a tudós. A német eddig embert és keresztyént, a francia polgárt s filozófust, az angol angolt és munkást nevelt, az első kivált vallás-erkölcsi, a második kivált értelmi-, a harmadik kivált ismeret-képzést adott, melyek egyenként még nem műveltség, csak részei, az igaz műveltség három kiegészítő oldalai lévén, látni való miként mindenik egy nagy oldalt mellőzött el. De az új korban jobban figyelmeztetve e három nagy nép egymásra, mi náluk hiányzik, egymásnál megpillantják, s így nevel a német hazafit is, mi a tudományt létté teszi, a francia így készít a vallás-erkölcsnek helyet, mi a szabadsághoz békét ad, s az angol így hajlik szellemibb irányt adni iskoláinak, mi előítéletet töröl s az uralkodó anyagi érdekeket illő helyükre igazítja.

A lipcsei polgáriskola Németországban is a legjelesebb. Csaknem legszebb épület egész Lipcsében ez az iskola; félkör alakú, tágas termeket foglal magában; benne lakik az igazgató, de a tanítók nem.

E polgáriskola terve a következő:

Elemiskola

Két osztály 5–6 éves gyermekek számára. Benne fiúk és lányok együtt.

Polgáriskola

Hat osztállyal. Éspedig:

a) Középiszkolának neveztetik az első

Három osztály (VI. V. IV.). 8-9 évesek számára. Itt már fiúk és lányok külön.

Eddig minden gyermek futhatott egy pályát, még ide a társasági különbség be nem nyúlik; itt, a középiszkola végével, kezdődik az életokozta első szükséges megszakadás. (...)

Három osztály (III. II. I.) 11–14 évesek számára. Fiúk s lányok külön.

Elemiskola

Ide tartoznak a gyermekek 6-8 év közt, s fiúk és lányok egy teremben vannak, de külön oldalon ülnek. A lecketerv igen egyszerű, a tanmód túlnyomóan nevelő. Tanított tárgyak:

a) Beszéd s olvasási gyakorlatok, a beszélő orgánus kiképzésére - amelyek egyszerűen emlékeztetők is, és ezekbe szöve a vallás első elemei.

b) Kezdő alapjai az írásnak; a kimondott hang vagy olvasott szónak írás általi előadása az olvasással együtt tanítatik.

c) Számolás, kivált fejszámolás.

d) Ének, kiképzésére a hangnak s a hallási érzéknek, amely egyúttal jeles szer fölfrissíteni a könnyen lankadó gyermeki elmét.

e) Alapvonalai a rajznak, de csak palakőre.

Az iskola két osztályból áll, s elérendő cél: készség beszédben, olvasásban s írásban, s ügyesség a számolás négy első nemében. Fenyíték a gyöngéd szeretet, amely a gyermeket ezen korban egyedül képes vezetni.

Polgáriskola

Itt fiúk és lányok külön termekben vannak, azok is hat, ezek is hat osztályban. A polgáriskola oszlik két fokra.

a) A középiskola az első fok (a három alosztállyal), mely folytatása s bővebb kifejtése az elemiskolában nyert tanításnak, s hova a 9-12 év közti gyermekek vétetnek föl, jövődő hivatásukra minden tekintet nélkül, mert innen kimehetnek a gimnáziumba, vagy a mesterségi iskolába, vagy átléphetnek a polgáriskola másod fokát tevő úgynevezett

b) Tulajdonképpen polgáriskolába (a három felosztállyal), mi olyan tanítványokra van szerkesztve, kik iskolapályájukat ez intézetben akarják s fogják bevégezni, s belőle 14 éves korukban kilépnek. Mint önálló egészen célja mindazon tanítást adni, mire a közép polgárrendnek, a kézműves nagy tömegnek szüksége van. A lecketervet táblázat mutatja.

Az elemiskolákban tanultaknak újra tanulatása után, a IV. vagy legalsó osztályban elérendő cél: 1. megismerkedés a lutheri katekizmus három első fejezetével s a szentírási történet legfontosabb szakaszaival. 2. Készség az olvasásban, figyelve a logikai megszakításokra és pontozásokra s menten a tartományi hibás kiejtéséktől. 3. Ügyesség a számvetés első négy nemében, tört és egész számokkal kivált a fejszámolásban. 4. Elemei a földleírásnak, különös tekintettel a hazára; ismerete az európai országok és fővárosok neveinek. A történetből, a szentírási történet mellett, a nagy férfiak s asszonyok életrajzai kiemelték. 5. Megismerkedés a dolgok, kivált a természeti testek tulajdonságaival. Ismerete a szépírás és rajzolás alapjainak, az utóbbival összekötve a formatan; és ismerete a kottáknak s könnyű hanglejtéseknek. A lányokra nézve ezekhez járul az asszonyi munka.

Az első vagy legfelső osztály: 1. A vallásban és szentírásban oda emeli tanítványait, hogy hitük önmeggyőződéseikben gyökerezhet. Az anyanyelvben annyira segíti, hogy a) logikailag jól s esztétikailag szépen olvashatják mind a folyó beszédet, mind a verset; b) hogy gondolataikat szintaktikai s helyesírási tekintetben hibátlan nyelven írásba foglalhatják, miként az egy középosztályi polgártól megkívánható; c) hogy képesek érzelmüket s gondolataikat folyamatosan s tiszta nyelven kifejezni. 2. Számvetésben a lehető ügyességre vezetnek, mind fejben, mind táblán megfejteti a nehezebb föladatokat is, menve az algebra határáig, és egyszerűen megtanítatnak az életben szükséges minden számvetési nemekre, milyenek a lánca, kamat, váltó, bér, pénzbecsfolyam stb. számolás. A geometriából csak az élethez szükséges rész és ezt is csak a fiú gyermekeknek tanítva. 3. A matematikai és

A tanulmányok elosztása, osztályok s heti órák szerint

Tanulmányok	Nem	Osztály						Összesen
		I	II	III	IV	V	VI	
Vallás és Szentírás	Fiú	3	3	3	4	4	4	21
	Lány	4	4	4	4	4	4	24
Anyanyelv	Fiú	6	6	6	8	8	8	42
	Lány	5	5	5	8	8	8	39
Matézis	Fiú	7	7	7	6	6	6	39
	Lány	4	4	4	6	6	6	30
Történet és Földleírás	Fiú	4	4	4	2	2	2	18
	Lány	2	2	2	2	2	2	12
Természettudomány	Fiú	3	3	3	1	1	1	12
	Lány	2	2	2	1	1	1	9
Szépirás	Fiú	2	2	2	3	4	4	17
	Lány	2	2	2	3	4	4	17
Rajz	Fiú	4	4	3	2	1	1	15
	Lány	3	3	3	2	1	1	13
Ének	Fiú	2	2	2	2	2	2	12
	Lány	2	2	2	2	2	2	12
Francia nyelv	Fiú	3	3	3	-	-	-	9
	Lány	3	3	3	-	-	-	-
Nőmunka	Fiú	-	-	-	-	-	-	-
	Lány	6	6	6	4	4	4	30
Összesen	Fiú	34	34	32	28	28	28	380
	Lány	33	33	32	32	32	32	

fizikai földleírásból előadásra kerülnek a legfontosabbak. A világtörténet rövid rajzához járul a német és szász történet bővebb előadása, mit befejez a hazai alkotmány megismerése -, és itt jön érintésbe az iskola az étellel. 4. Az alsóbb osztályok a természettörténettel, kivált mennyiben a technológiára szükséges, megismerkedve, itt a fizika legfontosabb tételeiből kerül előadásra az, ami matézis nélkül megérthető s a polgáreletre szükséges. 5. Végül jön a francia nyelvet olvasni, érteni s beszélni.

A tanmód gyakorlati, kérdegetve odábbvezető s a lelket cselekvőleg foglalkoztató, szóval az, minnek célja erkölcsi-jó és szellemileg erős és világosodott ifjakat s leányokat az életbe szállítani, tanítva mindazon ismeretekre, mik egy becsületes mesterembert s polgári háziasszonyt megilletnek, következőleg mi állapotukkal elégedetlenséget nem szül. A fenyték komoly tanácsoló, durva parancs kerülve.

A gyermekek vígak, de zabolázhatók, bizalom a tanítóhoz, de nem komáskodás, tiszták, elevenek, becsület és ülésben s állásban illedelemtudók oly mértékben, miképp ezt más iskolákban föl nem találtam. Fejzámvetésben 9-11 éves gyermekek s nem egy-két válaszolt, ilyen kérdésekre: »1/9 mázsa 80 tallér, hány tallér 1/59 mázsa?«; »2/3 mi arányban van 8/9-hez?«; »40×6, 27×5, 55×7, adj 1000-et hozzá, ezen felül az egész összeg felét, meg 50-et, vedd el az egész összeg felét, ebből vonj ki 35-öt, mi marad, s ha ezüst garasok, hány tallért tesznek?« – rögtön megfeleltek.

A polgáriskola mellett van egy mesterségi (reál), vagy úgy nevezett magasabb polgáriskola, mibe a gyermekek a középiskolai IV. osztályból jönnek át, s honnét vagy

ágiskolákba vagy műegyetembe lépnek ki. Van pedig állítva azon ifjak számára, kiknek hivatásuk kézügyességnél s mechanikai készségnél többet kíván, tudniillik kikkől gyárosok, kereskedők, művészek, gazda-, bánya-, erdő-, posta- és számvevőtisztok válnak. Négy osztályból áll, s ide tartoznak a 12-16 évű gyermekek.

Tanítatik pedig, a) anyagi tekintetben: matézis, természettörténet, fizika, kémia, mint vívői az iparéletnek; b) szellemi tekintetben: vallás, földleírás, történet, anya-, francia és angol nyelv; c) ügyességi ágakul: szépírás, rajz, ének. De a tanmód itt már tudományosabb, mint az előbbi iskolákban, és a tanítványok oly teljesen s alaposan kiképeztetnek, hogy főntebb említett hivatásukra egészen alkalmasok, hozzá járulva azon különös ismeret, mit a választandó pályán különösen bírni kell. Főszabály, az intézetben csak azt tanítani, mi be is végezethetik, nem mi csonkán marad, s eszerint elvesz. Szándékoznak ily magasabb polgáriskolát állítani leányok számára is.

A tanítókra nézve a következőket jegyezhetjük meg:

1. Az elemiskola osztályaiban egy-egy tanító van, mert a gyenge gyermekekre nézve nem jó több tanító; így mintha csak a szülei házban volnának.

2. A polgáriskolákéban szinte egy – kivéve, hogy rajz- s énekmester van.

3. A magasabb polgáriskolában nem osztályok, e tudományem szerint vannak a tanítók, például a matézistanító az mind a négy osztályban, s ennek főhaszna, hogy kevesebb tanító kell, és hogy a tanító lelke megmentetik azon unatkozástól, mint a mindig ugyanazon kis körben forgás szülni szokott.

Az iskolarendre nézve figyelmet érdemel, hogy leckezés előtt a három folyosón három tanító jelen meg az érkező gyermekeket rendbe tartani; hogy az elemiskolában, az óra kezdetén, a gyermekek együtt énekelnek s imádkoznak, a felsőbb iskolákban a tanító maga röviden fohászkodik; hogy a köszönés kézfogásban áll, s gyönyörű látvány, az eleven kis teremtések mint fogdosnak kezét barátkozó tanítóikkal; hogy testi büntetések csaknem teljesen eltiltják; hogy évenként egy nyilvános és négy magányos vizsgálatok tartatnak; hogy a tanítóul minden félév végén minden tanítvány bizonyítványt kap magaviseletéről; hogy a gyermek iskolából elvételt az igazgatónak legalább négy héttel előbb az okokkal együtt be kell jelenteni.

A tanítók száma 31, hivatalidő szerint szaporodó fizetéssel; most az elemiskolai 200, a polgáriskolai 500-860, az igazgató 1500 tallért húz. Jövedelem jön a hagyománypénzek kamataiból és az iskolabérből, ez évben az 1050 tanuló fizetve 12.000 tallért ily szabály szerint: elemiskolabeli 6, VI. osztálybeli 8, V. oszt. 10, IV. oszt. 12, III. oszt. 14, II. 15, I. oszt. 16 tallért fizet. Ha a jövedelem nem elég, segítséget a várostanács határoz, mely javíthatja az épületeket is. –

Előre bocsátva, hogy Szászországban fogságbüntetés terhe alatt törvénnyel köteleztetnek a szülők 5-14 éves gyermekeiket iskolába járatni, a helybeli pap évnegyedenként összeszámolva az iskolaköteles és iskolajáró gyermekeket; hogy falukon az iskolabér hetenként csak két garast tesz s a szegényekért ez is a szegénytárból fizettetik, mely a többek közt, a menyegzőben, hol tudniillik sült is adatik föl, az iskolamester által megindított sótele tányérba vetett pénzből gyűl össze; előre bocsátva továbbá, hogy Drezdában, Freibergben és Bautzenben régóta virágzó tanítóképző intézetek léteznek: teljes hitelt adhatunk a Drezdában 1835-ben megjelent hivatalos iratnak, mi szerint 1832-ben ekként állt a népnevelés:

Városi iskola = 274.	Falusi iskola = 1765
városban = 687	
Főtanítók	faluban = 1849 városban = 159
Segédtanítók	faluban = 0 városban = 41 000
Iskolaköteles gyermek volt,	fiú faluban = 95 207
	lány városban = 41 028
	faluban = 96 300
Iskolajáró gyermek volt,	fiú városban = 37 352
	faluban = 98 494
	lány városban = 37 144
	faluban = 100 315

Tehát egy tanítóra esik 102, egy iskolára 134. És így 274 305 gyermek jár iskolába, holott iskolaköteles, azaz 6-14 év közti, csak 273 535 van, s az innét fölüléső 770-hez adva a drezdai s lipcsei magános intézetekbe járó 4397; kiviláglik, hogy összesen 5167 gyermekkel több jár iskolába, mint járni köteles. [...]

[A gondolatmenet helyes, de az összeadások hibásak. 373 305 gyerek jár iskolába, s így a magán intézeteket látogatókkal együtt 4167 gyermekkel több jár iskolába, mint amennyi járni köteles.]

Népnevelési törvények

Szász-weimári törvények néhány fontosabb rendeletei

1. Minden tanképes (schulfähig, 7-14 év közti) gyermekek iskolába rendszeren járni köteleztetnek. E kötelezettségtől szegény szülék gyermekei s a pásztorgyermekek sem mentek.

2. Leckét büntetlenül elmulasztani csak akkor szabad, midőn arra a tanító helyes okból engedelmet adott, vagy midőn a szülők megálló okok előadásával a gyermeket kimentették. De ez utóbbi esetben a szülék felelősek és számadásra vonathatnak.

3. A rendszer iskolajárásra figyelmeztetés és az oktalan elmulasztások meggátlása a helységnek magának legközelebbi kötelessége. Miután ez, ha az iskolabér nem elég, a költséget pótolni tartozik, ez eggyel is több oka van arról gondoskodni, hogy a tanítás kellőleg használtassék. Mely gyermekek az iskolaév folytában vagy egy órát sem, vagy legkevesebbet mulasztottak el, a körülállások szerint dicséret vagy jutalom által szorgalmuk folytatására ösztönöztessenek.

4. A helyes részvétének, mi nélkül a felsőség minden hatalma sikertelen, erősebb fölülésztésére, minden iskolához különös helységi tanács állíttatik. Neve iskolatanács, tagjai a pap, tanító, bíró s még egy helybeli előkelő lakos, ki szavazat után választassék s iskolaiügvelőnek nevezve. Ily iskolatanács a városokban is alkotható.

5. Évnyegyenként a mulasztásokat a tanító az iskolatanácsnak benyújtja, mely a szükség szerint akármikor, de évnyegyenként rendszeren összegyűl. A röstelkedő szülők ide hívatnak, megfedtetnek, s gyermekeik rendszer iskoláztatására utasíttatnak. Ha az intés nem használt, a tanító által beadandó eset-leírás az iskolatanácstól aláíratik, s a szuperintendensnek elküldetik, ki a szülőket az egyházkerületi gyűlésbe idézi, mi ha szinte fogamatlan, a világi hatóság hívatik segédül.

6. Ügyeltessék arra, hogy a mulasztásoknak mindjárt kezdetben eleje vétessék. A tanítónak

s papnak baráti s komoly és idején használt és szükség esetén ismételt javaslatától sokat remélni. A tanítók pedig igyekezzenek úgy bánni a gyermekekkel, hogy azok az iskolába kívánkozzanak.

7. Az aratási szünnapok falukon hat hétig tartanak, de a tanítás csak négy hétig szakad meg teljesen; mert a két hétben naponként iskola lesz reggel 6-9-ig, miután a gyermekek nyári munkában fáradozó szüleiknek segédül haza mehetnek.

8. E szünnapok kezdődnek az aratás kezdetével, s végződnek végével, s mind kezdete, mind vége a papszéből hirdettetik ki, mielőtt el nem kezdődhetnek s miután tovább nem folytathatnak. A városokban e szünnapok legföljebb négy hétig tarthatnak.

9. Ünnepek, vásárok s egyéb ünnepek alkalmával mi szünnapok tarthatók, szorosan meg van határozva.

10. A tanító, önhatalmából, az iskolát bármi körülállásokban sem függesztheti föl; a helybeli pap adhat két napi engedelmet, hosszabb időt föl kell jelentenie, nyolc napon túl pedig tanító vagy helynök nélkül az iskola nem lehet.

Ezeken kívül utasítást dolgoztak ki, mi a pap s tanító közti viszonyt, a tanító körét s kötelességeit, az iskolarendet szorosan körülírja.

A porosz törvények s rendeletek az elemiskolákra nézve még határozottabbak.

1. Szülők vagy gyámok kötelesek gyermekeiket vagy gyámoltjaikat köziskolákba küldeni vagy kellő neveletésükről másképp gondoskodni. A szülők, vagy azok, kiktől a gyermekek függenek (tudniillik a tanképes gyermeket inasul vagy mesterség-tanulás végett tartók), azokat 7 éves koruktól 14 éves korukig neveltetni tartoznak. Megítéli a tanító, vajon a gyermek e kor előtt képes-e taníttatni s hatalmat reá az iskolatanács ad. Mely gyermek 14. éve előtt az elemi tanulmányokat sajátjává tette, csak az iskolatanács engedelmével és csak az iskolaugyelő előtt tartott s erkölcsi és tanulmányi tekintetben egyenlőn jól sikerült vizsgálat után vétethetik ki. Sőt a kikerültek is még egy évig a vasárnapi katekizmus-tanításokon megjelenni köteleztetnek. Kik gyermekeiket vagy gyámoltjaikat köziskolákba nem küldik, miként neveletésükről, ha kívánatik, az előljáróknak vagy az iskolatanácsnak számot adni tartoznak. A tanítók 14 naponként a mulasztók nevét az iskolatanácsnak beadni kötelesek.

2. A helységelőjáróknál s iskolatanácsnál van a tanképes gyermekek lajstroma, mi szerint évenként vizsgálat történik. Remélhető, hogy a papság s előljárók befolyása a tanácsai folytában az elemi oktatás jótékonyágát a nép becsülni megtanulja. Azonban ha a szülők gyermekeik iskoláztatását mindemellett is elmulasztják, a papok rakják eléjük azon felelősséget, mit lelkükre kötnek; azután idéztessenek az iskolatanács elébe s itt feddessenek meg. Megálló mentségek: orvosi bizonyítvány, szülők távolléte, mi a gyermekét is maga után vonta, és ruhahiány. Ha a megfeddés sikertelen volt, komolyabb szabályokhoz kell nyúlni. A gyermeket a rendőr iskolába vezetheti, a szülők pénz s egyéb büntetésre ítéltethetnek, vagy ha birtoktalanok, fogházba tétethetők, vagy lehet őket a helység javául szolgáló munkára kényszeríteni. Apródonként keményedhetik a büntetés, de a rendőri javító büntetés legkeményebbét nem haladhatja meg. Ha a szülők a helységtárból segítséget húztak, azt az iskolatanács javaslatára tőlük megtagadni, s míg rossz családtyák maradnak, semmiféle segélyre számot ne tartsanak. Sőt minden helységi, eklezsiai és iskolai hivatalból kirekesztetnek, és végre, ki nevelésükre ügyeljen, gyermekeiknek gyám rendeltetik. Mely gyermek iskolaéveit be nem végzi, úrvacsorához nem bocsáttatik.

3. Hogy e törvénynek engedelmeskedni annál könnyebb legyen, az elemiskolai órák olyan elosztása rendeltetik, hogy a házkörűli dolgokra a gyermekeknek néhány szabad órájuk maradjon stb.

A nagy hírű hálai Francke-intézetben elem- s polgáriskola

Német-földön a mechanizmus helyébe lép az organizmus, az általadást fölbresztés, fölrázás, az átvételt öngondolkodás, a szóleckét önerővel elbeszélés váltja föl. A németiskolákban előbb az értelemmel fogatják meg a dolgot, mert csak az értett ragad meg. A gyermekszellem a középpont, mit, körülte a tanító mint mester a tudománnyal, mint eszközzel forogva, ki kell képezni. A tanítás célja az emlékezetnek ismeretekkel megtöltése, s jóságának mértéke a mennyiség. Volt eddig a német iskolákban is, és némelyikben így van most is, de a nagy többség már nem a megtanult s eltanult tömege után ítéli meg a nevelés becsét, hanem a fölrázott öncselekvés ereje szerint. Mert értelmi tekintetben ettől függ, mi helyet foglal el a polgári életben, korántsem a tudománytól.

Áll pedig e nagy terjedelmű intézet öt különálló iskolából. 1. A szabadiskola, fiúk s lányok számára, 10 osztállyal; itt a szegények gyermekeit tanítják ingyen. 2. A közép polgáriskola, szintén fiúk s lányok számára, 16 osztállyal. 3. A mesterségiskola fiúgyermeknek, 4 osztállyal. 4. A latiniskola, 12 osztállyal. 5. a pedagógia, mely hasonló az előbbihez, csak hogy itt több a bér. Az igazgató teljes hatalmú az intézetben, ő rendel az öt iskola fölébe öt felügyelőt, kik azokban a tanítást vezetik. A tanítók száma 80-on fölül van s a rendesek évenkénti fizetése legalább 150 tallér és szállás, a segédek pedig, kik az itteni egyetemben tanuló ifjak közül választatnak, egy-egy óráért öt váltó garassal fizettetnek.

Tanítvány mintegy 200 van, e közt 120 árva fiú, 70 árva lány, kik ruháztatnak, ételt, szállást, tanítást ingyen kapnak és ezek közé nemcsak poroszországi, de Németföldön született minden árvát fölvesznek. És még százak bírnak vagy szabad szállással, vagy szabad étellel. A szabadiskolában 50 hálai szegény gyermek kap tanítást ingyen. Van az intézetnek 26–30000 kötetnyi könyvtára, könyvkereskedése, nyomdája, gyógyszerháza s földbirtoka; évenkénti kiadása tesz 42000 tallért (63000 pengőforint) s ebből a buzgó kormány 18000 tallérig viseli a terhet.

Lelekmegkapó látvány a nagyszerű intézet udvarára lépni. Hosszú, mint egy utca, melyen párhuzamosan nyúlik el három-négy emeletes épületsor, mit hátul a pedagógia, elől a múzeum rekeszt be. Benne helyet talál 20-30 tanító családostul, 800-1000 tanuló, 49-50 iskolaterem, egyház, múzeum, könyvsajtó, könyv s gyógytár, étterem, kórház stb; mellette kert, majorság s gazdasági épületek. Az étteremben, mely zöld lombokkal s virágkoszorúkkal van ékesítve, s a tiszta cinkanalak, tányérok hosszú asztalokon csínnal elrakják, naponként több százan esznek. Evés alatt egy tanuló a szószéken fenn szóval olvas; adott jelre az evéstől mindennek meg kell szünni.

Francke 1663-ban született, meghalt 1727-ben. Hálai papnak 1692-ben hívatott, hol akkor ínség uralkodott, koldusok csoportoztak a tehetősek házai körül, kik végre, hogy a naponkénti megszállástól mentek legyenek, alamiznaosztásul napokat jelöltek ki. Francke egy ideig kenyeret osztogatott, míg 1694-ben ezt jó alkalomnak látta némi oktatást adni a szegényeknek, miért is egy napon házába mind behívta, állítva a véneket egy, az ifjakat más oldalra, és ezeknek a katekizmusból kérdéseket tett fel, s a véneket hallgatásra intette, mit egy negyedóra után imádsággal befejezve, az alamiznát kiosztotta és mondta, hogy minden csüttörtökön így lesz. A tudatlanságon, minek így ismeretére jutott, lelke mélyén

elszomorodott, s hogy legalább a gyermekeket, a jövődő ez ártatlan csírát megmentse, nekik iskolapénzt adogatott. De ennek sem volt sikere, mert a pénzt elvették ugyan, de iskolába nem jártak, s azon perselybe is, mit a házi szegények számára tehető tanulónál s lakosoknál körülhordoztatott, igen kevés gyűlt.

1695-ben szobájában egy perselyt szögezett föl s alá ezt írta rá: „Ki világi jókkal bír s felebarátját ínségben látja és szívét bezárja előtte, miként lehet azzal Istennek szerelme?” S ez alá ismét: „Tetszése szerint mindenki, harag vagy erőltetés nélkül. Mert Isten előtt a vidám adó kedves.” Időnként vetettek bele, de csekélységet, midőn egy évnegyed után egy Knorrin nevű asszony hét forintot tett bele, mit Francke kivéve fölkiáltott: „ez egy tisztességes tőke, ezzel valami jót alapíthatni. Én egy szegényiskolát kezdek vele.” Két talléron azonnal könyveket vett, s naponkénti két óra leckéért egy szegény tanulónak hetenként 15 váltógarast ígért; – „ha ez elfogy, mondta, Isten ismét ad.” A koldusgyermekek örömmel kapták a könyveket, de egy része eladta, más része nem jött többé vissza. Francke nem esett kétségbe, hanem vigyázóbb lett s a megmaradt két forinton új könyveket vett, miket a gyermekek iskola végével el nem vihettek. Hogy pedig annál nagyobb kedvvel jöjjenek hozzá, mert szobája volt az iskola, hetenként háromszor alamizsnát adott s az ajándék vászonból ingeket varratott. Még e nyáron sok polgár is hozzá küldte gyermekét, hetenként 21/2 garast fizetve, s tanítványai annyira megszapordtak, hogy házat kellett bérelnie s két osztályt állítania. Ezután árvákat keresett, kiket felfogadott, nevelt, táplált; majd úri gyermekeket küldtek iskolájába: később nála az egyetemi szegény tanulók számára szabad asztal alapított, és ily kis pontokon kezdődtek a most létező öt iskolák. Ismét más házat kellett fogadnia; csakhamar telkeket vett, építeni kezdett, lassan de töredelmesen és szorgalommal. És honnan a pénz? 1695-ben 500, ismét 100, ismét 500 tallért kapott. Hitén kívül nem volt más kútfeje, és munkálkodott és várt. Gyakran eljött a szükség, de magával hozta a jótéteményt is, és megtörtént, például 1708-ban, hogy midőn a másnapi költségről aggódott, ismeretlen kéztől 500 tallért kapott, 1711-ben 4000, később 8000-rel megajándékozták. E csodaképpen gyarapodó intézet híre elhatott külföldekre is; az angolországi papok egyházi beszédekben hirdetgették s a felbuzdított nép segedelmet küldött, maga Anna királyné is. Már 1705-ben, s így csak 10 év múlva, 850 tanuló s 70 tanító, könyvkereskedés, sajtó és gyógytár; 1727-ben az igen nagy intézet úgy föl volt építve, mint az most áll, száz meg száz szobákkal s bírva jószágokat, tőpénzt, 18000 kötetnyi könyvtárt. Európában ennél nincs méltóságosabb emléke annak: mit tehet hit Istenben, bizalom az emberekben. S ezen említett évben, nagy munkáját teljesen bevégezve, Francke is meghalt, s mondhatni, egy tartomány népe s egész Németföld bánata kísérté sírjába. Nemes jellemű ércszobra az udvaron áll; arcának szelíd ihletű vonásaiban a körülötte, most hideg szobor körül százanként hemzsegő gyermekek atyjára ismerünk...

Egy titkos gyógyszer, minek leírását Francke egy haldoklótól kapott, az intézetnek tetemes jövedelmeket hozott, kivált 1739 után, egy Dr. Madai ügyessége által.

Hálában figyelmet érdemel az egyetem új épülete, minek belcsarnoka gyönyörű, melyet inkább színházban keresne a szem, de örömmel látja mindenhol. Az úgynevezett magyar könyvtárban, mely a reformáció óta áll s a magyar akadémikusok tulajdona, sok kéziratok, emlékkönyvek, levelek vannak.

Iskolamesterképző intézetek

A) Miképpen képezik az iskolamestereket?

1. Tanítványul a 16-18 év közti ifjak vétetnek föl és szükség, hogy elemi oktatást nyertek legyenek.

2. A pálya három évig tart, s tanulható a) vallás, bibliatörténet, bibliatan; b) német nyelv, etimológiai, grammatikai elvek szerint, vizs a tisztán előadásig beszédben s írásban; c) matézis, fej s írásbeli számvetés, kevés geometria; d) a legfontosabb a történet, földleírás és természettörténetből; e) zene, ének, a zene teóriája, sípzongora vagy hegedű; f) rajz, szépírás; g) pedagógia és didaktika; h) néhol kertészség, és gimnasztika mindenütt.

3. Minden oktatás az elemeken kezdődik, részint mivel a fölvettek közt gyöngék is vannak.

4. Inkább oda igyekeznek, hogy alapos, semhogy terjedt ismeretet szerezzen a tanítvány, mert tanításra csak alapos ismeret teszi képessé a tanítót, s tökéletesedésre alkalmassá. Szóval: másképpen kell tanulni, ha azt tanítani, és másképpen ha azt csak tudni akarjuk.

5. Az intézetek főszempontja testileg ép, szellemileg erőteljes embereket nevelni, a gondolkodást és a lélek cselekvőségét fölgerjeszteni és a vallásos érzést és nevelés kedvét kifejezteni, mert a tanító legnagyobb ereje abban áll: szeretettel viseltetni az ifjúság s nevelésügy iránt; és csak így cselekedhetnek az iskolatanítók azon 1819-i bölcs törvény szelleme szerint is, mi kötelességükbe teszi a polgároknban, a népben az iskolaügy iránt érdeket s hajlandóságot gerjeszteni.

6. Ezt nevezik formai képzésnek s az első évben ez uralkodó; a másodikban az ismeretadó; a harmadikban a gyakorló képzés uralkodik. Mert az iskolamesterek kétféleképp képezetnek, teóriailag és praktikailag, azaz oktatást nyernek s oktatást adnak.

7. Ezért, az iskolamesterképző-intézetekhez gyakorlatul szolgáló elemi- és polgáriskolákat csatoltak, mert itt minden tudomány foganatlan marad, ha a tanítvány jó vezetés alatt azzal praktikailag bánni meg nem tanult, mire nem elég gyakorlott tanítók oktatásain néha-néha jelen lenni, vagy azt olykor átvenni: hanem az iskolában s gyermekek közt hosszabb tartózkodás, szemlélet s valamennyi tanulmányokban egyenként nyert teljes gyakorlat szükséges. Az iskolamester hivatása praktikai; mint a művész csak a műhelyben úgy ez csak iskolában gyakorlás által képezheti ki magát.

8. A harmadik év végével a tanítvány vizsgázik, s alkalmasnak találva bizonyítványa akármelyik iskolamesteri hivatal elfogadására jogot ad. De három év múlva még egyszer vizsgázik, hogy a tanulást megtartotta-e, s alkalmazni érti-e, s különösen, hogy praktikai ügyességet szerzett-e magának.

9. A jelesebb iskolamestereket a kormány útiköltséggel segített azon utazásaikban, melyeknek célja az elemi s polgáriskolák ismertetése s javítása.

10. Az ugyanazon kerületek tanítói közt iskolaegyesületek keletkezése minden módon eszközöltek, miknek célja: a hivatásuk iránti buzgalmat életben tartani s rendes összejövetelek, javaslatok, értekezések, praktikai próbák s dolgozatok és a tanulmányok egyes ágainak kiművelése által a nevelés ügyét előmozdítani.

11. Az egyben s másban gyöngének talált iskolamestereket rövidebb vagy hosszabb időre valamelyik intézetbe újra beküldik.

12. A szünnapok olyan elosztását rendelik el, hogy azok a közelebbi helyeken más-más időpontban, a tanítók a szomszéd iskolákat meglátogathassák, s így eszmecserére legyen alkalmuk.

Poroszországban, akit vizsgája szerint mind erkölcsére, mind képzettségére nézve alkalmasnak találtak, lehet iskolamester, sőt lehet a külföldi is, s mi több, jeles külföldi nevelőket az országba még most is meghívunk.

B) Milyen állapot vár rájuk?

1. A törvény így szól; a mi szilárd akaratunk s hitünk, hogy az iskolák dolgában a tanítóbér a legfontosabb pont, mi tehát mindent megelőzzön. - Ezért a tartomány-konzisztóriumok a legkevesebbet meghatározzák, mi alatt a tanító díja nem állhat.

2. A jeles és hű tanítókat jövedelmesebb helyre, felsőbb hivatalra áttétellel és sokféleképpen jutalmazhatják meg.

3. Az aggtottak és hivatalban megbetegedett nyugpénzt húznak, s árváikra, az iskolai alapítványok kiosztásában nagy tekintettel vannak.

4. Választatnak a király, vagy az előjárók, vagy a nép, vagy az alapítók által, de csak ítélettel tétethetnek ki és le. Az iskolamesterképző-intézetek tanítványai mások fölött elsőséggel bírnak.

5. Katonáskodás alól nemcsak az iskolamesterek, de még az intézeti tanítványok is felmentik, és az öt évi szolgálat helyett csak négy heti fegyvergyakorlásra köteleztetnek.

C) Az iskolamesterképző intézetek

Ezek kétfélék, segédintézetek, melyek többnyire magános vállalatok s melyekben az egy évig tartó tanítással, hova bajos lenne kapni, a legszegényebb helységeknél neveltetnek iskolamesterek; továbbá fők s ezek mind közintézetek is, melyekben a tanítók elemi s polgáriskolák számára egyaránt kiképeztetnek.

Megyék szerint vannak ezek fölállítva oly közép nagyságú városokban, melyek csábító alkalmakkal az ifjakat nem rohanva meg, gyakorlatul többféle iskolákkal bírnak. Az iskolapálya rendszerint három év; a tanítványok, kiknek száma 60-100-at nem múlhat felül, az intézetben laknak s nagyobb része vagy egész vagy fél szabad helyet kap, de szobáért s tanításért senki sem, hanem csak az ételért fizet. De épp ez okból miután kikerülnek három évig az illető megyétől kimutatott helyet elfogadni kötelesek, ellenkező esetben azok, kik egészen saját költségeiken tanultak, a három évi tanításért 60 tallért, azok pedig kik jótéteményt is kaptak, azt is meg kell téríteniük. Az intézetben első az igazgató, ki tanító egyszersmind, s ki mellett 3-10, rendszerint bennlakó tanítók munkálkodnak de nem kolostori rideg élet ez, sőt azon baráti viszony, mibe kivált a jelesebb tanítványokkal a tanítók lépnek, lelkes ifjaknak drága élv, s egyszersmind nemes ösztön minden jóra és szépre. Vannak minden intézetben báltermek s nappali szobák s ezekben hegedűk, zongorák, továbbá könyvtárak s természetgyűjtemények.

A törvény a helységeket iskolák építésére, s fenntartására kötelezi, a status pedig magára vállalja a tanítók képzését s képzőintézetek fölállítását, és e szerint a helységi iskolákra a status kevés segítséget ad, mint viszont a képzőintézeteket a helységek csekélységgel segítik. Ily közintézet, a megyék szerint elosztva, 33-35 van, melyből 15, 1816-tól. Jövedelme a tanítványoktól s hozzá csatolt iskolákból nem sok, mint mutatja az 1831-i költségjegyzék, midőn a 110.553 tallérból 88.328 tallért a státuszár adott. Évenként mintegy 800 iskolamester kerül ki; az országban körülbelül 22.000 iskolamesteri hivatal van. Ha vesszük, hogy ebből évenként 700 ürül meg, a képzett 700 ifjú azt rögtön elfoglalhatja s a 100-nak is mindig jut hely, részint magános házaknál, részint segédhivatalokban, némelyek pedig más pályára térnek el.

A népnevelés állapota

A porosz kormány behívogatja a híres idegen nevelőket, a belföldieket tapasztalás végett utaztatja, az iskolamesterek közt eszmecsereelő s fejlesztő egyesületeket keletkeztet, a tanmódok tökéletesítőit megjutalmazza, oktatási folyóiratok s iskolakönyvek sűrűn jelennek meg, és e nagy törekvés annyi előzmény után, s ily magas állásponton!!

A szülők kötelessége gyermekeiket iskolába járatni; a községek kötelessége iskolákat építeni, fenntartani s tanítókat fizetni; a status kötelessége iskolamestereket képezni s hivatalnokok által a népnevelést vezérelni.

A népnevelés a népnek mintegy kilencmillió, a kormánynak hatszázezer váltó forintjába kerül évenként.

Az ország népessége tett 12257725, melyben 7-14 év közti gyermek van 1746524; tehát 82246 gyermek nem járt iskolába. De ha megfontoljuk, hogy hány neveltetik háznál s magános intézetekben, hány lépett már át a gimnáziumokba, kik e számításba nem jöttek be; hinnünk kell, hogy iskolátlan gyermek már akkor alig volt található néhány száz, most pedig tíz esztendei nagy áldozatú s példátlan buzgalmú törekvés után, egy tanképes gyermek sincs, ki iskolába nem járna.

E szerint van már Európában egy nagy ország, mely szerencsésen megfejté a társaság legnagyobb föladatát: nincs gyermek Poroszországban, mely iskolai oktatásban ne részesülne. Nemzet magához méltóbb dicsőséget még ennél nem vívott. Ám legyen Franciaország a szabadság földje, Olaszország a művészetek hona, Anglia az emberész s hatalom diadaljának csodás helye; mindezek, mint másodrendű csillagok fölébe a nevelés tekintetében napként emelkedik Borussia képe, dicsőségének lángtengere e három aláírt szóból sugározva ki: „a népnevelés hazája”.

Jótevény intézmények

Poroszország terjedelmére sem éppen nagy, termékenységet tekintve sem igen gazdag, s Európa első hatalmai közt csak úgy tarthatja meg helyét, ha a közértelemességre, ipari s műveltségi jelességre, mi gazdaságának is kútfeje, törekedik és támaszkodik. S valóban, Poroszország polgári szerkezetében sok bölcs kombinációkra találsz, s a kormány éles ésszel meg tudja választani az elvet, amelyen nyugszik, nem sérti azonban a nép erkölcsi s értelmi súlyát, a társas műveltséget s a szorgalom s ipar fejlesztését neveli s előmozdítja. Így készült a páratlan iskolarendszer.

Másik irány, mit a szemlélődő könnyen észrevehet, a népé. A nép a jótevény s nevelő intézetek fölállítására bőkezűen adakozik. Ilyen az alapító báró Kottwicz igazgatása alatti szegény-munkáltató intézet, melynek célja: a betegség vagy más baleset által ínségre jutott családoknak ingyen adni lakást, levest, gyermekeiknek oktatást, s a szülőknek munkát szerezni. A felüdült családok kiköltöznek, s helyükbe újak jönnek. 1806-ban a francia háború sok családot koldusbotra szorított, melyek éhező sárga s meztelen gyermekeiket a hídra rakták ki. – Kottwicz a francia kormányzóhoz ment, s kérdezte, vajon nem akar-e ez iszonyú nyomorúságon segíteni? Igen szívesen, felelte, csak adjon javaslatot. Így támadt e jótevény s nagy hatású intézet.

A sok között különösen figyelemre méltó volt az „erkölcsileg elfajult gyermekek nevelésére” 1825-ben fölállított intézet, melynek célja: a 6-16 év közti azon gyermekeket, melyek bírói vagy rendőri hatóság által kimondott büntetésre ítéltettek, vagy melyek

elfajulásának oka egyéb, mint merő gondatlanság, – táplálás, rendes foglalkoztatás, oktatás, példa és fegy által becsületes emberekké átképezni; sőt legújabban, a fenyítő ügyben elítélt ifjak is, hogy a fegyházakban a megrögzött gonoszok által örökre el nem rontassanak, az illető miniszter engedelmével e magános intézetbe átvitetnek. Az itt elfogadott, gyermekekre nézve minden szülői gond az intézetre teljesen átmegy, melyben naponként négy órát tanulással, hat órát kézmunkával töltenek el, mert minden házkörüli dolgot, kivéve sütést, főzést s mosást, ők végeznek el; egyik ruhát varr, foltoz, másik söpri az udvart és szobákat, harmadik a zöldségkertet műveli, fát vág, vagy szalmaszöveteket készít, vagy a csavargyárban dolgozik. Élelmül kapnak: reggel kenyeret s levest, később kenyeret, délben ezt és zöldséget s hetenként három ízben húst, délután ismét kenyeret, és este ezt s zöldséget. Benn tartják rendszerint három évig, azaz addig, míg javulásuknak jelét nem adják; ekkor megajándékozván egy öltözettel, bibliával, katekizmussal, mesterségre kibocsátják, de még ez után is két évig az intézet fölvyázása alatt maradnak, csak két év múlva jegyzik számneveik után: ingadozik, vagy megjavult, vagy elveszett.

Ez intézet magános vállalat s alapja egy jótevő által adott 5000 tallér; és íme tíz év múlva jó gazdálkodás, segedelmek által oda jutott, hogy a 18000 talléron vett telket nemcsak kifizette, hanem azt jeles épületekkel 40000 tallér értékűvé tette s adósága egy fillér sincs, – pedig a gyermekek nagy része ingyen, más része havonkénti egy tallérkáért tartatik, bár évenként mindegyike legalább 65 tallérba kerül. Ez évben, az 5500 tallér költséget okozó 84 gyermek munkája 1600 tallért jövedelmezett.

Szemere és Kossuth

A forradalom helyett az eszmék síkján kell kivívniunk a nemzeti jogainkat és függetlenségünket; az eszmék megvalósításához a népet kell megnyernünk; a küzdelemben ideológiailag jól képzett vezetőkre van szükség. A sajtó képes lehetne olyan mértékben nevelni a nemzetet, hogy egy bizonyos idő elteltével természetes szükségletének érezné a megismert eszmék hazai megvalósítását – mondja Szemere (8). Az 1848-ban igen sokat foglalkozik a sajtótörvénnyel, ami miatt többször is megróják köztük Táncsics Mihály is: midőn az országban annyi a tennivaló, a kormánynak nincs fontosabb dolga „mint a sajtó gyöngye vétségei ellen bástyát építeni” (9).

A centralisták szemben álltak Kossuthal, míg Szemere egy ideig Kossuthal együttműködött, míg 1849-ben, majd még inkább az emigrációban szembefordult vele. Némi általánosítással Szemere politikai helyét valahol a centralisták és Kossuth között lehetne kijelölni, majd szorosabban Kossuth oldalán, s végül Kossuthal ellentétben.

Szemere Bertalan Kossuth elleni érzései legjobban „Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcból” című könyvéből érződik:

„Kossuth a politikai életnek csak a színpadi oldalát keresi. Akik vele egy úton járnak, azoktól föltétlen bizodalmat és engedelmességet követel, kik vele nem tartanak, azokat ő el fogja tiporni vagy azok tiporják el őt. Szellemi munkássági körét tekintve pályáját két időszakra lehet felosztani: az elsőben látjuk őt mint *igazgatót*, a másodikban mint cselekvő politikust és *státusz-férfiút*. Kossuth demokrata-e? Nem. Távolról sem állítom, hogy ő általánosán véve a szabadságnak nem híve, hanem ahol a szabadság és *dicsőség* ösvénye egymástól eltér mindig ez utóbbit fogja választani. És ez őbenne az eredeti bűn. Ő talán honát sem akarja megmentve látni, ha nem ő lenne a megmentő. ... Ő nem találva Buda-Pest fényes palotái közt magának illő szállást, terveket csináltat egy hercegi család palotájának –

melyben lakni akart – kiszépítésére és e javításokra a minisztériumból előlegesen 100 000 frankot kívánt utasíttatni.

Reá tökéletesen illik, amit a görög historikusok Themisztoklészről mondanak: »Er liebte sein Vaterland, doch mehr als dieses liebte er den Ruhm« (16).»

Ugyanakkor Kossuth véleményét Szemeréről Cseres Tibor *Én Kossuth Lajos* című könyvéből ismerhetjük meg, ami Kossuth turini leveleire támaszkodik.

Kossuth már az első független magyar felelős minisztérium megalakulásánál ellenezte, hogy Szemere a belügyminiszteri tárcát megkapja, ő Nyáry Pált javasolta. Kossuth félreintette Batthyányt, s neheztelve mondta meg neki: „belügyminiszterségre minden élő magyar közt Nyáry Pált tartom kiválólólag indikálva, de miután ön nyíltan egyedül Szemerét jelölte ki, s ő az ajánlatot nyilvánosan elfogadta, minő arc kellene ahhoz, hogy én most a szemébe mondjam, miként én őt, ki az egész válság alatt magát tartózkodóan viselte, működésében semmi részt nem vett s egyebet sem tett, mint azt, hogy a kancellária tagjaival levelezgetett, s bécsi körökkel bizalmasan érintkezett – miniszterségre teljességgel nem tartom hivatottnak? Nagy hiba ez a kandidáló megyei értekezletforma”.

Szemere úgy gondolta, hogy őt illetné meg az emigráció vezetésének joga, de Kossuthal szemben alulmaradt. Kossuth véleménye mindezekről: „Szemere és Perczel, a két idegbeteg tigris macska módra fúj ellenem, mindegyik más-más irányból”.

Befejezés

Miért is volt számomra tanulságos a 19. századi magyar és német oktatásügy tanulmányozása? Magyarország a 19. század közepén az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc által elindult a polgárosodás útján, ami teret nyitott bárminemű fejlődésnek akár a kultúra, akár a gazdaság terén.

„A társadalmi haladás fogalmával összegzett reformkori politika Szemere Bertalan gondolkodásában az ipari, mezőgazdasági és kulturális fejlődést mutatja fel összekapcsolva az alapvető joggal, az emberi szabadsággal. Eszmerendszerében külön jelzi is, hogy csak szabad ember képes csodálatos művek alkotására”.

Amikor Lipcsében jár Szemere Bertalan arról elmélkedik, hogy nálunk nincs középosztály, így hiányzik a polgár és réaliskola. A mi iskoláinkban csak tudóssá lehet válni, az életemberévé nem, mégis fel kell szabadítani a népet, hogy nevelést kaphasson, s megismerje és megértse jogait. Párizsi tapasztalatai szerint „... meg tudna élni a magyar, ha nem volna megkötve céhekkel, bezárva harmincadokkal, s Eszterházy 20 éven át nem Londonban költött volna el 40 milliót”.

„A külnépet hasznos lenne állásunkról felvilágosítani, hogy szimpátia kelve keblükben irántunk, dolgainkat figyelmes szemmel s szóval kísérnék, s így nekünk az ismert, szemmel tartott nemzetnek iparkodásunk, becsületkérdésünk növekednék...” (8) Miután a reformkori gondolkodók előkészítették a talaját az 1848-as magyarországi forradalomnak, ami az európai forradalmi hullámok szerves része volt, az egyetemi, az akadémiai, sőt a középiskolai tanulói ifjúság igen gyorsan reagált a politikai változásokra. A pesti tudományegyetem megfogalmazta petícióját az egyetem átrendezéséről. Követelte a magyar egyetem törvénnyel biztosított függetlenítését a bécsi kormánytól, az országgyűlésen való képviselést, a tökéletes tanítási és tanulási szabadságot. (17) A diákifjúság akcióin kívül tudunk a céhlegények megmozdulásairól is. A mesterek önkényének kiszolgáltatott céhlegények, akik ez időben jelentős tömegeket képviseltek, támogatták a forradalmat. (18)

A nagy átalakulás megmozgatta a pedagógusokat is. Több körzeti, regionális gyűlésen is megfogalmazzák kívánásaikat: egyedül a törvényektől függenek, a törvényekkel nem szabályozott esetekben pedig teljes függetlenséget élvezzenek, szűnjék meg minden eddigi jogtalan nyomás. Kívánják a szokásos „didactrum” (tandíj) megszüntetését... Követelik, hogy a szülők szigorú törvénnyel kötelezzék 6–12 éves gyermekeiknek a téli és nyári hónapokban való iskolába járatására mint ahogy ez a német területeken bevált stb.

De a tanítók nemcsak sérelmeikkel és követeléseikkel álltak elő, hanem legjobbjaik világosan látták azt is, hogy a népnevelés egy új, nagy reményekkel kecsegtető korszak küszöbén áll. Ne várjunk mindent a minisztériumtól – mondták –, hanem szorgalmasan működjünk a tanítói hivatal átalakításán, és a népnevelés javítására a kezünkben lévő eszközöket jól használjuk fel. Sorra szerveződtek a tanítókörök a tanítói és iskolai egyletek. (19)

A mai oktatás és nevelés alapjai nagy mértékben megtalálhatók a 19. századi német pedagógiában, és példaértékű lehet számunkra azon igyekezet is, amely a magyar reformkort jellemezte.

Kütfők és hivatkozások

- ¹ PUKÁNSZKY BÉLA: *Neveléstörténet*. II. köt. Szeged, 1993, JGYTF Kiadó, 71–73. p.
- ² I. m. 78–79. p.
- ³ I. m. 111. p.
- ⁴ I. m. 114–115. p.
- ⁵ I. m. 118–119. p.
- ⁶ BAJKÓ MÁTYÁS: *Egyetemes és magyar neveléstörténet*. I. köt. Bp., 1975, Tankönyvkiadó, 307. p.
- ⁷ FINÁCZY ERNŐ: *Az újkori nevelés története*. [reprint] Bp., 1986, Könyvértékesítő Vállalat, 210–233. p.
- ⁸ CSORBA SÁNDOR: *Szemere Bertalan neveltetése és pályakezdése (1812–1838)*.
- ⁹ Antall József et al: *A magyar sajtó története. (1848–1867)*. II/1. köt. Szerk.: KOSÁRY DOMOKOS és NÉMETH G. BÉLA. Bp., 1985, Akadémiai Kiadó.
- ¹⁰ SZEMERE BERTALAN: *Utazás külföldön*. Bp., 1983, Helikon Kiadó, 9 p.
- ¹¹ Uo. 27–40. p.
- ¹² Uo. 50–54. p.
- ¹³ Uo. 61–64. p.
- ¹⁴ Uo. 66–67. p.
- ¹⁵ Uo. 72–75. p.
- ¹⁶ SZEMERE BERTALAN: *Politikai jellemrajzok a magyar szabadságharcról*.
- ¹⁷ HORVÁTH MÁRTON: *A magyar nevelés története*. I. köt. Bp., 1988, Tankönyvkiadó, 340 p.
- ¹⁸ Uo. 342 p.
- ¹⁹ Uo. 344–346. p.

Tompán Magdolna

Nevelés-történet

Fejezetek a battonyai római katolikus polgári leányiskola történetéből 1935 és 1947 között

Bevezető

Az 1948. évi XXXIII. törvény rendelkezéséig a Magyarországon működő egyházi tulajdonban lévő polgári iskolák közül a legtöbb a katolikus felekezethez tartozott. Így volt ez Battonyán is, ahol a „Miasszonyunkról” elnevezett szegény iskolanővérek rendje működtette a római katolikus polgári leányiskolát. Mivel a város ekkor virágkorát élte, kifejlődött egy olyan széles kispolgári réteg, mely gyermekei számára igényelte a színvonalas oktatást. Napjainkban még élnek azok az utolsó generációk, akik ebben az intézményben tanultak. Ma a fennálló politikai rendszer hálás vívmányaként újból teret kaptak a felekezeti iskolák. Megmaradó presztízsjüket mi sem bizonyítja jobban, mint folyamatosan emelkedő létszámuk. A szülők sokszor neveltetésükkel ellentétesen hisznek abban, hogy gyermekük jobb elméleti képzést kap egyházi iskolában. A választásba viszont sokszor az is belejátszik, hogy ezekben az intézményekben a diákok erkölcsi nevelésére is nagy hangsúlyt fektetnek. S mi lenne áhítottabb cél, mint jól felkészített, erényes, becsületes fiatalok útra bocsátása.

Számomra nagyszerű élmény volt, mikor megláttam egy Battonyán végzett 74 éves néni ma írt levelét. Nem csak a külalak volt gyönyörködtető, hanem a fogalmazási stílus is. Ennek kapcsán kezdtem el vele beszélgetni az „apácákról”, a régi iskolájáról. Felelevenedett a múlt és engem megérintett egy hajdan volt iskola világa. Ekkor határoztam el, hogy megkísérlem megfejteni az iskolanővérek titkát.

Sajnos, kutatásom kezdetekor nem várt falakba ütköztem, ugyanis a battonyai polgári leányiskola teljes dokumentációja megsemmisült a II. világháború alatt és az államosítás után. Ezért főleg interjúalanyaim visszaemlékezéseire és az iskola fennállásának utolsó évtizedében kiadott értesítőkre támaszkodhattam. Ez utóbbiak igen részletes és értékes anyagot szolgáltattak ahhoz, hogy töredékesen ugyan, de rekonstruálni tudjam az iskola 1935-től 1947-ig terjedő történetét.

Számomra a legfontosabb a hétköznapi iskolai élet feltérképezése, legjellemzőbb vonásainak megkeresése volt. Megkísértem képet kapni arról, hogyan folyt le a tanítási-tanulási folyamat, milyen lehetett a tanár-diák viszony, a közösségi légkör, milyenek lehettek a körülmények ebben az intézményben. Kiemelten fontosnak tartottam megvizsgálni a tanulók társadalmi és vallási megoszlását, illetve az iskola vonzáskörzetének felvázolását. Bizonyítékot kívántam lelni arra a feltevésemmre, hogy az iskola színvonala és nem felekezeti hovatartozása határozza meg a szülők választását.

Dolgozatom célja az volt, hogy egy II. világháború előtt működő felekezeti polgári iskola tanítási, működési rendszerét áttekintve kimutassak olyan értékes átvehető módszereket, melyek segítenének a ma iskolájának gyermekarcúbb megrajzolásához.

A rend történeti alapjai

A „Miasszonyunkról” elnevezett szegény iskolanővérek rendjének alapítása szorosan összefügg a „Notre-Dame” nővérek rendjével, hiszen az utóbbiban a történeti elődöt

tiszteletük. A Notre-Dame nővérek fő feladata a tanítás volt. Tanítórendként nevelőintézeteket állítottak fel, elsősorban előkelő katolikus családok leányainak számára, akik szigorú szellemű katolikus nevelésben részesültek. A nevelőintézetek mellett viszont a környék szegényebb leányai számára is nyitottak úgynevezett külső iskolákat. Munkásságuknak azonban gátat szabott a XIX. századi Franciaországban és Németországban történő szekularizáció.

Az oktatás hiányát Regensburg püspöke, *Wittmann Mihály* pótolni igyekezett Regensburg külvárosában, Stadtamhofban, ahol a zárdát bezárták és a városrész tanító nélkül maradt. Az ő kezdeményezésére indult útjára egy új tanítórend, a „Miasszonyunkról” elnevezett szegény iskolanővérek rendje.

Wittmann püspök a következőképpen valósította meg tervét: megbízta *Maurer György* segédlelkészt az elárvult iskola újraélesztésével és vezetésével, miközben három volt zárdai növendéket tanítónővé képeztetett és a szerzetesi életre neveltetett.

A püspök a Notre-Dame nővérek rendjének Szent Ágoston által lefektetett szabályai szerint készült rendszabályát vette alapul az új szabályzat megalkotásához, amely a kor viszonyainak megfelelő átalakításokkal született. A tanításban és a nevelésben az akarat képzése és a hittan elsajátítása kapta a legnagyobb hangsúlyt, hogy a növendékek egyenes jellemű felnőttekké váljanak. Ezenkívül a gyakorlati és a művészeti képzés is helyet kapott a tanrendben, énektanítás és kézimunka oktatás formájában.

A három nővér 1812-ben kapta meg a tanítónői bizonyítványt és vette át a leányiskola irányítását. Az intézmény főleg szegény lányok nevelésével foglalkozott és hamar felvirágzott, jó hírneve hamar átlépte a város küszöbét.

A három tanítónő közül a vezetésre legalkalmasabbnak Gerhandinger Karolina bizonyult, aki letette az örök szerzetesi fogadalmakat és felvette a Mária Terézia nevet. A rend hivatalosan Neunburgban alapított meg 1833. október 24-én¹ az első a rend számára felépített zárdába való megérkezésükkor.

A szegény iskolanővérek alapszabálya két lényeges pontban tér el az ős Notre-Dame társulat szabályaitól.

Fourier-i Szent Péter leányai főleg az előkelő gyermekek nevelésével foglalkoztak. Wittmann atya viszont a legszegényebb gyermekek nevelését és tanítását tűzte ki a rend fő feladatául. Tagjainak pedig a szegénység gyakorlását szent kötelességévé tette.

A másik elhatároló különbség a szervezeti felépítésben van: az új szervezet egy általános anya és főnöknő egységes vezetése alá van helyezve, míg a Notre-Dame apácák zárdái szerves kapcsolatot nem ápoltak egymással.

Terézia anya tanítói egyénisége

Mária Terézia anya *Gerhandinger Karolinaként* látta meg a napvilágot 1797. június 20-án Stadtamhofban. Édesapja *Gerhardinger Willibald* hajósmester, édesanyja *Huber Franciska* Karolina volt. A fiatal Karolina 1803-1809-ig járt a Notre-Dame nővérek által vezetett iskolába. A már fent említett módon tanítónői képesítést szerzett, majd letette a szerzetesi esküt. 1897-ben tért meg az Úr színe elé.

Terézia anya munkásságát elsősorban három tulajdonság jellemzi: az ügybuzgóság, az okosság és a vallásosság. Fáradhatatlan volt a tanításban, állandó figyelmet szentelt növendékeinek, megpróbált minél közelebb kerülni egyéniségükhöz, hogy a tananyagot mindenki egyaránt megértse és elsajátítsa. Cselekedeteit a jó szándék és a mély vallásosság vezérelte.

Terézia anya ekképpen határozta meg önmaga és a rend nővéreinek feladatát:

„A nővérek rendeltetése abban áll, hogy az ifjúságot az üdvösség tudományában megerősítsék, hogy az Isten és a felebarát igaz szeretetére neveljék, hogy kötelességeik pontos teljesítésére neveljék őket.”²

„Okos nővérek kellene, hogy a gyermekeket és azok szüleit helyesen kezeljék, hogy helytálljanak a különböző nehézségek közepe az iskolában és azon kívül. Legyen éles látásuk és erős akaratak.”³

A rend meglepedése Magyarországon

A „Miasszonyunkról” nevezett szegény iskolanővérek rendjének első külföldi tartománya Európában, Magyarország volt. A rendtartomány alapítása *Csajághy Sándor* csanádi püspök (1851–1860) nevéhez fűződik.⁴ A püspök meglepődve vette észre, hogy megyéjében, amely a XIX. század közepén 800000 katolikus hívőt számlált, egyetlen női kolostor sincs. Ekkor határozta el, hogy szerzetesnőket hív meg és telepít le egyházmegyéjében. A „Miasszonyunkról” elnevezett szegény iskolanővérek rendjére Oltványi Pál, a müncheni rendház titkára hívta fel a figyelmét. *Csajághy* püspök megtette a felkérést, amit Terézia anya el is fogadott. Az első nővérek 1858 októberében érkeztek meg Temesvárra. Szegedre 1873 szeptember 28-án⁵ érkezett meg szintén hat nővér. A rendház még ebben az évben elkészült. A letelepedés első évében három osztályú elemi iskolát és négy osztályos leánynevelőt indítottak. 1900 őszén ide helyezték a rend temesvári tanítóképzőjét. 1894-ben a nyolc osztály felső négy osztálya polgári iskolává alakult át, a megmaradt négy osztály pedig elemi iskolaként működött. A trianoni békekötés után az egységes rendtartomány szétagolódott. A harminckettől tíz Magyarországon határain belül maradt, tizenkilenc Romániához, három Jugoszláviához tartozott. 1923-ban a szegedi rendház a magyar tartomány anyaházává vált. Alá tartoztak a következő településeken lévő iskolák: Balatonlelle, Battonya, Csorvás, Debrecen, Elek, Földeák, Gödöllő, Fonyód, Igal, Kétegyháza, Kiskunmajsa, Makó, Pusztamérges; óvodák: Püspöklelle, Zsámbok; beteg és öreg nővérek otthona: Újszeged.⁶ Az első a rend által működtetett gimnázium 1934-ben alakult Árpádházi Boldog Margit leánygimnázium néven, majd 1939-ben egy négyosztályos ipari leányközepiskola létesült. Az államosításkor Magyarországon több mint négyszáz Karolina nővér működött. 1950-ben az állam és az egyház között létrejött megállapodás alapján a rend engedélyt kapott két gimnázium és egy internátus fenntartására.⁷ Az egyik intézet Budapesten volt megtalálható, *Patrona Hungariae* Gimnázium és Diákotthon néven, a másik Debrecenben *Svetits* Gimnázium és Diákotthonként. A rendszerváltás után Szegedre is visszatértek a rend apácai és a nagy múltú gimnázium újra benépesült, újra hangzik a gyereksíva.

A rend meglepedése Battonyán

Battonya a századelőn Makó után a második legnagyobb mezőváros volt Csanád vármegyében. A város népessége 1910-ben 13001 fő volt. Ebből mezőgazdasággal foglalkozók: 10056 fő, iparral foglalkozók: 208 fő, kereskedelemmel foglalkozók: 81 fő.⁸ Az utóbbi két csoporthoz hozzáadandó az eltartottak száma is. A fenti adatokból látszik, hogy erre az időszakra a gazdasági fellendülés volt jellemző, mely magával vonzotta a kulturális fellendülést is. Egy polgári iskola megalapításának terve már 1905-ben megfogalmazódott. A *Battonya és környéke* című napilap 1905. május 28-i számában a következő tudósítást találhatjuk:

„Lantos Lajos okleveles polgári iskolai tanár Aradról a héten Battonyán járt, több helyen látogatást tett és közölte tervét, hogy Battonyán egy nyilvánossági joggal felruházott magán polgári iskolát akar felállítani, és már ősszel megnyitni. Az eszmét életrevalónak találjuk, nálunk és környékünkön igenis megvan a polgári iskolához való anyag, csak utána kell járni, összegyűjteni és fellelkesíteni!”

Az elgondolás minden tekintetben helyén való volt, hiszen az 1868. évi XXXVIII. tc. az 5000 lélekszámot meghaladó községekre nézve polgári iskola felállítását is elrendeli.⁹ Az elképzelés 1912-ben realizálódott, amikor *Fodor Manó* községi főjegyző és *Polyánszky László* királyi tanfelügyelő segítségével ez év őszén megnyitotta kapuit a 2425 m² telekre felépült, utcai díszkerttel ellátott modern, egyemeletes polgári fiúiskola. Ugyancsak 1912. szeptember elsején nyílt meg a polgári leányiskola. Leleszi Vincze Mihály battonyai földbirtokos és neje, született Varga Katalin a Korona úton lévő 58. számú emeletes épületüket a temesvári Miasszonyunkról nevezett szegedi iskolanővéreknek hagyták azzal a kikötéssel, hogy ott katolikus leányiskolát létesítsenek. A község előljárási kérelmét a nővérek elfogadták és a misszióhoz a Csanád egyházmegyei püspök, *dr. Glattfelder Gyula* is áldását adta. A nővérek az új helyet 1912. augusztus 12-én foglalták el.¹⁰

Az első lak- és tanhelységnek a Verhovay-féle ház adott helyet, azonban az épület alkalmatlannak bizonyult. A megyéspüspök felhívására a község előljárási 1913. október 1-től a főbírói lakot bérelte ki. Később ez az épület átment a nővérek birtokába. Az épületet az apácák 1928-ban egy harminc növendék befogadására képes internátussal bővítette ki. 1927-től az iskola ideiglenesen átköltözött a polgári fiúiskola földszinti részébe. 1932-ben a rend számára új zárdát építettek, majd 1933. szeptember 1-jén a kultuszminiszter által engedélyezett 24 000 pengőn a zárdá kertjében új olasz reneszánsz stílusban iskola épült négy tanteremmel és irodahelyiségekkel.

A szegény iskolanővérek nevelésének alapjai

A „Miasszonyunkról” nevezett szegény iskolanővérek előtt kettős eszmény áll, melyet szabályoktól meghatározott, fogadalmakkal lekötött szerzetesi élet keretében igyekeznek megvalósítani. Egyrészt önmaguk tökéletesítése a cél, másrészt a leányifjúság oktatásával és nevelésével mások földi és örök boldogságát szeretnék elérni.

„Neveljétek a kisleányokat szűzies, erkölcsös hajadonokká, szelíd, hűséges hitvestársakká, jámbor, keresztény anyákká, szorgalmas, éber háziasszonyokká. Az oktatást ezért elhanyagolni nem szabad, mert az alapos jellemnevelés belátást és biztos tudást tételez fel.”¹¹

A Karolina nővérek nevelésének jelszava: „Nevelj önállóságra!”. Ők is felismerték a kor szellemi áramlatát, a nevelés és oktatás rendszerében folyó változásokat. Pedagógiai nézeteik a XIX. század végén jelentkező pragmatizmushoz köthetők. Párhuzamokat találhatunk Dewey és a rend nevelési eszménye között. Mind a két felfogás az életre való felkészítést tűzi ki célul. Olyan növendékeket szeretnének nevelni, akik képesek a problémákat, feladatokat önállóan megoldani már diákként, hiszen ennek a képességnek a segítségével cselekedni tudó és cselekedni képes felnőttekké válnak.

A szegény iskolanővérek mindvégig nagy hangsúlyt fektetnek az egyenes jellem kialakítására, a tisztességre, erényre, becsületre. E tulajdonságok kialakításának alapja a hittan. Mária Terézia anyja a hittant a legfontosabb tantárgynak nevezi. A kijelentés alapja nem csupán a vallásos érzület, hanem a Biblia örök és állandó igazságokat tartalmazó jellege.

A szentírás ismerete olyan fogódzól szolgál, amely bármilyen problémára képes megoldást adni a beléje sűrített élettapasztalat alapján.

Terézia anya nem csupán a nevelési célokat határozta meg, hanem a jó pedagógus ismérveit is:

„A nyugtalan, háborgó, vagy éppen indulatos lélek képtelen nevelni. A szelíd, alázatos lélek alkalmas a nevelésre. Az eredményes nevelésnek legszükségesebb tényezője és feltétele a kedély nyugalma.”

„Az iskolanővér derűs arccal, de szűzies méltósággal lépjen a gyermekek elé.”¹²

Mindemellett szükség van az alapos tudományos műveltségre is, hiszen csak az tud jól tanítani, akinek bő ismeretanyag van a birtokában, aki le tudja kötni diákjai figyelmét.

„A tökéletes iskolanővér eszményéhez tartozik, hogy az egyszer megszerzett műveltségi fokon nem állhat meg, hanem magát hivatásában tökéletesíteni igyekszik.”¹³

A növendékekhez való szelíd közelítés mellett fontos a fegyelem és a kötelességtudat. Ebben a tekintetben hasonlóságot fedezhetünk fel Don Bosco pedagógiájával, aki ugyancsak tanító rendet alapított. Az iskola fegyelme nem lehet rideg, de bizonyos mértékig szükség van rá, hogy a növendék csemete sudár fává növekedjék és ne ágas-bogas bokorrá.

A Karolina nővérek igénybe veszik a büntetést, de javító szándékkal. Fegyelmi büntetést csak súlyos esetekben alkalmaznak, testi büntetést viszont semmilyen mértékben sem.

A tananyagnak alkalmazkodnia kell a gyermek képességeihez, de a kellő életkorban sem lépheti túl a józan mértéket. A legjobb és legeredményesebb tanítás viszont az utánzóva tanuló gyermek számára a tanítónő magával ragadó példája.

Végző soron megállapítható, hogy a szegény iskolanővérek pedagógiája a nevelői személyiség pedagógiája.

A tanítás egysége

„Mindenuit egység, szeretet és Isten szelleme uralkodjék”¹⁴

A „Miasszonyunkról” elnevezett szegény iskolanővérek rendje hierarchikusan fölépülő szervezet. A rend területi tartományokra oszlik, ezeknek központja az anyaház, melynek vezetője a tartományi főnöknő és az anyaház alá tartoznak a fiókházak. A tanítás minősége, a tananyag, a tanítási módszerek viszont minden iskolában megegyezőek voltak. Az egységet az biztosította, hogy a nővéreket az egységes cél érdekében a közös anyaházban ugyanabban a szellemben, egységes irányelvek szerint képezték ki. Az oktatáshoz hozzátartozott a megegyező nevelési és tanítási módszer elsajátítása is. Elhelyezéskor tehát az új tanerő ugyanazon céllal és ugyanazon módon folytatta a nevelői munkát. A nővérek a mélyebb elméleti tudást állami egyetemeken szerezték meg. Így biztosítva volt a tantárgyhoz a megfelelő képzettség is.

Azonban az anyaházban elsajátított módszerek nem voltak dogmatikusak és állandó érvényűek. Az új tanítási módszerekről közlönyökön és továbbképzéseken keresztül minden nővér egyaránt értesülhetett és az alkalmazásuk komoly kötelességük volt.

A battonyai zárdába többek között a következő szakfolyóiratok jártak 1935-től 1941-ig:

- Hivatalos Közlöny
- Néptanítók Lapja
- Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja
- Gyakorlati Pedagógia
- Tanáregyesületi Közlöny

- Nemzetnevelés
- Katolikus Tanügyi Közlöny

Az egységes módszeres eljárást szolgálták az egész Rendben a Rend által kiadott tankönyvek. A szükséges tankönyvek jegyzékét az 1935-től 1947-ig minden évben az iskola által kiadott értesítők tartalmazták.

A nővérek útravalóul a következő Szent Ágostontól való idézetet kapták:

„Szükségben egység – a megengedettben szabadság –, de mindenben a szeretet”¹⁴

A tanulók társadalmi megoszlása

A battonyai polgári leányiskola tanulóinak létszáma fokozatosan növekedett, 1944-ben meghaladta a 300 főt. Az iskola fennállásának utolsó évében ez a szám a felére csökkent, pedig ekkor már koedukálttá kezdett válni az intézmény. Ez a csökkenés valószínűleg a háborúnak és az azt követő keserű gazdasági helyzetnek tudható be.

1. táblázat: *Az iskola népességének változása 1935-től 1947-ig*

Tanév	Osztályozott nyilvános tanulók				Osztályozott Magántanulók				
	I.	II.	III.	IV.	I.	II.	III.	IV.	Összesen
1935/36	24	27	26	20	2	-	-	3	102
1936/37	25	23	31	28	1	1	1	1	111
1937/38	31	20	24	26	2	1	1	-	105
1938/39	25	33	20	22	5	3	2	4	114
1939/40	27	33	32	22	3	4	2	1	124
1940/41	35	30	32	31	3	4	2	1	138
1941/42	35	44	36	35	17	23	14	6	210
1942/43	55	46	48	40	16	15	31	29	280
1943/44	56	60	59	47	13	15	26	26	302
1944/45	45	45	49	45	3	10	13	9	219
1945/46	52	53	54	45	11	18	34	21	288
1946/47	-	-	54	56	-	-	17	23	150

Az iskolának, mint a táblázatból is kiderül, voltak magántanulói, akik elsősorban családi okok miatt nem tudták vállalni az internátust. Az ő számuk az 1940-es évek elején a többszörösére nőtt. Úgy gondolom, a létszám változása nem egy demográfiai hullámnak tudható be, hanem az igény növekedésének a tudás, a képzettség iránt. A legszegényebb rétegek számára is fontossá vált, hogy taníttassa gyerekeit, mert az egy jobb jövő reményében álláshoz jutással kecsegtetett.

2. táblázat: *Szülők foglalkozás szerinti megoszlása*

Tanév	Kisiparos (fő)	Kisbirtokos (fő)	Egyéb (fő)
1935/36	26	9	köztisztviselő 10
1936/37	31	11	közl.-i tisztviselő 11
1937/38	27	17	értelmiségi 10
1938/39	25	24	köztisztviselő 11
1939/40	34	25	kiskereskedő 9
1940/41	40	35	közl.-i tisztviselő 9
1941/42	68	74	közl.-i tisztviselő 13
1942/43	63	62	napszámos 14
1943/44	60	76	napszámos 23
1945/46	34	118	kiskereskedő 17
1946/47	25	46	napszámos 43

Az ebbe az intézménybe járó gyerekek szülei elsősorban kisiparosok és kisbirtokosok voltak. Ez egy fejlődő község középrétege, amely jobb módúnak számított. De megfigyelhető az is, hogy a harmadik helyen a foglalkozás szerinti megoszlás nagyon vegyes. A háború előtti utolsó években nagyon megszorodik a napszámos gyerekek száma is. Ez azt bizonyítja, hogy az intézmény széles rétegek iskoláztatását egyesítette magában.

3. táblázat: *A diákok megoszlása a szülők lakhelye szerint*

Tanév	Battonya	Más község*	Más vármegye**
1935/36	55	40	2
1936/37	55	40	6
1937/38	60	29	3
1938/39	69	36	3
1939/40	71	44	3
1940/41	84	45	5
1941/42	101	99	10
1942/43	101	79	9
1943/44	113	101	8
1945/46	134	68	2
1946/47	150	21	1

* Csanádapáca, Csanádpalota, Dombegyház, Kaszaperpuszta, Kevermes, Kunágota, Mezőhegyes, Mezőkovácsháza, Nagylak-kendergyár, Tompapuszta, Belsőpereg, Makó

** Nagykamarás, Elek, Nagyszéksós, Medgyesegyháza, Pusztatotlaka, Szeged, Pécs, Budapest

A gyerekek szüleinek lakhely szerinti megoszlása igen változatos képet mutat, de azért a központokat be lehet határolni. Elmondható az, hogy többségében a gyerekek battonyiaiak voltak, de más községekből is érkeztek tanulók. Ezek száma mintegy egyharmadát teszi ki az iskola népességének. A más község elnevezés alatt a Csanád vármegyén belül lévő települések neve értendő. Ezért kapott külön kategóriát a más vármegye. Természetesen az ebbe a körbe tartozó gyerekek száma sokkal kisebb, ami elsősorban a távolságnak és a közlekedési nehézségeknek tudható be. Az adatokból kiderül, hogy ennek az iskolának a vonzáskörzete igen tág volt.

4. táblázat: *A tanulók felekezeti megoszlása*

Tanév	Római katolikus	Görög katolikus	Görögkeleti	Evangélikus	Református	Izraelita
1935/36	81	2	4	2	7	1
1936/37	87	-	6	4	2	2
1937/38	78	1	7	3	7	3
1938/39	89	2	5	2	6	4
1939/40	98	-	4	2	8	6
1940/41	116	1	6	1	8	2
1941/42	184	-	9	3	11	3
1942/43	160	-	12	6	11	-
1943/44	175	-	24	7	15	1
1945/46	160	1	25	3	13	2
1946/47	155	-	13	2	4	1

A felekezeti megoszlás jól tükrözi Battonya szociológiai térképét vallási szempontból. Ugyanis ezt a ma már városi rangot kapott települést a XVII. sz. végétől három nemzetiség lakja: a magyarok, a szerbek és a románok. A két utóbbi nemzetiség görögkeleti ortodox vallású. Ezért van az, hogy a katolikusok mellett a második legnagyobb számban ők vannak

képviselve. A görög katolikusok és az evangélikusok csekély számban vannak jelen, s ma már Battonyán mint felekezet megszűntek. Az izraelita vallású gyerekek elsősorban az értelmiségi és a kereskedő családok tagjai voltak. Ők nem tősgyökeres battonyaiak voltak, s a zsidóüldözés után számuk minimálisra csökkent.

A statisztikák vizsgálata után összegezhető, hogy a battonyai polgári leányiskola a környék adottságaihoz képest nagy számban látogatott intézmény volt, tág vonzáskörzettel rendelkezett, s a gyerekek felekezeti hovatartozása iránt vallási türelemmel viseltetett.

A Battonyai Római Katolikus Polgári Leányiskolába való beíratás követelményei

Ez a polgári iskola is az állami iskolákhoz hasonlóan különböző hivatalos okmányokat követelt meg a beíratáshoz:

- születési anyakönyvi kivonat;
- római katolikus növendékeknel keresztlevél;
- újrablokkot;
- az utolsó iskolai évről szóló bizonyítvány, illetőleg elemi iskolai értesítő.

Ebben az időszakban a polgári iskolai oktatás nem volt ingyenes. Mégsem mondható el az, hogy a tandíj megterhelte volna a szülőket. Ez azzal is bizonyítható, hogy a háború előtt a napszamos gyermekek száma fokozatosan emelkedett.

Fizetendő díjak

Beíratási díj:	2,50 pengő
Tandíj:	50 pengő
Fenntartási díj:	10 pengő
Összesen:	62,50 pengő

A szülők számára megengedett volt, hogy a tandíjat havi részletekben is fizethessék.

Annak a diáknak, aki be szeretett volna iratkozni ebbe az intézménybe, felvételi vizsgát vagy különbözeti vizsgát kellett tennie. A felvételi vizsga tárgya mindkét esetben a magyar nyelv, a német nyelv és a számtan-mértan arra az évre adott tananyagából került ki. A vizsgát általában augusztus 31-én tartották, díja 20 pengő volt.

Az iskolai élet

Egy intézmény akkor nevezhető iskolának, ha abban szervezett oktató-nevelő munka folyik. A tanítási-tanulási folyamat résztvevői a tanárok és a diákok, akik csak együttműködve képesek a kívánt célt, a tananyag elsajátítását és a személyiség nevelődését elérni. Természetesen az iskola rendjét szabályok határozzák meg, amelyek biztosítják a megfelelő körülményeket a tanításhoz és a tanuláshoz.

A tanítás reggel nyolc órakor kezdődött, az osztályfőnökök viszont már legkésőbb fél nyolckor az osztályban kellett várják a növendékeket és ők felügyeltek rájuk órakezdésig. Ez alatt a fél óra alatt a gyerekek még át tudták nézni a leckéjüket, át tudták ismételni a szóbeli házi feladatokat. Nyolc óra előtt 5 perccel csengettek először, amikor a tanulóknak el kellett foglalniuk a helyeiket és csendben kellett várniuk a belépő pedagógust. Ez a kis idő elegendő volt arra, hogy a diákok lelkiileg ráhangolódjanak a soron következő órára. A belépő tanárt „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntéssel fogadták. Az azt nap első óra kezdetén közösen elimádkozták a „Jöjj el, Szentlélek...” kezdetű imát, majd elmondták a Hiszekegyet. Ez

utóbbi az utolsó óra végén is elismételték. Az órák 50 percig tartottak, melyet tíz perc szünet követett. A szünetet, ha az idő megengedte, kötelezően az udvaron kellett eltölteni, hogy felfrissüljön a lélek és a test. A gyerekeknek napi öt órájuk volt, ami visszaemlékezések szerint nem volt túlságosan megterhelő:

„Tanulni természetesen kellett, a házi feladatot mindig következetesen megnézték. Mégsem érzem azt, hogy túl sok időnket vette volna el a tanulás. Habár lehet, hogy a gyengébb tanulók ezt másképp érezték.”¹⁵

Az iskola házirendje a napirend mellett kötelezően előírta a vasárnapi szent misén való részvételt és a katolikus lányoknak a lelki gyakorlatokon való jelenlétet. A gyerekek viszont ezt nem érezték tehernek, hanem kötelességnek, hiszen úgy otthon, de főleg az iskola légköréből adódóan vallásos szellemben nevelkedtek.

„Órák előtt volt izgulás is, ilyenkor bementünk az épületben lévő csendes kápolnába egy kis segítséget kérni. Akkor még volt hitünk, hiszen a legfőbb tantárgy a hittan óra volt.”¹⁶

Szabályozva volt a napi és az ünneplő viselet is. Hétköznapokon az egyenruha sötétkék rakott szoknyából és fehér-kék csikos ingből állt, ünnepnap a Bocskai-ruhát kellett felvenniük, ahol a felső rész is sötétkék volt.

Az iskolanővérek nagy gondot fordítottak arra, hogy az iskola fizikai körülményeiben is ideális legyen a tanuláshoz. A tantermek tágasak és világosak voltak, a kertből pedig sosem hiányoztak a virágok.

„Jó volt átlépni az intézet kapuját, ott béke és nyugalom volt. Az állandóan gondozott virágágyak a nővérek dolgos kezeit dícsérték.”¹⁷

Az iskola épülete összesen 273,17 m² alapterületen feküdt, ebbe beletartozott négy 47,2 m²-es tanterem, egy 36 m²-es tanári szoba, a 20,4 m² alapterületű szertár, és a 27,97 m²-es énekes terem. Az épülethez hozzátartozott a játszótér és az udvar, összesen 2984 m²-en. Ezek a paraméterek biztosították azt, hogy a létszám nagyfokú emelkedése ellenére sem okozott gondot a gyerekek elhelyezése.

Az iskola tantestülete

A tantestületet alkotó tanárok elsősorban a rend kihelyezett nővérei voltak, akik azonban tudásukat a noviciátus mellett világi felsőoktatási intézményekben szerezték. Mivel nagy hangsúlyt helyeztek a hitoktatásra, az iskolában törekedtek arra, hogy mindenki felekezete szerint részesüljön az igehirdetésből. Ezért a római katolikus plébános mellett órát adtak a református lelkész és az ortodox papok is. Az iskola vezetése vallási türelemmel viseltetett a más felekezetekhez tartozók iránt.

„Ami szerintem nagyszerű volt és Battonyán természetes, hogy soha-soha nem különböztették meg a más vallásúakat vagy a más ajkúakat. Az etnikumok a lehető legtermészetesebb harmóniában és szimbiózisban éltek.”¹⁸

A templomba járás és a misehallgatás kötelező volt. A katolikus lányoknak pedig időként lelki gyakorlatokra kellett menniük. A nem katolikus tanulók számára a jelenlét nem volt kötelező.

A tantestület összetétele 1935 és 1947 között

Igazgatónők

SCHEIBLING MÁRIA TEOFÍLIA 1935–1940 (1941–42 beteg) mennyiség és természettudomány

MOÓR MÁRIA XAVÉRIA 1942–1947
földrajz, természetrajz, vegytan

Tanárok

FISCHER MÁRIA BÓNA nincs adat – 1940
mennyeség és természettudomány

PÁKEY MÁRIA TERÉZIA nincs adat – 1940
nyelv- és történettudomány

DR. GOTTESMANN JOLÁN nincs adat – 1935
történelem, természetrajz

HABRAM MÁRIA LETÍCIA nincs adat – 1942 (elhalálozott)
tanítónő

LEIDENBACH MÁRIA EDMUNDA nincs adat – 1937
kézimunka

PÓR MÁRIA CELESZTA nincs adat – 1947
rajz, ének

TÍMÁR JÚLIA nincs adat – 1939
torna

ZUBÁN MÁRTA 1936–1937
magyar, német

DROZDIK ARANKA nincs adat – 1937
magyar, német

BÜKKÖS MÁRIA HILDEGARDIS 1937–1938
kézimunka

SHELTT ERZSÉBET 1938–1939
magyar, német, történelem

VOJNICZKY MÁRIA MATILD 1938–1941
kézimunka

KÉCSKEI MÁRIA JOHANNA 1940–1945
magyar, történelem

RÓSA MÁRIA JOLÁN 1940–1942
magyar, történelem, torna

BERÉNYI MÁRIA EVARISZTA 1940–1942
mennyeség, természettudomány

CZÚCZ ANNA 1940 – tanulmányai folytatása miatt elhagyta az intézetet
mennyeség, természettudomány

WELKER MÁRIA SZIDÓNIA 1942–1945
okleveles munkamesternő

GYÖNGYÖSI MÁRIA FIDELIS 1943–1945
mennyeség, természettudomány

VAAAL MÁRIA MERCEDES 1943–1944
magyar, német, történelem

BARTA MÁRIA REGINA 1945–1946
tanítónő

NAGY MÁRIA ANGELIKA	1945–1947
mennyiségtan, természettudomány	
MILLEKER MÁRIA	1945–1946
tanítónő	
PUSZTAI MÁRIA REMÍGIA	1945–1946
mennyiségtan, természettudomány	
BENKŐ MÁRIA MODESZTA	1946–1947
tanítónő	
BOROS MÁRIA SAROLTA	1946–1947
kézimunka	
BUCZKÓ MÁRIA FRIDOLINA	1946–1947
tanítónő	

Hitoktatók

Római katolikus:

DR. MÜLLER ANTAL	1935–1937
TÓTH LÁSZLÓ	1936–1939
HALÁPI JÓZSEF	1938–1939
DR. SZILAS JÓZSEF	1939–1940
FÜLÖP ISTVÁN	1940–1942
KÖRMENDI SÁNDOR	1941–1943
LAKOS ENDRE	1942–1944
SINGER FERENC	1943–1944
BACSIKA SÁNDOR	1945–1947

Református:

VÖRÖS LAJOS	1936–1947
-------------	-----------

Evangélikus:

BENKÓCZI DÁNIEL	nincs adat – 1937
TÓTH KÁROLY	1938–1942
FECSE PÁL	1943–1947

Izraelita:

DR. DURCHSCHLAG ISTVÁN	nincs adat – 1944
GUTTMANN SÁNDOR	1947–1945
GUTTMANN ÁRANKA	1946–1947

Görögkeleti szerb:

PANDUROVITY MIHÁLY	1936–1942
PANDUROVITY BORESZLÁV	1942–1944
GRUNCSITY MILÁN	1945–1947

Görögkeleti román:

MAGDU JÁNOS	1936–1947
-------------	-----------

5. táblázat: *A tantestület számbeli változásának kimutatása*

Tanév:	Létszám:
1935/36	9
1936/37	10
1937/38	10
1938/39	10
1939/40	10
1940/41	11
1941/42	9
1942/43	8
1943/44	8
1944/45	8
1945/46	8
1946/47	8

A fenti összefoglaló táblázatból és felsorolásból látszik, hogy a tizenkét tanév alatt az iskola személyi összetétele állandó változásban volt. Kevés volt azoknak a nővéreknek a száma, akik huzamosabb időt töltöttek az intézményben. Ennek oka, hogy a rendi főnökség más székhelyekre irányította át őket. Ugyanez figyelhető meg a római katolikus hitoktatóknál. A változások viszont nem jártak együtt a különféle szaktárgyak tanárainak hiányával. Minden pedagógusnak megvolt a képzésének megfelelő órája, de néhány tantárgyat felváltva is tanítottak. Ilyen volt a háztartástan, a német nyelv, egészségtan, kézimunka, torna. Azt viszont érdekes megfigyelni, hogy az iskola létszámának drasztikus emelkedése nem járt együtt a tantestület számának emelésével.

Az osztályozás módja

A közoktatási miniszter kiadott rendelete szerint 1939-ig a következő osztályozási mód volt érvényben: külön kellett értékelni a magaviseletet és a tanulmányi előmenetelt. A magaviselet kaphatott példás, jó, tűrhető és rossz minősítést. A tanulmányi előmenetel jeles, jó, elégséges és elégtelen értékelést kaphatott.

Az 1939. évi május 10-én kelt 135 593/1939. IX. sz. rendelet alapján a magaviselet négy osztályzata csak az első osztály tanulóira lett alkalmazható. Ekkor került be a használatba az első osztály színjeles növendékei számára az általános „kitűnő” osztályzat.

Ez a rendelet meghatározta a magaviselet és a tanulmányi előmenetel elbírálásának szempontjait, s elrendelte, hogy a tanulók ezentúl rendszeretettől is érdemjegyet kapjanak. A magaviselet osztályzásánál figyelembe kellett venni a valláserkölcsi meggyőződést, a nemzethűséget (hazafias magatartás), a jellembeli tulajdonságokat (egyenyeslelkűség, jóindulat, akarati fegyelmezettség, tiszteletudás stb.), a kötelességtudást, a szorgalmat, a magatartást, az iskolán kívül a tanuló társakra gyakorolt hatást. A rendszeretetet a következő kritériumok szerint kellett értékelni: a tanuló testi gondozottsága, ruhájának gondozottsága, könyveinek, író- és rajzszerének gondozottsága, dolgozatainak és rajzainak kiállítása, iskolába járásának pontossága, a rábízott teendők elvégzése. Az előmenetel osztályzatának kialakítása szintén szempontok szerint történt. Ezek: a tanuló tárgyi ismerete, felfogó és ítélőképessége, érdeklődése és figyelme, kifejezőképessége, önállósága, kötelességteljesítése.

A polgári leányiskolában oktatott tantárgyak:

hit- és erkölcstan
magyar nyelv

német nyelv
 történelem
 földrajz
 növény- és állattan
 ásvány- és vegytan
 természettan
 számtan és mértan
 élet- és egészségügyi ismeretek
 háztartási és nevelési ismeretek
 rajz
 szépírás
 kézimunka
 ének
 testgyakorlás

Később a felosztás kissé megváltozott, mivel megszűnt a szépírás és teljes jogú tantárggyá vált 1938-tól a zene és a társadalmi ismeretek.

Az érvénybe lépett NAT-tal összevetve jelentős hasonlóságokat és egyezéseket láthatunk. A tantárgyak nem koncentráltak, hanem részletesebb ismereteket kívánnak nyújtani egy-egy tudományterületen belül.

Ami feltűnő és sajnos a mi korunk nevelési programjában nem szerepel: az a szépírás. Ennek a tantárgynak nemcsak oktatási, hanem hatékony nevelési célja is volt. A gyerekek esztétikai érzékét nevelte és türelemre, az írás iránti tiszteletre tanított. Hangsúlyozott volt az életre nevelés törekvése is, hiszen a lányok a háztartási és nevelési ismeretek, illetve az egészségügyi óra alatt praktikus, jól hasznosítható képzést kaptak.

„A háztartástan órákon tanultunk szabni, varrni, hímezni. Év végére vizsgadarabokat készítettünk, fokozatosan egyre nehezebbeket. Negyedike már ruhát, szoknyát, blúzt kellett varrnunk.”¹⁹

Tanulmányi kirándulások

A tanítás gyakorlati jellegét, az étellel való összekapcsolását szolgálták a tanulmányi, szaktárgyi kirándulások. A lebonyolítás előkészítések után megállapított tervszerűen a célkitűzések szellemében folyt. Megfigyelték, hasznosították a község minden jellegzetesebb földrajzi, növény- és állattani, gazdasági és történelmi adottságát. Értékesítették a vegytan, fizika és egészségügyi körébe tartozó tapasztalati anyagot.

A kirándulások áttekintése:

Szeptember: I–II. és IV. évf. Battonyai határ, községi liget, Szarazér-csatorna, gödrösök, konyhakert, virágoskert, Kiserdő. Felszín, talaj: Erdei fák, cserjék. Vízrajz: őszi növények, őszi munkák. Az erdő ősszel.

Október: I–IV. évf. Battonyai határ, szélmalom, szőlőskert, séta, utcák, középületek. Helyi piac, pékség, fazekasműhely, nagyvásár, battonyai határ. Őszi mezőgazdasági munkák. Éghajlat. Szőlő feldolgozása, község települési viszonyai. Élményszerzés. Sütőde felépítése, Anyagfeldolgozás, élményszerzés. Látósi, éghajlat meghatározása, nap járása.

November: I–IV. évf. Községi temető, virágkertészet, templom, zárdaépület, szoká-

sok, üvegház, szobanövények, építóstílusok.

December: IV. évf. Szeszfőzde: pálinkafőzés.

Január: I-IV. évf. Gazdaság: disznóölés, jéggyár, nyúltenyésztés. A sertés haszna, jéggyártás folyamata.

Február: IV. évf. Kertészet: melegágyi növények.

Március: I-IV. évf. Községi határ: hengermalom. Mező tavasszal, tavaszi növények Gőzgépek, a gabona feldolgozása.

Április: IV., I-II. évf. Szikvízgyár, vágóhíd, réglagyár. Községi liget: szikvízgyártás folyamata. A szarvasmarha részei. Építőanyagok: fák, cserjék virágzása.

Május: I-IV. évf. Községi határ: hengermalom. Kilátás a toronyból, Stefánia egyesület (orvosi rendelő), Kártékony rovarok, villanytelep, látósfk növelése, röntgengép vizsgálata.

A tantervi kirándulásokon kívül a gyerekeknek délutáni elfoglaltságokat is szerveztek, amelyek szervesen kiegészítették az iskolában folyó tanulmányi munkát. Elmentek a méhészetbe, a postára (ahol a telefon és a telegráf működését ismerhették meg), géplakatoshoz az oxigéntartály, a forrasztó, a dinamó, a fűjtató megtekintése céljából.

A gyakorlati képzés az iskola falain belül is folyt, gazdasszonyi teendőkre is sor került:

– Tejvizsgálat, tejtermékek készítése, tojásvizsgálat.

– Lány- és keménytojás főzése, rántottasütés.

– Lisztvizsgálat. Szent Miklós napjára mézestésztát sütöttek, s megajándékozták az iskola minden tanulóját.

– A sütés-főzés fontos járulékaként képezték magukat a terítés, tálalás művészetében.

– Többször rendeztek nagytakarítást az osztályban.

– Gyakorolták a ruházat gondos megőrzésének, tisztántartásának a módját. Különbféle pecséteket tisztítottak, vasaltak.

– Ízlésük, szépérzékük fejlesztését szolgálták a lakás berendezések megfigyelése, valamint képzőművészeti kiállítások megtekintése.

– A legértékesebb gyümölcsfajtákat a Gyümölcstermelő Egyesület őszi kiállításán tekintették meg. A gyakorlatban ezt az eltevés, befőzés során hasznosították.

A helyi kirándulásokon kívül tanulmányi utakat is szerveztek Magyarország különböző tájegységeire. Néhány helyszín: mátraverebély-szentkúti zarándoklat, mezőhegyesi ménésbirtok, Budapest megtekintése. Az évek során látogatást tettek még Mezőkovácsházán, Szegeden, Makón és Kolozsváron stb.

A növédek a vidéki kirándulásokat rendkívül hálásan fogadták, hiszen keveseknek adatott meg, hogy a vármegye határain kívül utazhassanak és tapasztalatokat szerezhessenek. A diákok az élmények szépségétől meghatottan számoltak be az 1935-ös mátrai kirándulásukról:

„...tüzesebben dobogott a szívünk, amikor a Mátra regényes csúcsai elénk tünedeztek. Megszólt a legendás magyar múlt. Mátraverebély, a kicsiny hegyvidéki falucska, mint a Hunyadi család ősi bölcsője suttogott felénk... Egy órai szekerezés után vonatra szálltunk, s robogtunk Salgótarján felé. Robogtunk, pedig szerettük volna néha-néha megállítani a zakatoló vasóriásunkat, hogy közelebből is szemügyre vehessünk egy-egy természeti érdekességet, például a zagyvapálfalvi földalatti hómezőt. Sok, nemes élvezetet nyújtott a fejlődő gyárvaros szemlélete, a ferencesek újonnan épült temploma, a tisztviselők

virágpompában úszó házsora, a kultúra gondos kezét tükröző hegyoldal, de a legjobban lekötötte figyelmünket ideutazásunk tulajdonképpeni céljának, a Salgótarján-Rimamurány Acélgyárnak száz meg száz érdekessége. Az izzó vas alakítása lenyűgöző látványt nyújtott. Most értettük csak meg igazán, mennyi fáradságba, verejtékgöngybe kerül a legkisebb szeg elkészítése is.”²⁰

A tanárok ekként látták a gyerekek lelkesedését: „Május 25-e nagy-nagy örömnapp volt. Csatlakoztak a Mátraverebély-Szentkút zarándoklathoz. Az ősi kegyhely szent áhitata, a Mátra gyönyörű vidéke annyira elbűvölte szívüket, hogy nincs más vágyuk, minthogy jövőre újra elmehessenek és pedig nem egyedül, hanem a kedves szüleikkel.”²¹

A tanulmányi kirándulások áttekintéséből megállapítható, hogy azok a lányok, akik ebbe az intézménybe jártak nemcsak elméleti, hanem hasznos gyakorlati tudnivalókkal is gyarapodtak, amik a vizuális szemléltetés folytán maradandó emlékké váltak. A ma iskolájában sajnos egy tanévben csak őszi, illetve néha tavaszi kirándulást szerveznek, a szűkös anyagi keretek miatt sokszor korlátozott létszámban. Az üzemlátogatások, természetben tartott órák nagyon ritkák, pedig a gyerekekben sokkal jobban megmaradnak a vizuálisan érzékelt vagy tapasztalt, érzett jelenségek. A pedagógusnak szintén könnyebb, ha nem az osztályteremben kell lekötnie az osztály figyelmét, hanem a szabadban, séta közben „mesélhet” a körülöttünk lévő világ csodáiról.

Önképzőkörök, sportkör

Az iskolában hosszabb múltra a „Szívgyárda” nevű diákegyesület tekinthetett vissza. A csoport létrejöttének célja a vallásos irányú önképzésben gyökeredzett. Az együtt töltött órák alatt a gyerekek egy plébános vagy nővér vezetésével arra törekedtek, hogy minél alaposabban megismerhessék Isten Igéjét, a bibliai történeteket és azok tanulságát. Az önképzés mellett az apostolkodást vállalták magukra. Többek között a „Szív” című újság terjesztését, amely az ifjúsághoz szóló, vallásos érzelmű, nevelő szándékú folyóirat volt. Tavasszal és ősszel vásárokat rendeztek, csere vagy saját maguk által készített tárgyakból. A vásár bevételét nemes célokra ajánlották fel: XI. Ince pápa szobrára, az épülő templomra, a szegény tanulók segélyezésére. Gyűjtést rendeztek a sokgyermekes anyák megsegítésére, a nyomorék gyerekek otthona és a kínai-magyar jezsuita misszió javára. Versenyeken vettek részt: száz darab kis Szív-naptár eladásával hat diák és egy kísérő ingyen ellátásban részesülhetett a Szívhéten és annak rendezvényein. A Kis Hitterjesztő bélyeggyűjtő versenyén értek el helyezést. Imahadjáratot szerveztek a néger missziók további fellendüléséért és a spanyol vallásüldözés megszűnéséért, a pápa felgyógyulásáért. Fáradoztak a helybeli népmisszió sikeréért. Rávettek szüleiket, hogy részt vegyenek a szentbeszédeken. Ők maguk minden pénteken vagy naponként áldoztak. A Szívgyárda tevékenysége céljaul a dolgozó és jötevő Jézus utánzását tűzte ki, a jellemalakítást helyezte a központba. Az egyesület minden évben alakuló ülésén választotta meg a tiszti kart, mely nagykapitányból, kiskapitányból, jegyzőből és osztályvezetőből állt. Felkarolták a vallási ünnepek megszervezését. Rendszeres ájtatosságot szerveztek lelkük jobbításáért. Női hivatásukat a napsugarak világító, melegítő tulajdonságaihoz hasonlították, védőszentjüként Szent Józsefet tisztelték.

Az intézmény más jellegű ifjúsági csoportja volt az Árpádházi Szent Erzsébet védelme alatt álló önképző kör, mely 1934-ben alakult. Az egyesület a hitélet mélyítése és az ünnepélyek megrendezése mellett tanulmányi versenyeket is szervezett.

Évente megünnepelték november 17-én Szent Erzsébet napját. Ekkor a témához kötődő színdarabokat adtak elő, és adakozásra buzdították a nézőközönséget. A jövedelem nagyobb részét a szegény tanulók segélyezésére fordították. Karácsony ünnepén néhány családnak szeretetadománnyal segítettek.

Az önképzőkör feladata volt a farsangi multság megrendezése is. Az ünnep nem vesztett érdeklődéséből egyik tanévben sem. A lelkes diákbeszámoló tanúsítja mind ezt.

„Minden osztály első akart lenni, most nem a dicsőségben, hanem a mások mulattatásában. Elsőrendű színészek, bohócok, táncosok léptek fel, változatos és mulattató számokkal” (1935).

„Hány társunk – kit máskor szerény csendességében alig vettünk észre – mutatta be ügyességét, tiszta szívből fakadó vidám humorát, szellemes ötleteit. Olyan gazdag, változatos műsorral léptek fel, hogy egyik csodálkozásból a másikba estünk” (1936).

„Farsangkor nyilvános műsoros előadást tartottunk szép erkölcsi és anyagi sikerrel” (1937).

A szórakozás mellett nem maradt el a szellem pallérozása sem. Ezt szolgálták az önképzőkör gyűlései. Ezek az összejöveteleken különböző diszciplínákon belül ismerkedtek egy-egy neves személyiséggel, akik cselekedeteik, eredményeik révén követendő példaként álltak előttük. Ünnepelték irodalmunk legjobbjait, művészeket, hazafiakat.

Szerveztek rajz, ének, földrajz, történelem, helyesírási versenyeket. Az iskola színvonalát és eredményességét mutatja, hogy országos tanulmányi versenyeken szép eredményeket értek el:

Országos számtan verseny Rákóczi-érmese 1936-ban Szilágyi Margit;

1937-ben részt vettek az Ifjú Polgárok Lapjában hirdetett versenyen, ahol az összes induló közül a battonyai intézmény számtanból első helyen, a többi tantárgyból nyert pontszámokkal együtt, összesen a második helyen végzett;

1940-ben a Magyar Tavasz országos versenyén számtan-mértan kategóriában a legmagasabb pontszámot érte el az iskola csapata.

Az önképzőkör kéthetente, illetve havonta tartotta gyűléseit. Az első ülésen került megválasztásra a tiszti kar: elnök, titkár, jegyző, pénztáros. A tantestület irányító segítségét és módot adott arra, hogy a gyerekek az értelmi színvonaluknak megfelelően munkálkodjanak. A gyűlések anyagát lehetőleg maguk állították össze. A működés fő elve az volt, hogy mindenki részesüljön a tudás gyümölcséből. Mindenkinek fel kellett lépnie szavalattal, kiselőadással, magán- vagy páros jelenetekkel, saját írásával, illetve megcsillanthatta zenei képzettségét is. Bemutathattak népitáncot, de elkalandozhattak a természettudományok területére is.

A lányok minden évben jelszót kerestek az évi munkájukhoz:

„Új lendülettel, nagy akarással, friss lelki erővel indultunk az iskolaévnék. Nemes célkitűzések, sok-sok tanulni vágyás, a jobb és kiválóbb felé való törekvés fűtötte mindnyájunk lelkét. Többet, mindig többet. Nemesebbnek lenni, finomodni, művelődni, ez volt az idej jelszó.” (1938)

A szellemi munka mellett nagy gondot fordítottak a test edzésére. A Karolina iskolákra egyébként is jellemző volt, hogy hangsúlyt fektessenek erre a tárgyra, mert a higiéniaira való nevelés szorosan összefüggött a test egészségre való nevelésével. Ezt a célt mozdították elő a sportkörök.

A battonyai „Miasszonyunkról” nevezett szegény iskolánövérnek polgári leányiskolájában is működött sportkör, melyet Zrínyi Ilonáról neveztek el. Az egyesület 1934. szeptember 15-én alakult meg hetven taggal. A lányokat két korosztályba osztották, hogy ne okozzon problémát a foglalkozásokon az eltérő életkor, és az eltérő fizikai adottság. Hetenként egyszer gyűltek össze játékra, ritmikai és könnyebb atlétikai gyakorlatok végzésére. Sokan itt tanultak meg kerékpározni és korcsolyázni. Minden tanévben év vége felé nyilvános tornaünnepélyt rendeztek, amire meghívták a szülőket, rokonokat, barátokat. A lányok büszkén mutatták be gyakorlásaik eredményét:

„A tornavizsgák ünnepségszamba mentek. Hosszú heteket töltöttünk azzal, hogy tanuljuk a karika, buzogány és gimnasztikai gyakorlatokat.”²²

Mivel az iskolának nem volt tornaterme, a téli foglalkozásokat a polgári fiúiskola erre alkalmas helyiségeiben tartották 1942-ig, amikor a katonaság lefoglalta azt. Az iskola vezetése ennek ellenére megpróbálta életben tartani a sportkört, de a hideg beálltával működését fel kellett függeszteni. Igyekezettük nem volt eredményes, mert az egyesület az 1943/44-es tanévben megszűnt.

Később már a tantervi tornaórák megtartása is gondot okozott, mert a ritkán kölcsönkapott polgári fiúiskola tantermét 1945-ben bombarobbanás elpusztította. Amíg jó idő volt a tornaórákat a szabadban tartották, de tél közeledtével erre a célra csak az osztálytermet használhatták. Természetesen mindezek a körülmények igen nagy problémát okoztak, de ennek ellenére a tornaórák megtartásához ragaszkodtak.

Az iskolai értesítőkben évekre lebontva kimutatás található a tanulók egészségi állapotáról. Kisebbs-nagyobb megbetegedésekről szó esik, de 1942-ig mindez nem jellemző. A gyerekek minden évben átestek szem- és tüdővizsgálaton, de a feljegyzések örömmel számolnak be arról, hogy a megbetegedések száma igen csekély. A kedvező egészségügyi helyzetet a tantestület az iskola tisztaságával, a tantermek egészséges fekvésével és gondozottságával, a virágos, fás, tágas udvarral magyarázta. Haláleset 1935-től 1945-ig egy fordult elő: 1937-ben Hitmann Etelka harmadik osztályos tanuló tüdőgyulladásban elhunyt. 1945-től viszont megszorodik a betegségek száma. Elsősorban a vitaminhiány okozott gondot, de megjelentek különböző fertőző betegségek is (pl. vörheny, himlő). A háború miatt kialakult mostoha körülmények több áldozatot, fiatal életet követeltek.

Iskolai ünnepélyek

Mint minden oktatási intézménynek, a battonyai polgári leányiskolának is voltak olyan jeles napjai, melyek megünneplésre kerültek. Az ünnepélyek három csoportra oszthatók: világi (felsőbb szervek által elrendelt), egyházi és diákünnep. Az ünnepségek száma nagyrészt az adott tanévtől, évfordulóktól függött, de voltak olyan megemlékezések is, amelyekre minden évben sor került. Ezek közé tartozott:

- Október 6. – az aradi vértanúk napja;
- November 18. – Magyarországi Szent Erzsébet napja;
- December 12. – Krisztus-Király dicsőítése;
- December 20. – karácsonyi ünnepély;
- Február – farsang;
- Március 15. - 1848-as forradalom és szabadságharc napja;
- Május 3. – Anyák napja;
- Május 19. – Madarak és fák napja.

1938-tól az iskola életében is érezhetővé vált az aktuális nagypolitika és ennek áttétje, a kultúrpolitika hatása. 1938. november 02-án megszületett az első bécsi döntés, mely Magyarországnak ítélte 11927 négyzetkilométert Csehszlovákia területéből. Ez a történelmi tény adott alkalmat arra, hogy az 1938/39-es tanévben az ország iskoláiban ünnepségsorozatot szerveztek.

„November 5-én intézetünk a helybeli iskolákkal együtt az Országzászló elé vonult, hogy lelkes örömmel szentelje meg azt a boldog pillanatot, amikor dicsőséges honvédeink először lépik át a szakadozó trianoni határvonalat.”

„November 6-án este iskolánk is bekapcsolódott a község által rendezett hazafias ünnepélybe. Megint felzúgott a kórus: Mindent vissza! Óskomárom, Érsekújvár, Rimaszombat, Munkács, Ungvár, Szép Beregszász, Losonc, Léva, Rozsnyó, Kassa; egymillió magyar testvér tér ma vissza!”

„November 10-én honvédeink kassai bevonulás napján hivatalos szünetet tartottunk.”

„November 11-én délelőtt 11 órakor, a rádió közvetítése nyomán tanítványaink együtt ünnepeltek Rákóczi legendás városával.”²³

A fentebb idézett beszámolók – úgy hiszem – szemléltető példái annak, hogyan képes az állami vezetés manipulálni a felnövekvő ifjúság világnézetét; hogyan képes olyan közhangulatot szítani, amelyben eltörpül az egyén életének jelentősége, a háború borzalmai és a dicsőséggel együttjáró halál.

Ezeknél az állami ünnepeknél sokkal bensőségesebbek voltak az iskola „saját” ünnepségei. Ilyen volt a novemberi Szent Erzsébet nap, ahol a vallásos élet elmélyítése, az áldozatvállalás, az erkölcsös életre való figyelemfelhívás volt a cél. Ezt támasztják alá az összeállított műsorszámok:

- a) Uhlár György: Szent Erzsébet hercegasszony
- b) Blaskó Mária: A csoda
- c) Szent Erzsébet legendája
- d) Berecz E.: Népdal
- e) Harmat A.: Szent Erzsébet hallgass meg
- f) Pohárnok Jenő: Magyar Szent Erzsébet, stb.

A gyermekek által preferált ünnepségek valószínűleg a Mikulás-nap, a farsangi bál és a Madarak és fák napja lehetett. Mikuláskor elsősorban ők lepték meg egymást kisebb ajándékokkal, csomagocskákkal, de előfordult, hogy más a rendtartományhoz tartozó iskoláktól kaptak ajándékot.

A Madarak és fák napja népszerűségét az okozta, hogy elsősorban nem szavaltoktól és kóruszámoktól zengő ünnepség volt, hanem a szabadban eltöltött játék. Ügyességi versenyeket, mókás játékokat szerveztek a számukra. Az ünnepség célja a természet szeretetére való nevelés és a természet szépségének hangsúlyozása volt.

„Madarak és fák napján a battonyai kiserdőbe egész napos kiránduláson voltunk. Ott ügyességi versenyek vártak ránk. Lovaskocsi vitt bennünket, ami külön élmény volt. Erről fényképet is őrzök, ahol látszódik osztályfőnökünk, a megboldogult Leticia nővér.”²⁴

Tanári továbbképzések, értekezletek

A tantestületi értekezletek a nevelő-oktató munka összhangját, a haladás szellemének biztosítását szolgálták és szolgálják ma is. Ezekben az összejöveleken lehetőség nyílt rá, hogy a tanárok megvitassák az aktuális szervezési problémákat, a diákokkal kapcsolatos

kérdéseket és az oktató-nevelő munkában felmerülő didaktikai, szakmai előrelépéseket. Egy tanévre lebontva a tanári értekezletek száma a következőképpen alakult: egy alakuló, kilenc havi rendes, három (a szám módosulhatott) rendkívüli, kettő (a szám módosulhatott) magánvizsgálati és egy záró értekező.

Az alakuló értekezleten lefektették azokat a fontosabb nevelési és módszertani elveket, amelyeket a tanári kar évi munkája során vezérfonalnak tekinthetett. Sor került a tantárgybeosztás és az órarend ismertetésére, az osztályfőnöki tisztség és egyéb foglalkozások kijelölésére, a módszeres és szülői értekezletek, valamint az osztályfőnöki órák tervezeteinek összeállítására. A tanév folyamán megtartott havi rendes értekezleteken a rendeletek és a szervezési kérdések megvitatására került sor, e mellett a különböző pedagógiai tárgykörhöz tartozó munkák ismertetésére is. Az alábbiakban az 1935/36-os tanév alatt megtartott értekezletek témáinak bemutatásával példát kaphatunk a tantestületben folyó munkáról:

– Szeptemberben megállapították a Szívőárda és az Önképzőkör éves munkatervét. Megvitaták Csapó István „Óravázlatok” cikke nyomán a vázlatkészítéssel kapcsolatos kérdéseket.

– Októberben meghatározták az írásbeli dolgozatok tárgykörét és a szaktárgyi kirándulások tervezetét. Zubán Márta bemutató tanítást tartott magyar nyelvből.

– Novemberben megtörtént az első félévi ellenőrzés. Megbeszélték azokat a módokat, melyekkel a tanulók szorgalmát s a tanulmányi színvonalat emelni lehetne.

– Decemberben a szegedi polgári iskola igazgatói gyűlésének lefolyását tárgyaló „Polgári iskolai kérdések” című könyvével foglalkoztak.

– Januárban Farkas Emőd Gondolatok a fogalmazás-tanítás köréből című cikke került megtárgyalásra. A cikk alkalmat adott a fogalmazás-tanítás legújabb módszereinek megismerésére. Utána az értekező foglalkozott az osztályozás tárgyilagossá tételeivel is.

– Februárban az osztályfőnöki óra fontosságáról értekeztek, különböző szaktárgyi cikkeket vitattak meg. Habram Mária Leticia bemutató órát tartott rajzból.

– Márciusban az értekező témája a verseny jellemfejlesztő hatása volt.

– Áprilisban megvitatásra kerültek a tanulmányi eredmények.

– Májusban beszámoltak az új módszerek szerint megtartott osztályfőnöki órák tapasztalatairól.

– Júliusban záróértekezőt tartottak.

Bemutató tanításokra minden évben sor került lehetőleg úgy, hogy a tanév során több szaktárgy tanítása is lehetőséget kapjon. A tantestület részére szánt bemutatókon kívül minden tanár kötelezve volt arra, hogy mások óráit látogassa, hospitáljon. Az átlagosan hospitált órák száma egy évben 16-30 között mozgott. Erre egyrészt azért volt szükség, hogy a jobban használható módszereket átvehessék egymástól és hogy kontrolálják egymás munkáját. Az óravázlatok megírása szintén kötelező volt, ezek ellenőrzésére az igazgatónő volt hivatott. Minden tanár kötelessége volt, hogy figyelemmel kísérje és hasznosítsa a tökéletesebb szellemi képzettséget, gyakorlatibb értékű tudást biztosító eljárásokat. Az oktatás eredményessége érdekében törekedniük kellett a minél szélesebb körű szemléltetésre. Ehhez nyújtottak segítséget a jól felszerelt szertárak, szaktárgyi kirándulások.

Megítélésem szerint ezek az összejövetelék jelentősen elősegítették a pedagógiai, didaktikai munka javulását, a fiatalabb nővérek pedagógussá érésének folyamatát. Rendki-

vül fontos volt számukra, hogy ne csak a szaktárgyak tudásanyagát sajátítsák el, hanem a legjobban használható módszereket is, amivel átadhatják tudásukat tanítványaiknak.

A tanári kar számára legalább olyan fontosak voltak a szülői értekezletek, mint a tantestületiek. A szülőkkel való foglalkozás, beszélgetés szervesen hozzátartozott a tanárok munkájához, hiszen megfelelő szülői háttér, biztatás nélkül a lányok tanulmányi előmenetele sem volt biztosított. Az „Értesítőkből” meg is található néhány szülőkhöz intézett szó, amely ezeken az értekezleteken hangzott el:

„Ha az iskola valamely rendeletet ad ki, kérjük, fogadják el azokat ellenkezés nélkül, hogy a gyermek ne érezze az alkalmazkodás kellemetlen voltát. Nem jó bírálgatni a gyermek előtt az iskolai törvényeket. Érett megfontolás után látnak azok napvilágot, s mindenkor a gyermekek érdekeit szolgálják.”²⁵

Előfordult olyan értekezlet is, amelynek témája az intő megjelenése, célja, helyes fogadása és tudomásul vételének legtökéletesebb módja volt.

A fentiekből levonható az a következtetés, hogy az iskola számára a növendékek nem csak akkor voltak fontosak, mikor az intézmény falain belül tartózkodtak, hanem akkor is, ha az időt családjukkal töltötték. A tanárok pontosan tudták, hogy a legfőbb nevelés a családban történik és ezt kiegészíti az iskola. Az azonban nem várható el, hogy a pedagógus minden irányú nevelést magára vegyen. Jó eredmény csak akkor érhető el, ha iskola és család kölcsönösen, szervesen együtt működik.

Az iskola felszereltsége

A magas színvonalú minőségi oktatás szerves feltétele egy adott iskola taneszközök terén való jó ellátottsága. Az iskolában és a tanítás során használt eszközök egyaránt segítik a pedagógus és a diák munkáját. A tanár eredményesebben tud magyarázni a szemléltető eszközök segítségével, a tanuló könnyebben tudja felfogni és megjegyezni a tananyagot. Az emberek nagyrészt vizuális beállítottságúak, ezért a tanítási-tanulási folyamatban a szemléltetőeszközök nagy hatékonysággal alkalmazhatók. A battonyai polgári leányiskola tantestülete tudatosan törekedett arra, hogy a tantárgyakhoz szükséges szemléltető eszközöket beszerezze. Volt, amit saját erőből finanszíroztak, de adományokat is felhasználtak ilyen célra, illetve a gyerekeket ösztönözték arra, hogy egyéni gyűjtéssel gyarapítsák a szertárak állományát.

„A diákok földrajzi és természetrajzi gyűjteményt is létesítettek, fizikai eszközöket készítettek” (1937/38).

A tantestület sokáig fájlalta, hogy a rendszeres filmoktatást nélkülözni kellett, mert az iskolának nem volt saját filmkészüléke. Törekvésüket azonban 1938-ra siker koronázta:

„Végre a filmet is besorolhattuk rendszeres szemléltetési eszközeink közé. Filmező gépet szereztünk be, s így lehetővé vált, hogy a tanult anyaggal párhuzamosan mutathattuk be a filmen szemléltethető dolgokat” (1938/39).

„Az Oktatófilm Kirendeltség filmjeit rendszeresen bemutatjuk. Egyöntetű megállapításunk, hogy a vetítések élénkebbé, élvezetesebbé teszik az előadást” (1939/40).

Az 1939-es év „Értesítőjében” megtalálható az a lista, amelyen a tanév során levetített filmek felsorolása szerepel. Ez szám szerint 93 darab oktatófilm. A szemléltetés kedvéért felsorolok néhányat, hogy érzékeltetni lehessen azt a széles látókört, amit ez a tanintézet képviselt:

1. A vér keringése
2. A Szentföld
3. Kolozsvár
4. Üveggyártás
5. A víz energiájának felhasználása
6. London és a Thames
7. Japán, a felkelő nap országa. I-V.
8. Csángó magyarok Bukovinában
9. A robbanómotor
10. Hogyan készül az újság

A teljes felsorolás láttán az emberben felvetődik a kérdés, hogy a mai községi iskolákban hány és milyen témájú oktatófilmet vetítenek le. Ebben a tekintetben a válasz nem lehet a pénz, hiszen a II. világháború előtti évek gazdasági helyzete a világválság miatt Magyarországon is kedvezőtlen volt. Igaz, hogy a mi világunkban a televízió sok mindent pótol, de az ifjúság többnyire nem a gyér számú ismeretterjesztő filmeket nézi. Ezért biztosan hasznos lenne, ha az iskolákban sűrűbben használnák az oktatásnak ezt a kiegészítő, eredményes formáját.

A könyvtár

Az intézmény könyvtárának nagyságáról csak 1944-ig lelhető fel adat, de arról van kimutatás, hogy melyik tanévben milyen tartalmú és című könyvekkel gazdagodott.

A beszerzés kétféle tagolódott: tanári könyvtár és ifjúsági könyvtár.

5. táblázat: *A könyvtár nagyságának és értékének változása 1935-től 1944-ig*

Tanév	Darab	Érték (pengő)
1935/36	538	2983
1936/37	556	3045
1937/38	552	3165
1938/39	607	3414
1939/40	656	3663
1940/41	719	3848
1941/42	785	4103
1942/43	850	4387
1943/44	891	4657

6. táblázat: *A könyvvállomány gyarapodása 1935-től 1944-ig*

Tanév	Tanári		Diák	
	Darab	Érték (pengő)	Darab	Érték (pengő)
1935/36	4	25	4	6
1936/37	10	42	8	20
1937/38	15	69	85	102
1938/39	36	196	17	51
1939/40	35	209	14	39
1940/41	54	154	9	31
1941/42	21	145	45	108
1942/43	29	171	35	113
1943/44	9	120	32	149

A kimutatásokból látszik, hogy a könyvállomány úgy értékben, mint darabszámban nyolc év alatt (sajnos nincs több fellelhető adat) szinte a duplájára nőtt. A táblázatokban külön nem emeltem ki a folyóiratok, újságok számát, tehát értékük beleértendő az összesítésbe.

Néhol észrevehető a darabszám csökkenése. Ez abból adódik, hogy a tanulóknak minden évben kiosztottak jutalomkönyveket munkájuk elismeréséért. Nem tartottam szükségesnek külön kimutatást készíteni a megvásárolt és ajándékba kapott könyvek arányáról, mert az ajándékozás nem számottevő. Az iskola többnyire megvásárolta a kiadványokat.

A tanári könyvtárban elsősorban kézikönyvek, szakkönyvek szerepelnek, az ifjúsági szekció pedig az életkornak megfelelő ismeretterjesztő, szépirodalmi, hitéleti témájú könyvekből állt.

Néhány cím a tanári könyvtárból a teljesség igénye nélkül:

- Dr. Rózsa Dezső: Gyakorlókönyvek az idegen nyelvek tanulásához
- Király Dezső: Sportszerű labdajátékok
- Luttor Ignác: A díszíróírás kiskatéja
- Buzás László: A nevelő tanár lélektana
- Szerb Antal: Magyar irodalomtörténet
- Pintér Jenő: Magyar nyelvvédők könyve

Válogatás az ifjúsági könyvtárból:

- P. Markó Marcell: Szibérián át a kolostorig
- Weiser-Beluska: Alpesi fény
- Pálosy Éva: Békességre hív minket az Isten
- Dr. Kalmár Gusztáv: Ismeretlen népek, néptelen földek
- Csűrös Emilia: Ripsz és Ropsz

A tanárok a diákokat nemcsak a könyvek használatára, kölcsönzésére buzdították, hanem a kiadványok megvételére is, hogy kiépítsék és gyarapítsák házi könyvtárukat. A választás segítése érdekében a tantestület jegyzéket készített az ajánlott könyvekről. Így próbálták rászoktatni a tanulókat a könyv szeretetére, tiszteletére, hasznos voltára.

Folyóiratok

A battonyai polgári leányiskolában a könyvek mellett természetes volt a folyóiratok használata, a bennük lévő információk beolvasztása az általános műveltség körébe. Ezeket az újságokat meglepően nagy számban vásárolták. Többnyire a folyóiratok segítségével tudták a tanárok naprakészen nyomon követni a pedagógiai, vallási és világi életben történt változásokat. Többször megesett, hogy egy-egy szakmai témájú cikk tanári értekezlet témája lett és megvitatásra került. A lapok beszerzése itt is kettéválasztható tanári és tanulói részre.

Folyóiratok

Tanároknak: Hivatalos Közlöny, Néptanítók Lapja, Magyar Kultúra, Jézus Szentséges Szívének Hírnöke, Katolikus Akció, Az Út, Szent Terézke Rózsakertje, Katolikus Tanítónők és Tanárnők Lapja, A Cselekvés Iskolája, Gyakorlati Pedagógia, Magyar Ünnepek, Tanáregyesületi Közlöny, Testnevelés, Turisták Lapja, Magyarosan, Elet, Magyar Kórus, Katolikus Misszió, Missziós Hírnök.

Diákoknak: Magyar Tavasz, Ifjúság és Elet, Szentföld, Négergyermek, Szent Antal Ifjúság, Kis Hitterjesztő, Ifjú Polgárok Lapja, Vasárnapi Könyv.

Hetilap: A Szív

Napilap: Nemzeti Újság

A folyóiratok felsorolása nem teljes, mivel a lapok bizonyos része szinte évenként változott, cserélődött. A lejegyzettek többnyire azok, amelyeket jellemzően sokáig járattak. A számadat azonban így is meglehetősen impozáns egy olyan iskolát tekintve, ahol a tantestület száma 8-10 fő körül mozgott.

Szertárak

A polgári iskolában a szertárak eszközszükségletének beszerzése és a taneszközök számának folyamatos bővítése nagy hangsúlyt kapott. Bár minden évben nem sikerült minden szertárba újdonságokat venni, de az anyagi juttatásokat próbálták úgy elosztani, hogy az ellátás az iskolai munka kiszolgálásához megfelelő számú eszközt tudjon biztosítani. A könyvtárak ellátottságával összehasonlítva, itt az iskola szinte kizárólag önerőre támaszkodhatott, mivel ajándékozás nagyon ritkán történt. Ez viszont az eszközök speciális jellegével magyarázható.

8. táblázat: *A szertárak eszközállományának változása 1935-től 1947-ig*

Szertárak	Darab									
	'35/36	'36/37	'37/38	'38/39	'39/40	'40/41	'41/42	'42/43	'43/44	'46/47
Történelmi	33	33	33	33	33	33	33	33	33	13
Művészettört.	-	1	1	1	1	-	-	-	-	-
Földrajz	10	11	12	13	13	13	15	15	17	7
Természetr.	70	70	70	124	124	124	182	182	204	61
Ásványtani	60	60	248	248	248	-	-	-	-	-
Kémiai	180	180	180	180	182	430	430	430	433	290
Fizikai	41	57	100	102	102	103	104	104	110	50
Mértani	8	8	10	11	13	14	17	17	22	16
Rajz	2	2	2	2	3	3	14	14	16	8
Torna	101	113	128	128	128	128	137	137	137	74
Ének	25	25	25	25	26	28	38	38	38	4
Egészségtan	-	-	-	3	4	34	34	34	34	14
Kézimunka	-	-	-	10	10	10	10	10	12	3
Nyelvi felsz.	-	-	-	-	10	10	10	10	10	5
Légtalmi f.	-	-	-	-	-	-	-	-	5	-

Az összesítés a tanévvégi leltárak darabszámát veszi alapul. Az 1944/45 és az 1945/46-os tanévre vonatkozólag nem sikerült adatokat felkutatni. A kimutatást megnézve kitűnnek azok a tantárgyak, melyekhez kimondottan sok szemléltető eszközt, taneszközt használtak. Ilyen a természetrajz, az ásványtan, a kémia (az utóbbi kettőt 1940-től összevonták), a fizika és a tornaszertár. Az eszközök számának bővülése együtt járt a tantárgy oktatási színvonalának emelkedésével. Ezt bizonyítja, hogy néhány tanuló helyezéseket ért el az Ifjú Polgárok Lapjában meghirdetett fizika pályázaton. Eszközállományuk tíz év alatt a duplájára vagy néhol a triplájára nőtt. A számokból látszik a háború pusztító hatása, mert 1946-ra megsemmisült a szertári állomány fele. Meggyőződésem, hogy a pusztítás a nővérek munkájában nem okozott volna hátrányt, hiszen áldozatos munkájukkal néhány év alatt biztosan beszerezték volna újra a szükséges szertári kellékeket. Számukra ez a lehetőség viszont nem adatott meg, mivel az intézményt 1947-ben államosították.

Kötelező tankönyvek

A használandó tankönyvek jegyzéke minden évben megtalálható volt a polgári leányiskola értesítőjében. A könyveket az iskola szerezte be, de meg kellett őket vásárolni. A jegyzék többnyire nem változott. Ragaszkodtak az évek során használt könyvekhez (ez magyarázható a tankönyvpiac nem olyan bőséges ellátásával, mint amilyenbe ma van részünk). A szülők figyelmét azonban felhívták arra, hogy mindenből csak a legújabb kiadást fogadják el, ha ők esetleg máshonnan kívánták volna beszerezni a tankönyveket. A különböző osztályok tantárgyaihoz szükséges könyvek szerzői nem változtak, tehát egy stílusban íródott tankönyvcsaládokat választottak. A tananyag tematikusan és egymást kiegészítve, életkornak megfelelően volt felépítve. Pl.:

I. osztály: Katekizmus

II. osztály: Biblia

III. osztály: Szenttartástan

IV. osztály: Egyháztörténet

De ugyanez az építkezés figyelhető meg a magyar nyelv és irodalom esetében is. Az első két évben olvasókönyvet és nyelvtankönyvet használtak, de már harmadikban Arany Toldiját és stiliztikát illetve negyedikben költészetant és irodalomtörténetet.

A tankönyvek kiválasztásából következtetni lehet arra, hogy mindenből a tökéletes alapok elsajátíttatása volt a cél, hogy a gyerek ha akar, tudjon később önszorgalomból is továbbhaladni a tananyag speciálisabb részében. A jegyzékből az is kitűnik, hogy alaptantárgynak a hittan, a magyar, a német nyelv, a számtan és a földrajz számított. Ezeket többnyire négy évig tanulták, kivéve a földrajzot, amit háromig. A többi tantárgyat egy illetve két évig oktatták.

*A tankönyvek jegyzéke:***I. osztály**

Katekizmus

Dr. Prónai Lajos: Magyar olvasókönyv

Dr. Alszeghy-Sík: Magyar nyelvtan

Dr. Haugsethné Lamács Lujza: Mein erstes deutsches Buch

Dr. Kalmár Gusztáv: Földrajz

Dékány: Természetrájz

Dr. Simon Károly: Mennyiségtan

Harmath-Sík: Szent vagy Uram

Szendrei Imre: Új énekiskola

Atlasz

II. osztály

Dr. Pokorny Emánuel: Biblia

Dr. Prónai Lajos: Magyar olvasókönyv

Dr. Alszeghy-Sík: Magyar nyelvtan

Dr. Haugsethné Lamács Lujza: Mein zweites deutsches Buch

Dr. Kalmár Gusztáv: Földrajz

Dékány: Természetrájz

Dr. Simon Károly: Mennyiségtan

Harmath-Sík: Szent vagy Uram
Szendrei Imre: Új énekiskola
Atlasz

III. osztály

Demkovics: Szertartástan
Dr. Prónai Lajos: Stilisztika
Lehr: Arany Toldija
Dr. Meszlényi Antal: A magyar nemzet története
Dr. Kalmár Gusztáv: Földrajz
Dr. Haugsethné Lamács Lujza: Mein drittes deutsches Buch
Lévay-Horváth: Fizika
Dr. Szenes: Számтан
Horváth-Sík: Szent vagy Uram
Szendrei Imre: Új énekiskola
Atlasz

IV. osztály

Pongrácz: Egyháztörténet
Dr. Prónai Lajos: Költészetтан és irodalomtörténet
Dr. Haugsethné Lamács Lujza: Mein viertes deutsches Buch
Dr. Meszlényi Antal: A magyar nemzet története
Dékány: Vegytan
Dr. Párkányi Emil: Egészségtan
Dr. Haugsethné Lamács Lujza: Háztartási és nevelési ismeretek
Dr. Szenes: Számтан
Harmath-Sík: Szent vagy Uram
Szendrei Imre: Új énekiskola

Összegzés

Dolgozatomban arra törekedtem, hogy minél részletesebben bemutassam a Battonyai Római Katolikus Polgári Leányiskola bő egy évtizedének történetét. Kutatásom során olyan értékeket fedeztem fel, melyek a ma iskolájából hiányoznak.

A volt növendékek kivétel nélkül szeretettel emlékeznek vissza régi tanárnőikre. Figyelemre méltó, hogy a nővérek jóságossága, gyerekek iránti szeretete mellett a szigorúságot emelték ki volt pedagógusaik legfőbb erényének. Az itt kapott megalapozott ismeretek kihatással voltak egész életükre. Volt aki az egyetemi katedráig vitte, volt akiből háziasszony lett. Ki-ki a saját szorgalma és értelmi képessége szerint. De azt a tudást, amit ebben az iskolában hozományul kaptak, kivétel nélkül hasznosítani tudták. Ehhez sok tekintetben hozzájárult a tanári karnak az a szemlélete, mely szerint a tudás alapját sok esetben a tapasztalat adja. A tanulmányi kirándulások táblázatát áttekintve az ember önkéntelenül is visszagondol saját általános iskolai tanulmányaira. Hányan mondhatjuk el magunkról, hogy röntgengépet vizsgálhattunk, vagy a biológia órán a növényhatározót nem a tanteremben, hanem az erdőben használtuk.

Mindezek mellett viszont nem csorbult az elméleti képzés eredményessége sem. Az iskolánővérek követendő módon hoztak létre szintézist a mindennapi élethez szükséges

tudnivalók és az alpműveltséghez tartozó ismeretek között. A képzés célja minden esetben a logikus gondolkodás képességének kifejlesztése volt, amely mindenki számára elengedhetetlen az életben való boldoguláshoz. Ennek az iskolának a nevelési alapelve szerint a gyerekeket az életre kellett nevelni, az életre kellett felkészíteni.

A kutatásomat elindító kérdés az volt, hogy miben rejtett az iskolanővérek tanítási módszerének titka. Vizsgálódásom során azonban rá kellett jönnöm, hogy a módszer csak másodrendű, a legfontosabb mindig a tanár személyisége, hiszen példamutatásával olyan ismereteket, tapasztalatokat tud átadni, amelyek egyetlen tankönyvben sem találhatóak meg.

Az 1948. évi XXXIII. törvény elrendelte a nem állami iskolák fenntartásának az állam által történő átvételét, az azokkal összefüggő vagyontárgyak állami tulajdonba vételét és személyzetének állami szolgálatba való átvételét. A nővérek szétszéledtek. Ma a volt katolikus polgári leányiskola neoklasszicista stílusú épületében állami nevelőotthon működik. Az épület külső formája megmaradt, de a falak között az oktatás iskolai formában megszűnt.

„A szép virágos udvar most játszótér. A hittan nem kötelező, s a gyerekek is nehezebben kezelhetők. Más lett a rendszer, mások a fiatalok.”²⁶

Jegyzetek

- ¹ GÉCZY M. I.: *A Miasszonyunkról nevezett Szegény Iskolanővérek rendjének története és nevelési rendszere*. Szeged, 1941. p.11. [a továbbiakban: G. M. I.]
- ² G. M. I. 35.
- ³ G. M. I. 36.
- ⁴ G. M. I. 51.
- ⁵ G. M. I. 52.
- ⁶ G. M. I. 55.
- ⁷ GECSE GUSZTÁV: *A szerzetesség története*. Bp., 1995, 122.
- ⁸ KELIGER MARGIT: *Adatok Battonya történetéhez 1700-tól napjainkig*. Battonya, 1994, 67. [a továbbiakban: K. M.]
- ⁹ K. M. 84.
- ¹⁰ K. M. 85.
- ¹¹ G. M. I. 34.
- ¹² G. M. I. 35.
- ¹³ G. M. I. 35.
- ¹⁴ G. M. I. 37.
- ¹⁵ Jaczkó Istvánné (szül: Kovács Mária) Az interjú készítette: Tompán Magdolna [a továbbiakban: J. I.]
- ¹⁶ J. I.
- ¹⁷ J. I.
- ¹⁸ Tyirityán Katalin. Az interjú készítette: Tompán Magdolna. [a továbbiakban: Ty. K.]
- ¹⁹ Ty. K.
- ²⁰ Battonyai Római Katolikus Polgári Leányiskola Értesítője. Szeged 1936. p.13. (továbbiakban: Értesítő).
- ²¹ Értesítő 1936, 15.
- ²² Ty. K.
- ²³ Értesítő 1938, 16.
- ²⁴ J. I.
- ²⁵ Értesítő 1937, 10.
- ²⁶ J. I.

Pataky Zoltán

Szemtanú

Világháború és Rákosi-rendszer (1. rész)

A történelemtanárok régi kívánsága teljesült akkor, amikor 1995-ben megjelent Salamon Konrád Magyar Történelem 1914–1990 című műve, amely hiteles áttekintést ad erről a korszakról. Az első világháború eseményeit természetesen csak képekből, hallomásból ismerem, de a másodikat átéltem. A könyv olvasása közben arra gondoltam, mennyi személyes élményem van ezekről az évekről. Ilyen élmények teszik színessé, szemléletessé a történelmet. Ismerem ezt az irodalmat is, de az eseményekről nem sokat beszéltem. Miért ne írnam le azokat? Időm van rá, aztán vagy kiadják, vagy nem, legfeljebb a gépelési munka vész kárba, ha leírom.

Érett korban érdeklődtem a politika iránt. Időnként beküldtem egy-egy levelet egyes szerkesztőségekbe, aztán vagy megjelentek, vagy nem. Mindez jól tükrözi felfogásomat, hozzászólásomat a napi politika stílusához, gyakorlatához. Szemlélteti a napi politika aktuális kérdéseit. Elhatároztam, hogy csak politikai vonatkozású eseményekről írok. Ha ez nem mindig sikerült elnézést kérek, én is ember vagyok.

1933-ban születtem. Apámat az iskolából vitték el katonának, így nem tudott leérettségizni. Kiskereskedőként próbálkozott családjá eltartásával, ez azonban többnyire a nyomor szint körüli életszínvonalat biztosított számunkra. Erősítette ezt gyakori betegsége, majd 1940-ben, 40 éves korában meghalt. Én hétéves voltam ekkor, öcsém kettő. Anyám a közellátási hivatalban kapott állást – a háború alatt ilyen is volt –, majd az egri megyei ügyészségen mint adminisztrátor, később előadóként dolgozott. Sok küzdelemmel nevelt fel minket.

Mindezt bevezetéként írom le, most térek át az események ismertetésére.

Háborús évek

1942 áprilisában aktuálissá vált a hajnyírás. Elmentem a jó öreg borbélyunkhoz, Papp bácsihoz. Nagyon sokat kellett várakozni, mert a műhely tele volt öreg katonákkal, akik a frontra indulás előtt rendes fejjel kívántak elbúcsúzni a szülőföldtől. Őket soron kívül nyírták meg. Az egri Dobó téren volt a búcsúztató. Ott voltam, gyerekfejjel nem tudtam felmérni, hová mennek. A Donhoz vitték őket. Sebesülten, fagyott lábakkal tértek vissza néhányan, a volt iskolát hadikórházzá alakították át, ott részesültek orvosi kezelésben. Később olvastam a magyar hadvezetés filozófiájáról: a katona az katona, nem valószínű, hogy élve visszajön, mi értelme lenne kiosztani a téli öltözéket. Bezzeg idehaza bőrruhában láttam katonákat.

Emlékszem a régi katonadalokra:

„mi bakák már harcra várunk, hogy legyőzzük Szovjetuniót” vagy:

„Honvéd bajtárs a Dnyeperen, körülötte már égnek a falvak,

gépmadár zúg át a fellegen, csikorognak a hernyótalpak” vagy:

„nyúlbor, lopott kutya nyúlbor, füttyülő a kezébe hehehe.

Eladjuk a döglött liba májat, veszünk rajta Zálíkának selyembugyogót”.

Az egri laktanya környéke tele volt tanokkal. Ebben a laktanyában teljesített szolgálatot Szálasi Ferenc. A Széchenyi és a Mária utca sarkán volt egy kis fűszerbolt. A 30 év körüli boltos így köszöntött: „kirtás: éljen Szálasi!” Merész dolog volt ez még akkor! Kevesen tudják, hogy milyen volt a nyilas jelvény. Szálló sítalpat ábrázolt.

Elemi iskolában Rakvác Rezső igazgató tanított. Kiváló pedagógus volt, de rossz

emlékeim is vannak vele kapcsolatban. Második osztályban rendszeresen verte a gyerekeket. Tartani kellett a tenyerünket, és kíméletlen ütésekért mért rá. A negyedik osztályban, állítólag minisztériumi engedéllyel gimnáziumi előkészítő osztályt alakított. Pedagógiai szisztémája a becsvágy volt. A tanulmányi eredményeket „katonai rendfokozatok” adományozásával honorálta. Különböző zsinórokat lehetett felvarni a kabát ujjára, ez jelentette a rendfokozatot. A tanítók csodájára jártak eredményeinknek. Ez főleg a földrajz tanulásában nyilvánult meg. Mint a vízfolyás, úgy fújtuk a földrajzot. Az persze nem tűnt fel, hogy minden tájegység-nél jóformán ugyanazt mondtuk el. Az előrelépés egymás vizsgáztatásával történt.

Amikor az iskola még nem volt hadikórház, minden tanítás végén elszavaltuk a Magyar Hiszekegyet. Ez így hangzott:

*Hiszek egy Istenben,
Hiszek egy hazában,
Hiszek egy isteni örök igazságban,
Hiszek Magyarország feltámadásában,
Ámen.*

Később, amikor már másik iskolában kaptunk elhelyezést, emlékszem az alábbi mondatra: orosz repülőtémadás hazánk ellen. Zilahy Lajos két kislánya és nevelőnője meghalt. Ezután rendszeressé váltak az orosz berepülések. Este 8 óra körül rendszeresen mondta a rádió: „zavarórepülés: Ungvár, Rahó.” Ekkor mindig lementünk a pincébe, de minek? Igaz, egyszer ledobtak egy sztálingyertyát Eger fölé. '44 nyarán aztán lebombázták az Irgalmas Kórházat. Valószínűleg a postát akarták eltalálni.

Emlékszem 1944. március 20-ra. Két vagy három homokszínű német Tigris vonult át a városon. Ugyanezen az útvonalon Kerecsend felé hosszú szekérsorok mentek át a városon, menekülők voltak. A német megszállás alatt a Dobó gimnáziumban német parancsnokság volt. Amikor a német

katonák benéztek az osztályunkba, *Heil Hitler!* köszönéssel fogadtuk őket.

Az ostromot az Árnýékszala egyik pincéjében töltöttük. Ágyat is vittünk le. Voltak, akik már várták az oroszok bejövetelét. Egy november reggel aztán teljesült a kívánságuk. Orosz lovasok vágattak az utcán, majd lejöttek a pincébe is. Eleinte barátságosak voltak, a kínált ételmet is elfogadták. Aztán jött az este, zseblámpával a nők arcába világítottak. Kiválasztottak egy néhány napja szült fiatal anyát, elvitték... A közeli Gróber pincében konténer nagyságú hordókból folyt a bor, senki nem zárta el. Volt köztünk egy szemét ember, aki kitalálta, hogy a tulajdonos fia magyar százados, és az adóvevő rádióját a bejárati trágyadobban rejtette el. Nosza szétdobták a trágyadobot, de semmit nem találtak. A feljelentőt egy elhárítós katona ütötte-verte, hogy hol a rádió. Eközben a másik katona, aki tört magyarságot színlelt, maga köré gyűjtötte az asszonyokat, és előadta, hogy ő hívó katolikus, mutatta a nyakában lógó keresztet, nyilván azért hogy bizalmat ébresszen maga iránt. Néhány nappal később, amikor a pince már üres volt, két katona pisztollyal keresett germánt. Két nap múlva aztán megkezdtek a német nevéük összegyűjtését. Aki túlélte, három év múlva tért vissza. Kellett a munkáskéz a Szovjetunióban.

A pincéből feljőve lakásunkat feldúlva találtuk. Aztán orosz iroda telepedett a lakásba. A kapitánynak fontos beosztása lehetett, mert állandóan jött-ment. A többiek látható tisztelettel viselkedtek vele. Egy tanáros kinézetű idős katona térképvezetést készített. Volt egy fiatal, aki megszemélyesítette a vidám orosz típusát. Állandóan füttyölt, énekelt, harmonikázott. Valószínűleg futár lehetett. A negyedik idős földműves benyomását keltette. Anyámnak akkor halt meg a nagynénje, sírt. Jött a kapitány, kérdezi, miért sír? A válasz ez volt:

grószmutter kaput. Á, nem kell azért sírni, grószmutter sztari.

A szomszédban volt a konyha. Lehetetlen ételeket főztek. A kapitánynak hoztak valami húsfélét tésztával, de a tészta le volt öntve baracklekvárral. Máskor egy kismalac volt a tányéron, leborotválva, egészben. Mivel kenyerünk nem volt, az oroszok maradék kenyerét ettük. Ezt észrevettük: „mamka pacemu” vagyis miért nem szólnunk, ha nincs kenyerünk, rögtön hoztak egy egész kenyeret. Később hoztak egy zsák libát géppisztollyal lelőve, majd asszonyokat, hogy pucolják meg.

Miután lementek az oroszok, olyan történet, ami majdnem az életünkbe került. Azt vettük észre, hogy a közeli kertekbe gránátok csapódnak be. Az udvaron álltunk, nem is gondoltunk arra, hogy mihozzánk is becsapódhat. Egyszer aztán nagyon közel robbant egy gránát. Később tudtuk meg, hogy a kéményünkbe csapódott be, ha néhány centiméterrel elkerüli a kéményt, az udvarra csapódik és mi talán meghaltunk volna. Több aztán nem jött, ez volt az orosz búcsúüdvözet.

Néhány nappal ezután a szomszéd ház tövében találtam egy magyar és egy német puskát, de a tusa le volt törve. Nyilván ott estek fogságba, vagy ott haltak meg, akiktől elvették. Nosza én rögtön pártfogásba vettem, a barátommal csináltunk tust, és volt használható puskánk. Nyúlra mentünk vadászni, de a nyúl olyan pillanat alatt eltűnt, hogy azt képtelenség volt meglőni. No de ott volt a Ráctemplom. A barátom célba vette a csúcson lévő gömböt. El is találta. Nagyot kondult, a lyuk még ma is látható a gömbön.

A város eleste után néhány nappal valami ellentámadás lehetett, mert a Ráctemplom tornyából vadul géppuskáztak. A Ráctemplom tornya ugyanis a város legmagasabb pontja. Aztán az oroszok is elmentek, karácsonykor már nem voltak ott. Anyám cukor

nélkül sült süteményt csomagolt be szaloncukornak.

'45 januárjában már elég szűken volt élelmünk. Anyám nagynénje Parádon lakott, nem tudom hogyan, de összeverődött néhány főből álló csoport, akik Parádra akartak menni. Mi anyámmal csatlakoztunk hozzájuk. Szinte hihetetlen, hogy a januári vagy februári hidegben vállalkoztunk erre az útra. A szerpentineket átvágva, erdei csapásokon leereszkedve, gyalogoltunk a csikorogó havon. Nekem gumitalpú cipőm volt, vesztül csúszott. Egerbaktán nem volt egy ép ház sem. Az országúton még ott heverték a kilótt töltényhüvelyek. Egerbakta után az út mellett van egy szakadék. A túloldalon ott hevert egy halott magyar katona, a sírját később láttam. Csoda, hogy mintegy 30 km megtétele után eljutottunk Parádra. Ott aztán meleg szoba és finom vacsora várt bennünket.

Eljött 1945 húsvétja. A gimnáziumi cserkészcsapat parancsnoka Darvas Andor volt, aki később a pedagógiai főiskola tanára, majd párttitkára lett. Kiváló pedagógus és pszichológus volt. Akkor amikor a magyar hadifoglyok még szovjet táborokban sínylődtek, mi már kirándultunk a közeli Sikfőkútra, nyáron pedig Béalápátfalván táboroztunk. Az utat természetesen gyalog tettük meg, a vasúti hidak fel voltak robbantva. Ez azonban munkatábor volt. Béalápátfalva, Mónosbél és a tábor egy háromszög csúcsán helyezkedett el, a mónosbéli vasútállomás mintegy húsz percre volt a tábortól. A vasút természetesen nem üzemelt, így az állomást felverte a gyom. Az volt a dolgunk, hogy csákánnyal irtsuk a gyomot. Ezért etolajat kaptunk fizetségül. '46-ban az infláció miatt lehetetlen volt tábor szervezni. '47-ben azonban ismét volt tábor, a parádi Sándorréten. Ide azonban már elkísért minket egy kommunista tanár is, ellenőrzés végett. Ennek ellenére a parancsnok úr tábori misét szervezett. Ö

99/XI. 3-4.

ugyan nem vett részt ezen, mert református volt, a prédikációt azonban meghallgatta.

Az 1946-os év sem telt el azonban számomra tétlenül. Az erdőgazdaság ugyanis favágókat toborzott. Ne tessék csodálkozni, de az egri ügyészség ügyészei jelentettek favágónak! Anyám egyedüli nő léteére velem együtt csatlakozott hozzájuk. Egertől mintegy 10 km-re az almári erdőben vágták a fát az ügyészek, mi pedig gallyaztunk. Egy fapadlós épületben volt a szállásunk. Mintegy két hetet töltöttünk ott, aztán anyám véletlenül belevágta a fejszét a lábába, ez vetett véget a favágásnak. Szinte hihetetlen, de megtörtént.

* * *

1944-től a Dobó gimnázium tanulója lettem. A latin nyelvet ismét az igazgató, Kocsis Károly tanította. Ő szintén kiváló pedagógus volt. A látszatszigorúság meleg szívről árulkodott. Én arról voltam híres, hogy rendszeresen elkéstem. Erre kötelezett arra, hogy minden reggel 3/4 8-kor az irodájában jelentkezsem. De a latintanítás közben több órát fordított arra, hogy elmesélje a trójai háború teljes történetét. A Dobó gimnázium elit iskola volt, de a ciszterci gimnázium még ennél is elitebb. Itt szerzetesek tanítottak, főleg orvosok, ügyvédek és egyéb elit foglalkozású szülők gyermekeit. Nálunk falusi gyermekek tanultak, malmosok, mozisok és földművesek gyermekei. Nagyon jól vezetett cserkészcsapat működött. 1945 karácsony előtt Egerben már a cserkészcsapatok rendezésében karácsonyi vásár működött. A sláger a vilánygyufa volt. Ez két egymással szemben levő fűrészfog alakú lemez volt, amelyen ha fémdróttra csavart beniznes vattát húztunk el, szikrázott és meggyújtotta a vattát. A másik tűzgerjesztő eszköz a puska volt. Elhagyott töltény volt bőven, kiszórtuk belőle a puskaport, majd nagyítóval a napfényt fókuszálva meggyújtottuk.

A történelemtanítást a rendszer degradálta. A társadalmi formák fejlődésén volt a hangsúly. Egy dolgot azonban nagyon megjegyeztem: „az első világháborút mi kezdtük” mondta a történelemtanár.

A földrajztanítás a mi osztályunkban nulla volt. Az igazgatóhelyettes tanította a földrajzot, neki azonban a tanítás helyett földrajzi kiállítás rendezési ambíciói voltak. A díszteremben volt a kiállítás. ott nyüzsögtek a fiúk, lányok a földrajzi órákon. Természetesen a földrajztanár párttag volt.

A magyar nyelv és irodalom tanítása azonban mintaszerű volt. Osztályfőnököm Mijazovszki Albert, miután leszerelt a hadseregből, nyolc éven keresztül tanított, de meg is tanultuk, mi a szép magyar stílus követelménye!

A testnevelés tanára Csényi Barna Kassáról került Egerbe. A tornatanárok mintapéldánya volt. Derék kisportolt ember. A felesége és a fia is tornatanár volt. Nagyon hosszú gimnasztikát tanított be, amit május elsején a népkertben a többi iskolával együtt bemutattunk.

A kémia és biológia tanára Juhász Lajos szintén kiváló pedagógus, később a főiskola tanára lett. Sokat mesélt a szovjet hadifogságról. Szerinte ott minden tervszerű és tökéletes volt.

Dr. Barkóci László fizikatanár, velem különösen szimpatizált. A reakció emberének lett minősítve, mert felesége tábornok lánya volt.

* * *

'45 tavaszán anyámat felrendelték a budapesti Legfőbb Ügyészségre, az ügyvitel szovjet mintára való átszervezése céljából! A közlekedés szovjet katonai teherautóval történt.

A '47-es előrehozott választással kapcsolatban két szlogenre emlékszem:

„2×2 mindig 4, kommunisták pártján légy! Szavazz a kommunista pártra!”

„9, Balogh páter árnyékában pihensz.”
Ezek voltak a listaszámok.

A „kékcédulás választás” úgy zajlott, hogy egy teherautóra való kommunista fiatal járta a falvakat, és minden faluban leszavazott. Ez országsszerte így működött! A kommunisták ekkor kék inget viseltek.

Az osztályunkban a falon volt egy Sztálin-kép. Ezt az egyik osztálytársam összetörte. Nagy balhé lett belőle. Kicsapták az iskolából. Ugyanekkor – szinte hihetetlen – rendszeresítve volt a tanítás előtti imádkozás. Először hangosan, majd hangtalanul. Mindez a Rákosi-rendszerben!

A Dobó gimnáziumban a hitoktató – mert ilyen is volt – szervezett egy szívgárda-egyesületet. A teljes titoktartás fogadalmával, valamilyen szabotázsakció szervezett. Pontosán nem tudtam mit, mert én nem voltam szívgárdatag. Ez természetesen kitudódott. Az igazgatót, Kocsis Károlyt azonnal menesztették, utódja Darvas Andor lett.

Ezután jött a Mindszenty-ügy. Elképzelhetetlen propaganda folyt Mindszenty ellen. Dr. Czapik Gyula volt akkor az érsek Egerben, iszonyú nyomás nehezedett rá, hogy beszélje rá Mindszentyt a távozásra. Minket, diákokat rendeltek ki tüntetni.

„Nem kell nekünk Mindszenty, Amerika vigye ki!” harsogtuk az egri Széchenyi utcán. Egyszer az érsek lakosztálya előtt is tüntettünk. Egy fél óra múlva megjelent az érsek fekete Mercedese, indult Mindszentyhez.

Mindszenty azonban mindenképpen mártír akart lenni, nem hagyta el az országot. Letartóztatása után Czapik Gyula lett az utódja. Óvele lehetett tárgyalni, hajlott a kompromisszumra. Ennek ellenére valamilyen követelésnek a teljesítését ahhoz a feltételhez kötötte, hogy Eger diáksága járuljon szentáldozáshoz. Ez is hihetetlen, de 1950-ben a Rákosi rendszer idején Eger város diáksága gyónt és áldozott a Nagytemplomban!

Így jött el az 1952-es év, ekkor érettségiztem. Mivel köztudomású volt, hogy rádióamatőr vagyok, javasoltak a Budapesti Műszaki Egyetem villamosmérnöki karára. Sikerült a felvételem, így villamosmérnök hallgató lettem, azzal a különbséggel, hogy nem híradástechnika, hanem a műszer tagozatra kerültem. Ez abban az évben alakult, megalapítója Kolos Richárd miniszterhelyettes volt. Kis létszámú tagozat voltunk, sok szakérettségissel, akiknek többsége később kimaradt. Ma is tisztelettel gondolok oktatóimra, Mitnyán László, Schnell László, Szita Iván, Bánsági László adjunktusokra, illetve Helm Lászlóra, akitől a későbbi szakmámat, a folyamatirányítást tanultam.

Az egyetemi hallgatóság a rendszer kegyeltje volt. Első két évben a Gellérthegy egyik legszebb villájában, a Bérc utca 13-ban volt a diákszallónk. A német megszállás alatt ez volt a Gestapo épülete. Nagyon kedves emlékek fűznek ide, a kollektív tanulás és a humor fellegvára volt ez az épület. A harmadik évtől a várba, a Hess András tér 1.-be költöztünk.

A tantárgyakból természetesen nem hiányozhatott a marxizmus-leninizmus. A szemináriumvezető marxista egyetemet végzett káder volt, és a vizsgán sehogy sem akarta megadni a megérdemelt osztályzatot. Én azonban követeltem, hogy bizonyíthassak. Na jó, mondjam el akkor a marxista leninista párt ismérveit. Én elmondtam: a párt élcsapat, szervezett csapat, a szervezet legmagasabb formája, demokratikus centralizmus, stb. Nem lehetett belekötni, mégsem adta meg a jobb osztályzatot, mert a szemináriumon tanúsított magatartásom miatt, úgy látta, nem érdemlem meg. Valami ilyesmi játszódhatott le polgaz vizsgán is, vagyis „pofára” osztályoztak.

Ami igaz, igaz, volt néhány „benyögésem”. Egyszer feltették a kérdést, beszéljünk a békeharcról. Én megszólaltam: „Nem lenne-e célszerű kevésbé elcsépezt kérdések-

kel foglalkozni?" Lett erre megbotránkozás! Micsoda, nekem a békeharc elcsépelet kérdés? Később belátták, igazam van. Más alkalommal Mécs Imrével a tanszékvezető jelenlétében vitatkoztam azon, hogy a muzeális értékeknek van-e használati értéke? Nem ilyen elvont kérdésekről kell vitatkozni, ez volt a tanszékvezető véleménye.

A diákszállóban nem féltünk a politikai viccektől sem. Én el merem mondani a következő viccet: Mi a különbség a régi és a mai rendszer között? Régen uralkodtak az Esterházyak meg a Zichyk, ma meg ural-

kodnak a szarháziak, meg a stricik. Nagy tetszést arattam vele.

Jellemző még a Rákosi-rendszerre: miatt a Hortobágyon a kitelepítettek ezrei sínylődték, nekünk a Zente utcában fehér kabátos pincérek szolgálták fel az ételt. Az ösztöndíjam az összes költséget fedezte. Harmadéves voltam, mikor a tanulmányi osztály vezetője elkísért egy áruházba, és egy öltöny ruhaanyagot vásárolt ajándékba.

És akkor eljött 1956 októbere...

(Folytatása következik)

Engi József

A szegedi autóbusz-közlekedés története (1. rész)**1. rész: A kezdetektől 1945-ig**

Szeged az 1900-as évek elején a béke és a nyugalom városa volt, lakói már csak tragikus emlékként gondoltak az 1879. évi árvíz pusztítására. Az újjáépítés jelentős nemzetközi segítséggel addigra régen megtörtént, sugárutakat, körutakat építettek, feltöltötték a belvárost, körtöltéssel és a Tisza partján magas partfallal védekeztek a következő árvíz ellen. Új hivatalok¹, intézmények költöztek Szegedre, sok új lakóépületet, bérházat, több új iskolát építettek és közúti vashíd épült Szeged és Újszeged között. A hidat 1883. szeptember 16-án nyitották meg. A hídszerkezet terhelésének csökkentése érdekében a híd útfelületét fagerendákra helyezett faburkolattal készítették.

Újszeged 1880. június 5-én egyesült Szegeddel, és ez a zöldterület a legkedveltebb városrész lett. A rózsaligetbe egy-egy szép tavaszi vasárnapon hét-nyolcezren is átlátogattak. Legtöbbször gyalog, de voltak, akik bérkocsival (konflissal) tették meg az utat. A híddörök pléhjegyet adtak az átkelőnek, amit a híd túlsó végén le kellett adni.

Erőteljes fejlődésnek indult a mezőgazdaság és a mezőgazdasági ipar is, és ennek is köszönhető, hogy Szeged hamarosan Budapest után az ország második legnagyobb városa, valamint a Dél-Alföld oktatási, kereskedelmi és közlekedési központja lett.²

A város tanácsa 1853-ban foglalkozott először a helyi közlekedéssel. Az első négy bérkocsit a belváros és a szegedi vasútállomás közötti 1,7 km-es útvonalon 1854-től 1857-ig Molnár Antal nyergesmester közlekedtette. 1857. március 1-től már omnibuszok is közlekedtek ugyanezen az útvonalon, és hamarosan olyan népszerűek lettek, hogy a kocsik és a viszonylatok számát

növelni kellett. Az évek múlásával ezekkel a közlekedési eszközökkel már egyre nehezebben lehetett a forgalmat lebonyolítani, és egyre több kritika érte őket. A Szegedi Híradó 1868. szeptember 24-én pl. arról számolt be, hogy „a pesti éjjeli vonat megérkezésekor, ha volt is egypár bérkocsi, a később érkezők ezeknek már híre-hamvát se látták, őket azonban úgy beszorították abba az egypár omnibusznak nevezett tyúkketrecbe, mint a heringeket, és ezért a kellemes multságért még fizetni is kellett...” Az egyre növekvő forgalom miatt 1869 márciusában a közmunka és közlekedési minisztérium kiadta az előmunkálati engedélyt Szeged állomástól a belvároson át az Alföld-Fiumei Vasúttársaság (AFV) Szeged-Rókus állomásáig vezető lóvasúti vonalra.³ A lóvasút 12 lóval, tíz 24 személyes és két 12 személyes kocsival csak az árvíz után, 1884. július 1-én indult meg. Ekkor a kocsik óránként, 1889-ben pedig már 6 percenként követték egymást.

Eleinte a lóvasúti forgalom sem volt probléma mentes, mert vagy a „suhancok” ijesztgették a lovakat, vagy a kocsi siklott ki a kanyarban, vagy valamelyik kitérőben azért kellett hosszasan várakozni, mert a szembejövő kocsi főlovásza a távoli megállóban éppen valamelyik alkalmi ismerőse élménybeszámolóját hallgatta.

Az omnibuszok 1899-ig közlekedtek Szegeden, és ebben az évben kérte a belga érdekeltségű Szegedi Közúti Vaspálya Rt. a városi tanácstól a meglévő lóvasúti vonalak villamosítását. A város a két vasútállomás között kétvágányú pálya építését, és az építés időtartama alatt a lóvasúti forgalom fenntartását írta elő. Az első villamoskocsi

1908. október 1-jén indult meg Szegeden, majd ezt követte október 31-én a köztemetői, november 4-én a közvágóhídi és 1909. július 1-jén az újszegedi vonal megnyitása, és ezzel megszűnt a városban a lóvasúti közlekedés is. Ekkor a villamosított vonalak hossza 27 km. volt, és 25 motor- és 14 pótkocsival bonyolították le a forgalmat. A Szegedre vonattal érkező utasok ekkor már villamossal, vagy bérkocsival folytathatták útjukat a városba, de a környező települések viszonylatában még hosszú ideig csak a lovaskocsik álltak rendelkezésükre.

Az első kísérleti autóbuszjáratot Szeged és Kiskundorozsma között 1908-tól az Alföldi Bank tulajdonában levő 4 db. Léon Bollée gyártmányú, 8 ülőhelyes, hosszúüléssel, nyitott, de tetővel ellátott autóbuszsal bonyolították le. Kiss Nándor az első jogosítvánnyal rendelkező szegedi gépkocsivezető szerint a sok üzemzavar miatt szüntették meg 1910-ben ezeket a járatokat. [1. ábra]

Az első világháború Szeged életét is megváltoztatta, megszakította a városiasodás folyamatát és az üzemeket hadiüzemmé alakította át. Tovább fokozta a nehézséget Szeged francia és Újszeged szerb megszállása, ami megszakította az országgal a politikai és a gazdasági kapcsolatot. Megszűnt a közúti és a vasúti közlekedés, a postai és a távbeszélő összeköttetés. A háború után éledező Szeged számára különösen nagy veszteséget jelentett, hogy a legfontosabb élelmiszer- és textilipari nyersanyagellátó térségtől, és a város termékeinek felvevőpiacától, Bácskától és Torontál megyétől a trianoni döntés megfosztotta. A város vezetői látva ennek tragikus következményeit, mindent elkövettek, hogy a környező és a tiszántúli településekkel minél hamarabb minél jobb közlekedési és egyben kereskedelmi kapcsolatot létesítsenek.⁴

A városban a villamosok és a bérkocsik mellett 1925 decemberében 5 kocsival megindult az autótaxi-közlekedés is.⁵ A taxik

állomáshelye a Tisza szálló előtt volt és hívásra éjjel-nappal házhoz mentek.

Ugyanebben az évben Fekete Vilmos redőnygyáros és László Andor mechanikus és autófúvarozó azt kérte a kereskedelemügyi minisztertől, hogy az általuk tervezett Szeged-Dorozsma és dorozsmai sziksósfürdő viszonylatú autóbuszjárat végleges iparengedélyét részükre szíveskedjen kiadni. A kérelmet [2. ábra] a város tanácsa is támogatta és a járatokat közérdekből szükségesnek tartotta. 1926 márciusában már Kübekházára, Szőregre, Makóra, Sándorfalvára és Kiskunfélegyházára is közlekedtek autóbuszok, és négy vállalkozó pályázott a szeged-szőreg-deszki viszonylat beindítására. Időközben a város is felismerte a vállalkozás jövedelmezőségét, ezért saját kezelésbe akarta vonni az autóbusz-közlekedést, de hasonló elképzelése volt a Szegedi Közúti Vaspálya Rt-nek is. A vállalkozók ettől függetlenül abban bíztak, hogy ők kapják meg a kereskedelemügyi minisztertől a néhány hónapja közlekedő járatok végleges iparengedélyét, ezért újabb autóbuszok beszerzéséről gondoskodtak, és azt tervezték, hogy a járatok sűrítésével próbálják a lakosságot az új közlekedési eszközhöz hozzászoktatni. A miniszter azonban a várakozástól eltérően a kiskundorozsmai, tápéi és sándorfalvi autóbuszjáratok iparengedélyét Szeged szabad királyi város részére adta ki. Az engedélyokiratban előírták a napi fordulóok számát, meghatározták a menetdíjat, a gyermekek kedvezményét, a poggyász viteldíjat, valamint azt, hogy a város az autóbuszüzem tiszta bevételének 3%-át a Csongrád megyei útalapba fizesse be, és csak hazai gyártmányú autóbuszokat vásárolhatnak.

A városi üzemek központi igazgatósága ekkor úgy döntött, hogy nem hoz létre önálló autóbuszüzemet, hanem azt a közúti járművekkel már rendelkező köztisztasági üzemre bízta. A köztisztasági telep melletti területen ekkor tervbe vették egy emeletes

garázs építését, amiben 16 autóbusz, műhely és raktár kapott volna helyet. A központi igazgatóság a városi autóbuszüzemet 1926. augusztus 1-jén úgy tervezte megnyitni, hogy kártalanításként megvásárolja a magánvállalkozók autóbuszait és átveszi a már megrendeltek is. Az üzemigazgatóság meghatározta az üzemprogramot, amely szerint 11 kocsival kezdik meg az autóbuszüzemet, és Dorozsma központjába, a dorozsmai fürdőhöz, Alsóközpontra (ma Mórahalom), Tápéra, Somogyi-telepre, Sándorfalvára, Újszegedre, Deszkre és Szentivánra indítanak autóbuszjáratot. Az üzemigazgatóság a Széchenyi térre koncentrálna az összes járat kiinduló állomását. Legnagyobb gondot a menetrend összeállítása jelentette, ezért összehívták az autóbusz-forgalomban érdekelt községek képviselőit. Az egybegyűltek több kéréssel is előálltak. A tápéiak például kevesellték a két pár járatot és hármat kértek, a dorozsmaiak pedig fedett várócsarnokot és külön diák autóbuszt szerettek volna.

A városi üzemek igazgatósága Kübekházára nem tervezett járatot, mert az Csánád-Arad-Torontál vármegyéhez tartozott, és a kübekházi autóbuszt sem engedték be a városba, hanem, az újszegedi hídfőnél jelölték ki a végállomását. Az átszervezést a lakosság is figyelemmel kísérte. Egy régi újságot olvasó véleménye szerint⁶ már éppen ideje, hogy az autóbuszüzem hatósági kezelésbe kerüljön. Véleménye szerint „talán sehol a világon nincs olyan vállalat, mely közüzemi járműhasználatra kapott engedélyt anélkül, hogy bizonyos szabályokat betartana. Akkor indulnak és akkor járnak egyes autóbuszok, amikor a vállalatnak jól esik. Sem rendes közlekedési idő, sem jó kocsik, még kevésbé járható utak, amiről már nem is a vállalkozó tehet. Naponta történnek defektusok, amikor egyszerűen elmarad a járat, és az utas, aki számít a pontos időben való közlekedésre, várhat, amíg bele nem un. Hisszük, hogy minden-

nek vége, amint a város veszi kezébe az üzemet. Nálunk, ahol a villamosjáratok csak egy-két vonalra szorítkoznak, igazán szükség van az autóbuszra, amelynek lesz is közönsége, ha jó kocsik, rendes utak lesznek és fegyelmezett személyzetről gondoskodik a város...” A magánvállalkozók július utolsó napján átadták a városnak autóbuszaikat, és ezzel működésük is megszűnt. Másnap, 1926. augusztus 1-jén, vasárnap reggel 5 órakor nyolc (7+1 tartalék) autóbusszal megkezdte üzemét Szeged szab. kir. város társaskocsi vállalata. Az autóbuszüzem Szeged-Újszeged, Szeged-Sándorfalva, Szeged-Tápé, Szeged-Dorozsma, Szeged-Alsótanya, Szeged-Deszk-Ferencszállás között, és mivel a város eredeti határozatát felülvizsgálta, a szeged-szőregi járatot Kübekházáig közlekedtetette. A kocsiallások a Széchenyi téren, a városi bérházzal szemben voltak. A korabeli sajtó szerint „reggel 5 órakor a Széchenyi térről a különböző útvonalak irányába hét autóbusz futott szét, mind-egyik legalább 2-3 utassal. A legelső járat Kübekházára indult és már 6 órakor visszaérkezett. Az utasok száma a későbbi járatokon már emelkedett, legtöbb a dorozsmai és a szikósfürdői járaton volt, ahova három autóbuszt állítottak be, és azok állandóan zsúfoltak voltak. Az első napon bebizonyosodott, hogy a tervezett 11 autóbusz kevés lesz, így azok számát rövidesen 16-ra emelik...” A Széchenyi téren már az első napokban érezte kedvezőtlen hatását a jövőmenő autóbuszok zaja, a nagyszámú várakozó és érkező utasok tömege, akik helyhiányában a járdán közlekedőket is akadályozták, de az állandó zaj a hivatali munkát is zavarta. Ezért a tanács elállt attól a tervétől, hogy itt épít egy központi autóbusz-állomást, és inkább a közeli Zsótérház Pallavicini (ma Kiss Ernő) utcai részén béreltek egy üzlethelyiséget, és 1926. október 1-től a megállóhelyeket is ide helyezték át. A Szegedi Közúti Vaspálya Rt. az autóbuszüzem

megnyitása után azt kérte hogy a város minden dorozsmai utas után fizessen 1200 korona kártérítést. Ezt a villamosvasút kárpótlásul kérte, mert az autóbuszjáratok a Kossuth Lajos sugárúton a rókusi vasútállomásig azonos útvonalon haladnak a villamossal, és az utasok egy része az autóbust vette igénybe. Javasolták, hogy adjanak ki kombinált jegyet, és a dorozsmai autóbuszok végállomása a rókusi vasútállomásnál legyen. A tanács mindkét kérelmet elutasította, mire a Közúti Vaspálya Rt. a dorozsmai autóbuszjárat beszüntetését kérte a kereskedelemügyi minisztertől, aki a kérést nem teljesítette. A bérkocsisokra is rossz világ járt ebben az időben. A legnagyobb konkurenciát az egymással is versenyző villamos és taxiközlekedés, valamint a „nem hivatásos” bérautósok mellett az autóbusz-közlekedés jelentette. Az autóbusz-forgalom megnyitása előtt még jóval százon felül volt a bérkocsik száma Szegeden, de augusztus végén már csak 44 egyfogatú és 11 kétfogatú bérkocsi állt üresen a standon. Csak az orvosok és a végrehajtók közlekedtek már bérkocsival, az utas olyan ritka volt, mint a fehér holló. A kocsisok ültek fenn a bakon, pipáztak, és nézték a száguldó autókat. Az autóbusz-közlekedés kezdeti nehézségeiről a sajtó rendszeresen beszámolt. Hírül adta pl. azt is, hogy néhány napja reggelenként azért nem jön a sándorfalvi autóbusz Szegedre, mert a katonaság lógyszerkorlatot tart a város alatt. A gyakorlat csak hetipiacos napokon, szerdán és szombaton szünetel. Azt is megemlíti a lap, hogy a nagyon forgalmas út kövezete rossz, az utat keresztező vásárhelyi vasútvonalnál pedig megszüntették az őrházat, a sorompó mindig nyitva van, ami balesetveszélyes. Arról is olvashatunk, hogy egy nyitott autóbusz utasokat szállított a pusztaszeri emlékünnepegyre és a rókusi vasútállomás mellett az átjáró túlsó oldalán az árokba borult. Az autóbusz maga alá temette mind a 15 utasát,

de szerencsére csak néhányan szenvedtek könnyebb sérülést. A baleset oka az volt, hogy a sofőr a hatalmas porfelhőben eltévesztette az útirányt. Ugyanebben az időben szinte lehetetlen volt a közlekedés az újszegedi hídfő és a szőregi töltés közötti útszakaszon.

1927. július 1-jén már arról írt a Délmagyarország, hogy „a nagy autóbuzsok oly sebességgel haladnak a város területén, hogy alig múlik el nap kisebb karambol nélkül. A napokban az egyik autókolosszus a tejsarnok egyik lovát ütötte el. Ajánlatos lenne, ha az illetékes hatóságok megtalálnák a nekivadult gépkocsik megrendszabályozásának módját addig, amíg komolyabb katasztrófa nem történik...”

A sorozatos közúti balesetek miatt a közgyűlés már korábban, 1926. június 26-án tárgyalta a 17032/1926. tan. sz. tanácsi előterjesztést „a gépkocsiforgalom megrendszabályozása ügyében”. A közgyűlés kimondta, hogy utasítja a városi tanácsot „keresse meg a m. kir. államrendőrség szegedi kapitányságának vezetőjét az irányban, hogy a fennálló törvények és kormányrendeleteknek megfelelően az autóforgalmat minél hathatósabban ellenőrizze, továbbá felterjesztési intés a m. kir. Belügyminiszter úrhoz, hogy a m. kir. államrendőrség szegedi kapitányságát az autóforgalom hatékonyabb ellenőrzése céljából technikai eszközökkel kellően felszerelni szíveskedjék...” Mivel a szegedi autóbuszüzem tevékenységét is sok kritika érte, a belügyminiszter kénytelen volt az autóbuszok közlekedését is újra szabályozni és elrendelte egy új autóbusz szabályrendelet összeállítását, amivel Pálffy József dr. th. Tanácsnokot bízta meg.

Július végére elkészült az új autóbusz szabályrendelet-tervezet, amit a tanács jóváhagyás után a közgyűlés elé terjesztett és az 1927. október 1-jén jóváhagyta.⁷

A szabályrendeletben előírták, hogy minden autóbust mentőszekrényvel és az elsősegélynyújtáshoz szükséges anyagokkal és

eszközökkel kell felszerelni és azok a város belterületén 25 km/óra, az országutakon 35 km/óra sebességgel közlekedhetnek. Meghatározták azokat a helyeket és alkalmakat is, amikor az autóbusz sebessége a város belterületén nem haladhatja meg a lépésben közlekedő kétfogatú kocs sebességét. A büntetés felső határát 40 pengőben határozták meg.

1927 februárjában hat új autóbuszjáratot tervezett a város. Ezek az alábbiak voltak:

1. Szeged-Kiszombor-Ferencszállás-/Makó/,
2. Szeged-Szentmihálytelek-Röszke,
3. Kiskundorozsma-Forráskút,
4. Szeged-Kiskunhalas (a bajai úton át),
5. Szeged-Szatymaz,
6. Szegeden a Nagykörúton a Római körúttól a Bécsi körútig 10 perces követési idővel.

Helyközi viszonylatban Szeged és Kiskunmajsa között 1927. február 1-től magánszemély indított autóbuszjáratot, amelyek Szegedről 5.15-kor, 13.30-kor és 18.30-kor, Kiskunmajsáról 5.15-kor, 13.45-kor és 18.30-kor indultak.

A ferencszállási járat ellen a Szeged-Csanádi Vasút Rt. (SZCSV) képviselője azért tiltakozott, mert a személyvonatok olyan sűrűn közlekednek, hogy nincs szükség autóbuszra.⁸ A tisztántúli járatok közlekedtetése kifejezetten az érdekelt községek kívánsága volt, ezért a miniszter úgy határozott, hogy a SZCSV részére adja meg a Szeged-Szóreg-Deszk-Klárafalva-Ferencszállás között közlekedő autóbuszjáratok engedélyét, ha a vasút azt október 1-ig saját költségén beindítja. Tekintettel arra, hogy ez a kitűzött határidőig nem történt meg, a miniszter 1927. szeptember 28-án kiadott 102871/1927. XIII. sz. rendeletével az ideiglenes engedélyt Szeged szab. kir. város társaskocsi vállalatának adta ki. A röszkei járat beindítását a szentmihálytelek-röszkei út felújításától tették függővé. A szeged-algyői járatot azért nem engedélyezte a miniszter,

mert konkurenciát okozott a MÁV-nak.

A szatymazi és a felsőközponti járatot június 1-jén akarta az autóbuszüzem igazgatósága megindítani, de az pár nap késéssel történt meg, mert a megrendelt 3 darab 22 személyes Rába-kocsiból csak kettő érkezett meg a tervezett időpontig. A szatymaziak régi kérése teljesült, amikor végre megindult az autóbusz-közlekedés, de az örömmük nem sokáig tartott, mert július 12-én a kereskedelmi miniszternél ebben az esetben is azért fellebbezett a Szegedi Közúti Vaspálya Rt., mert az autóbuszok a városházától a rókus vasútállomásig a villamossal azonos útvonalon haladnak. Javasolták, hogy a szatymazi járat végállomása a rókus vasútállomásnál legyen. A minisztérium képviselői szeptember elején helyszíni szemlét tartottak és mivel a villamosvasút képviselője a bejelentést visszavonta, a minisztérium az ideiglenes engedélyt az autóbuszüzem részére újból kiadta. Az autóbuszjáratok 1927. szeptember 17-től az alábbi menetrend szerint közlekedtek:

Felsőközpontra indul:		Szegedre indul:	
Szegedről	Szatymazról	Felsőközpontról	Szatymazról
6.30	7.00	7.30	8.00
12.00	12.30	13.00	13.30
15.00	15.30	18.00	19.30
18.45	Csak Szatymazig	Csak Szatymaztól	19.30

Sok probléma volt az újszegedi autóbuszjáratral is, ami ellen szintén a Közúti Vaspálya Rt. tiltakozott. Tagadhatatlan, hogy Újszeged lakossága is a villamosközlekedés újraindításához ragaszkodott, de a közúti híd felülvizsgálata során azt állapították meg, hogy a híd el van rozsdásodva, a gerendák el vannak korhadva, ezért a villamosvasút átvezetése a hídon műszaki szempontból nem ajánlott. A Közúti Vaspálya Rt. ekkor azzal a feltétellel mondott le az újszegedi vonalról, ha ennek megfelelő hosszúságú vonalat építhet.⁹ A közgyűlés 1928 márciusában mondott le véglegesen az újszegedi villamosról azzal a megjegyzéssel, hogy a rossz utak miatt az autóbusz megkö-

zelítően sem fogja az igényeket kielégíteni. A miniszter ugyanebben a hónapban jóváhagyólag tudomásul vette az újszegedi autóbuszjárat megindítását.

Az autóbuszüzem a nehézségek ellenére is a város legjövedelmezőbb vállalkozása volt. 1927 júliusában pl. 48 ezren utaztak autóbuszal ami 29.792 pengő bevételt eredményezett. A napi átlagos utasszám 1600 körül volt. A legforgalmasabb a kiskundorozsmai vonal volt, a községből 12.448-an utaztak Szegedre. Ennek ellenére 1928 februárjában, amikor megkezdődött a mezőgazdasági munka, és a környező községek lakói is kevesebbet utaztak, az autóbuszüzem csökkentette az autóbuszok és a járatok számát. Tizenegy autóbusz helyett csak kilencet közlekedtettek és az ideiglenes személyzet létszámát 6 fővel csökkentették.

A kiskundorozsmai vonal a legnagyobb utasforgalmán kívül egy különleges baleset miatt is említésre méltó. A Délmagyarországban 1929. november 24-én jelent meg, hogy „szombaton reggel éppen le volt eresztve a dorozsmai sorompó, amikor a hetipiacra igyekvő kocsik mögött megállt a városi autóbusz... Amikor szabaddá lett az út, megindultak a kocsik és az autóbusz előre igyekezett... A nagy kocsitorlódásban az egyik jól megrakott szénásszekér hátsó végével jobban kikanyarodott az útra, mint a többiek. Ebben a pillanatban haladt el mellettük az autóbusz, amelynek hátsó kilincse beleakadt a szénát lekötő hátsó kötélbe... Az autóbusz elrántotta a kocsit, amely a következő pillanatban felborult. A kocsin ülő Tari Sándor olyan szerencsétlenül esett a fejére, hogy a mentőautóban meghalt. A vizsgálat megállapította, hogy a szerencsétlenségért senkit nem terhel felelősség...” De ez a tragikus baleset tanulságot szolgálhatott a tervezőknek és a gyáraknak is a kilincs süllyesztett elhelyezésére.

A helyközi autóbusz-közlekedés országos szintű térhódítása már egyre érzeke-

nyebben érintette a Magyar Államvasutakat. A verseny fokozódásával a kormány 1927-ben elhatározta, hogy államosítja a községek közötti autóbuszforgalmat. Először a postának akarták az üzemeltetés jogát átadni, de később azért került a MÁV előtérbe, mert a gazdaságtalanul üzemelő mellékvonalak forgalmát is közúton tervezték lebonyolítani.

A verseny ellensúlyozására a hazai vasutak 1927-ben létrehozták a Magyar Vasutak Autóközlekedési Vállalata Rt-t, ami 32 autóbuszal és 27 teherautóval kezdte meg működését.

1927. április 21-én a helyi sajtóban is megjelent, hogy „a napokban egy rendelkezés látott napvilágot, amely szerint a kormány az ország területén levő autóbuszüzemeket államosítaná és az államvasút venné át... Ez a rendelkezés súlyosan fogja érinteni Szeged városát, amelynek virágzó autóbuszüzeme van. A város kezelésében levő autóbuszok a szomszédos községeket valósággal Szegedhez kapcsolják és növelik annak kereskedelmi forgalmát. Nem valószínű, hogy ezeket az autóbuszjáratokat az állam is fenntartaná...”

1928 januárjában a vasút információt kért a várostól, hogy van-e kifogása az ellen, ha a város és a környező községek között kizárólag árufuvarozási céllal járatot indítana? A tanács ez ellen jóhiszeműen nem tiltakozott. Hamarosan azonban olyan leirat érkezett a kereskedelmi minisztertől, ami-ben már az szerepelt, hogy a MAVART a szeged-klárafalva-kiszombor-makói útvonalon „rendes járatú időhöz kötött gépkocsi felhasználásával űzött személyszállító ipar, azonkívül pedig gépkocsival történő iparszerű árufuvarozás gyakorlására vonatkozó iparendély kiadását kérte”. A város közgyűlése az árufuvarozás ellen nem tiltakozott, de pontokba szedték azokat a feltételeket, amelyek betartása mellett javasolják. A személyszállítás gyakorlására jogosító engedély kiadása ellen azonban tiltakoztak, mivel a

szeged-ferencszállási útvonalon a miniszter ideiglenes engedélye alapján a város tartott fenn autóbuszjáratot. A város tanácsa hiába tiltakozott, a miniszter a MAVART-nak kiadta az engedélyt, és további intézkedésig visszavonta a várostól a szeged-szőregi autóbuszengedélyt, nem adta ki a városnak a már többször kért algyői vonalra sem az engedélyt, és a szeged-halasi vonal engedélyt is a MAVART kapta meg.

Az utóbbival kapcsolatban a város azt kérte, hogy „ezen a járaton a Szeged-Kis-templom útszakaszon, tehát a város törvényhatóságának területén a MÁV autóbuszai szakaszjegyet ne adhassanak ki.” [3., 4. ábra]

A városi üzemek igazgatósága is felülvizsgálta saját közlekedési vállalatának tevékenységét, és elhatározta, hogy 1932. március 1-től a kisvasút vonalán a rövidebb távolságú menetjegyek árát átmeneti jelleggel 20%-kal csökkentik és ezzel egyidőben véglegesen megszüntetik a szeged-alsótanyai autóbuszjáratot. Erre azért került sor, mert az autóbuszok elvonták a kisvasúti forgalom egy részét, és semmi értelmét nem látták annak, hogy a város mesterséges konkurenciát csináljon egyik üzemével a másiknak.

Szeged város hatósága 1933 februárjában engedélyt kért a kereskedelmi minisztertől a szeged-bajai autóbuszjárat megindítására. Dr. Pálffy József polgármester-helyettes Budapestre utazott ebben az ügyben és dr. Hiesz Károllyal, a MAVART vezérigazgatójával együtt a kereskedelmi minisztériumban is tárgyalt. Dr. Hiesz Károly kijelentette, hogy ha a műút építés alatt álló része is elkészül, a MAVART azonnal beindítja és fenntartja a szeged-bajai autóbuszjáratot. A város elfogadta az ajánlatot és a MAVART 1933. június 12-én megindította autóbuszjáratát Szeged és Baja között. Az autóbusz 5.40-kor indult Bajáról és 9.05-kor érkezett Szegedre, a Rudolf téren levő végállomásra, innen 15.00-kor indult

vissza és 18.25-kor érkezett Bajára. A járatnak nyolc megállóhelye volt az Alsótanyán. Időközben a Szeged-Kiskunmajsza-Kiskunhalas viszonylatban tervezett MAVART autóbuszjárat is beindult. A járat június 1-étől Kiskunhalasról 7.48-kor indult és 9.55-kor érkezett Szegedre, innen 13.45-kor indult vissza és 15. 57-kor érkezett Kiskunhalasra.

1933 szeptemberében az államvasutak igazgatósága elhatározta, hogy Budapest és Szeged között az ún. harmadik gyorsvonatpár helyett, ami kedden, csütörtökön és szombaton minimális utasforgalmat bonyolított le, a téli hónapokban autóbuszjáratot indít. Az első gyorsautóbusz, a MAVART 24 személyes Mercedes kocsija 1933. október 10-án, kedden 6.30-kor indult Budapestről, az Oktogon térről, 10.45-kor érkezett Szegedre, a Tisza Szálló alá, és innen 18.00-kor indult vissza Budapestre. [5. ábra] Az utazóközönség annyira megkedvelte a MAVART autóbuszjáratát, hogy 1934 áprilisában dr. Pálffy József szegedi polgármester-helyettes levélben kérte a MÁV és a MAVART igazgatóságát, hogy a nyári hónapokban a bécsi csatlakozás figyelembevételével naponta közlekedtesse az autóbuszjáratot. A MAVART teljesítette a kérést, és 1934. május 15-től a kért menetrend szerint naponta közlekedtette járatát.

A MAVART minden igyekezete ellenére sem tudta azt az eredményt elérni, amit az államvasutak elvárt tőle, ezért támogatták annak az elképzelésnek a megvalósítását, hogy az állami gépjárművállalatokat egy közös szervezetbe összevonják. Ezzel az átszervezéssel, a MAVART és a posta autóbuszüzemének összevonásával jött létre 1935. január 1-től a MÁV Közúti Gépkocsiüzeme (MÁVAUT), és országosan 104 autóbusszal kezdte meg működését. 1936 márciusában Szegeden tartott országos menetrendi értekezleten elhatározták, hogy olyan viszonylatokban, ahol a jelenlegi körülmények között nem lehet a vasúti

közlekedést megjavítani, autóbusz-közlekedést rendszeresítenek. Ilyen volt pl. a Szeged–Csongrád közötti autóbuszjárat is. Az 1937. szeptember 8-ig érvényes MÁVAUT menetrend szerint Csongrádról 7.10-kor indult az autóbuszjárat, és Szentesen, Hódmezővásárhelyen át 8.55-kor érkezett Szegedre, a Széchenyi térre. Innen 18.20-kor indult vissza és 20.00-kor érkezett Csongrádra. Az 1938. évi nyári menetrend szerint Szegedről munkanapokon 14.00-kor, ünnepnapokon 21.00-kor indult a járat. A Széchenyi térről Bajára 7.10-kor Mélykúton át, 15.25-kor Kelebián át indult járat, ezek 10.05-kor illetve 18.52-kor érkeztek Bajára. Visszafelé 5.00-kor Kelebián át, és 16.35-kor Mélykúton át indult járat, ezek 8.06-kor, illetve 19.30-kor érkeztek Szegedre.

1938. május 15-től megindult a Szeged–Mélykút–Baja–Mohács–Pécs közötti járat, ami 16.20-kor indult Szegedről és 21.35-kor érkezett Pécsre, innen 5.30-kor indult és 10.40-kor érkezett Szegedre, szintén a Széchenyi térre. Ezzel szemben a nyári menetrendben megszüntették Szeged és Budapest között a MÁV Árpád sínautóbuszjáratát és a MÁVAUT autóbuszjáratát és leállították a szeged–csongrádi autóbuszjáratot is. Az utazóközönség részéről sok panasz hangzott el az új menetrend ellen, a csongrádiak az autóbuszjárat azonnali visszaállítását kérték. A kereskedelemügyi miniszter az utóbbi kérést azért nem tudta teljesíteni, mert a Felvidék visszacsatolásával meg kellett szervezni az ottani autóbuszforgalmat, és a MÁVAUT-nak nem áll rendelkezésére a szükséges kocsimennyiség. A MÁVAUT megígérte, hogy amint elkészülnek az új autóbuszok, a szeged–csongrádi járatot is megindítják.

Az 1939/40. évi téli menetrend szerint Budapest–Szeged, Kalocsa–Kiskunhalas–Szeged, Szeged–Mélykút–Baja–Pécs, Szeged–Kiskunmajsa–Kiskunhalas és Szeged–Csongrád között összesen naponta 7 pár

MÁVAUT autóbuszjárat közlekedett. [6., 7. ábra] A helyi járatok részletesen a 8–9/a, b számú ábrán láthatók.

A következő évek főbb, elsősorban közlekedési eseményei az alábbiak voltak:

- A szegedi gyárakban 1939-ben vezették be a hadigazdálkodást. A hadiüzemeket 1944. október 9-ig a katonai parancsnokság irányította.

- 1940 januárjában a MÁVAUT a nagy havazás miatt leállította a budapest–szegedi, szeged–bajai és szeged–csongrádi járatát.

- Pick Jenő szalámigyáros beadványban kérte a kereskedelmi és iparkamarát, hogy ha a MÁV szénhiányra való hivatkozással korlátozza a személyszállító vonatok forgalmát, a MÁVAUT a budapest–kiskunfélegyházi járatát Szegedig közlekedtesse.

- Február végén, hosszú szünet után, végre megindult a csongrád–szegedi autóbuszjárat, de a hirtelen jött hófúvás miatt már nem tudott Szegedről visszaindulni.

- Júliusban elkezdődött, majd szeptemberben tovább folytatódott a MÁVAUT járatok forgalmának korlátozása, ami elsősorban olyan viszonylatokban történt, ahol vonattal is lehetett utazni. A hivatalos értesítés szerint a MÁVAUT gépkocsiparkjának legnagyobb részét Erdélybe telepítették, ahol az új határ által elvágott vasútvonalak hiányát pótolják. Egyelőre szó se lehetett a már többször kért Szeged–Csongrád–Budapest viszonylatú járat üzembe helyezéséről.

- 1940. december végén már a szénhiány mellett a téli hideg időjárás is hozzájárult a vonatforgalom korlátozásához. Javasolták, hogy utazás előtt mindenki érdeklődjön, eljut-e a célállomásig?

- 1941 januárjában Szeged–Kiskunhalas–Kalocsa, Szeged–Baja és Szeged–Hódmezővásárhely között 2-2 pár MÁVAUT autóbuszjárat közlekedett. Utóbbi járatokat április 4-től úgy módosították, hogy 2 pár járat Szeged–Hódmezővásárhely között

és egy pár járat Szeged–Hódmezővásárhely–Szentés–Csongrád között közlekedett, de a csongrádi járatot pár hónap után takarékosági okból leállították.

– Az 1941. évi népszámlálás szerint Szeged lakossága 136 752 fő volt.

– 1942 januárjában a hóvihár megbénította a vasúti és az autóbusz-közlekedést. A tanyai kisvasút vágányain néhol háromméteres hóhegyek képződtek, márciusban pedig hatalmas belvíz volt. A budapesti vonatok 3-4 órás késéssel közlekedtek.

– 1943 márciusában a városi autóbuszüzem az üzemanyaggal és a gumival való takarékosagra hivatkozva meg akarta szüntetni a szeged–szatymaz–felsőközpont–kisteleki autóbuszjáratát, de tekintettel a lakosság felháborodására és arra, hogy a MÁV is beszüntette a hajnali személyvonatot, az autóbuszjáratokat hetipiános napokon, szerdán és szombaton továbbra is közlekedtetete.

– Szeged lakossága 72 légiriadót élt át, és 1944. június 2-től szeptember 3-ig hat hadászati bombatámadás érte a várost, ami több mint 125 millió pengő kárt okozott.¹⁰

– 1944. április 12-én bevezették Szegeden a kisegítő munkaszolgálatot, június 4-én pedig mozgósították az 1909 és 1914 között született korosztályokat is.

– 1944. szeptember 10-én lépett érvénybe Szegeden a hadművelleti területekre

érvényes rendkívüli állapot, de ekkor még a közlekedést nem korlátozták.

– A városi autóbuszüzem szeptember 18-tól megszüntette a kübekházi járatot és a még közlekedő járatok menetrendjét is módosította. *[Lásd a módosítást a lap alján!]*

– Szeptember 28-án elrendelték a városban a teljes és általános mozgósítást, és szeptember 30-tól az egész lakosságot a védelmi vonal megerősítésére, a Kamaratöltésnél tankcsapda és lövészárkok ásására irányították.

– 1944. szeptember 29-én megkezdődött Szegeden a hadiüzemek kiürítési tervének előkészítése.

– 1944. október 9-én bevezették a városban a katonai közigazgatást és még aznap befejezték a város kiürítését. Erre nagy erőket mozgósítottak, de nem tudták maradéktalanul megvalósítani. Az utolsó vonat ezen a napon 17.00-kor indult Szeged állomásról. Amit eddig nem tudtak elvinni, azt a visszavonuló német csapatok vagy elhurcolták, vagy használhatatlanná tették, mint ahogy a hidakat is felrobbantották. Még szerencse, hogy a szeged-rókusi vasútállomáson vonatként összeállított villamos- és pótkocsikat nem volt idejük elvinni és nem is tették tönkre.

– A szovjet csapatok 1944. október 11-én foglalták el Szegedet, és ezt követően hamarosan újra indult az élet a városban és környékén.

Az eddig érvényes menetrend
(Indulási idő)

VISZONYLAT

A módosított menetrend
(Indulási idő)

9.00	12.00	16.00	Szeged-Kiskundorozsma	9.00	12.00	17.30
9.30	12.45	16.30	Kiskundorozsma-Szeged	9.30	12.45	18.00
6.30	4.25		Szeged-Árpádközpont	A menetrend nem változott.		
7.30	5.30		Árpádközpont-Szeged			
8.00	20.05		Szeged-Szatymaz-Felsőközpont	6.00	15.00	
12.00	21.00		Felsőközpont-Szatymaz-Szeged	7.00	16.00	
6.30	14.25		Szeged-Sándorfalva	8.15	13.20	
7.00	15.00		Sándorfalva-Szeged	8.45	14.00	

Jegyzetek

¹ 1887. november 1-től 1925. június 30-ig Szegeden volt a Magyarországi Vasutak Központi Leszámoló Hivatala. A mai Ady Endre téren levő egyetemi épület 1912-ben a MÁV leszámoló hivatala részére épült. 1888. április 25-én kezdte meg működését Szegeden a Szabadkáról áthelyezett MÁV Üzletvezetőség.

² Mindig jelentős volt a Tiszán és a Maroson a hajózás, a tutajozás, és nagy forgalmat bonyolítottak le a szekeres gazdák is. A várost érintő vasútvonalakat az alábbi időpontban nyitották meg:

(Cegléd)–Kiskunfélegyháza–Szeged

1854. március 4.,

Szeged–Temesvár

1857. november 15.

Szeged–Rókus–Szabadka–Zombor

1869. szeptember 11.

Hódmezővásárhely–Szeged

1870. november 16.

(Szeged)–Szőreg–Kiszombor

1882. november 15

(Szeged)–Szőreg–Karlova

1897. november 29.

Szegedi Gazdasági Vasút

1927. február 1.

³ A vasútállomások lóvasúttal történő összekötését az is indokolta, hogy a két vasúttársaság, a pest–szeged–temesvári vasútvonalat üzemben tartó Osztrák Államvasúttársaság és az AFV egymástól teljesen függetlenül bonyolította le a forgalmat. A szegedi összekötő vágányon csak az átmenő áruforgalmat bonyolították le. Az átszálló utasok csak a városon átmenve jutottak el egyik állomásra a másikra, és előfordult, hogy 60-90 percet vártak a csatlakozó vonat indulására.

⁴ Amikor Dr. Aigner Károlyt Szeged város főispánjává kinevezték, programba vette Szeged és a Tiszántúl közlekedési kapcsolatának megjavítását is. E program keretében javasolta Algyónél közúti híd építését és a tiszántúli településekkel a vonatközlekedés továbbfejlesztését. Ennek a kezdeményezésnek köszönhető, hogy 1926. március

15-én Szeged és Hódmezővásárhely között megindult az első motoros járat, és Szentesen megépült a MÁV motoros központja.

Az algyői közúti hídnak csak a terve készült el, az építés pénz hiányában elmaradt. Mivel a kompok a közúti forgalmat egyre nehezebben tudták lebonyolítani, kézenfekvő volt az a gondolat, hogy a vasúti hidat közúti forgalomra is alkalmassá tegyék. A gondolatot tett követte és 1935. november 21-én az algyői vasúti hídon megindult a közúti forgalom is, ami 1974. augusztus 19-ig tartott, mert akkor adták át a forgalomnak a vasúti híd közelében épített közúti hidat.

⁵ Szeged város törvényhatósági bizottsága 1926. április 28-án 134. sz. alatt tárgyalta a géperejű bérkocsiipar gyakorlásáról szóló szabályrendeletet. (11603/1926. tan. sz.)

A jóváhagyott Szabályrendelet 21 §-ban írta elő az ipar gyakorlására, a gépkocsik forgalombantartására, a közlekedés rendjére, a géperejű gépkocsik vezetésére, a viteldíjakra és a büntető határozatokra vonatkozó rendelkezéseket.

Előírta pl.: „A menetsebesség lassítását és a menetirány változtatását a gépkocsivezető jobb- illetve balkarjának a jobb, illetve baloldal felé vízszintes irányban való kinyújtásával köteles jelezni. (11.§.)”

„A géperejű bérkocsi vezetőjének menetközben dohányozni nem szabad.” (17.§.)

„A géperejű bérkocsi vezetője csak annyi utast köteles felvenni, ahány ülőhely a kocsiban van... Ki nem épített utakon a géperejű bérkocsi fuvarozni nem kötelesek, ha azonban a fuvat elvállalták, a viteldíj a rendes tarifa szerint számolható... Híd, közúti vagy egyéb vámdíjat a géperejű bérkocsi használó utas külön fizeti...” (19.§.)

⁶ Délmagyarország, 1926. július 25.

⁷ Szeged város törvényhatósági bizottsága 1927. október 1-én 460. sz. alatt tárgyalta a személyszállítási társaskocsi ipar gyakorlásáról szóló szabályrendeletet. (21292/1927. tan. sz.)

„Kimondja a közgyűlés, hogy az 1922.

XII. t.c. 40.§. rendelkezéseinek megfelelően a rendes járatí időhöz kötött személyszállítási társaskocsi ipar gyakorlására a következő szabályrendeletet alkotja:

Szeged szabad királyi város szabályrendelete a rendes járatí időhöz kötött gépkocsi felhasználásával űzött személyszállítási (társaskocsi) ipar gyakorlásáról.

1.§.

Rendes járatí időhöz kötött gépkocsi felhasználásával űzött személyszállítási (társaskocsi) ipart Szeged sz. kir. város területén az 1922. évi XII. t.c.-ben, a 78002/1923 és 6540/1927. sz. kereskedelmiügyi miniszteri rendeletben, illetve jelen szabályrendeletben megállapított korlátok között csak az erre jogosító iparengedély alapján szabad gyakorolni.

2.§

Aki rendes járatí időhöz kötött gépkocsi felhasználásával űzött személyszállítási (társaskocsi) ipart kizárólag a város területén kívánja gyakorolni, az ilyen iparengedély kiadása iránti kérelmét a város törvényhatóságához intézze, a város tanácsánál terjessze be. A beadványban, melyhez az iparűzés feltételeinek igazolására okiratok csatolandók, fel kell tüntetni:

a/ A folyamodó nevét, foglalkozását, lakását /utca, házszám/ illetőleg cégét és telephelyét.

b/ A gyakorolni kívánt ipar pontos körülírását. (Rendes járatí időhöz kötött gépkocsi felhasználásával űzött személyszállítási ipar.)

c/ A létesítendő vállalat telephelyét. (Utca, házszám.)

d/ Az üzem tervét, a járatok útvonalát, idejét.

f/ A használatba venni kívánt gépkocsik és pótkocsik számát és a kocsikra vonatkozó összes adatokat. (Gyártmány megnevezése, a motor löereje, fúrat, löket, hengerek száma, a kocsi önsúlya, a kerék méretei, átmérője, nyomtáv, talpszélesség, karosszéria szélessége, kocsiszekrény rajza stb.)

g/ Az üzem kiegészítő felszereléseit. (Garage, annak helye, nagysága, esetleg javítóműhely, benzintároló stb.)

h/ A szállítandó személyek, illetőleg poggyász után felszámítani kívánt viteldíjakat.

i/ Az üzletvezető nevét és lakóhelyét, amennyiben folyamodó ilyent alkalmazni kíván, vagy köteles.

j/ Az üzem lebonyolításánál alkalmazni kívánt személyzet számát és munkakörét.

3.§.

Annak megállapítása céljából, vajon az iparengedély kiadása közforgalmi és közgazdasági érdeket szolgál-e, vajon más magasabb rendű érdekeket nem sért-e, más létezőhasonló vállalat fenntartását nem veszélyezteti-e, továbbá hogy a kért útvonal forgalmi szempontból alkalmas-e, végül, hogy folyamodó anyagi ereje és vállalatának szervezete az üzem teljesítőképessége szempontjából kellő biztosítékot nyújt-e, az illetékes Kereskedelmi és Iparkamara, a közvetlenül érintett közforgalmi vállalatok, az úttulajdonosok és esetleg más érdekelték bevonásával tárgyalás tartandó. Amennyiben az iparengedély kiadásának fenti szempontból akadályja nincsen, a tárgyalás során a járatok útvonala, az utak használatának feltételei, a gépkocsikra és pótkocsikra vonatkozó különleges kikötések, úgyszintén a forgalomra vonatkozólag esetleg szükségesnek mutakozó külön előírások, hasonlóképpen a használatba veendő járművek száma és ideje (menetrendje) a végállomások és megállóhelyek, végül a viteldíjak tisztázandók.

A törvényhatósági bizottság a járatok útvonalát, az utak használhatóságának a feltételeit, a gépkocsikra és pótkocsikra vonatkozó külön kikötéseket minden egyes vállalatra külön, jelen szabályrendelet függelékét képező szabályrendeletben állapítja meg.

A használatba veendő járművek számát, a viteldíjat, a járatok számát, valamint ezek idejét, az állomásokat és megállóhelyeket a törvényhatósági bizottság minden vállalatra nézve közgyűlési határozattal állapítja meg.

A törvényhatósági bizottság az iparengedélyt csak a függelék szabályrendeletnek illetve fent említett közgyűlési határozat-

nak a kereskedelemügyi miniszter által történt jóváhagyása után adhatja ki.

4.§.

Nem kaphat iparendélyt, aki kiskorú, gondnokság vagy csőd alatt áll, aki az állam ellen vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt bünvádi eljárás alatt áll, vagy akit ilyen büntetés vagy vétség miatt elítéltek, illetőleg a büntetés kiálltától vagy elvülésétől számított három év alatt, végül akire nézve valamilyen más törvény összeférhetlenséget, illetve kizáró okot állapít meg.

5.§.

Vendégfogadónak és más hasonló üzemnek, gyári vállalatoknak, építkezéseknek, melyek kizárólag saját vendégeik, utasaik, munkásaik, illetve ezek poggyászainak szállítására szorítkoznak, járataik fenntartásához iparendélyre szükségük nincsen.

Idényhez kötött, nem állandó jellegű vállalkozásnál a törvényhatósági bizottság legfőbb négy hónapi időre szóló és meg nem hosszabbítható engedélyt közgyűlési határozattal adhat. A közgyűlési határozat azonban a kereskedelemügyi miniszterhez jóváhagyásra fölterjesztendő.

A kiadott állandó és ideiglenes jellegű engedélyek egy darab másolata a kereskedelemügyi miniszternek fölterjesztendő és megküldendő.

6.§.

Az engedély érvénye legfeljebb 5 évre szólhat, s kizárólagosságot ezen időre sem biztosít.

Abban az esetben, ha a kérelmezett útvonalon maga a város is járatokat szándékozik létesíteni, az engedély azzal a megszorítással adható, hogy engedélyes üzemét a városi járat megindításakor minden kártalanítás nélkül haladéktalanul beszüntetni köteles.

7.§.

Az engedély személyre szóló jogosítvány lévén, azt sem a maga egészében, sem a belőle származó jogokat vagy kötelezettségeket bérbeadás, betársulás vagy bármely egyéb alakban másra átruházni nem szabad, illetve ahhoz a törvényhatóság engedélye előzetesen kikérendő.

8.§.

Engedélyes a városi utakat és közterülete-

ket a forgalomrendészeti szempontból szükséges korlátozások mellett használhatja, azonban egyfelől az út hosszával és minőségével, másfelől az út tényleges igénybevételének mérvével arányban használati díjat fizetni tartozik. Ha ennek összegére nézve a város és a vállalat között megegyezés létre nem jönne, a kereskedelemügyi miniszter a belügyminiszterrel egyetértésben dönt.

9.§.

Engedélyes a járatot hacsak haladékot nem kapott, legkésőbb az engedély vételétől számított hat héten belül üzembe helyezni és attól fogva azt állandóan fenntartani köteles.

Valamely járatnak bármilyen okból 24 órán túl való szüneteltetésére a városi tanács engedélye kérendő ki és a közönséggel közhírré tétel útján közlendő.

10.§.

Engedélyes járművét, annak minden felszerelését valamint általában mindennemű beszerzését a hazai ipar révén tartozik fedezni. Külföldi beszerzésre kivételes esetben a törvényhatóság csupán a kereskedelemügyi miniszter előzetes jóváhagyása mellett adhat engedélyt.

11.§.

A vállalat által használatba veendő gépkocsik felszerelésére, menetsebességére és azokon szállítható személyek számára, végül az esetleges pótkocsik használatára nézve a gépjárművek közúti forgalmára vonatkozó 57.000/1910. B.M. számú rendelet 41-57.§-ában és az ezt módosító, illetve kiegészítő miniszteri rendeletekben előírt körülmények irányadók. A kocsiszekrények rajza a tanácsnak előzetesen bemutatandó, mely azt a főkapitánysággal egyetértve hagyja jóvá.

A kocsikerekeket légtömölös gumiabroncsokkal kell ellátni.

A kocsik külsején szembeutó helyen a vállalkozó nevét /cégét/, telephelyét, továbbá az útvonalat feltüntető táblát vagy felírást kell alkalmazni. Fel kell továbbá tüntetni a kocsi önsúlyát kg-okban, a kocsiban szállítható személyek számát a kocsivezetővel, kalauzzal és ellenőrrel

együtt. A kocsik belsejében a viteldíjat, továbbá az ülé és állóhelyek számát szembevető módon fel kell tüntetni. Az előző bekezdésben előírt, valamint a gépjárművek közötti forgalmára vonatkozó rendelkezésekkel megállapított jelzéseken kívül a vállalkozó egyes járműveit esetleg még sorszámokkal láthatja el.

Egy kocsi önsúlya és megterhelése együtt legfeljebb 12 000 kg lehet. Egy centiméter keréktalpszélességre legfeljebb 150 kg terhelés juthat.

12.§.

Gépkocsivezetőül csakis 22 életévüket betöltő olyan férfiak alkalmazhatók, akik a gépkocsivezetői vizsga letétele után legalább két évet, illetőleg ha az állami gépjárművezetői tanfolyamot sikeresen elvégezték, legalább három hónapot szakbavágó gyakorlaton eltöltöttek és ezt a körülményt megfelelő módon igazolják, továbbá józanság és erkölcsi megbízhatóság tekintetében kifogás alá nem esnek.

A gépkocsivezetők annak megállapítása céljából, vajon nem szenvednek-e olyan betegségben, vagy olyan testi vagy szellemi fogyatékoságban, mely őket a vezetésben gátolja ...-n való alkalmazásakor, azon túl pedig háromévenként orvosi vizsgálatnak kötelesek magukat alávetni. A vizsgálat eredményét három nap alatt a rendőrhatalósággal kell közölni, a felmerülő szükséghez képest az 57.000/1910.B.M sz. rendelet 39.§-a értelmében jár el

A rendőrhatalóság azt a gépkocsivezetőt, aki ellen józanság és erkölcsi megbízhatóság szempontjából utóbb megokolt kifogás merült fel, vagy akit a gépjárműforgalomra vonatkozó előírások, szabályok súlyosabb áthágása miatt elítél, az előző bekezdésben említett kormányhatósági rendeletben foglalt rendelkezéseknek megfelelően a gépkocsivezetéstől eltilthatja, illetőleg amennyiben azt törvényes rendelkezések előírják, -eltiltani köteles.

13.§.

Sebességmérő alkalmazása szabályrendeletben általában megállapítható, vagy a rendőrhatalóság felhatalmazható, hogy azt egyes vállalatokra, melyek gépkocsivezető-

it gyorshajítás miatt ismételt meg kellett büntetni, előírhatta.

14.§.

A közgyűlési határozattal megállapított menetdíjakat a járatok végállomásain, továbbá a gépkocsik belsejében szembevető helyen ki kell függeszteni. A megállapított díjaknál magasabb díjat szedni nem szabad. A vállalat köteles minden menetre a jegy árát feltüntető menetjegyet, illetőleg poggyászbárcát kiadni, de az egyszeri menetre szóló jegyeken kívül menettérti, fűzet, valamint bérletjegyeket is kiadhat.

Díjmérséklést adni senkinek sem kötelező.

15.§.

Amennyiben a menetjegyek kiadása menetközben is történik, erre külön személyt kell alkalmazni. A jegykezelőket a végállomásokon annyi aprópénzzel kell ellátni, hogy a szokásos pénzváltásokra elég legyen. Öt pengőnél nagyobb pénzegységeket azonban váltani nem köteles.

16.§.

A vállalat vagyonáról, bevételeiről, kiadásairól, rendes üzleti könyveket vezetni tartozik, az ellenőrzéssel megbízott hatósági közegnek a vállalat helyiségeibe való belépését bármikor megengedni, az üzleti könyveket és iratokat kívánságukra rendelkezésükre kell bocsátani, úgyszintén a szükséges felvilágosításokkal őket támogatni köteles.

17.§.

A vállalat közhasználatra rendelt kocsikat mindenkor jókarban és tisztán tartani, azok megfelelő szellőztetéséről és világításáról gondoskodni tartozik. A kocsikat a rendőrhatalóság felhívására a kijelölt helyen és időben felülvizsgálás céljából bemutatni köteles. Engedélyes a gépkocsik és pótkocsik műszaki szerkezetén és berendezésén a hatóság által elrendelt javításokat és átalakításokat a megállapított határidőn belül foganatosítani köteles. Amennyiben a javítások, átalakítások fenyegető veszély miatt nem halaszthatók, a hatóság olyképp rendelkezik, hogy határozata ellen csak birtokon belül van fellebbezésnek helye, de az ilyen rendelkezést indokolni tartozik.

Ha a vállalat a hatóság felhívásának a

kitűzött határidőn belül nem felel meg, akkor a hatóság a gépkocsi forgalmi engedélyét visszavonhatja.

18.§.

A dohányzási tilalom a kocsi belsejében szembetűnő helyen jelzendő s a tilalom betartására a kocsik személyzetének szigorúan ügyelni kell.

19.§.

Megteltnek jelzett kocsira felszállni, menetközben fel- és leszállni tilos.

A kocsikon a lármázás, a jelzésnek megtévesztésre alkalmas utánzása, éneklés, s a többi utas háborgatása tilos. Ittas állapotban levő, vagy az illemt sértő, botrányt okozó, szennyes ruházatú egyének, továbbá olyanoknak, akiken ragályos vagy undorító betegségek külső jelei látszanak, a kocsikra való felvétele vagy továbbszállítása megtagadandó.

Poggyász, csomag vagy kosár, vagy más tárgy csak olyan és annyi vihető a kocsi belsejébe, amennyit és amilyent az utasok saját helyeik határára belül, de a szomszédok háborítása nélkül elhelyezhetnek, illetve amelyek az ülés alatt, vagy az e célra szolgáló csomagterében elférnek.

Élő állatokat, olyan poggyászt, amelyben kiömlhető folyadék, vagy olyan dolgok vannak, amelyek az utazóközönség ruhájában vagy a kocsi berendezésében kárt okozhatnak, úgyszintén szennyes és bűzös dolgokat, végül robbanó szereket töltött fegyvereket személyszállító kocsikra vinni a legszigorúbban tilos.

A szabályok illetve tilalmak megszegőivel szemben a vállalat közgei a rendőrség segélyét igénybe vehetik.

20.§.

Minden kocsin, továbbá a járat végállomásain sorszámozott és a hatóság által lebélyegzett lapokból álló panaszkönyvet kell tartani és ezt az utasok kívánságára rendelkezésre kell bocsátani.

A panaszosokat panaszaik elintézéséről a vállalat 30 napon belül értesíteni köteles.

21.§.

Engedélyes és alkalmazottai a vállalatra nézve fentiekben előírt kötelezettségeket, valamint általában a gépjárművek közötti

forgalmára vonatkozólag fennálló rendelkezéseket pontosan betartani kötelesek. Aki az 1-20 §-aiban megállapított kötelezettségek vagy tilalmak ellen vét, amennyiben cselekménye súlyosabb büntető rendelkezés alá nem esik, illetőleg amennyiben az az 1922. évi XII. t.c. 126. és 127.§-ai szerint nem minősül és a büntetés mérve ott megállapítva nincsen, az 1879. évi 49. t.c. 1. §-a értelmében kihágást képez és 40 pengőig terjedő pénzbüntetéssel büntethető.

Az iparüzési jog elvonható attól,

1./ akire utólag megállapítottatik, hogy az iparüzés tekintetében fennálló törvényes követelmények valamelyikével nem rendelkezik, illetve reá nézve valamely törvény értelmében kizáró ok, összeférhetlenség esete forog fenn.

2./ aki büntett, az állam, szemérem ellen, vagy nyereségvágyból elkövetett vétség miatt jogerősen elítéltetett.

Az engedély elvonható attól,

1./ aki a szabályrendeletben, vagy közgyűlési határozatban reá nézve megállapított kötelezettségek valamelyikét ismételt írásbeli megintés dacára nem teljesíti, vagy azok valamelyike ellen ismételt, súlyosan vét,

2./ aki egyéb törvényes rendelkezések megsértése miatt ismételt elmarasztalván oly cselekményt követ el, mely megbízhatóságát kétségessé teszi.

22.§.

Szóban forgó kihágási ügyekben I. és II. fokon az iparhatóság, III. fokon pedig a kereskedelemügyi miniszter, illetve az 57.000/1910.B.M. és azt módosító vagy kiegészítő rendeletekben a rendőr-büntetőbíróóságok hatáskörébe utalt ügyekben III. fokon a belügyminiszter ítélkezik.

23.§.

E szabályrendelet a jóváhagyást követő 8. napon lép életbe.

Ez a szabályrendelet jóváhagyás végett a m. kir. Belügyminiszter úrhoz fölterjesztendő.

Miről a szab. kir. város Tanácsa és a főjegyzője jegyzőkönyvi kivonaton értesítetik.”

⁸ Az Aradi és Csanádi Egyesült Vasutak magyar vonalainak üzemét 1923. január 1-jén a Győr–Sopron–Ebenfurti Vasút vette át, majd 1927. február 5-én megalakult a Szeged–Csanádi Vasút Rt. Az új cégjelet 1927. június 1-től alkalmazták.

⁹ A részvénytársaság a francia parancsnokság rendelkezésére 1919-ben megszüntette az újszegedi villamosjáratot, majd a közúti hídon a síneket is felszedték. Ebből a sínanyagból a város tanácsa által kijelölt helyeken bővítették a hálózatot. 1926-ban az addig teherforgalomra használt Felső-Tisza-parti vonalon is áttértek a villamos üzemre és a személyforgalomra is megnyitották. Ezen a vonalon 1977. március 1-én megszűnt a villamosközlekedés és a forgalmat a VOLÁN új 22-es járata vette át.

¹⁰ 1944. június 2. 38 gépből álló amerikai bombázókötélék a rendező pályaudvart célozta, de a bombaszőnyeg 12 alsóvárosi utcát rombolt le. Ekkor a rendező pályaudvar csak kisebb károsodás érte.

1944. július 3. A légitámadás a vasúti híd ellen irányult, most még sikertelenül. Az elvonuló Liberátor kötélékből négy gép visszafordult és 34 rombolóbombát dobott a Petőfi Sándor sugárút–Tisza Lajos körút–vasúti híd–Újszegedi Kendergyár körvonalában. Ebben a térségben 7 ház romba dőlt, 161 ház megrongálódott.

1944. augusztus 20. Hat bombázógép ismét a rendező pályaudvart vette célba, de az utászaktanyára és nyolc alsóvárosi utcára is hullottak a bombák. A romok alatt 25-en meghaltak, 14-en megsebesültek.

1944. augusztus 24. Ekkor 49 gép támadta a várost. A cél a vasúti híd volt. A híd környékére 58 bomba hullott, de a híd még használható maradt. Több találat érte az Újszegedi Kendergyárat, a Közraktárak Rt., a Futura, a Hangya raktárait, a Tiszapályaudvar, a Szilvénia-fatelepet. Romba dőlt 38 épület, öten meghaltak és öten megsebesültek.

1944. augusztus 29. Ekkor 42 gép közel 400 bombát dobott a városra. A fő cél Szeged pályaudvar, Tisza pályaudvar, a vasúti híd és a raktárak voltak. Hat nagy

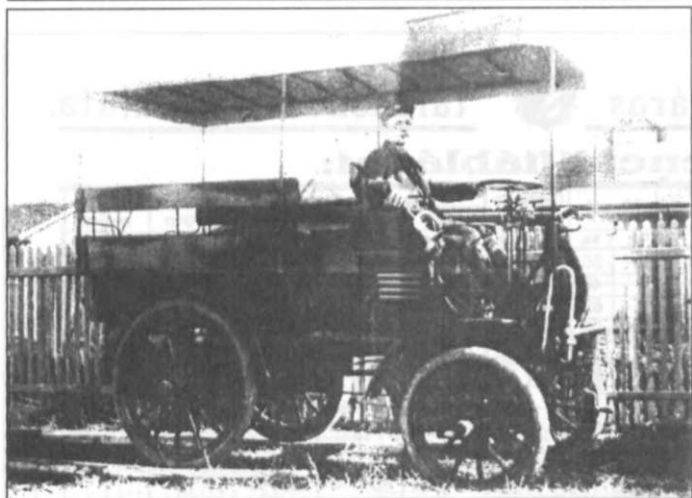
raktár pusztult el a bombatalálatoktól. 1944. szeptember 3. Ez volt a legpusztítóbb légitámadás. Ekkor pusztult el a vasúti híd és a gyermekklinika, amit az előző napon ürtettek ki. Összesen 64 ház dőlt össze és 158 sérült meg. Ötven személy meghalt és ötven megsebesült.

Ábrák jegyzéke

1. Az első autóbusz Szegeden fekvőhengeres és szíjmeghajtásos volt.
2. A vállalkozók a személyszállító iparvállalat támogatását kérték a várostól.
3. Menetdíjtáblázat 1930-ból.
4. A városi autóbuszok téli menetrendje 1930–1931-ben.
5. A MAVART „gyorsvonatpótló” autóbuszjáratának menetrendje.

Felhasznált irodalom

- ☞ TÓTH MIHÁLY: Szeged város közlekedésének története. In *Közlekedési Közöny*, 1964/45. sz.
- ☞ 10. sz. *Autóközlekedési Vállalat: 20 éves fejlődésünk, 1950–1970.*
- ☞ KÁTAI FERENC: Csongrád megye és városainak autóbuzsközlekedése. In *Városi Közlekedés*, 1972/6. szám. (Csongrád megyei szám.)
- ☞ 25 éves a Volán autóközlekedés. (1974.) A Volán Tröszt kiadása.
- ☞ KELLER LÁSZLÓ: A szegedi tömegközlekedésről. In *Közlekedési Közöny*, 1976/46–47. sz.
- ☞ TERHES SÁNDOR: *Omnibusztól trolibuszig.* Szeged, 1979.
- ☞ ENGI JÓZSEF: Szeged közlekedéstörténete. In *Városi Közlekedés*, 1983/2. és 4. sz.
- ☞ KELLER LÁSZLÓ: Százéves a szegedi helyi közlekedés. In *Technika*, 1985/12. sz.
- ☞ ENGI JÓZSEF: Az autótaxi- és az autóbuzsközlekedés kezdetei Szegeden. In *Városi közlekedés*, 1987/1. sz.
- ☞ Csongrád Megyei Levéltár iratai. 2. ábra és a jegyzetekből 5. és 7.
- ☞ A szerző saját gyűjteménye.

1. ÁBRA

Tisztelt Városi Tanács!

Alulírott Fekete Vilmos redőnygyáros és László Andor mechanikus és autófuvarozó szegedi lakosok a m.kir. kereskedelemügyi miniszter úr Ünagymáltóságához 90554/1925-VII. sz.á. folyamodványt adtunk be azért, hogy a Szeged-Dorozsma között általunk létesített és a Dorozsmai sziklófürdőig tervezett autóbusszvállalat hoz a szükséges végleges iparengedély kiadásáig.

Miután ezen folyamodványunk mielőbbi elintézése érdekében állónak tartjuk, hogy a miniszter úr Ünagymáltósága Szeged sz. kir. város közönségének, illetve tanácsának a véleményéről is tudomást szerezzon ebben az ügyben, - annak tudatában, hogy vállalatunk előrendű szükségességéről a tekintetes Tanács/ is meggyőződött és annak kikövése ellen panasza fel nem merült, - a hivatkozott folyamodványunknál igazolt ügyvédünk, Dr. Dobay Gyula szegedi lakos képviselőjeben tisztelettel kérjük:

méltyomassék határozatilag kimondani, hogy Szeged sz. kir. város tanácsának az általunk létesített Szeged-Dorozsma, -K.K. Dorozsma sziklófürdő-i autóbusszvállalat, mint rendszer, időközököt, gépjármű felhasználásával üzemeltetett személyszállító/társasági/ iparvállalat ellen, - továbbá az alulírott vállalkozók ismert személye ellen sem ifőle kifogása nincs, a vállalatot közérdekből is megengedem tartja és ezért annak engedélyezését a maga részéről is kéri, - a kérjük ezen határozatot a nagyimáltósági kereskedelemügyi miniszter úrnál a 90554/1925-VII. számra való hivatkozással közölni - *(Ezzel a határozattal a szükséges végleges kiadásig)*

Maradtunk kiváló tisztelettel:

F e k e t e V i l m o s

48

L á s z l ó A n d o r .

2. ÁBRA

1925. XII. 24.

Szeged sz. kir. város társasköcsi vállalata.

Menetidjtáblázat:

	Menet		Gyermek- menet	Havi bérlet						20 db cso- portjegy		10 db cso- portjegy		
	P	fill.		diák		Iskolai munk.		egyéb		P	fill.	P	fill.	
				P	fill.	P	fill.	P	fill.					
Szeged—Dorozsma	—	56	—	28	10	—	20	—	24	—	9	—	5	—
Dorozsma—Sziksósfürdő	—	40	—	20							6	40	3	60
Dorozsma—Kulipintyó	—	62	—	31							10	—	5	60
Dorozsma—Dorozsma Központ	1	22	—	66	16		30	40	36	—	20	—	11	10
Szeged—Dorozsma—Központ diák b.					16		40	—	50	—				
Sziksósfürdő—Dorozsma Központ	—	52	—	41										
Sziksósfürdő—Kulipintyó	—	36	—	18										
Dorozsma—Gazdasági iskola	—	50	—	25	16	—								
Dorozsma—Zsomból kápolna	—	75	—	38	16	—					16	—	9	—
Dorozsma—Forráskút	1	50	—	75	16	—	40	—	50	—	25	—	13	80
Forráskút—Majsa	1	66	—	83	32	—	80	—	100	—				
Forráskút—Csólyosi csárda	—	60	—	30	20	—								
Forráskút—Kereszt	1	20	—	60										
Zsomból kápolna—Forráskút	—	75	—	38										
Szeged—Sándorfalva	1	15	—	58	16	—	30	40	36	—	20	—	10	80
Szeged—Karácsonyi tanya	—	70	—	35										
Szeged—Tápé	—	40	—	20	10	—	16	—	20	—	6	80	3	70
Szeged—Somogytelep	—	24	—	12	5	—	8	—			3	40	2	—
Somogytelep—Tápé	—	24	—	12										
Szeged—Bajai út	2	26	1	13										
Szeged—Alsóközpont	1	66	—	83	16	—	40	—	50	—	24	—	14	30
Szeged—Kossuthkut	1	—	—	50			20				15	—	8	80
Kossuthkut—Alsóközpont	—	80	—	40										
Alsóközpont—Bajai út	—	60	—	30										
Szeged—Újszeged	—	24	—	12	4	80	7	20			3	80	2	10
Szeged—Szöreg	—	70	—	35	10	—	20	—	24	—	11	—	6	30
Szeged—Kübekháza	1	20	—	60	15	—	30	—	36	—	18	—	10	50
Szeged—Újszeged SZAK	—	35	—	18										
Szeged—Újszeged KEAC—Pillich-telep	—	40	—	20	8	—								
Szöreg—Kübekháza	1	—	—	50			30	40						
Szöreg—Pillichtelep	—	40	—	20										
Szöreg—Deszk	—	40	—	20										
Szöreg—Klárafalva—Ferencszállás	—	90	—	45										
Szeged—Deszk	—	90	—	45							15	—	8	20
Szeged—Klárafalva—Ferencszállás	1	20	—	60							18	—	10	50
Deszk—Klárafalva—Ferencszállás	—	60	—	30										
Klárafalva—Ferencszállás	—	30	—	15										

Szeged—Szatymaz—Felsőtanya: I-ső szakasz Nyári tanya 36 fill., II-ik szakasz Ádók kereszt 70 fill., III-ik szakasz Jera vendéglő 1 P, IV-ik szakasz Felsőtanya 1-30 fill.

A menetjegyek csak a megváltás napján érvényesek.

Külön kocsik megegyezés szerinti rendelhetők az indulás előtt legalább 24 órával.
Szeged, 1930 szept. hó.

A bérletek Szeged-ől érvényesek.

Az igazgatóság.

SZEGED SZAB. KIR. VÁROS TÁRSASKOCSI VÁLLALATA.

TÉLI MENETREND

Érvényes 1930 október 1-től 1931 március 31-ig.

Szegedről indul:

Dorozsára	Dorozsai Német Állomás	Szegedi Főút	Sáderfőtelep	Sáregy - Kékhátúra Szék-NEAC	Állásfőtelep Városvágyra	Szegesvári Felsőtelep	Ujvágy	Kék - Kékhátúra
Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta
4. óra 5 per 30 p.	4. óra 1 - 20	4. óra 4 és 50 p.	4. óra 8 és 30 p.	4. óra 8.15 p.	4. óra 8.30 p.	4. óra 8 és 30 p.	4. óra 8 és 30 p.	4. óra 7 és 30 p.
4. óra 1 - 20	4. óra 6 - 30	4. óra 3 - 10	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 10
4. óra 1 - 20	4. óra 6 - 30	4. óra 3 - 10	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 30	4. óra 1 - 10

Szegedre indul:

Dorozsáról	Dorozsai Német Állomás	Szegedi Főút	Sáderfőtelep	Kékhátúra - Sáregy	Városvágy Állásfőtelep	Felsőtelep Szegesvári	Ujvágy	Kék - Kékhátúra
Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta	Naponta
4. óra 5 per 30 p.	4. óra 6 és 30 p.	4. óra 8 és 40 p.	4. óra 7 és 10	4. óra 7.15 p.	4. óra 7.30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 6 és 15 p.
4. óra 5 per 30 p.	4. óra 6 és 30 p.	4. óra 8 és 40 p.	4. óra 7 és 10	4. óra 7.15 p.	4. óra 7.30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 6 és 15 p.
4. óra 5 per 30 p.	4. óra 6 és 30 p.	4. óra 8 és 40 p.	4. óra 7 és 10	4. óra 7.15 p.	4. óra 7.30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 7 és 30 p.	4. óra 6 és 15 p.

A Dorozsai Német Állomásról 4. óra 6 és 30 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 5 per 30 p. Szegedre induló vonatból indul. A Szegedi Főútról 4. óra 4 és 50 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 3 és 10 p. Szegedre induló vonatból indul. A Sáderfőtelepről 4. óra 8 és 30 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 1 és 30 p. Szegedre induló vonatból indul. A Sáregy - Kékhátúra Szék-NEAC-ról 4. óra 8.15 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 8.30 p. Szegedre induló vonatból indul. Az Állásfőtelepről 4. óra 8.30 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 8.30 p. Szegedre induló vonatból indul. Az Ujvágyról 4. óra 8 és 30 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 8 és 30 p. Szegedre induló vonatból indul. A Kék - Kékhátúráról 4. óra 7 és 30 p. Szegedre induló vonat a 4. óra 7 és 30 p. Szegedre induló vonatból indul.

4. ÁBRA

M A V A R T

Érvényes 1933. október 10.-tól
1934. május 14.-ig.

IGAZGATÓSÁG

Budapest, VI., Lőportár-utca 1.

Telefon: 92-3-80.

AUTÓBUSZ MENETREND

Budapest - Kecskemét - Szeged

A járatok kedden, csütörtökön és szombaton közlekednek.

Menet díj P	Járat szám 1	km.	ÁLLOMÁSOK		Járat szám 2	Menet díj P	
—	830	—	ind.	Budapest, Oktogon-tér	érk.	2215	12.30
1.80	702	20	↑	Vecsés községháza fm.	↑	2143	11.70
2.20	710	26		Üllő községháza fm.		2135	11.20
2.90	718	33		Monor bejáró ut fm.		2127	11.—
3.90	731	45		Pilis templomtér fm.		2114	10.50
4.50	739	52		Alberti-Irsa utalág. fm.		2106	9.80
5.—	745	57		Ceglédbercel templomtér fm.		2100	9.30
6.—	758	69		Cegléd Központi kávéház fm.		2046	8.40
6.60	823	84	↓	Nagykőrös Kulturház vend. fm.	↓	2022	7.50
7.90	847	100	érk.	Kecskemét Beretvási szálló	ind.	2000	6.60
9.30	855	126	ind.		↑	1950	6.60
11.20	928	155	↑	Kiskunfélegyháza Korona sz. fm.	↑	1915	4.40
11.60	1006	162	↑	Kistelek Kaszinó vend. fm.	↑	1838	2.20
11.60	1014	162	↑	Felsőközpont Lackó keresk. fm.	↑	1831	1.70
12.30	1039	182	érk.	Szeged Rókus p. u. fm.	ind.	1806	—
—	1142	—	érk.	MÁV. Hódmezővásárhely	—	—	—
12.30	1039	182	ind.	Szeged-Rókus p. u. fm.	érk.	1806	—
12.30	1045	185	érk.	Szeged Tisza szálló	ind.	1800	—

fm. = feltételes megállóhely.

Egy napig érvényes menettérti jegy

Budapestről - Szegedre P 22.50

A díjazásban fel nem tüntetett helyen történő le- vagy felszállás esetén a menetdíj a leszállás után következő állomásig, illetőleg a felszállás helyét megelőző állomástól fizetendő.

Gyermekek négyéves korig — amennyiben külön helyet nem foglalnak el, — díjmentesen utaznak. Személyenként max. 20 kg. utipodgyász díjmentesen szállítható, 20 kg.-on felüli darabokért a személyjegy 20%-a fizetendő. Személyenként max. 35 kg. utipodgyász szállítható.

A számozott üdöhelyekre jogosító menetjegyek Budapesten az Oktogon-téri autóbusszállomáson, (telefon 10-5-64.) a menetjegytirodakban, Nagykőrösön a Kulturház vendéglőjében, Kecskeméten a Beretvási szálló portásánál, Kiskunfélegyházán a Korona szálló portásánál, Szegeden a menetjegytirodakban előre megvásárolhatók.

A vállalat fenntartja magának a menetrendek megváltoztatásának jogát. A menetrendnek üzemtechnikai okokból való be nem tartásáért, vagy a járatoknak teljes elmaradásáért, nemkülönben a menetrendszerű csatlakozások elmulasztásáért felelősséget nem vállalunk.

Az igazgatóság.

Kelenföld, Bpest, Tel. 33-4-92.

Nyulassy Ágnes

Itt van május elseje...**Régl szegedi majálisok**

„...még a régi öregöktű' hallottam...”

A II. Internacionálé alapító kongresszusán 1889-ben amerikai küldöttek javaslatára határozatot hoztak arról, hogy május elseje legyen a munkások nemzetközi szolidaritásának ünnepe. Így emlékeztek meg a halálos áldozatokat is követelő chicagói sztrájkról és tüntetésről. A választás jó volt, mert ezen a napon ősidők óta ünnepelt a nép, hiszen Európa-szerte a majális, a májusfaállítás szokása kapcsolódott a hónap kezdőnapjához. Így a határozat csak új tartalommal gazdagította az ünnepet. Növekvő népszerűsége láttán az egyház, hogy ellensúlyozza a kommunista befolyást, megszentelte ezt a napot, és XII. Pius pápa egyik 1955-ös rendelkezésében május elsejére helyezte Munkás Szent József ünnepét, az eredeti Leveles Fülöp és Jakab ünnep pedig május 11-ére került. (A rendszerváltozás után visszaállt a régi rend a kalendáriumban is.)

Már Rómában az i. e. II. században hivatalos ünnep a virágos Flóralia, Flóra (Virág) istennő ünnepe. Sőt az i. e. V. századból való adatok szerint a kelták nyárkezdő ünnepe is május elsejére esett, amikor is hatalmas ikertüzeket gyújtottak, és állataikat tisztító céllal áthajtották a tüzek között.

Magyarországon is igen régóta úgy ülték meg az emberek e napot, hogy kimentek a zöldbe már kora hajnalban, pirkadatkor, és az erdők illatában, a madarak énekében gyönyörködtek. „A legények hajnalfát (májfát), életadó életfát, fölszalagozott szikár férfierőt állítottak a leányok kertölebe” – írja Molnár V. József. Míg Vitos Mózes a következőképpen összegzi az e naphoz kapcsolódó népszokásokat, melyek a múlt század végén még virágkorukat élték.

Akinek szeretője van fehér vagy lucfenyő ágat vernek a kertjébe. Megtörténik, hogy annak a gazdag és szép lánynak, kinek több udvarlója van, négy-hat ágat is állítanak... a fa törzse kérégtől meg van hántva, majd veres és zöld cifrázatokkal... van ékítve. Jakab napján hajnalban és titokban állítják föl, mivel az ébredező szerelem jelképe, hajnalfá néven is emlegetik.

De a legények is e napon választanak maguknak gazdát, aki az egész év folyamán a mulatságokat szervezi, felelős a rendért, s azért is, hogy a szerető nélküli lányok is meg legyenek híva a bálókra és meg is táncoltassák őket.

Szegeden és környékén is hasonlóképpen ünnepeltek, vigadtak az emberek. Az újszegedi ligetben, a környékbeli erdőkben zöldfarsang napján az első napsugár ott találta a szegedieket, akik friss májusi levegőfürdőt vettek, téptek zöld gallyakat, nagyon jóízűen megették a reggelit a vigadó konyhájából, – amint azt a Szegedi Napló 1891-es számában olvashatjuk. Valóban ez jellemzi a XX. századi városi népesség majálisát. A népszokások az urbanizáció során háttérbe szorultak, de maradt a zöldbe való kivonulás, a játék, a vidámság.

Ugyanakkor 1890-től, az első munkás május elsejétől politikai tartalommal is átítatódik az ünnep, bizonyos társadalmi körökben.

Kísérjük végig a szegedi sajtótermékek segítségével, miképpen ünnepeltek a szegediek, a szegedi munkások e napon a „hős-időkben”, az 1890-es években; a gazdasági világválság és az azt követő új politikai áramlatok közepette; 1945-ben, a háború végén és az ún. „fordulat évében”.

A munkásvilág első vörös májusának megünneplésére a budapesti általános munkás-betegsegélyező és rokkant pénztár szegedi szervezete kapott felhívást. Azonban ő sem és egyetlen munkásegylet sem csinált testületi vörös májust, hanem tagjainak privát gusztusára bízta az ünneplést, ill. társas kirándulásokat szerveztek ki a szabadba. A nyomdászok viszont a hírlapkiadókhoz benyújtott kérvényükkel elérték, hogy május elseje szabadnap legyen, és másodikán ne jelenjen meg lap. Ezt az eredményt emberi jogaik elismerésének tekintették. Az iparos-egédeknek sem kellett e napon dolgozni. Az 1890-es éveket a csendes vígság jellemezte, kevés politikai tartalom, hiszen – mint a Szegedi Naplóból megtudjuk – Magyarországon lehetetlen a nyolcórás munkaidő bevezetése, mert itt a munkaadók is kénytelenek 12-14 órát dolgozni s még így sincs valami fényes egzisztenciájuk. A munkáskövetelések nem vihetők át mindaddig az életbe a rend felforgatása nélkül, míg a kor gyökeresen meg nem változik. Itt a munkások legnagyobb része irtózik a szociáldemokraták által importált jelszavaktól, s „vörös májust” nem ünnepel – jelenti ki. Ugyanakkor a hazai munkások érdekei összeegyeztethetők a hazaszeretet, hazafiság követelményeivel és az alkotmányos kormányzással. Úgy tűnik, az internacionalista és kommunista eszmék egyelőre meglehetősen messze álltak a szegedi munkásoktól. Továbbra is a népi ünnepély jelleg dominált; katonazene, az önkéntes tűzoltók zenekarának műsora, mellyel a belvárosiakat ébresztették, korzózás a Stefánián, piknik a ligetben.

1927. május 3-án mind a Szegedi Napló, mind a Délmagyarország hasonlóképpen emlékezik meg az ünnepről. Mindent megbékéltető szeretetben egyesültek ezen a napon egymástól homlokegyenest ellenkező világfelfogások, s amíg a szervezett munkásság a Kállay-ligetben töltötte el a napját, addig bent a városban a Szent Vince-egyesület

hölgyei rendeztek gyűjtést, s délután a templomokban felhangzottak az édes-szép májusi Mária-énekek a május litániákon. A ligetbe ugyan a rendőrség nagy számban kivonult, de beavatkozásra nem került sor. Mindnyájunké volt a május elseje – írta az újság.

A gazdasági világválság alatti munkás-megmozdulások hangulata a szegedi május elsejéken nem érződik. Talán a nagyobb rendőri ellenőrzésnek tudható be, de a lapok a megszokott idillikus állapotokról számolnak be: futball, labdázás, bújócska, fogócska, „csiga ide párom” és „irgoria-gergoria kit vártok” játékok; cukorkás sátrak, pattogatott kukoricát, olasz fagyaltot árulók kínálták a nyalánkságokat. Lájér Dezső párttitkár mondott beszédet, melyet gyermek-kórusok és a munkásdalárda műsora követett. Sikerük óriási volt.

1932-től a munkásünnep vissza-visszatérő szónoka, díszvendége Kéthly Anna szociáldemokrata képviselő volt. 1933-ban, Hitler hatalomra jutása után a szocialisták összejövetelein is több lett a politika. Komolyan foglalkoztak azzal, hogyan kellene megakadályozni a fasizmus térnyerését a munkásság soraiban, amely még jobban szétforgácsolná erőiket. 1933. május 1-jén a Korzó moziban politikai gyűlést is tartottak. Dr. Valentiny Ágoston nyitotta meg és Kéthly Anna képviselő mondott igen átgondolt beszédet a munkásság helyzetéről, jövőjéről, s a megőrzendő értékekről. A háború kitöréséig ez az aggodó, a jövőt féltő hang az állandó jellemzője a továbbra is kedélyes majálisoknak.

Még véget sem ért mindenütt a második világháború, mikor Szegeden az MKP, az SZDP és a Szakszervezetek Tanácsa közösen megrendezte az első szabad májust.

A következő kiáltvánnyal hívták ünnepelni az embereket:

Munkások! Elvtársak!

Ki az utcára május elsején! Mutassátok meg, hogy a 25 éves reakció uralma után a

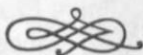
magyar munkásság erősebb, egységesebb mint valaha! Hadd lássa a reakció, hogy a munkásság erején megtörik minden aknamunkája!

Az újságok részletesen beszámolnak a délelőtti programról, mely a Széchenyi téren zajlott 60 ezres tömeg jelenlétében. Vörösben úszott a tér. A park virágai közül vörös betűk és pártjelvények hirdették a harcos proletárünnepet. Reggel 9 órától zászlókkal, jelvényekkel vonultak a pártok, üzemek képviselői és lelkesen tüntettek Sztálin marsall, és Rákosi Mátyás mellett. Többek között Gerő Ernő mondott beszédet az MKP által megjelölt feladatokról, majd 10 órakor, az ünnepség tetőpontján Carjev orosz tábornok leleplezte a Széchenyi téren felállított két szovjet hő emlékművét. Tolmács által közvetített beszédét a nép megilletődötten hallgatta. Soha nem látott tömeg vonult el a két emlékmű előtt, kikanyarodva a Kossuth sugárútra, egészen a sportpályáig vonultak. Itt egész nap közkedvelt művészek szórakoztatták a majálistozókat. Este a Nagyszínház díszelőadása zárta a programot. Az Internacionálé elhangzása után a János vitézt mutatták be.

1948-ban, a szocialista hatalomátvétel évében május elseje az állam hivatalos nagy

ünnepei közé lépett. A részvétel kötelező volt mindenkinek: a vállalatok dolgozói, a különböző szövetségek (KISOSZ, UFOSZ) képviselői, a honvédség, a cserkészek, az iskolások (még a piarista gimnázium tanulói is), a színház dolgozói, a Konzervatórium tanárai... hosszú, tömött sorokban vonultak el zászlókkal és jelszavakkal a Széchenyi téren felállított tribün előtt, ahonnan a politikai, közéleti, kulturális és gazdasági élet legjobbjai, a szervezetek képviselői, az államosított vállalatok vezetői integettek. A díszebédet Molnár Erik mondta, aki az elért sikereket hosszan taglalta. A legnagyobb látványosság a felvirágozott zenélő villamos volt, mely tánczenét közvetített városzerte s amelyre minden megállóban lelkes tömeg várakozott. Ekkor már Újszeged volt a felvonulók végállomása, ahol a régóta megszokott hangulatos majális várta őket. Az ételt, italt olcsón mérték a sátrakban, dalárdák, színjátszó körök végeláthatatlan sora emelte az ünnep színvonalát.

A későbbiekben is ez a kettősség jellemezte a május elsejét: egyik oldalon a munkásszolidaritás politikai megünneplése, másik oldalon a vidám, virágba, szerelembe borult májust köszöntő majálistozás.

Észak-magyarországi és felvidéki vartúra

Megjártuk a hadak útját

Elsőben még csak rebesgettük, másodikban már vártuk, idén az utolsó hónapokban visszafelé számoltuk a napokat. Azt hiszem, a törri tanszéken eddig minden harmadéves évfolyam hasonlóképpen készült a tanulmányi kirándulásra.

Az indulás napján – április 26-án – reggel hét óra körül, kissé nyomott hangulatban vártuk az indulást a Hattyason, táskákkal a kezünkben és a szemünk alatt. Sajnos, ez a korai kelés kísértétként lebegte körül minden reggelünket, amely aztán a nap során fáradtságunkkal együtt odébbállt.

Először – pár száz kilométer megtétele után – Diósgyőr várát vettük be. Amíg a vár falai a múlt tanúiként magasodtak fölénk,

addig a jelent idézte az egyik helyiség, amely egy modern angolvéce volt.

A lilafüredi előszezonban megváltóként érkezett csapatunk, legalábbis a helyi falatozó tulajdonosának örökönyei ezt támasztották alá.

Az este folyamán két részre oszlottunk. A többség az Egyetemvárosban szállt meg, ahol fakultatív programként pusztán módszertani szempontból tanulmányozták, hogyan és hol töltik az éjszakát a miskolci egyetemisták. A maradék harmincfős különítmény Miskolctapolcán szállt meg. A helyi nonstop vendéglátóipari egység takarító nénije által feltett: „Mahukáztok-e még?” kérdésre, rövid tanakodás után a „Köszönjük, már kukáztunk!” választ adtuk. Utóbb derült ki, a hölgy azt akarta kideríteni, hogy magozunk-e még.

Másnap Szerencs, majd Boldogkőváralja után elérkeztünk Vizsolyra, ahol a Károli-bibliának helyt adó gótikus templomot is megtekintettük. Itt a helyi lelkész bemutatta – nagy harcot vívva a mikrofonzsinórral – , hogy nyolcvanévesen is lehet sómeneket megszégyenítve kalauzolni a kirándulókat. Ezután Regéc várának maradványait néztük meg. A hegy – amelyen a vár állt – megmászásakor jutottak eszünkbe szerencsétlen törökök, akiknek elérve a falakat, be is kellett venniük azt. Mi örültünk, ha levegőt kaptunk, de az elénk táruló Zempléni-hegység látványa kárpótolt korábbi fáradtságainkért.

Telkibányán egy egykori úttörőtábor volt a szállásunk. A vacsora után Zakar Péter pajtás vezetésével megkóstoltuk Hegyalja színarany borát, majd ebből jobban felszerelve múltunk el az időt egy tábortűz mellett.

Kirándulásunk harmadik napját Kassa városának szenteltük, ugyanis akkor léptük

99/XI. 3-4.

át a szlovák határt. Nem hiába, hiszen úgy a Szent Erzsébet-dóm, mint a Börtönmúzeum vagy a Rákóczi-ház érdekes látnivalókat kínált. Utóbbiban megnéztük František Rákóczi II. (sic!) rodostói szobájának hű mását., használati tárgyait. Igaz, a sok szlovák nyelvű felirat nem segítette tájékozódásunkat, inkább csak egy bizonyos francia vadászkastély nem éppen szép szavakkal való emlegetését hozta elő.

Este – ha már Szlovákiában jártunk – megkóstoltuk a sokat dicsért Aranyfácánt és a Becherovkát.

Észak felé haladva lassan kibontakoztak a Magas-Tátra körvonalai. Fehér hósapkáival a hat nap egyik legszebb látványa tárult elénk.

Sviti szállásunkon – Home Svit Home – a Hattyas Globetrotters kosárcsapata gálmérkőzéssel szórakoztatta a helyi sportcsarnokba zsúfolódó nézőket. Este Kruppa és Zakar tanár urak meglátogatták a sviti nacionalizmus fellegvárát, a Karthágó sörözőt, és ép bőrrel megérkezvén cáfolták annak magyarellenes hírét.

Szlovákiai tartózkodásunk utolsó napján került sor a betléri Andrásy-kastély megtekintésére. Itt aztán el tudtuk képzelni, milyen körülmények között tengették napjaikat az újkor arisztokratái: Az arcunkba vicsorgó kitömött medvéktől – a berlini kongresszust ábrázoló festményen át – Európa legszebb porcelánjáig annyi látnivalót kínált, hogy hirtelen nem is tudtuk feldolgozni.

Krasznahorka vára hasonló élményekkel szolgált. Itt egy kedves, bár nem éppen szószátyár kíséronk volt, akinek legalaposabb bemutatása így hangzott: „az itt látható képen állatok vannak.” És tényleg, megdöbbenve vettük észre, hogy a képen valóban állatok vannak. Félretéve az iróniát, a vár érdekességei közé tarozik a tény, hogy fennállása során egyszer sem ostromolták meg, semmilyen komolyabb harc színtere nem volt. Ezután a mai Magyarország felé vettük az irányt.

Jó érzés volt átlépni a határt. Koronáinkat forintra cseréltük, a „Prosini si jedno pivo Zlatý Bažant!” mondatot pedig „Kér-

nék egy korsó Arany Ászokot!”-ra. Egri szálláshelyünk előtt megálltunk BÉlapátfalván, ahol kissé meglepődtünk a ciszterci apátság ódon falain cikázó lézerpontocskán. Ugyanis élete derekán járó idegenvezetőnk – haladva a korral – egy lézerceruzát csípőből mozgatva mutatta meg a látnivalókat.

Utolsó éjszakánkat Egerben reggelig tartó murival zártuk. Gyors zuhanyozás után Előre! Rohamra! bevettük a várat, majd elindultunk Szeged felé. Ekkor már szó bennszakadt, hang fennakadt, mivel a fáradtság igencsak erőt vett rajtunk.

Az utat szegélyező májusfák és a lassan lemenő nap jelezték, hogy kirándulásunk véget ért. Amellett, hogy rengeteg szép és érdekes helyet jártunk be, egymást is jobban megismertük. Ez úton is szeretnénk köszönetet mondani kísérő tanárainknak, akik a hatalmas, száz fős nyáját terelték.

Ui.: A nagy sikerre való tekintettel évfolyamunk, amolyan elemző-nosztalgizáló bulit tartott, amely vetekedett a kirándulás hangulatával.

VARGA TAMÁS

A XIX. század vasútépítészete hazánkban

Tanszékünk vendégelőadója volt Kubinszky Mihály

1999. május 20-án, csütörtökön tartott előadást tanszékünkön Kubinszky Mihály, a híres soproni vasúttörténész *A magyar vasutak építészete a XIX. században* címmel. A vizsgaidőszakba csúszott előadáson lehattunk volna talán többen is, de a professzor a mintegy harminc fős hallgatóságot cseppet sem keveselte, „legalább úgy érzem magam, mint odahaza, az egyetemen” – mondta, és Szegfű tanár úr köszöntő szavai után belekezdett a másfél órás korutazásba.

Több mint kétszáz diával illusztrálta előadását. Felfedeztette hallgatóságával a vasúti pályaudvarokban, indóházakban és egyéb műszaki építményekben rejlő célszerűséget, esztétikumot és racionalitást. Korszakolta a magyarországi vasútépítést, és áttekintette az egyes korszakok építészeti tendenciáit. Kiemelten foglalkozott a nagy magánvasutak, a MÁV, majd a helyi érdekű vasutak magasépítészetevel. Ezután hallgatósága figyelmét a nagy budapesti pályaudvarokra irányította: megemlékezett a régi Déliről, sajnálkozott a kínai piaccá vált Józsefvárosról, hangsú-

lyozta a Nyugati „nyugatos” eleganciáját és a Keleti „nemzeti értékeit”. Az előadás utolsó szakaszában Pfaff Ferenc műépítész vidéki gyöngyszemeit mutatta be – többségüket fotótörténeti kincsnek számító 1958-ban készült diapozitívken: Füzesabonyt, Miskolc-Gömörít, -Tiszait, Pécsét ... és természetesen Szegedet.

Az előadást lezáró képe egy múlt századi impresszionista festmény volt: francia kisvárost ábrázolt, vasúttal és induló vegyesvonattal. A kép címe minden szónál egyszerűbben fogalmazta meg a vasút akkori jelentőségét: 14.32

ZÉKÁNY

Román eredettörténet

ANDRÉ DU NAY:

A román nyelv és nép kialakulása.
Sepsiszentgyörgy, Scriba Kádár
Könyvkiadó, 1998, 83 p.

* * *

A könyv a kanadai Matthias Corvinus Publishing (Hamilton-Buffalo) gondozásában 1996-ban megjelent André Du Nay *Origins of the Rumanians* (A románok eredete) című monográfia első magyar nyelvű, rövidített kiadása.

1948 és 1952 között 8 féléven át Bárczi Géza professzor úr szemináriumait „vettem fel”. (Ekkor lehetőség nyílt a nagyon átpolitizált magyar irodalmi szemináriumok kikerülésére.) Bármennyire is a történelem stúdióimok elkötelezettje voltam, nem tudtam magam kivonni a professzor úr rendkívül széleskörű látásmódjának hatása alól; nagyon megszerettem a magyar nyelvészetet. A román nyelvről és kialakulásáról két kollégium keretében is hallottunk: általános nyelvészet, valamint a magyar szókincs eredete során. Engem mint történelem szakost igen érdekelt a dákó-román elmélet. Úgy emlékszem, hogy nyolc féléven át nyolc állandó hallgatója volt szemináriumainak. Ebből hét megszállottan nyelvész volt – és én. Professzor úrnak szünetben, a szeminárium végén mindig lehetett kérdéseket feltenni. André Du Nay könyvét olvasva mindent megerősítve találtam arról, amit Bárczi Géza mondott, csak elképesztően gazdag bizonyító anyagot felsorakoztatva. Természetesen sokat és örömmel tanultam ebből a könyvből, sok újat hozott.

A könyv öt fő fejezetre oszlik:

I. Délkelet-Európa az ókorban és a középkorban,

II. A latintól a románig,

III. Az Al-Dunától északra fekvő területek a 3. század után,

IV. A dákó-román kontinuitás-elmélet,

V. A dákó-román kontinuitás-elmélet kritikája.

Már a reneszánsz korában, így többek között Mátyás királyunk történetírója, Bonfini is megállapította, hogy a román nyelv nagy hasonlóságot mutat a latinnal. André Du Nay tömören, de mégis igen tényszerűen bemutatja, hogy a klasszikus latin hogyan alakul át az 5–8. században későlatinná, hogyan alakulnak ki a későlatinból az új latin nyelvek a 9. század végén és a 10. században.

Az új latin nyelveknek van egy nyugati és egy keleti ága. A keleti latinhoz tartozik az olaszon kívül a román is. A románnak az 5–8. században négy nyelvjárása alakul ki:

– magleno-román (Thesszalonikától északra)

– aromun (Macedónia déli részén és Észak-Görögországban)

– isztro-román (az Isztriai-félsziget néhány faluban beszélnek)

– északi-román (A román szakirodalom ezt nevezi „daco-román”-nak. Szerbiában még beszélnek; ez a nyelvjárás terjed el Havasalföldön, Moldvában, majd Krassó és Fogaras megyék után Biharban, még később Máramarosban. Ez a nyelvjárás visszavezethető egy közös román alapnyelvre, melyből a négy nyelvjárás kifejlődött.)

Ez az ősrómai alapnyelv igen erős alban hatást mutat. André Du Nay részletesen bizonyítja, hogy nemcsak szókincsében, hanem nyelvtani szerkezetében is kimutatható ez (pl. a hátravetett határozott névelő). Ilyen hatások más későlatin vagy újlatin nyelvekben nem mutathatók ki. Ezt a kérdést – határozottan emlékszem – Bárczi Géza professzorom is hangsúlyozta.

A román nyelv kialakulására még nagy hatást gyakorolt a szláv nyelv, a korai szláv,

Cirill és Metód nyelve. A könyv megemlíti, hogy a szláv hatás kezdete a 6. század vége és a 7. század. Ekkor árasztják el a szlávok a Balkán-félszigetet. Én annyit tennék hozzá, hogy ez a „szláv népvándorlás” összefüggésben van az avarok első nagy támadásával, mely megdöntötte a Gepida Államot, mely a Tiszántúlon és Erdélyben helyezkedett el. A longobárdok is ekkor menekülnek a Dunántúlról Észak-Itáliába.

A szláv nyelvi hatás a román nyelvben elsősorban a vallási terminológiában mutatkozik meg. E téren némi görög és újlatin hatás tükröződik. A szláv hatás elsősorban jövevény szavakban érezhető, de az északi román nyelvjárásban szlávból románra fordított ún. tükörszavak is kimutathatók.

Fontos megfigyelése André Du Naynak, hogy a románban, mely az északi románból fejlődött, nincsenek nyelvjárások, ugyanakkor az ósrománból a Balkánon még három nyelvjárás mutatható ki, mely nyelvjárásokat beszélők kis csoportjai még ma is fellelhetők a Balkán-félszigeten.

Nem kívánom összegezni azt a színes és érdekes kifejtést, melyet a könyv IV. és V. fejezete tartalmaz. Ez olyan lenne mintha egy krimi ismertetve elmondanám, hogy ki a gyilkos és erre az éles szemű nyomozó hogyan jön rá. Mégis a csábításnak engedve csak egy mondat: az általam ismert dákoromán elméletnek kilenc variációját ismerem meg a tiszta latintól kezdve az 1960-os évek legújabb elméletéig.

KOVÁTS ZOLTÁN

Vasútépítések a Dunántúlon és Erdélyben

MAJDÁN JÁNOS:

Helyiérdekű vasutak és kiépülésük a Dunántúlon. Vasúthistoria Könyvek. Sorozatszerk.: Mezei István. Bp., 1998

* * *

Az elmúlt évben két jelentős kiadvánnyal gazdagodott a Vasúthistoria Könyvek sorozat: Majdán János monográfiája a dunántúli helyiérdekű vasutakról az év elején; Kubinszky Mihály és Horváth Ferenc erdélyi magyar vasúttörténete karácsonykor juthatott el az érdeklődő olvasókhöz.

Majdán János vasúttörténeti kutatásai a dél-dunántúli régióban, a helyiérdekű vasutak alapításával, azok gazdasági hátterének megismerésével kezdődtek. Az évtizedek során kutatási szemhatárába fogta a Kárpát-medence szinte teljes egészét, a HÉV-ek mellett a MÁV, a Baross-korszak és a nagy magánvasutak pályafutásával is foglalko-

zott. Tette mindezt egyetemi kutatói csendességben, a polcszélességgel, nyomdászaggal és orrmagassággal mérhető történelmi népszerűségtől távol tartotta magát. A „nagy” közönség mindössze egy, 1987-ben megjelent népszerűsítő kiadvány szerzőjeként ismerhette. (*A vasszekér diadala.* Népszerű történelem sorozat.)

A helyiérdekű vasutak a normálnyomközű vasút harmadik, kevésbé ünnevelt, támogatott, illusztrált csoportjába tartoznak. (Magukat pragmatikusnak tartó érák előszeretettel gyilkolják is ezeket.) Történeti szempontból voltak ugyebár a nagy magánvasutak, a MÁV és a HÉV-ek, vasútföldrajzi szempontból pedig elsőrangú (nemzetközi) fővonalak, amelyek a kontinentális hálózathoz tartoztak, a másodrangú (belföldi) fővonalak, amelyek nagyobb városokat, tájegységeket kötöttek össze egymással és a fővárossal – és a harmadrangú vagy mellék-

vonalak. A HÉV-ek teljesítményadatait nem lehet a fővonalakhoz mérni. Jelentőségüket olcsó építésükben és fenntartásukban határozhatjuk meg. Ipar- és gazdaságfejlesztő szerepüket kell vizsgálni a korábban infrastruktúra nélküli területeken. Ha egy mellékvonat – az utóbbi évtizedekben – esetleges megszűnt, a vasúttörténész azt is megvizsgálja, hogy a megszüntetés milyen hatást gyakorolt a környék iparára, mezőgazdaságára, a foglalkoztatási és közlekedési viszonyokra. Egy-egy HÉV értékét nemcsak működésében, hanem megszüntetésének következményeiben is illusztrálhatjuk. (Például a Nyugat-Dunántúl jelentős HÉV-hálózatából a Répcevis–Sárvár, Sárvár–Zalabér, Tüske–Balatonszentgyörgy – összefüggő HÉV-vonal volt Kőszegtől Barcsig! – vagy a Fertőszentmiklós–Celldömölk vasútvonal megszüntetése.)

1883 és 1913 között jelentős helyi érdekű vasútépítés folyt a Dunántúlon: 28 állami kezelésű és egy magánvasúti HÉV 44 vonalat 59 szakaszban adott át a közforgalomnak. Az építkezések teljes hossza – 2111 km – eléri a Dunántúlon korábban átadott fővasutak hosszát. A szerző a magyar vasúti és az európai mellékvonali előzmények után tér rá a téma kifejtésére. Részletesen ismerteti a vasútvállalatok alapításának lefolyását, az engedélyezési folyamatot és a részvényjegyzést. A munka értékét növeli, hogy nemcsak kronológiai áttekintést ad az egyes vasútvonalokról, hanem keresztmetszetszerűen is ábrázolja a vasútépítési tevékenységet a társaságok alapításától az építésen keresztül az ünnepélyes megnyitókig. Majdán nagy figyelmet szentel a helyi politika és a vasút viszonyára: milyen érdekek és hová telepítették a vasutakat, az alapvető geográfiai követelmények mellett milyen egyéb szempontokat vettek figyelembe az útirány meghatározásakor. (Ezek közül a legismertebb Veszprém esete, de Pápa vagy Sümeg testületeinek vasútpolitikája

is tanulságos...) Tekintélyének járó mértékben foglalkozik szerzőnk a legnagyobb magyar helyi érdekű vasút, a Dunántúli HÉV hálózatépítésével.

Kiemelkedő minőségű vasúttörténet! Vasúthistóriát esztétikusan illik illusztrálni, Majdán könyve ebből a szempontból is megállja helyét, mert a lehetőségekhez mérten igényes képanyag kíséri a szöveget. A fotók többsége a világhírű századforduló magyar vasúti képeslapkiadásból származik, és ahol csak lehetett nem a közismert képeket választotta a szerző. A kötetet gondos historiográfiai áttekintés zárja.

Kevés kifogásunk nem a szerzői, hanem egyértelműen a szerkesztői munkát érheti! Ezek pedig nem eseti, csak Majdán könyvére vonatkozó, hanem általános érvényű kritikák a magyar vasúttörténeti kiadványkészítésről. Ez az unalmas, az alapvető szabályokat is semmibe vevő (vagyis láthatóan azokat nem ismerő) tipográfia, a nehezen nyomom követhető címrendszer, a gondos nyelvi lektorálás és felelős szerkesztés teljes hiánya egyszerűen méltatlanná teszik a magyar vasúttörténeti kiadványokat azok tartalmi minőségéhez.

HORVÁTH FERENC–KUBINSZKY MIHÁLY:

Magyar vasúti építkezések Erdélyben.

Vasúthistória Könyvek.

Sorozatszerk.: Mezei István. Bp., 1998

* * *

Erdély, a többi eltrianonított területhez hasonlóan, a magyar vasúttörténeti kutatásban is mostohagyereknek számított. Szükséges és érdekes lett volna foglalkozni vele, ennek ellenére a korábbi vasúttörténeti munkák ideológiai érzékenységgel mellőzték. A két szerző úttörő feladatra vállalkozott, amikor elkészítették az erdélyi vasúttörténet monográfiáját. Horváth Ferenc, a reá mindenkor jellemző mérnökemberi gondossággal, a társaságtörténeteket és pályaeépítéseket, Kubinszky professzor pedig a magasépítészeti fejezeteket írta.

A kötet felépítése világos, jól áttekinthető. A vasúttervezési és építési előzmények (1867-ig csak Arad és Nagyvárad volt a magyar vasúthálózat keleti végpontja) után önálló fejezetekben a legjelentősebb építési korszakok következnek: az Első Erdélyi Vasút, a Magyar Keleti Vasút, a bányászati vonalépítések, az Északkeleti Vasút, a MÁV tevékenysége és a helyi érdekű vasutak. Valamennyi nagyobb fejezetben szisztematikus alfejezetek ismertetik a fővonalakat, mellékvonalakat, a pályaépítést és a magasépítéset. A HEV-ek bemutatása nem kronologikus – ez egy vasúttörténeti korszak, tehát az időrendiség nem fontos szempont! –, hanem vármegyénként, tájegységenként történik.

Különös értéket jelentenek a kisebb kiegészítő fejezetek a kötet befejező részében. Erdély fejlett bányászata és ipara jelentős mennyiségű ipari és erdei vasutak építését tette szükségessé. A könyv a jelentősebb normál- és keskenynyomközű vasutakat mutatja be. A 9. fejezet a városi vasutakkal foglalkozik: villamosvasút működött Temesváron, Nagyváradon, Nagyszebenben és egy ideig Szatmárnémetiben. Gőztramway közlekedett Kolozsvárott, Aradon és Brassóban. A gondos szerzők figyelmét az első világháború katonai építkezései sem kerültek el. A bukovinai orosz front utánpótlásának biztosítására három keskenynyomközű vasút épült Északkelet-Erdélyben, ezek közül a Borgói-szoroson át Dorna Watrába vezető benzin-elektromos vasút volt a legjelentősebb. Külön fejezet tárgyalja a trianoni békediktátum kártékony hatását az erdélyi vasúthálózatra, valamint az igen röviden összefoglalható román építkezéseket a két világháború közötti rövid időszakban.

Az utolsó magyar vasúti építkezés a második világháború idején folyt Erdélyben. Az 1940-es második bécsi döntés úgy rajzolta meg a visszaadott Észak-Erdély

határait, hogy valamennyi erdélyi fővonalat elvágta a Székelyföld előtt. Így Magyarországról Erdély keleti felét nem lehetett vasúton megközelíteni. Ezen égető probléma orvoslására épült egy kisvasút Szászkelence és Kolozsnagyida között, valamint egy fővonal Szeretfalva és Déda között. Az utóbbi, 48 km hosszú vasút a korabeli ország jelentős gazdasági vállalkozásának bizonyult, olyan hegyvidéki területen, amelynek még használható közútja sem volt. Itt alkalmaztak először légi felvételeket térképkészítéshez. A hegyvidéki táj hatalmas bevágások, töltések, völgyhidak és védőművek építését tette szükségessé. Nehezítette a munkát, hogy a nyomvonal a vasútépítésre köztudottan rossz minőségű mezősgéi talajon húzódott, ezért az alépítményi tevékenységhez a helyszínen talajmechanikai laboratóriumot létesítettek. A pálya a Szamos és a Maros folyók vízválasztójáig emelkedett (12‰), itt 960 méteres alagútba futott, majd 12‰-es esésben haladt Dédáig.

Az utolsó erdélyi magyar vonalat kevesebb mint másfél évi munkával, 1942. december 5-én adták át a közforgalomnak. Legfeljebb 16 tonnás tengelynyomással, 70 km/órás legnagyobb sebességgel futhattak rajta a vonatok. Budapestről Sepsiszentgyörgyig az eljutási idő több órával csökkent. A vasútvonalon Fodor Jenő MÁV-építész emelt a tájhoz igazodó népi stílusú vasúti házakat, amelyek józan egyszerűségről és kifinomult harmóniáról tanúskodtak. Sajnos, éppen a legjelentősebb épület, Déda pályaudvara a háborúban elpusztult.

A kimagasló színvonalú kiadványt lenyűgöző kép- és térképanyag gazdagítja. A ragyogó fotók (ez Kubinszky gyűjtése) mellett a helyszín- és tervrajzok (ez Horváth kutatása) is igazi csemegének számítanak. A kötet végén részletes irodalomjegyzéket és háromnyelvű helységnevmutatót talál az olvasó.

NAGY TAMÁS

A harmadik dűlés Magyarországon, avagy politikai vicccsemegék 1945-46-ból

„Játék határok nélkül”

János bácsi még az országgyarapodás után, a II. világháború vége előtt új tanyát építtetett, mely véletlenül épp az 1947-ben megvonott magyar-szovjet határra esik. Nem akarják lebontani, megkérdezik az öregtől:

- Hová akar tartozni?
- Magyarországhoz.
- Gondolja csak meg: a Szovjetunió a világ legnagyobb országa, legerősebb a hadserege, legbölcsebb a vezére, és ők már rég a szocializmusban építik, mi pedig csak most kezdjük!

- Hát igen, igen... de azok az orosz telek!

„Azt beszél már az egész város...”

Kora tavasszal két ismerős találkozik egy romos pesti utcán, beszélgetni kezdenek:

- Mondja! Maguknál hány fok van a lakásban?
- Szellőztetés előtt vagy után?
- Hát... utána?
- Ugyanannyi.

Két régi ismerős párbeszéde a főváros valamelyik külső kerületében:

- Hállottad? A Nagykörútból maholnap Tejút lesz.
- Olyan sok tejcarnok nyílik?
- Nyavalyát! Annyi ott a csillag mindenfelé...

Két régi ismerős összefut a pesti utcán.

- Örülök, hogy találkoztunk! Hát hogy vagy?
- Köszönöm megvagyok. És te?
- Én még nem vagyok meg, de már köröznek.

„Az egyiknek sikerül, a másiknak nem...”

A szerencsésen életben maradt Kohn bácsi elsők között jelentkezik a Magyar Kommunista Pártba. Óriási meglepetésére rövid úton elutasítják. Berohan a pártszékházba, magyarázatot követel, meg is kapja.

- Szeretném én is tudni, mi kifogás lehet ellenem?

- Több tanú van rá, hogy 1944-ben előbb nyilas keretlegényekkel, majd német SS-katonákkal sétált a Duna-parton.

„... balra van az iskola...”

A tanár irodalomórán egy tyúkot, egy kutyát és egy konyhaszekrényt rajzol fel a táblára. Felteszi a kérdést az osztálynak:

- Na gyerekek! Kinek a versét illusztráltam, és melyiket?

Mire az osztály kórusban zengi:

- Petőfi: Anyám tyúkjá.
- Nagyon jó! Ki tudna egy másik Petőfi-verset illusztrálni?

Pistike jelentkezik: felvázol egy tavat, benne egy tündért, kezében rózsával, a parton pedig egy nyalka huszárt. Az osztály kérdés nélkül harsogja:

- Petőfi: János vitéz!
- Jól van, gyerekek! Van-e még jelentkező?

Móricza megy ki a táblához, felvázol egy folyót, rajta híd ível át, melyen szovjet katonák menetelnek, alant a vízben nők mosnak...

Csönd, a tanár szakítja meg:

- De hát melyik Petőfi-verset akartad ábrázolni?

- A Nemzeti dalt.

- Hát hol van itt a kard vagy a lánc?

Történelemórán a tanár felteszi a kérdést:

– Ki tudja megmondani, hány dulás is volt Magyarországon?

– Három: tatárdulás, törökdulás és felszabadulás.

**„Nincs már hű szeretőm,
mind elhagyott örökre...”**

Súlyos jóvátételi kötelezettségeink miatt a Sztálin és a magyar köztársasági elnök közötti vita annyira elmérgesedik, hogy végül ún. spanyol párbajban egyeznek meg: kezükben egy-egy dárdával Sztálin lóháton,

Tildy pedig bikán kihajt a porondra, felállnak egymással szemben. Tildy lehajol, valamit súg a bika fülébe, mire az bőszen nekiront Sztálin lovának, felökleli, hátasa elterül a földön. Sztálin lassan feltápászkodik, bosszankodva kérdi:

– Maga meg mit súgdosott annak a bikának a fülébe?

– Csak annyit mondtam, hogy az a bajszos ott a lovon hajtotta el a tehencinket!

(Forrás: Katona Imre: *A helyzet reménytelen, de nem komoly.* Bp., 1994.)

Adomagazda: MÉSZÁROS CSABA

Számunk szerzői

BODNÁR TAMÁS hallgató (JGYTF); ENGI JÓZSEF közlekedéstörténész, Szeged; FORRÓ LAJOS tanár (Szeged); KATONA ESZTER hallgató (JGYTF); KOHÁRI NÁNDOR hallgató (JATE BTK); KOVÁTS ZOLTÁN, DR. címzetes főiskolai tanár (JGYTF); MÉSZÁROS CSABA hallgató (JGYTF); NAGY TAMÁS középiskolai tanár (Tatabánya); NYULASSY ÁGNES főiskolai oktató (JGYTF); PATAKY ZOLTÁN, Tatabánya; PETHEÓ ATTILA hallgató (JGYTF); SOMOGYI HAROLDNÉ hallgató (JGYTF); SZEGFŰ LÁSZLÓ, DR. tanszékvezető főiskolai tanár (JGYTF); SZEGFŰ LÁSZLÓ PÉTER tanár (Szeged); TOMPÁN MAGDOLNA hallgató (JGYTF); VINCZE JÓZSEF hallgató (JGYTF); VARGA TAMÁS hallgató (JGYTF).

Leadási határidő: 1999. szeptember 30.

A pályázat elbírálását a tudományos élet meghatározó tagjaiból álló zsűri végzi.

A kategóriák győztesének jutalma 20 000 Ft, valamint pályázati anyaguk megjelentetése a Belvedere Munkatársak hasábjain.

A helyezetttek értékes könyvjutalmakban részesülnek.

Helyreigazítás

Kedves Olvasóink lapunk legutóbbi számában, a 106–118. oldalakon olvashatták Engi József *Az autóbushgyártás ipar- és technikátörténete* című tanulmányát. Talán egy új sorozat indításával együtt járó nagy igyekezetnek „köszönhető”, de sajnos az első témakörünk több hibával jelent meg, amit most helyesbítünk, és a Tisztelt Olvasók szíves elnézését kérjük.

108. o.: 2. oszlop, 1. bekezdés: Az AVAV 1904. július 27-ig...
helyesen: Az AVAV 1914. július 27-ig...
109. o.: 2. oszlop 9–10. sor: (a posta 1908-ban...)
helyesen: (a posta 1918-ban...)
2. ábra alatt: „Rába ATA2” típusú...
helyesen: „Rába AFa2” típusú...
6. ábra alatti szöveg kiegészítve: ...50 személyes, 100 lóerős...
111. o.: 2. oszlop, alulról 3. sor: Budapesttől Monte-Carlóig...
helyesen: Bukaresttől Monte-Carlóig...
113. o.: 1. oszlop, alulról 2. sor: (8. ábra) helyesen (8. és 9. ábra)
2. oszlop, 3. sor: (9. és 10. ábra) helyesen (10. ábra)
A 14. ábra alatti helyes szöveg:
Magyar gyártmányú önhordó autóbush váza.
A 15. ábra alatti helyes szöveg:
Mávag–Mercedes-Benz N 500 típusú alváz, faka-rosszériás autóbush. Forgalomba állítva 1929-ben.
116. o.: 2. oszlop kép alatti bekezdés 1. sor: ... a 60-as, 62/A-s...
helyesen: 62-s, 62/A-s
- A 16. ábra alatti helyes szöveg: Budapest „TR 5” típusú autóbush.
117. o.: 1. oszlop, alulról a 4. sorban: ... A selejtezett gépkocsikból...
helyesen: A selejtezett pótkocsikból...

A Belvedere Meridionale Alapítvány ezúton hirdeti meg

IV. Belvedere Helytörténeti Pályázatot.

Nevezni a következő kategóriákban lehet:

I. Szeged és környéke, valamint Csongrád megye történetileg eddig még nem, vagy hiányosan feltárt településeinek helytörténeti feldolgozása.

II. Bármely korszakból származó visszaemlékezés, napló, emlékirat és levél vagy bármely más eredeti dokumentum gyűjtése közlésre, és esetleges feldolgozásra.

További feltétel, hogy a pályázati anyag egészében vagy részleteiben publikálatlan legyen.

Leadási határidő: 1999. szeptember 30.

A pályázat elbírálását a tudományos élet meghatározó tagjaiból álló zsűri végzi.

A kategóriák győztesének jutalma 20 000 Ft, valamint pályázati anyaguk megjelentetése a Belvedere Meridionale hasábjain.

A helyezették értékes könyvjutalmakban részesülnek.

Szofi Education CIT

Certified Information Technologist

Informatikai képzések

Amit mindenkinek tudnia kell: szövegszerkesztés, táblázatkezelés, alkalmazói szintű gépkezelési ismeretek, internetworking.

Közgazdász hallgatókunk ajánljuk: speciális táblázatkezelő kurzusainkat, ahol a gazdaságstatisztikában tanultakat a gyakorlatban is kipróbálhatják.

Informatikus hallgatóknak ajánljuk: Windows NT, UNIX, Novell Netware, Adatmodellezés, SSADM, Szervezőmódszertan, Számítógép-hálózati rendszergazda, C, C++, Visual C, ORACLE kurzusainkat

Főállású oktatógárdánk, korszerű hardver és szoftver környezetünk, reprezentatív oktatótermeink garantálják képzéseink magas színvonalát. Képzéseinket a térség nagyvállalatai akkreditálták és ajánlják Önnek.

Szofi Magyar-Amerikai Informatikai Oktató- és Konzultációs Központ
Tanulmányi Osztály: Szeged, Boldogasszony sgt. 44. Tel.: 48-77-65, Web: WWW.SZOFI.HU